

KÜLTÜR EVRENİ

UNIVERSE CULTURE - МИР КУЛЬТУРЫ

Kış/ Winter / зима 2021 • Yıl / Year / Год 13• Sayı / Number / Число 41

ÜÇ AYDA BİR YAYIMLANAN ULUSLARARASI HAKEMLİ DERGİ

Sosyal Bilimler

QUARTERLY INTERNATIONAL PEER-REVIEWED JOURNAL

Social Sciences

РЕФЕРИРУЕМЫЙ ЕЖЕКВАРТАЛЬНЫЙ ЖУРНАЛ

общественные науки

ISSN: 1308-6197

Sahibi / Owner / Хозяин

Hayrettin İVGİN

Kültür Ajans Tanıtım ve Organizasyon Ltd. Şti. - Konur Sokak 66/7 Bakanlıklar-ANKARA

Tel: 0090.312 4259353 – kulturevreni@gmail.com

**Sorumlu Yazı İşleri Md./ Associate
Editor Ответственный секретарь**

Saliha Sinem İVGİN

Editörler Kurulu/ Editorial Board

Руководитель работы

Hayrettin İVGİN

Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK

Genel Koordinatör / Director / Директор

Hayrettin İVGİN

Redaktör/Redacteur/Редакция

Prof.Dr. Celal DEMİR – Ayşe İKİZ

Yayın Kurulu / Editorial Board / Редакция

Prof. Dr. Tuncer GÜLENSOY ▪ Dr. Yaşar KALAFAT

Prof. Dr. Taciser ONUK ▪ Prof. Dr. İsmail PARLATIR ▪ Prof. Dr. Saim SAKAOĞLU

Nail TAN ▪ Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN ▪ Prof. Dr. Naciye YILDIZ

Yazışma Adresi / Correspondance Adres / Адрес издательства

Kültür Ajans Ltd. Şti.

Konur Sokak No: 66/7 Bakanlıklar/ANKARA-TÜRKİYE

Tel.: 0090.312 425 93 53 (PBX) - Fax: 0090.312 419 44 43

E-mail: kulturevreni@gmail.com

www.kulturevreni.com

Fiyatı / Price /

Стоимость

60 TL (Yurt içi / Domestic)

20 \$ / 15 Euro (Yurt dışı / Abroad)

Стоимость подписки Abone Bedeli /

Subscription Price

240 TL (Yurt içi / Domestic)

80 \$ / 60 Euro (Yurt dışı / Abroad)

Baskı Tarihi/ Press Date

Ocak 2021

Baskı / Pres / Типография

Bizim Dijital

Kapak Resmi:

Harran Kümbet Evi (Şanlıurfa)

Temsilcilikler / Representative / Представители

■
AZERBAJCAN

Prof. Dr. Gülnaz ABDULLAZADE

e-mail: gabdullazade@rambler.ru Tel: 00994506737860

■
NAHÇIVAN ÖZERK CUMHURİYETİ

Akd. Prof. Dr. Ebulfez AMANOĞLU

e-mail: ebulfezamanoglu@yahoo.com Tel: 00994503218726

■
KAZAKİSTAN

Prof. Dr. Zharkynbike SULEIMENOVA

e-mail: zharkyn1123@mail.ru Tel: 0077057129963

■
KAZAKİSTAN

Doç. Dr. Bakıtgul KULCANOVA

e-mail: bahit777@mail.ru Tel: 00787017314047

■
TÜRKMENİSTAN

Wezir AŞİRNEPESOW

e-mail: wezdip@gmail.com Tel: 0099365681139

■
KOSOVA

Prof. Dr. Nimetullah HAFIZ

e-mail: trhafiz@yahoo.com Tel: 0038129231108

■
RUSYA FEDERASYONU

Prof. Dr. Alfina SIBGATULLINA

e-mail: alfina2003@yandex.ru Tel: 0079153847317

■
ÖZBEKİSTAN

Doç. Dr. Tahir KAHHAR

e-mail: tahirkahhar@mail.ru Tel: 00998712241310

■
ÖZBEKİSTAN

Prof. Dr. Juliboy ELTEZAROV

e-mail: juliboy2@gmail.com Tel: 00998933420044

■
GÜRCİSTAN

Prof. Dr. Roin KAVRELİŞVİLİ

e-mail: roinkav@rambler.ru Tel: 00995599588461

Kültür Evreni dergisinin yayın ilkelerine göre yazılarını yayımlatmak isteyenler,

Web sayfası aracılığıyla yazışma adresine veya temsilcilerimize başvurmalıdırlar.

Articles submitted for publication will comply with the Publication Policy and the Submission Instructions for manuscripts. For publication you can refer to adres or to our representative

Желающим публиковаться в журнале **Вселенная Культуры** следует оформлять материалы в соответствии с требуемыми правилами и обратиться к указанному адресу или к местным представителям журнала

Danışma Kurulu

Advisory Board

Консультативный Совет

- Akd. Prof. Dr. İsmail HACIYEV (AMEA Nahçıvan Bölmesi/AZERBAYCAN)
Akd. Prof. Dr. İsa HABİBBEYLİ (Azerbaycan Milli İlimler Akademisi/AZERBAYCAN)
Akd. Prof. Dr. Teymür BÜNYADOV (AMEA Etnografya Enstitüsü / AZERBAYCAN)
Akd. Prof. Dr. Vasif MEMMEDALİYEV (Bakü Devlet Üniversitesi / AZERBAYCAN)
Prof. Dr. Ahmet Bican ERCILASUN (Gazi Üniversitesi. Em./TÜRKİYE)
Prof. Dr. Ahmet BURAN (Fırat Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Ali AKAR (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Ali DUymAZ (Balıkesir Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Ali YAKICI (Gazi Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Aynur KOÇAK (Yıldız Teknik Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Ali Osman ÖZTÜRK (Necmettin Erbakan Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Bayram DURBİLMEZ (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Bekir ŞİŞMAN (Ondokuz Mayıs Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Berykbay SAGYNDYKULY (El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi/KAZAKİSTAN)
Prof. Dr. Celal DEMİR (Afyon Kocatepe Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Celil Garipoğlu NAGIYEV (Bakü Devlet Üniversitesi/AZERBAYCAN)
Prof. Dr. Dilaver DÜZGÜN (Atatürk Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Elçin İSGENDERZADE (Bakü Teknik Üniversitesi/AZERBAYCAN)
Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK (Ardahan Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Esmâ ŞİMŞEK (Fırat Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN (Ege Üniversitesi. Em./TÜRKİYE)
Prof. Dr. Gülnaz ABDULLAZADE (Üzeyir Hacıbeyli Bakü Müzik Akademisi/AZERBAYCAN)
Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN (Türk Dil Kurumu/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Haluk AKALIN (Hacettepe Üniversitesi. Em. /TÜRKİYE)
Prof. Dr. İsmail GÖRKEM (Erciyes Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. İsmail PARLATIR (Ankara Üniversitesi. Em./TÜRKİYE)
Prof. Dr. Juliboy ELTEZAROV (Semerkant Devlet Üniversitesi/ÖZBEKİSTAN)
Prof. Dr. Kemal ÜÇÜNCÜ (Karadeniz Teknik Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. M. Öcal OĞUZ (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Maarife HACIYEVA (Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi/AZERBAYCAN)
Prof. Dr. Makbule SABZİYEVA (Anadolu Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Meherrem KASIMLI (Azerbaycan Milli İlimler Akademisi/AZERBAYCAN)
Prof. Dr. Mehmet AÇA (Balıkesir Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Meral OZAN (Bolu İzzet Baysal Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Metin ERGUN (Başkent Üniversitesi Em./TÜRKİYE)
Prof. Dr. Mustafa SEVER (Bilkent Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Muxtar Kazımoğlu İMANOV (AMEA Folklor Enstitüsü/AZERBAYCAN)
Prof. Dr. Naciye YILDIZ (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Nazım Hikmet POLAT (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Necati DEMİR (Gazi Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Nikolos AKHALKATSİ (Samtskhe-Javakheti Devlet Üniversitesi/GÜRCİSTAN)
Prof. Dr. Nimetullah HAFIZ (Piriştina Üniversitesi.Em./KOSOVA)
Prof. Dr. Roin KAVRELİŞVİLİ (Samtskhe-Javakheti Devlet Üniversitesi/GÜRCİSTAN)
Prof. Dr. Saim SAKAOĞLU (Selçuk Üniversitesi. Em. /TÜRKİYE)
Prof. Dr. Seadet ABDULAYEVA (Üzeyir Hacıbeyli Bakü Müzik Akademisi/AZERBAYCAN)
Prof. Dr. Tacida HAFIZ (Piriştina Üniversitesi. Em. /KOSOVA)
Prof. Dr. Tuncer GÜLENSOY (Erciyes Üniversitesi. Em./TÜRKİYE)

- Prof. Dr. Zekeriya KARADAVUT (Atatürk Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Zharkynbike SULEIMENOVA (Universty Kazmpu/KAZAKHSTAN)
Prof. Dr. Zufar SEYITJANOV (El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi/KAZAKİSTAN)
Doç. Dr. Bakıytgul KULCANOVA (El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi/KAZAKİSTAN)
Doç. Dr. Habibe MAMEDOVA (Üzeyir Hacıbeyli Bakü Müzik Akademisi/AZERBAYCAN)
Doç. Dr. Hasan ADIGOZELZADE (Üzeyir Hacıbeyli Bakü Müzik Akademisi/AZERBAYCAN)
Doç. Dr. Iryna M. DİRYGA (Ukrayna Bilimler Akademisi/UKRAYNA)
Doç. Dr. Kenan KOÇ (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi/TÜRKİYE)
Doç. Dr. Minara ALİYEVA (Uludağ Üniversitesi/TÜRKİYE)
Doç. Dr. Nurlan SAGYNDYKOV (El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi/KAZAKİSTAN)
Doç. Dr. Pakizat AUESBAEVA (Muhtar Auevov Edebiyat ve Sanat Enstitüsü/KAZAKİSTAN)
Doç. Dr. Ranetta GAFEROVA (Ardahan Üniversitesi/TÜRKİYE)
Doç. Dr. Reyhan Gökben SALUK (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi/TÜRKİYE)
Doç. Dr. Tahir KAHHAR (Devlet Cihan Dilleri Üniversitesi/ÖZBEKİSTAN)
Doç. Dr. Vasili MOSİAŞVİLİ (Samtskhe-Javakheti Devlet Üniversitesi/GÜRCİSTAN)
Doç. Dr. Vedi AŞKAROĞLU (Giresun Üniversitesi/TÜRKİYE)
Doç. Dr. Yalçın ABDULLA (Üzeyir Hacıbeyli Bakü Müzik Akademisi/AZERBAYCAN)
Doç. Dr. Züleyxa ABDULLA (Üzeyir Hacıbeyli Bakü Müzik Akademisi/AZERBAYCAN)
Doç. Dr. Zülfikâr BAYRAKTAR (Bandırma Onyediy Eylöl Üniversitesi/TÜRKİYE)
Dr.Öğr. Üyesi Doğan KAYA (Cumhuriyet Üniversitesi Em./TÜRKİYE)
Dr.Öğr. Üyesi Hanzade GÖZELOVA (Ardahan Üniversitesi/TÜRKİYE)
Dr.Öğr. Üyesi Mehmet KILDIROĞLU (Ardahan Üniversitesi/TÜRKİYE)
Dr.Öğr. Üyesi Mehmet YARDIMCI (Dokuzeylöl Üniversitesi. Em./TÜRKİYE)
Dr.Öğr. Üyesi Mitat DURMUŞ (Ardahan Üniversitesi/TÜRKİYE)
Dr. Yaşar KALAFAT (Araştırmacı-Halk Bilimci. Em./TÜRKİYE)

Dil Danışmanları/Foreign Language Consultants/Советники по иностранным языкам

- Doç. Dr. Gül Mükerrrem ÖZTÜRK (Rize RTE Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Makbule SABZİYEVA (Anadolu Üniversitesi/TÜRKİYE)
Dr. Reşide GÜRSES (Ankara/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Roin KAVRELİŞVİLİ (Samtskhe-Javakheti Devlet Üniversitesi/GÜRCİSTAN)
Doç. Dr. Vedi AŞKAROĞLU (Giresun Üniversitesi/TÜRKİYE)

- Not** : Ada göre Alfabetik olarak sıralanmıştır.
Note : It is arranged in accordance with an alphabetical order.
К сведению : Следует в алфавитном порядке

• *Kültür Evreni Dergisi'ne T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı abonedir.*

• *Ministry of Turkish Republic Culture and Tourism is a subscriber to Cultural Universe Magazine*

• *Министерство Культуры и Туризма Республики Турция является абонементом на журнал «Kültür Evreni» («Вселенная Культуры»)*

İÇİNDEKİLER/ CONTENT / СОДЕРЖАНИЕ

Editör'den/From The Editor/ От Редактора (Prof. Dr.) Hayrettin İvgin/Prof. Dr. Erdoğan Altınkaynak	7
Zeki Velidî Togan'ın “Umumi Türk Tarihine Giriş ” Eserinde Kişi-Yer Adları Ve Etimoloji Denemeleri Person-Place Names And Ethymology Essays In The Work Of “The Introduction To General Turkish History(Umumi Türk Tarihine Giriş)” Of Zeki Velidî Togan's <i>Имена Собственные И Этимологические Исследования В «Введении В Общую</i> <i>Турецкую Историю» Зеки Велиди Тогана</i> Prof. Dr. Tuncer Gülensoy	9
Türkiye'nin Acil İhtiyaç Duyduğu Bazı Halk Kültürü Müzeleri Some Public Culture Museums That Turkey Needs Urgently <i>Музеи Народной Культуры, Которые Срочно Нужны Турции</i> Nail Tan	16
Âşık Kalecikli Mir'âtî ve Yeni Bir Gazeli Âşîq Mir'âtî From Kalecik (Ashîq Kalecikli Mir'âtî) And His A New Ghazel Lyric <i>Ашык Калечикли Мирати И Его Новая Газель</i> Prof. Dr. Eyüp Akman	24
Ahiliğin Anadolu ve Zile'de Uygulanan Bir Ritüeli Esnaf Duası Geleneği A Ritual Of Ahi Community In Anatolia And Zile The Traditional Of Tradesmen's Prayer <i>Традиционные Молитвы Торговцев В Районе Зиле И В Анатолии Как Ритуал</i> <i>Зрелости</i> Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Yardımcı	36
Bursa Kızıkları ve Diyarbakir Güzelköy Karşılaştırmalı Monografi Denemesi Bursa Kızıkları And Diyarbakir Güzelköy Comparative Monograph Essay <i>Бурса Кызыклары И Диярбакыр Гюзелькёй: Сравнительное Монографическое</i> <i>Исследование</i> Songül Çakmak-Dr. Yaşar Kalafat	45
Esirî Baba'nın Şiirlerinde Huruffilik İzleri ve (Pâ, Çâ, Jâ, Gâ) Mazmunu Traces Of Hurufis And (Pâ, Çâ, Jâ, Gâ) Mazmun In The Poems Of The Esirî Baba <i>Следы Хуруфизма И Смысл (Па, Ча, Жа, Га) В Стихах Эсири Баба</i> Hayrettin İvgin	63
Hekimhanlı Âşık Esirî Baba (1843-1913)'da Taşlama ve Öğütlemeler Hekimhanlı Aşık Esiri Baba's (1843-1913) Epigram And Grinding <i>Сатира И Наставления В Хекимханлы Эсири Баба (1843-1913)</i> Dr. Öğr. Üyesi Ramazan Çiftlikçi	74

Uluslararası Öğrenci Hareketliliği ve Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi Alanında Öğrenci Sözlüğü İhtiyacı International Student Mobility And The Need For A Learner Dictionary In The Field Of Teaching Turkish As A Foreign Language <i>Потребность В Студенческом Словаре В Преподавании Турецкого Как Иностранного И В Области Международной Студенческой Мобильности</i> Alpaslan Karabağ	92
Sözlü Tarih ve Folklor İlişkisi Bağlamında Kula İlçesi İstiklal Savaşı'na Bağlı Halk Anlatıları Folk Narratives Related To The War Of Independence In Kula District In The Context Of Oral History And Folklore <i>Народные Нарративы, Связанные С Войной За Независимость Турции, В Области Кула В Контексте Устного Народного Творчества И Фольклора</i> Mustafa Nerkiz	120
Röportaj/ Interview/ Интервью: Prof. Dr. Umay Türkeş Günay ile Halk Bilimi Alanında Söyleşi An Interview With Prof. Dr. Umay Türkeş Günay In The Field Of Folklore <i>Интервью С Профессором Умай Туркеш Гюней О Народном Творчестве</i> Söyleşiyi Yapan: Dr. Abdullah Demirci	142
Kültür Evreni Dergisi Yayın İlkeleri	155
Universe Culture Journal Publication Principles.....	158
Журнал “Мир Культуры”Требования по изданию.....	161

EDİTÖRLERDEN

Saygıdeğer Okuyucularımız,

Kültür Evreni dergisinin 41. sayısıyla 2021 yılının ilk dergisine ulaştık. Başka bir deyişle yayın hayatımızın 13. yılına başlamış bulunuyoruz.

Dergimizin bu sayısında 9 adet önemli ve değerli makale bulunuyor. Bir adet de Dr. Abdullah Demirci'nin Prof. Dr. Umay Günay'la gerçekleştirdiği röportaj yer alıyor.

Bu sayıdaki makalelerin yazarları şunlardır: Prof. Dr. Tuncer Gülensoy, Nail Tan, Prof. Dr. Eyüp Akman, Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Yardımcı, Songül Çakmak-Dr. Yaşar Kalafat, Hayrettin İvgin, Dr. Öğr. Üyesi Ramazan Çiftlikçi, Alpaslan Karabağ, Mustafa Nerkiz.

Bu 9 makalenin bir tanesi çift yazarlıdır. Songül Çakmak ve Dr. Yaşar Kalafat makalelerini ortaklaşa kaleme almışlar.

Dergimize makale göndermek isteyenler; derginin her sayısının son sayfalarında bulunan Türkçe, İngilizce ve Rusça dillerinde yazılı "Yayın İlkeleri"ne uygun olarak makalelerini hazırlayabilirler. Hazırladığınız makalelerinizi (kulturevreni@gmail.com) e-postasına gönderebilirsiniz. "Yayın İlkeleri"ne (www.kulturevreni.com) internet sayfamızdan da ulaşabilirsiniz.

Kültür Evreni dergisinin bu 41. sayısının bilim dünyasına hayırlı-uğurlu olmasını diler, selam ve saygılarımızı iletiriz.

(Prof. Dr.) Hayrettin İVGİN
Editör

Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK
Editör

FROM THE EDITORS

Dear Readers,

We have magazine of 2021 with the 41st issue of Universe of Culture magazine. In other words, we have started the 13th year of our publishing life.

In this issue of our journal there are 9 important and valuable articles. It includes also an interview of Dr. Abdullah Demirci with Prof. Dr. Umay Günay.

The authors of the articles in this issue are: Prof. Dr. Tuncer Gülensoy, Nail Tan, Prof. Dr. Eyüp Akman, Dr. Lecturer Member Mehmet Yardımcı, Songül Çakmak-Dr. Yaşar Kalafat, Hayrettin İvgin, Dr. Lecturer Member Ramazan Çiftlikçi, Alpaslan Karabağ, Mustafa Nerkiz.

One of these 9 articles is double-authored. Songül Çakmak and Dr. Yaşar Kalafat wrote their articles together.

Those who want to send an article to our journal can prepare their articles in accordance with the "Publication Principles" written in Turkish, English and Russian languages, which are on the last pages of each issue of the journal. You can send your articles to (kulturevreni@gmail.com) via e-mail. You can also access the "Publication Principles" (www.kulturevreni.com) on our website.

We wish this 41st issue of Kültür Evreni magazine to be auspicious and beneficial to the scientific world and send our greetings and respects.

(Prof. Dr.) Hayrettin İVGİN
Editör

Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK
Editör

ОТ РЕДАКТОРА

Уважаемые читатели!

Предлагаем вам 41-ый номер журнала «Вселенная Культуры», который одновременно является и первым его выпуском за 2021 год. Хотим отметить, что в этом году журнал «Вселенная Культуры» вступает в тринадцатый год своей издательской жизни.

Этот номер журнала содержит 9 научных статей и 1 интервью Др. Абдуллы ДЕМИРЧИ с профессором Умай Туркеш Гюней.

Авторами номера являются: Проф. Др. Тунджер Гюленсой, Наил Тан, Проф. Др. Эйюп Акман, Ст. Преп. Др. Мехмет Ярдимчы, Сонгюль Чакмак - Яшар Калафат, Хайреттин Ивгин, Ст. Преп. Др. Рамазан Чифтлики, Алпаслан Карабах, Мустафа Неркиз.

Таким образом, выпуск содержит 9 научных статей, одно из которых написано в соавторстве Сонгюль Чакмак с Яшаром Калафатом.

Авторам, желающим опубликовать статью в нашем журнале, следует оформить своё научное исследование в соответствии с требованиями, изложенными на турецком, английском и русском языках в конце выпуска и отправить по адресу (kulturevreni@gmail.com). С требованиями оформления статей можно также ознакомиться на веб-сайте журнала (www.kulturevreni.com).

Желаем вам успехов в научной деятельности и надеемся, что 41-ый номер журнала внесёт свою лепту в научный мир.

Члены редколлегии:

(Проф.Др.) Хайреттин ИВГИН
Editör

Проф.Др. Эрдоган АЛТЫНКАЙНАК
Editör

**ZEKİ VELİDÎ TOGAN'IN
“UMUMİ TÜRK TARİHİNE GİRİŞ” ESERİNDE
KİŞİ-YER ADLARI VE ETİMOLOJİ DENEMELERİ**

**PERSON-PLACE NAMES AND ETHYMOLOGY ESSAYS IN THE
WORK OF “THE INTRODUCTION TO GENERAL TURKISH HIS-
TORY(UMUMİ TÜRK TARİHİNE GİRİŞ)” OF ZEKİ
VELİDÎ TOGAN'S**

**ИМЕНА СОБСТВЕННЫЕ И ЭТИМОЛОГИЧЕСКИЕ
ИССЛЕДОВАНИЯ В «ВВЕДЕНИИ В ОБЩУЮ ТУРЕЦКУЮ
ИСТОРИЮ» ЗЕКИ ВЕЛИДИ ТОГАНА**

Prof. Dr. Tuncer GÜLENSOY*

ÖZ

Zeki Velidi Togan, Başkurdistan'ın İşembay ilinde 10 Aralık 1890 yılında doğmuş, 26 Temmuz 1970 yılında İstanbul'da vefat etmiştir. Türk tarihçisi, Türkolog, Başkurt devrimi ve bağımsızlığı hareketinin önderidir. Asıl adı Ahmet Zeki'dir. Ötek Medresesi, Gayri Rus Mektebi, Kazan Üniversitesi mezunudur. 1917 Bolşevik İhtilalinden sonra Başkurdistan'ın bağımsızlığı için mücadele etti. Başkurdistan Cumhurbaşkanı oldu. Bolşevikler bu toprakları istila ettiler. İstilacılarla silâhlı mücadeleye girişti. Önce Türkistan'a daha sonra Paris'e, ardından Berlin'e geçti. Daha sonra Türkiye'ye gelerek İstanbul Üniversitesi müderrisliğine atandı. 1932'de Viyana'ya gitti. Doktorasını yaptı. Almanya'da Bonn ve Göttingen Üniversitelerinde dersler verdi. Tekrar Türkiye'ye döndü İstanbul Üniversitesinde görev aldı. “Umumi Türk Tarihine Giriş” adlı kitabını 1946'da İstanbul'da yayımladı.

Prof. Dr. Tuncer Gülensoy, bu eserde geçen kişi ve yer adları ile ilgili olarak yazarın görüşlerini bu makalede irdelemektedir. Ayrıca makale sahibi Gülensoy, Ord. Prof. Dr. Zeki Velidî'nin etimolojik açıdan kişi ve yer adlarını nasıl yorumladığını da makalesinde göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Zeki Velidi Togan, “Umumi Türk Tarihine Giriş”, Türk kişi adları, Türk yer adları, etimoloji denemeleri.

* Em. Öğretim Üyesi Dünya Söz Akademisi Bilim Kurulu Başkanı. Ankara/TÜRKİYE
(t.gulensoy@gmail.com)

ABSTRACT

Zeki Velidi Togan was born on December 10, 1890 in Isembay, Bashkortostan, and died in Istanbul on July 26, 1970. He is a Turkish historian, Turcologist, leader of the Bashkir revolution and independence movement. His real name is Ahmet Zeki. He graduated of Ötek Madrasa, Non-Russian School (Gayri Rus Mektebi) and Kazan University. He fought for the independence of Bashkortostan after the Bolshevik Revolution of 1917. He became the President of Bashkortostan. The Bolsheviks invaded these lands. He embarked on an armed struggle with the invaders. First he went to Turkistan, then to Paris, then to Berlin. Later he came to Turkey and was appointed as a professor at Istanbul University. He went to Vienna in 1932. He completed his doctorate. He taught at the Universities of Bonn and Göttingen in Germany. He returned to Turkey again and worked at Istanbul University. He published his book, “The Introduction to General Turkish History (Umumi Türk Tarihine Giriş)”, in Istanbul in 1946.

In this article, Prof. Dr. Tuncer Gülensoy examines the author's views regarding the person and place names of this work. In addition, the author of the article Gülensoy, also shows how Ord. Prof. Dr. Zeki Velidî interprets the names of people and places etymologically.

Key Words: Zeki Velidî Togan, “The Introduction to General Turkish History (Umumi Türk Tarihine Giriş)”, Turkish personal names, Turkish place names, etymology essays.

Büyük Türk Tarihçisi Başkurt Türkü asıllı **Zeki Velidî Togan**'ın 3. Baskısı İstanbul'da “*Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları*” arasında yayımlanan “**Umumi Türk tarihine Giriş – En Eski Devirlerden 16. Asra Kadar**” adlı eseri, Türk tarihinin temel eserlerinden birisi olmanın yanında Türk kişi, yer (*şehir, nehir, göl, dağ, ova*) adları bakımından da oldukça zengindir. Togan, bu eserinde kullandığı çok zengin bibliyografyada geçen bu adları bazen etimolojik açıdan da yorumlayarak görüşlerini belirtmektedir.

Biz bu makalemizde, bu adların, Togan'ın görüşlerini de dikkate alarak, Türkologların dikkatine sunmak istedik.

(s. 22): “...*Sümerlerin, eski İskitlerin, Hunların ve birçok tarihî Türk kavimlerinin defin merasimi ile bir olduğu tespit edilen defin âdetleri, Elam dilinde Türkçe ile müşterek kelimeler, bunlardaki at terbiyesi, Hurrilerin dillerinin Türkçe ile akrabalık derecesini arz eden hususiyetleri, bu Hurrilerde Türkistan'daki Huttal Türklerinin ve Orta Asya'da Selçuklular devrinin at terbiyesini andıran yulkıcılıkları, hep Ön Asya'da tarihten önceki Türk izlerini teşkil eder.*”

(s. 43): “Bugün Kazak-Kırgızların bir büyük uruğu olan Arğınlar, daha 15. asırda “Arğın Türkmeni” idiler. “**BAY**” ismi de milattan önce bu taraflarda yaşa-

yan Usunların ve Doğu Türkistan'daki Küça ahalisinin hükümdarlarının lakabı idi ki zamanımızda buna bir şivede “**BEK**” ve “**BEG**” diğer şivelerde, yine şive kaide-lerine göre, “**BAY**” ve “**BEG**” denilmiştir”

“Zengin” anlamında “**BAY**” tabiri de Kıpçakçadır.”(s.480)[**BAY** kelimesi Moğolca olup “ 1) ‘zengin’: **BAYKAL** ‘balığı bol göl’; 2) ‘güçlü, kuvvetli’: **BAYBARS** ‘güçlü pars’ örneklerinde olduğu gibi.]

(s. 51): “Karadeniz İskitleri dilinde bir balık ismi olan **Karım paluk** kelimesi ve Azak Denizi'nin, ilk yarısı deniz demek olduğu Plinius Secundus tarafından izah edilen **Temerinda** şeklindeki ismi Türkçedir. Bu **temer** kelimesini K. Zeuss Macarca **tenger**, yani **tengiz** (deniz) sözü ile birleştirmiştir ki **LİR** Türkçe bir kelime demektir.”

(s. 53):**TÜRK** ‘kuvvet’; fakat **TURAN** ve **TÜRK** [< **TUR** (**TÜR**)] .

İranca: **TUR+AN**; İranca: **TÜR+K** kelimesinin de yine İranca, Yafesi lisan-larınca ve Fin-Ugur dillerinden Macarcada görülen cem (=çokluk) sigalarından ibaret olduğu hakkındaki fikirlerin doğru olması da çok muhtemeldir.”

TÜRK: “....6. Güzel, civan; 7. Yiğit, mert, kuvvetli.” (D. Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, Ankara 1990, 7. Baskı, s. 1112.

(s. 66): **AK HUN** = **Abdal** (**Heptal, Eftal**, çokluk: **Eftalit**).

ABDAL: Anadolu'da bazı göçebe toplulukların ve Afganistan'da bir Türk toplumunun adı. (TG)

(s.118): **KUTADGU BİLİĞ** < **KUT EDGÜ** ‘mesut edici’ **BİL-İĞ** ‘bilgi’.

KUTADGU BİLİĞ (< Türkçe: **KUT** 1) Siyasî hâkimiyet; 2) Talih, saadet, bahtiyarlık; 3) İnsanın bir tür özerk ruhî kudreti. + **AD-GU**) **BİLİĞ** (< **BİL-İĞ**) (1. Kutlu olma bilgisi; 2. Mutluluk veren bilgi.) (TG)

(s. 128): **BİRÜNİ** “taşralı” (*Birunî, bir şiirinde, babasının avamdan birisi, annesinin de odun taşıyan bir kadın olduğunu zikrettiği gibi Yakut Hamevî de El-Birunî Harezmi payitahtına taşradan geldiği için kendisine Birunî yani “taşralı” denildiğini kaydetmiştir.*)

(s. 133): **ORDA** “göçebe ve yerleşik saray”.

Türkiye Türkçesi: **ORDU** “Han çadırı, hükümdar otağı: Padişahın oturduğu yer.” (TG)

(s.134): **DİHKAN** “köylü” = **TARKAN**

DİHKAN (< Farsça): “1. Köylü, çiftçi; 2. Köy muhtarı.” (Doğan, *BTS*, s. 266).

(s. 137): **KARIZ** “yerin altından geçirilen kanal”

(s. 139): “Hazar dilinin Bulgar dili gibi şimdiki Çuvaşçanın bir şekli olduğu Barthold ve benim tarafımdan ileri sürülmüşse de bunu ispat edecek yazılı bir Hazar dili numunesi (=örneği) bize vasıl olmamıştır (=ulaşmamıştır).”

“İbni Havkal, Hazarların dili hakkında “Türkçeden de Farsçadan da ayrı olup dünyada hiçbir milletin diline benzemez.” (s.182)

(s.151):**KOÇKARBAŞI**(**KOÇUNGARBAŞI**) ‘Bugün Isıkgöl’ün batısında bulunan Koçkar yaylası. Karahanlılar zamanında da hükümdarların çok sevilen yaylaları idi.)

(s.152): **KİMAK DENİZİ** = **KOSONGÖL** (veya **BAYKAL**).

(s. 154): **KARA BUDUN /KARA SÜYEK** (=kara kemik) “İslâmiyetten önceki Türklerin kamlara karşı olduğu gibi, menşeleri efsanelere karışan kağanlarla İhan-töre) olan münasebetleri de hurafelerle dolu olmuş, “*Kan süyegi kiye*” (=hanların kemiği meşum) diyerek bunlarının ölülerinin cesetlerinin uğursuzluk getirdiğine inanmışlar, kendini kam ve hanlardan ayrı sayıp “*kara udun*” yahut “*kara süyek*” (=kara kemik) isimlendiren halk bu kam ve hanların cesetlerini kendilerinkinden ayrı yerlerde gömmüşlerdir.”

(s.155): **TUNKATAR** “gece nöbetçisi; Moğolca: **kebtevil**”

KİŞİKÇİ “gündüz nöbetçisi; Moğolca: **turkavul**” < **keşik**+ ‘nöbet’+çi

Türkiye Türkçesi: **KEŞİK** “Sıra, nöbet” (Doğan, *BTS*, s. 632)

BAVURÇI “hanın oduncu aşçısı” < **bavur**+çı

AKTAÇI “hanın atlarına bakan kişi” < **akta**+çı

(s. 208): **SÜBEK** “ordu beyi” < **SÜ** ‘asker, ordu’ +**BEG**

(s. 215): **BULGAR** < **bel** ‘beş’ +**gur** (< **ogur** ‘Oğuz’)

(s. 217): **HUN-GARİ** < **ON-OGUR**

(s. 220): **KUNBAK (/KUN-Bİ)** “Orta Tiyanşan’da yaşayan Usunların reislerine verilen ad.” < **KUN+BE(/İ)K**

(s. 227): “Attila’nı oğlunun adı **DENGİR** değil **DENGİZ**’dir.”

(s. 228): **GAGAVUZ** < **KAKA-UZ / AGA-UGUZ**.

(s. 228): **BOYER** “Eflak ve Boğdan’daki yüksek tabaka “< (**BAY+YER /BAY+RI**)

(s. 234): **KÜRT** kelimesi, o zamanlar daha ziyade hayvan sürülerine sahip göçebeler” (*ashâb savâ'im*) manasında kullanılmış olduğundan, milliyet ifade etmez. (Z.V.Togan)

(s. 236): “Mahmud Kaşgari’nin ‘Suvarın’ diyerek adlandırdığı Suvarların şivesinden naklettiği kelimeler –hatta bir yerde de cümle- bunun **ŞAZ** Türkçesi olduğunu göstermektedir.”

(s. 236): **ÇİĞİLBİY (ZİGİ-Bİ)** veya **CILKI-BİY** “522’de Kapadokya, Ankara ve Kastamonu’da yaşayan Sabirlerin reisi.”

(s.241): **İbn el-GUZ** ‘Oğuzoğlu’; **İbn el-GUR** “Uğurlu, Uguroğlu”

(s. 241): **TOKSURMUŞ-ELÇİ** “Selçük’ün 4. Dedesi” Onun babası **KE-REKÜÇİ HOCA** (< **kereküçi** ‘çadırın ağaçlarını yontarak yapan; < **kere-kü=kereke** (bugünkü Orta Asya Türk şivelerinde ‘Türk çadırının ağaç kısmı, iskeleti; DLT: **kerakü** ‘Türkmenlerde çadırın kendisi’ = **KİREGEÇİ** ‘bugün: çadırın ağaçlarını yontup tıraş eden usta’

(s. 316): **İNÇÜ** “İlhanlılar döneminde ‘devlet emlakı; has”

(s. 330): **DALAY** “İlhanlılar döneminde ‘umuma aid emlak”

(s. 317): **ŞÜKÜRÇİ** “Hükümdarın başında şemsiyesini tutan en mahrem yüksek memuru”

(s. 336): **ÇAVDARHİSAR** “Kireyitlerden Çavdar Noyan’ın adından Kütahya’ya bağlı bir kasaba”

(s. 337): **İLDEVÇİ/İLDEÇİ/İLDÜÇİ** = Bahadır (lakap)

(s. 342): **ERTENE / ERTANA** “Kayseri yöresinde kurulmuş olan beylik: Yanlış olarak ERATNE denir.”

(s. 363): **ERMENİ HATUN** “Tegüder Ahmet Han’ın büyük kadınının adı olup Ermeni kavmi ve hıristiyanlıkla ilgisi yoktur. Bu kadın Kongrat kabilesinden bir Moğol beyinin kızıdır.”

(s. 375): 1272’de Kırşehir Emiri olan **CACA Bey** Türk asıllıdır. (Moğolca-Arapça yazılmış olan vakfiyesi Prof. Dr. Ahmet Temir tarafından Türkçeye çevrilererek TTK tarafından yayımlanmıştır.)

(s. 376): **UYGURLAR**: “Uygurlar toplu olarak Rey ve Kum mıntıkasında oturmuşlar, Anadolu’da ise Kayseri, Konya ve Karaman yörelerine yerleşmişlerdir. Hülegü tarafından Konya’ya gelen ilk İlhanlı temsilcisi **TÜRKLÜK BAHŞI** adında bir Uygur bahşısı idi.”

“Kayseri civarında *-sın* sözü ile biten köy adları bu eski Uygurlardan kalmış hatıralar olsa gerektir.”(s.376) (Doğrudur. TG)

“Bu köylerden **Tavhısın, Mancısın, Muncısın, Tadasın** isimdekileri bana yerliler haber verdi.” (s.739, not: 426)

(s.378): “**CIRGALAN** (=Kayseri’de bir köy adı): “**CIRGALAN**, Moğol ve Doğu Türk âdetince sürekli içkili meclise denir.”

(s. 388): **TANSUKNÂME-İ İLHÂNÎ**: “Bu zamanda Orta Asya kaynaklarından alınan ve Çince den tercüme edilen tıp ve devlet idaresi meselelerine ait büyük eser, önemli olmuştur. Dört ciltten oluşan bu büyük eserin Moğol ve Türk kuramsal ve uygulamalı tıbbına ait olan üç cildi ile Moğol ve Türk ilaçlarına ait dördüncü cildi bize ulaştırmıştır. Eserin **TANSUKNÂME-İ İLHÂNÎ** adını taşıyan birinci cildinin yegâne nüshası Ayasofya Kütüphanesinde bulunmaktadır.”(Nu. 3596)

(s. 393): **SAYIN**: “Uluğ Bek, **Dört Ulus Tarihi**’nde Çengiz Han’ı adı ile belirttiği gibi, yalnızca **SAYIN** (=Ezgu “=İyi” ve “Aziz”) lakabı ile de anmakla yetinmiştir.”

(s.393): **AĞA/AGA/AKA**: “**Ağa** tabiri, hanlara yakın olan büyüklere nispetle kullanılırdı. Sultan Veled **SAMAGAR NOYAN**’a “*Samağar Aga beyimiz*” dediği gibi, Enveri’nin **Suğuncak Noyan**’ı “*Aga/Aka*” diye andığı görülür.”

Türkiye Türkçesi: **AĞA** “1. Büyük, efendi; 2. Büyük kardeş, ağabey; 3. Amir, baş, reis; 4. Eski devlet teşkilâtında bazı idarecilere verilen unvan: Yeniçeri ağası, Kapı ağası; 5. Halkın saygısını kazanan kişi.” (Doğan, *BTS*, s.12)

(s.394): **ESENBOĞA** yer adı Çağatay ulusunda **İSEN BUKA HAN**’ın adından kalmadır.

(s.396): **KORUK** (Elazığ’a bağlı bir köy adı): **KORUKÇU** (=Hükümdar korusunun muhafızı.) (< *koru-k+çu*)

Türkiye Türkçesi: **KORULUK** “Koru yer, koruya benzeyen ağaçlık yer.” (BTS, s. 672) < ET. **koru+k+luk**

(s. 404): Türkçe: **YURT** = Moğolca: **NUTUK**: “Tarihlerimizde olduğu gibi, destanlarımızda da hudutları tayin edilerek gösterilen uruk, yaylak ve kışlak yerleri

efsanevî soyları, efsanevî tarihi hükümdarlar tarafından verilmiş gibi gösterilir ki bunlara Türkçe YURT, Moğolca NUTUK denilir.”

(s. 408): **ALPAGUT**: “İlhanlılarda da “divan” “inçü”ye tâbi olan arazi ile birlikte, bu kuruluşlara bağlı olmayan “şahıs yerleri”(mülk-i merdum) zikredilmektedir.. Bunlar **KOPI**’lardır. **Divan** ve **inçül**lere bağlı arazinin bütün gelirleri bu kuruluşlara ait olduğu halde, “mülk-i merdüm” olan arazinin ancak bir kısmı divana, diğerleri sahiplerine ait idi. ...Bu tür **KOPI**ların sahiplerine Moğolca **ALBATU** yahut **ALPAGUT** denilmiştir. “*Vergi vermek ve mükellefiyet*” demek olan **ALBAN** kelimesinden gelen **ALBATU** yahut **ALBAGU** (çokluk şekli **ALBAGIT**, **ALPAVUT**) “*atanmış görevli*” demek ise de sonraları bağlı milletler arasında **ALPAGUT**’lar bulunmuştur. Fakat Türk asıllı **ALPAGUT**’lara oranla bu kelime “**KOPI sahibi**” anlamını ifade etmiştir.”

ALPAGUT Moğolcada (**albağut**) ve Tobol Tatar şivesinde (**alpağut**) “*vergi veren*”, Kazan, Koman ve Karayım şivelerinde “*zadegan ve çiftlik sahibi*” anlamlarında; Çağataycada **alpağut** “*şecaatli er (=yiğit, cesur, korkusuz er)*” (s.748-749)

“Moğolcada **KUBİLA-HU** “*taksim etme, ülüşleme*” (N. Poppe, ‘Mogolskiy Slovar ‘Mukaddimat al-Adab’ , Moskva, **Izd-vo Akademii Nauk SSSR, 1938-1939**, s. 306)

(s. 750): **NÖKER / SÜER**: “*Asker*” anlamında **nöker** ve **süer** sözü de kullanılmıştır. (Not: 563)

Türkiye Türkçesinde: **NÖKER** (Farsça isim)[**NOT**: Keline *Farsça* değil *Moğolcadır*. Türkçeye Farsça yolu ile girmiştir.] “1. Kul, hizmetçi; 2. Birine bağlı kimse; 3. Maiyet; 4. Arkadaş, yoldaş.” (**BTS**, s. 857)

(s.454). **DELİR**: “Cürcan hükümdarı **Keykavus b. İskender** 1082’de yazdığı **Kabusnâme**’inde “Türk urukları arsında en **şeci** (=yiğit) ve **delir** (=kahraman) olmalarının başında **KAY** ve **TATAR**ları zikretmiştir.”

(s.461): **EŞEK TOKLI** (Calayır beyinin adı).

(s. 466): **BİGA**: “İkinci hadiseye yanı **BGA**’da Aktav Tatarları ile savaşa gelince, burada “**BGA**” yazılan yer adını “**BUGA**” değil, “**BİGA**” okumak gerekir.”

(**NOT**: Çanakkale’nin bir kazasının adı da **BİGA**’dır.)[**BGA** adı Arap harfleri ile nasıl yazılmış? 1) **be+gayın+elif** mi? 2) **be+kef+elif** mi? Onu bilmek gerek. **Be+gayın+elif** ile yazılmış ise **BOGA** okumak gerekir. Tarihi kaynaklarda **BİGA** adının 1) Latince: **BİGA** “yarış arabası”; 2) Latince: **pegai** “pınarlar”; 3) Yunanca: **pega** “pınar, kaynak” olduğu kayıtları var.]

(s. 509): “....Bu mücadelelerde Altın Orda’nın temelini teşkil eden Tatar (yani Moğol, Doğu Türk, Kıpçak ve saire Türk) urukları son derece yıprandılar. Nihayet onların doğuya gitmeyenleri Kırım’a ve oradan Bucak (**Basarabya** < Türkçe: **bas-ar+apa**) ve Dobruca’ya gelip yerleştiler.”

(s. 527): **BÜRĦÂN-I KATİ (Burhân-ı Katı)**: “Reddedilemeyecek surette doğruluğu ispat edilmiş gerçek.” (Bu adda bir Türkçe sözlük vardır.)

(s. 765): **OTÇİĞİN NOYAN** ‘Çingiz Kağan’ın kardeşi’ (< **OT** ‘ateş’+**ÇİĞİN** ‘tekin=Tü. *tigin/tekin*’) “Türk ve Moğollarda sefere çıkılacağı zaman en küçük kardeş “aile ocağı”nın sönmemesi için otağda (çadırda) bırakılırdı. Türkler bu gence **OTTİĞİN**, Moğollar da **OTÇİĞİN** “Ateş prensi” derlerdi. (TG)

(s. 768): **TURUT** (*turgut / turgavut* ‘gündüz nöbetçisi’)

(s. 782): **PAŞA** kelimesi Türkmen şivesinde “*büyük erkek kardeş*”e denir. (Müneccimbaşı, *Câmiüddüvel*, Esad Efendi, Nu. 2103, vr.684)

Türkiye Türkçesi: **PAŞA** “1. Askerlikte Tuğgeneralden itibaren yüksek rütbelilere verilen unvan; 2. (eski) Reis.” (BTS, s. 900) < **BAŞ+AĞA** (TG).

(s. 783): **BURGAL=BULGAR**

(s. 787): **GEREY**: “Gerey” adın İlhanlılarda ve Cöçi ulusui’nda bir çok şehzade ve beylerin has adı olarak geçer.”

(s. 788): **MAMAK**: “Emenek Bey, Şırın Tekene Bey’in torunu ve Mamak Bey’in oğludur.”

(s.795): **BACİYAN-İ RUM**: “*Bacıyan-ı Rum*’un *bakış* olacağı hakkında F.Taeschner’in (“Futuwwa-Studien”, *Islamica* 5, 1932, s. 294-295) görüşleri yerindedir; yalnız “*bacıyan*” kelimesi “*bakışian*” kelimesinin yazı yanlış değil “*bakış*” ve “*ba’çt*” şeklinde telaffuz etmekten ileri gelmiş olabilir.”

(s. 797): **ÇİNTEMANİ**: “Çinlilerde ve Japonlarda *tama* tabir edilen ve Buda’nın simgesi sayılan bu şekil *yan yana uzanan iki dalgalı çizgiden, ikisi altta birisi üstte olmak üzere üç yuvarlak benekten oluşur*. Japonlar ve Çinliler *inci* olarak yorumladıkları bu üç benegin *Buda’nın üç ruhanî vasfını* gösterdiğine inanırlar. Tebriz’den gelen Asyalı sanatkârlarla birlikte Osmanlı sarayında da kullanılmaya başlanan çintemanielerde bu *üç benek “güç”, “saltanat” ve “bereket”* sembolü olarak şehzadelerin iç çamaşır ve kaftanlarında da yer almıştır. Tezyinatta *üç yuvarlak benek* bazen yalnız olarak, kimi zaman da *bu benegin içine çizilen dairelerle motive, hilal şekli vererek* kullanılır. Ayrıca *şimşek, bulut, post* isimleri alan bir başka motifle birlikte kullanılır. *Timuçin damgası* olarak da anılan çintemaniye Timur devrinin sikkelerinde de rastlanılmaktadır.” (Kaynak: Zeynep K. Güney, Nihan A. Güney, *Osmanlı Süsleme Sanatı*, Ankara 1999)

[< **ÇİN+TAMA** ‘Buda’nın simgesi sayılan yan yana uzanan iki dalgalı çizgiden, ikisi altta birisi üstte 3 yuvarlak benek’+N+İ] (TG)

Zeki Velidi Togan’ın “*UMUMİ TÜRK TARİHİNE GİRİŞ. Haşiyeler ve İzahlar adlı*” bu eseri yalnız tarihçiler için değil Türk dilcileri için de zengin bir kaynaktır. Bizim yukarıda verdiğimiz bazı örnekler de bu görüşümüzü desteklemektedir.

TÜRKİYE’NİN ACİL İHTİYAÇ DUYDUĞU BAZI HALK KÜLTÜRÜ MÜZELERİ

SOME PUBLIC CULTURE MUSEUMS THAT TURKEY NEEDS URGENTLY

МУЗЕИ НАРОДНОЙ КУЛЬТУРЫ, КОТОРЫЕ СРОЧНО НУЖНЫ ТУРЦИИ

Nail TAN*

ÖZ

Türkiye’de Osman Hamdi Bey’in Osmanlı Dönemi’nde başlattığı müzecilik hizmetleri Cumhuriyet Dönemi’nde büyük gelişme göstermiş; Topkapı Sarayı, Dolmabahçe-Beylerbeyi Sarayları, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi, İzmir Efes Müzesi, İstanbul-Bursa Türk İslam Eserleri Müzeleri, Ankara Arkeoloji Müzesi, Etnografya Müzesi gibi 150’yi geçen resmî ve özel müzelere rağmen hâlâ çok önemli bir müze boşluğu bulunmaktadır. Bu boşluğun odağını halk kültürü müzelerinin eksikliği oluşturmaktadır.

Türkiye’nin arkeolojik zenginliklerinin yanında; yaşayan, millî kültürün temeli halk kültürü değerleri hızla kaybolmakta olduğundan müzelerin bir an önce kurulması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Müzecilik, halk kültürü, millî müze, folklor açık hava müzesi.

ABSTRACT

The museum services initiated by Osman Hamdi Bey in the Ottoman period in Turkey showed great improvement in the Republic period; despite more than 150 official and private museums such as Topkapı Palace, Dolmabahçe-Beylerbeyi Palaces, İstanbul Painting and Sculpture Museum, İzmir Ephesus Museum, İstanbul-Bursa Turkish Islamic Arts Museums, Ankara Archeology Museum, Ethnography Museum, there is still a very important museum gap. The focus of this gap is the lack of folk culture museums.

* Kültür ve Turizm Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme (HAGEM)
Em. Genel Müdürü. Ankara/TÜRKİYE
(hayrettinivgin@gmail.com)

Besides the archaeological richness of Turkey; Since the values of folk culture, which are the basis of living and national culture, are rapidly disappearing, these museums should be established as soon as possible.

Key Words: Museology, folk culture, national museum, folklore open air museum.

Giriş

KTB yetkililerinin konuşmalarına bakarsanız Türkiye baştan başa bir açık hava müzesi. Türkiye bir müzeler cenneti. Ancak; AB ülkeleri, Rusya Federasyonu, Güney Kore, Japonya, Çin ve Azerbaycan'daki müzeleri görmeden bu sözlere kolaylıkla inanabilirsiniz. Belçika'daki dantel, Fransa'daki ayakkabı, Portekiz'deki araba (motorlu taşıtlar değil) müzeleri bile görüşlerinizi değiştirmeye yeter. Türkiye gerçekten de taşınır, taşınmaz kültürel varlıklar bakımından dünyanın en farkındalık yaratan müzelerini kurma imkânlarına sahiptir. Sadece çağdaş müzecilik anlayışını yeterince kavrayamamıştır. Arkeoloji müzeleri ve ören yerleri bakımından iyi bir noktada bulunduğumuza şüphe yoktur. Ancak, halk kültürü müzeciliğinde, bunca zenginliğe rağmen çok geride olduğumuzu söylemek zorundayız. Oysa, ülkemizin tanıtımında sıkça ya doğrudan halk kültürü ürünlerine (el sanatları, mutfağın kültürü, halk oyunları, halk müziği, gölge oyunu gibi) ya da bunların yorumlanmış şekillerine başvuruyoruz.

Bu makalede, bir bölümünü KTB folklor ve güzel sanatlar birimlerindeki idari görevlerimiz sırasında çoğunu da emekli olunca (1998) kendi bütçemizle gezdiğimiz 38 ülkede (bunların içinde İngiltere, Fransa, Almanya, İtalya, Portekiz, Macaristan, Romanya, Yunanistan, Rusya Federasyonu, Güney Kore, Mısır, Irak, İran, Azerbaycan, Özbekistan önemli) gezdiğimiz müzelerden ilham alarak bazı tespitlerimizi sunmak istiyoruz. Halk kültürü müzeciliği konusundaki bazı makalelerimizin künyeleri *Yararlanılan Kaynaklar* bölümünde verilmiştir.

Türkiye'nin öncelikli müzeleri

• Türk Tarihi ve Kültürü Müzesi

Bu müze türüne, Türkiye müzeciliğinin iki çınarından Dr. Hamit Zübeyir Koşay (1897-1984) ve Mehmet Önder (1926-2005) "Millî Müze" demişler, yönetimleri sırasında onlar bu müzeyi kuramamış veya en doğrusu kurmaları engellenmiştir. Onların makalelerinde ayrıntısı vardır. Yakın dönemde 2007 yılında bu konuda bir girişimde daha bulunuldu. Atilla Koç'un Kültür ve Turizm Bakanlığı döneminde Genelkurmay Başkanlığının öncülüğünde Ankara Hipodrom alanında bu müzenin planlamasını yapmak üzere 30 kişilik bir bilim kurulu oluşturuldu. Bizim de görevlendirildiğimiz kurul Askerî Tarih Dairesinde üç aylık bir çalışma

sonucunda müzenin planlamasını yaptı. Müzenin 40 salonunda Hunlardan başlayarak tarih boyunca kurulan bütün Türk devletlerinin tarihi, kültürel değerleri, günümüze bıraktıkları miras sergilenecekti. Bir bölüm canlandırmalar da yapılacaktı. İkinci aşamada, sergilemeye uygun mekân tasarımı vardı. İşte bu safhaya geçilirken 29 Ağustos 2007 tarihinde KTB Bakanı değişti. Ertuğrul Günay Bakan oldu. Atilla Koç, Yaşar Büyükanıt ve Melih Gökçek'in imzaladığı müzeyi gerçekleştirme protokolü kendisine getirildiğinde; "Ben bu adla müzeye karşıyım. Orayı Anadolu Medeniyetleri Müzesi yapacağım." sözleri basına yansıdı. Tabii, hiçbir şey yapmadı. Aradan yıllar geçti. Şimdi o alanda Millet Bahçesi inşaatı var. Dünyada millî müzesi olmayan nadir milletlerden biriyiz gene. 2019'da Kırgızistan'ın Başkenti Bişkek'te T.C.'nin parasıyla inşa edilmiş Kırgızistan Millî Müzesi binasını görünce yüreğim cız etti ama yine de sevindim. Hiç olmazsa Asya Türk Cumhuriyetlerinin millî müzeleri bulunmakta.

• **Folklor Açık Hava Müzesi**

Halk kültürü en zengin beş ülkeden biri diyoruz ama bu zenginliği topluca ifade eden bir müzeye sahip değiliz. Bir uzmanın, bilim insanının Türk halk kültürünün zenginliğini görmek için ülkenin tamamını gezmesi mi gerekmektedir?

Dünyada bu tür müzelerin sayısı 200'e yaklaşmaktadır. Gazi Üniversitesi Halk Bilimi Bölümünün 2002 yılında Ankara'da düzenlediği sempozyumda (Türkiye'de Halk Bilimi Müzeciliği ve Sorunları Sempozyumu) dünyadaki gelişmeleri görmüş, biz de Ankara'da 1983-1984 yılında başlattığımız folklor açık hava müzesi kurma girişiminde yaşadıklarımızı bir bildiriyle sunmuştuk (Tan, 2003:22-25). 1992 yılında 2-3 milyon TL harcadıktan sonra ileriye görmeyen, göremeyen mimar mühendislerin girişimiyle proje durduruldu. Bir daha da cesaret eden devlet kuruluşu çıkmadı. Beypazarı'ndaki özel folklor açık hava müzesi ve Altındağ Belediyesinin Altınköy Açık Hava Müzesinin gördüğü ilgi ortadadır. Folklor Açık Hava Müzesinin en az iki fabrika kadar ekonomiyeye katkısı vardır.

• **SOKÜM Müzeleri**

UNESCO'nun 2003 yılında kültürel hayatımıza soktuğu, halk kültürünün önemli bir bölümünü kapsayan "Somut Olmayan Kültürel Miras" kavramı, olgusu, Türkiye'nin 2006 yılında sözleşmeyi TBMM'de onaylamasıyla işlevsel bir duruma geldi. Sözleşmeyi uygulamayı kabul ettik. Önce KTB'de, bizim de üç yıl (2009-2012) görev aldığımız bir Uzmanlar Kurulu oluşturuldu. İllerde oluşturulan küçük kurullar marifetiyle her ilin SOKÜM unsurları belirlendi. Bunlar arasından seçilenlerle Türkiye'nin SOKÜM Envanteri hazırlanıp yayımlandı. Gazi Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Halk Bilimi Bölümü önce üniversitede bir SOKÜM Müzesi sonra da Samanpazarı'nda Ankara SOKÜM Müzesini kurup bu konuda öncü oldu. Bazı il ve ilçelerde Yaşayan Müze gibi garip adlarla SOKÜM'ün bazı dallarında müzeler kurulduğu görüldü. İl SOKÜM Müzeleri yararlı olmakla birlikte kesin çözüm bir sonraki müze türündedir. KTB, öncelikli olarak Türkiye'nin UNESCO SOKÜM İnsanlığın Ortak Kültürel Mirası Temsili Listesine aldıracağı sayısı 15'i

aşan kültürel unsuru ve Yaşayan İnsan Hazinesiyle ilgili bir genel müzeyi Ankara veya İstanbul'da kurmak zorundadır.

- **İl Tarih ve Kültür Müzeleri/Kent Tarihi Müzeleri**

İllerimizin tamamına yakınında genellikle arkeoloji ve etnografya bölümlerinden oluşan il müzeleri bulunmaktadır. Türk Cumhuriyetlerinde (Asya) gezdiği-miz il müzeleri, Sovyetler Birliği'nin müzecilik geleneğine uygun şekilde daha gelişmiş, işlevsel durumdadır. İlçelerde bu müzelerin daha küçükleri bulunuyor. Türk Cumhuriyetlerindeki il (rayon) müzelerinde; yörenin tarih, coğrafi durumu, kültürel zenginlikleri, ekonomik durumu, yetiştirdiği devlet, bilim insanı ve sanatçılar, eğitim sağlık kuruluşları dâhil her şey sergileniyor. İlde yayımlanan gazete ve dergileri merak ediyorsanız, müzeye uğramalısınız.

Türkiye'de il, ilçe müzeleri eksiklerini tamamlayabilirler. Yakın yıllarda "kent tarihi müzesi" diye başka bir tür doğdu. Kaynak israfına yol açtı. En iyi kent tarihi müzesinin Bursa'da olduğunu söyleyebiliriz. İl SOKÜM, Kent Tarihi Müzeleri il müzesi çatısı altında toplanmalıdır.

"2009 İstanbul Yılı" dolayısıyla düzenlenen 7. Uluslararası Türk Kültürü Kongresi'nde, İstanbul'un halk kültürü değerlerini yansıtan, uygulamalı, farklı, çarpıcı bir müze projesini bildiri olarak sunmuştuk (Tan, 2012:975-994).

Yakın dönemde İstanbul ve Bursa'da fetih panorama müzeleri açıldı. Polatlı'da, başka yerlerde de hazırlık var. Bizim de görev aldığımız (2000-2002) "Anıtkabir Atatürk ve Kurtuluş Savaşı Müzesi"ndeki üç panorama, söz konusu müzelere ilham oldu. Panorama tekniği, halk kültürü müzeciliğinde kullanılabilir. Söz gelimi; yayla göçü, yaylada hayat gibi.

- **Diğer ihtiyaç duyduğumuz halk kültürü müzeleri**

Asıl derdimiz burada. Devlet büyüklerimiz her müzenin dumansız bir fabrika, çevreyi kirlilemeyen bir ekonomik değer olduğunun ne yazık ki farkında değil-ler hâlâ. Müzelerin kapısından toplanan bilet paralarını bile şirketlere toplattırıyor-lar. Bizim kurulmasını önerdiğimiz müzeler, akıllı bir planlama ile konuya, alanına en aşina illerde kurulduğu takdirde getirisi büyük olacaktır. Bu müzeler, klasik sergileme yönteminin dışında arşivi, uzmanlık kitaplığı, üretim atölyesi, satış mağazası ile bir kültür merkezi tarzında hizmet verecektir.

Her müzenin önce Türkiye, sonra Türk dünyası, en sonunda da dünyayı kapsama evrelerinden geçmesi planlanmıştır. İlk iki aşamanın tamamlanması bile büyük başarıdır.

Bakınız Türkiye'nin acil ihtiyaç duyduğu, açıldığı takdirde masrafını yaklaşık on yıl gibi kısa bir sürede çıkaracağına adım gibi inandığım halk kültürü alanındaki temel müzeler hangileridir? Siz bu listeyi genişletebilir, adlarını değiştirebilir, öncelik sırasına koyabilirsiniz.

- Türkiye Çalgı Müzesi/ Türk Dünyası Çalgı Müzesi
- Türkiye Halk Müziği Müzesi/ Türk Dünyası Halk Müziği Müzesi şeklinde de planlanabilir. Daha geniş kapsamlı olur.
- Türkiye Halk Oyunları Müzesi/ Türk Dünyası Halk Oyunları Müzesi

- Türkiye Halı Kilim Düz Dokuma Yayımlar Müzesi/ Türk Dünyası Halı Kilim Düz Dokuma Yayımlar Müzesi
- Türkiye Oya, Dantel Müzesi/ Türk Dünyası Oya, Dantel Müzesi
- Türkiye Sepetçilik ve Bitkisel Örucülük Müzesi/ Türk Dünyası Sepetçilik ve Bitkisel Örucülük Müzesi
- Türkiye Bakırcılık Müzesi/ Türk Dünyası Bakırcılık Müzesi
- Türkiye Demircilik Müzesi/ Türk Dünyası Demircilik Müzesi
- Türkiye Takı, Mücevher Müzesi/ Türk Dünyası Takı, Mücevher Müzesi
- Türkiye Cam Sanatları, Boncuk Müzesi/ Türk Dünyası Cam Sanatları, Boncuk Müzesi
- Türkiye Çinicilik ve Seramik Müzesi/Türk Dünyası Çinicilik ve Seramik Müzesi
- Türkiye Bez, Kumaş Dokumacılığı Müzesi/Türk Dünyası Bez, Kumaş Dokumacılığı Müzesi
- Türkiye Bitkisel Boyacılık Müzesi/Türk Dünyası Bitkisel Boyacılık Müzesi
- Türkiye Tespilh Müzesi/Türk Dünyası Tespilh Müzesi
- Türkiye Taş Zanaatları Müzesi/Türk Dünyası Taş Zanaatları Müzesi
- Türkiye Ağaç El Sanatları Müzesi/Türk Dünyası Ağaç El Sanatları Müzesi
- Türkiye Keçecilik Müzesi/Türk Dünyası Keçecilik Müzesi
- Türkiye Kemik Boynuz İşleri Müzesi/Türk Dünyası Kemik Boynuz İşleri Müzesi
- Türkiye Deri Zanaatları Müzesi/Türk Dünyası Deri Zanaatları Müzesi
- Türkiye Giyim Kuşam Süslenme Müzesi/Türk Dünyası Giyim Kuşam Süslenme Müzesi
- Türkiye El İşlemeleri Müzesi/Türk Dünyası El İşlemeleri Müzesi
- Türkiye Örucülük Müzesi/Türk Dünyası Örucülük Müzesi
- Türkiye Marangozluk Müzesi/Türk Dünyası Marangozluk Müzesi
- Türkiye Terzilik Müzesi/Türk Dünyası Terzilik Müzesi
- Türkiye Berberlik Müzesi/Türk Dünyası Berberlik Müzesi
- Türkiye Yorgancılık Müzesi/Türk Dünyası Yorgancılık Müzesi
- Türkiye Kahve Kültürü Müzesi/Türk Dünyası Kahve Kültürü Müzesi
- Türkiye Tarım Müzesi/Türk Dünyası Tarım Müzesi
- Türkiye Hayvancılık Müzesi/Türk Dünyası Hayvancılık Müzesi
- Türkiye Değirmencilik Müzesi/Türk Dünyası Değirmencilik Müzesi
- Türkiye Ekmek, Fırın Müzesi/Türk Dünyası Ekmek, Fırın Müzesi
- Türkiye Mutfak Kültürü Müzesi/Türk Dünyası Mutfak Kültürü Müzesi
- Türkiye Şekercilik, Helvacılık Müzesi/Türk Dünyası Sekercilik, Helvacılık Müzesi

- Türkiye Halk Mimarisi Müzesi/Türk Dünyası Halk Mimarisi Müzesi
- Türkiye Yapma Bebek Müzesi/Türk Dünyası Yapma Bebek Müzesi
- Türkiye Yayla Kültürü Müzesi/Türk Dünyası Yayla Kültürü Müzesi
- Türkiye Aydınlanma Araçları Müzesi/Türk Dünyası Aydınlanma Araçları

Müzesi

- Türkiye Isınma Araçları Müzesi/Türk Dünyası Isınma Araçları Müzesi
- Türkiye Hat Sanatı Müzesi/Türk Dünyası Hat Sanatı Müzesi
- Türkiye Tezhip Sanatı Müzesi/Türk Dünyası Tezhip Sanatı Müzesi
- Türkiye Minyatür Sanatı Müzesi/Türk Dünyası Minyatür Sanatı Müzesi
- Türkiye Ebru Sanatı Müzesi/Türk Dünyası Ebru Sanatı Müzesi
- Türkiye Kitap Sanatları Müzesi/Türk Dünyası Kitap Sanatları Müzesi
- Türkiye Bayrak, Sancak Müzesi/Türk Dünyası Bayrak, Sancak Müzesi
- Türkiye Başlık Şapka Müzesi/Türk Dünyası Başlık Şapka Müzesi
- Türkiye Mendil, Peşkir Müzesi/Türk Dünyası Mendil, Peşkir Müzesi
- Türkiye Hamam Kültürü Müzesi/Türk Dünyası Hamam Kültürü Müzesi
- Türkiye Su Kültürü Müzesi/Türk Dünyası Su Kültürü Müzesi
- Türkiye Çoban Kültürü Müzesi/Türk Dünyası Çoban Kültürü Müzesi
- Türk Halk Sporları Müzesi/Türk Dünyası Halk Sporları Müzesi
- Türkiye Çocuk Oyunları ve Oyuncakları Müzesi/Türk Dünyası Çocuk

Oyunları ve Oyuncakları Müzesi

- Türkiye Ulaşım Araç ve Gereçleri Müzesi/Türk Dünyası Ulaşım Araç ve

Gereçleri Müzesi

- Türkiye Haberleşme Araç ve Gereçleri Müzesi/Türk Dünyası Haberleşme

Araç ve Gereçleri

- Türkiye Tasavvuf Kültürü Müzesi/Türk Dünyası Tasavvuf Kültürü Müzesi
- Türkiye Nazarlık ve Uğurluklar Müzesi/Türk Dünyası Nazarlık ve Uğur-

luklar Müzesi

- Türkiye Mezar Müzesi/Türk Dünyası Mezar Müzesi
- Türkiye Göç Müzesi/Türk Dünyası Göç Müzesi
- Türkiye Nevruz Müzesi/Türk Dünyası Nevruz Müzesi
- Türkiye Hıdırellez Müzesi/Türk Dünyası Hıdırellez Müzesi
- Türkiye Coğrafi İşaretli Ürünler Müzesi/Türk Dünyası Coğrafi İşaretli

Ürünler Müzesi

- Türkiye Endemik Bitkiler Müzesi/Türk Dünyası Endemik Bitkiler Müzesi
- Türkiye Endemik Hayvanlar Müzesi/Türk Dünyası Endemik Hayvanlar

Müzesi

- Türkiye Anne Kültürü Müzesi/Türk Dünyası Anne Kültürü Müzesi
- Türkiye Baba Kültürü Müzesi/Türk Dünyası Baba Kültürü Müzesi
- Türkiye Çocuk Kültürü Müzesi/Türk Dünyası Çocuk Kültürü Müzesi

- Türkiye Eğlence Kültürü Müzesi/Türk Dünyası Eğlence Kültürü Müzesi
- Türkiye Bağcılık Müzesi/Türk Dünyası Bağcılık Müzesi
- Türkiye Mizah Müzesi/Türk Dünyası Mizah Müzesi
- Türkiye Halk Tiyatrosu Müzesi/Türk Dünyası Halk Tiyatrosu Müzesi
- Türkiye Destan, Halk Hikâyeleri Müzesi/Türk Dünyası Destan, Halk Hikâyeleri Müzesi
- Türkiye Masal Müzesi/Türk Dünyası Masal Müzesi

Bu kadar öneriyi sıralayan kişiye sorarlar: “Siz Kültür ve Turizm Bakanlığı folklor biriminde 11 yıl kadar başkanlık, genel müdürlük görevinde bulundunuz. Niçin saydığımız müzelerden birini dahi kurmadınız?” Bakanlıkta müze açma yetkisi Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğüne verilmişti. Biz, sadece teklifte bulunuyorduk. Teşkilata ve müzelere vaktiyle arkeologlar yerleştirilmişti. Alanlarının dışını göremiyorlardı. Müzelerde çalışan arkeologları teknik eleman kabul ettirip daha fazla maaş almalarını sağlamışlardı. Bu durum, DTCF’de dört yıl okuyan diğer branş mezunlarını, kütüphanecileri çok rahatsız ediyordu. Yine de Bakan onayıyla MİFAD olarak Ankara’da Türkiye Folklor Açık Hava Müzesini kurmaya çalıştık. 1983-84’te ODTÜ Rektörlüğünden Eymir Gölü çevresinde arazi tahsis edildi. Projesi Mimarlık Fakültesince hazırlandı. Bizim birimiz Anadolu’dan müze için eşya toplamaya başladı. İlk ev olan Ankara Bağevi inşa edildi. Gelin görün ki Çevre ve Şehircilik Bakanlığı 1992 yılında projeyi durdurdu. Oysa çevreyi koruyan bir projeydi. Sonradan öğrendik ki İTÜ-ODTÜ mimarları rekabetine kurban gitmişiz. 1997’de Genel Müdür olunca Türk Çalgı Müzesi Projesini başlattık. Yıldız Sarayı’nda mekân bile tahsis edildi. Folklor Açık Hava Müzesi için de Mersin Alata Devlet Çiftliğinin tahsisi için başvuruda bulduk. 1 Nisan 1998’de emekli olduk. Görevi maaş karşılığı yapanlar bu projeyi yürütüp sonuçlandıramadılar ne yazık ki.

Saydığım müzelerin hiç olmazsa bir bölümünün gerçekleşmesi için KTB Müzeler teşkilatında üniversitelerimizin Müzecilik ve Halk Bilimi Bölümlerinden mezun kişilerin yönetici olmaları gerekir. Halk Bilimci bir profesörün KTB Bakanı veya Bakan Yardımcısı olması bile uyanmaya yol açar.

SONUÇ

Türkiye’de beş üniversitemizin halk bilimi bölümünden mezunlara, z ve alfa kuşaklarına güveniyorum. Elli yıl sonra çok güçlükle de olsa bu müzelerden 5-6’sını hayata geçireceklerdir. Mevcut nesilleri, yıllardır yazıyoruz, konuşuyoruz ikna edemedik. Dünyayı geziyorlar, genel ağda görüyorlar ama bir türlü harekete geçemiyorlar. Çünkü, hayatları boyunca tembel olduğumuz yerleştirilmiş beyinlerine. Tersini yapıp bizi utandırdıklarında her zaman özür dilemeye hazırız...

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Koşay, Hamit Zübeyir (1958), *Açık Hava Müzeleri ve Türkiye’de Açık Hava Müzesi Kurma İmkânları*, Ankara, 40 s., MEB Yayını.

Koşay, Hamit Zübeyir (1974), “UNESCO ve ICOM’un Açık Hava Halk Müzeleri Kurulması Hakkında Direktifleri”, *Makaleler İncelemeler*, Ankara, s.152-155.

Koşay, Hamit Zübeyir (1974), “Türkiye’de Açık Hava Halk Müzeleri Nerede Kurulabilir?” *Makaleler İncelemeler*, Ankara, s.156-176.

Önder, Mehmet (1976), “Millî Müze Artık Kurulmalıdır”, *Son Havadis*, 20 Mayıs 1976, s.2.

Önder, Mehmet (1990), “Ankara’da Millî Müze ve Yeri”, *II. Millî Kültür Şûrası (5-8 Aralık 1989)*, *Bildirileri*, Ankara, C I, s.256-259, KB Yayını.

Tan, Nail (1983), “Köy Müzesi İhtiyacı”, *Türk Folkloru*, S 51, 10/1983, s.3-4.

Tan, Nail (1985), Türkiye’de Bugünkü İmkânlarla Bir Folklor Açık Hava Müzesi Nasıl Kurulabilir? *Folklor Açık Hava Müzesinin Türkiye’de Kurulma İmkânları Sempozyumu*, Ankara, s.27-33, KTB MİFAD Yayınları:64.

Tan, Nail (2003), “Kültür Bakanlığının Folklor Açık Hava Müzesi Kurma Teşebbüsü ve Hazin Sonucu”, *Türkiye’de Halk Bilimi Müzeciliği ve Sorunları Sempozyumu Bildirileri*, Ankara, s.22-25. Gazi Üniversitesi Yayını.

Tan Nail (2012), “İstanbul’un Turistik Kültürel Donatımı Çerçevesinde Günümüzde Yaşatılması Gereken Bazı Halk Kültürü Ürünleri”, *7. Uluslararası Türk Kültürü Kongresi (5-10 Ekim 2009)/Bildiriler*, Konya, 1004 s. AKM Yayınları: 408.

Tan, Nail (2014), “Türkiye’de Halk Kültürü Müzeciliğinin Bazı Açmazları ve İl Müzelerinin Kazanması Gereken Bazı İşlevler”, *Öz Köz Söz*, Ankara 2014, s.18-28. Kültür Ajans Yayınları.

Folklor Açık Hava Müzesinin Türkiye’de Kurulma İmkânları Sempozyumu/Bildiriler, Ankara 1985, 152 s. MİFAD Yayınları:64.

Türkiye’de Halk Bilimi Müzeciliği ve Sorunları Sempozyumu Bildirileri, Bs.Haz. M. Öcal Oğuz ve bşk., Ankara 2003, 300 s. Gazi Üniversitesi Yayını.

Trabzon Yöresi Halk Kültürünün ve Etnografyasının Derlenmesi ve Müze-lenmesi Çalıştayı/Bildiriler, Bs.Haz. Kemal Üçüncü, Trabzon 2013, 160 s., KTÜ Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Yayınları:2.

ÂŞIK KALECİKLİ MİR'ÂTÎ VE YENİ BİR GAZELİ

ÂSHIQ MİR'ÂTÎ FROM KALECİK (ASHIQ KALECİKLİ MİR'ÂTÎ) AND HIS A NEW GHAZEL LYRIC

АШЫК КАЛЕЧИКЛИ МИРАТИ И ЕГО НОВАЯ ГАЗЕЛЬ

Prof. Dr. Eyüp AKMAN*

ÖZ

XIX. yüzyılın güçlü âşıklarından birisi de Kalecikli Mirâtî'dir. Bu âşığımızla ilgili ilk kitap İhsan Ozanoğlu tarafından "Kalecikli Mirâtî" adıyla yayımlanmıştır. Bu kitapta Mir'âtî'nin 14 şiiri bulunmaktadır. Mirâtî'nin asıl adının Mehmet olduğu, 1809'da doğduğu, 1884 yılında öldüğü sanılmaktadır. Babasının adı tespit edilememiştir, ancak annesinin adı Fatma'dır. Mirâtî'yle ilgili ikinci kitap Hayrettin İvgin-Ali Esat Bozyiğit tarafından 2004 yılında Ankara'da Kültür Ajans Yayınları arasında yayımlanmıştır. Bu kitapta Mir'âtî'nin 27 şiiri yayımlanmıştır. Bu kitabın ikinci baskısı Kalecik Belediyesi tarafından "Kalecikli Âşık Mirâtî" adıyla 2016 yılında Ankara'da yapılmıştır.

Bu makalemizde; Kastamonulu Âşık Feyzi'nin hazırladığı Fusûl-ı Âşıkân adlı eserde yer alan Kalecikli Âşık Mirâtî Baba'ya ait altı adet heceli, üç adet aruzlu olmak üzere dokuz adet şiiri verilmektedir.

Bunlardan sekiz adeti Hayrettin İvgin ve Ali Esat Bozyiğit'in eserinde yer almaktadır. Aruz ölçüsüyle yazılı bir numaralı gazel ilk defa bu makalemizde yayımlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kalecikli Mirâtî, İhsan Ozanoğlu, Hayrettin İvgin-Ali Esat Bozyiğit, Âşık Feyzi, Fusûl-ı Âşıkân yayımlanmamış gazel.

ABSTRACT

One of the potent minstrels of the XIXth century is Mirâtî from Kalecik (Kalecikli Mirâtî). The first book about this minstrel was published by İhsan Ozanoğlu under the name "Mirâtî from Kalecik (Kalecikli Mirâtî)". In this book, there are 14 poems of Mir'âtî. It is believed that Mirâtî's real name was Mehmet, he was born in 1809 and died in 1884. Her father's name could not be identified, but her mother's name is Fatma. The second book about Mirâtî was published in Ankara by Hayrettin İvgin-Ali Esat Bozyiğit in 2004 in Kültür Ajans Publications. 27 poems of Mir'âtî were published in this book. The second edition of this book was made

* Kastamonu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi. Kastamonu/TÜRKİYE (eakman@kastamonu.edu.tr)

by Kalecik Municipality in Ankara in 2016 with the name “Aşiq Mirâtî from Kalecik (Kalecikli Aşık Mirâtî)”.

In this article; nine poems of Aşiq Mirâtî from Kalecik (Kalecikli Aşık Mirâtî Baba), including six syllable and three prosody poems are given in the work named “Fasil of Minstrels (Fusûl-ı Âşıkân)” prepared by Aşiq Feyzi from Kastamonu (Kastamonulu Âşık Feyzi).

Eight of these are included in the work of Hayrettin İvgin and Ali Esat Bozyiğit. The number one ghazel written in prosody is published for the first time in this article.

Key Words: Mirâtî From Kalecik (Kalecikli Mirâtî), İhsan Ozanoğlu, Hayrettin İvgin-Ali Esat Bozyiğit, Âşiq Feyzi (Âşık Feyzi), “Fasil of Minstrels (Fusûl-ı Âşıkân)”, unpublished ghazel.

XIX.yüzyıl, âşık edebiyatının zirveye çıktığı, farklı muhitlerde pek çok güçlü âşığın/ halk şâirinin yetiştiği birasırdır. Bu asırda yetişen bir âşık da Kalecikli Mir’âtî’dir. Mir’âtî hakkında kaynaklarda yeteri kadar bilgi yoktur. Ne doğum tarihi ne de ölüm tarihi bellidir. Onun hakkında yapılan ilk çalışmalardan olan “Kalecikli Mirâtî” adlı makalesinde İhsan Ozanoğlu, Mir’âtî’nin asıl adının Mehmet olduğunu, babasının adının bilinmediğini fakat annesinin adının Fatma olduğunu, Çanşahoğulları aile lakabıyla anıldıklarını ve 1225-1300 yılları arasında yaşadığını ifade etmektedir(Ozanoğlu, 1939:9). Ozanoğlu üç ayrı makalesinde maalesef Mir’âtî’ye ait 14 adet şiir bulup neşredebilmiştir.

Âşık Kalecikli Mir’âtî hakkında en kapsamlı ve titiz çalışma Hayrettin İvgin ile Ali Esat Bozyiğit’e aittir. Bu çalışmada sözü geçen âşık hakkında yapılan bütün incelemeler gözden geçirilmiş, âşığın hayatı, eğitimi ve âşıklığı ve şiir sanatı üzerinde durulmuştur. Çalışmaya, elde edilebilen 27 adet şiir de ilave edilmiştir.

Biz bu yazımızda, Kastamonulu Âşık Fevzi’nin hazırladığı Fusûl-ı Âşıkân adlı eserde yer alan Kalecikli Âşık Mir’âtî Baba’ya ait altı adet heceli, üç adet aruzlu olmak üzere dokuz adet şiiri yayımlıyoruz. Bunlardan sekiz tanesi Hayrettin İvgin ve Ali Esat Bozyiğit’in eserinde yer almaktadır. Aruz ölçüsüyle yazılmış bir numaralı gazel, ilk defa burada yayımlanmaktadır.

Kastamonulu İshakzâde Âşık Fevzi 1857-1917 yılları arasında yaşamıştır. İyi bir tahsil görmüştür. Şiire ve musikiye meraklıdır. Elimizde dört eseri bulunmaktadır. Bunlar “**Mecmûa-yı Şuâra ve Hâtûrât-ı Fevzî**”, “**Fusûl-ı Âşıkân**” ve iki adet şiir mecmuasıdır. Bunlardan ilkinin hazırlanış tarihi 1320/1902’dir. Eser, kitap formatında baskıya hazırlanmış ise de basılamamıştır. Eserin sayfa sayısı 300’dür. Âşık Fevzi bu eserinde pek çok âşık ve şâirin şiirlerine yer vermiştir. Gezdiği yerlerde (Bursa, Samsun, Giresun, Trabzon, Sinop, Ankara, Bolu) karşılaştığı durumları ve hatıralarını şiir

şeklinde dile getirmiştir. Ayrıca pek çok yapıya (cami, çeşme, mezar taşı) yazdığı kitabe ve düşürdüğü tarihleri eserine almıştır. Âşık Fevzi'nin kendisine ait şiirleri de bu mecmua içindedir.

Fevzi Efendi, “Fusûl-ı Âşıkân” adlı eserini de 1323/1905 tarihinde kitap formatında hazırlamış fakat onu da bastıramamıştır. Bu eser, baş tarafındaki fihrist hariç, 418 sayfadan oluşmaktadır. Eserin içinde divan ve halk şâirlerine ilişkin şiirler ve bu şiirlerin türleri, hangi makamda okudukları ve şâirine ait bilgiler yer almaktadır.

Fevzi'nin şiir mecmualarından birisi şahsi kütüphanemizdedir. 1295 tarihli bu mecmua 102 varaktır.¹ Diğeri ise Fatih Köksal'ın elinde bulunmaktadır.²

Kastamonu, on dokuzuncu asırda ve yirminci yüzyılın başlarında İhsan Ozanoğlu'nun ifadesiyle “âşıkların kâbesi” gibidir. Düzenli olarak Çankırı Yapraklı'da gerçekleştirilen panayıra gelen âşık ve şâirler muhakkak Kastamonu'ya uğrar ve buradaki âşık ve şâirlerle görüşürlermiş. Kalecikli Mir'âtî'nin de Kastamonu'ya uğradığı ihtimal dahilindedir. Kastamonu kaynaklı mecmualarda şiirlerine rastlanması bu ihtimali kuvvetlendirmektedir.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, Âşık Fevzi Fusûl-ı Âşıkân adlı eserine “Li-Cenâb-ı Kalecikli Mir'âtî Babanıdır” başlığı altında, eserinin farklı sayfalarında Kalecikli Mir'âtî'ye ait dokuz şiir koymuş ve her şiirin okunduğu makam ve bestesinin adını da şiirin yanına veya üstüne kırmızı mürekkeple yazmıştır. Yaşı itibarıyla Âşık Fevzi, Mir'âtî'yi görmüş olabilir. Fakat eserlerinde Mir'âtî hakkında hemen hiç mâlumat vermez. Sadece Fusûl-ı Âşıkân adlı eserinin fihrist kısmında “Saz şâirlerindendir. Alevî meşreb bir ârif idi.” demektedir.

Sonuç olarak şunları söyleyebiliriz. Bu yazı vesilesiyle Kalecikli Âşık Mir'âtî'yi yeniden gündeme getirmiş olduk ve onun şiir külliyyatına bir şiir daha kazandırdık. Âşık Fevzi'nin Fusûl-ı Âşıkân adlı eserinden, aşağıda vermiş olduğumuz şiirlerin hangi beste veya makamla okunmuş olduğunu öğrenmiş olduk. Ayrıca daha evvel yayımlanmış olan şiirlerin varyantlarını da bu yazı ile neşretmiş olduk.

-1³-

Garib Bestesinden

Na't-ı Resûl⁴

1- Ey şâh-ı risâlet sultân-ı kevneyn
Buyruldu hakkıñda “Levlâke levlâk”
Ey nûr-ı nübüvvet cedde'l Haseneyn
Seniñçün var oldu zemîn ü eflâk

2- Şerî'at şehriñiñ şehinşâhısñ
Tarîkat burcunuñ mihrî mâhısñ
Bütün mücrimleriñ penâhgâhısñ
Seni münkir olan edemez idrâk

¹ Bu mecmua hakkında ayrıntılı bilgi almak için bkz. (Akman, 2019:147).

² Bu mecmuanın tanıtım yazısı için bkz. (Köksal, 2016:169).

³ krş. İvgin, 2016:17.

⁴ Fusûl-ı Âşıkân, s.21

3- Vâsif eder vassâflar ‘âlî zâtını
Ne behzâd nakş etmiş hûb sıfâtını
Dûr etme bâbındañ bu “*Mir’âtî’ni*”
Değildir râhiñda zerrece şekkâk

-2⁵-

Koşma Bestesinden/Bayâtiden⁶

1- Zâhid bize ol feyyâz-ı mutlakdan
Mev’id-i dîdâr-ı ‘aşk olmuştu peyk
Vâdî-yi akdeste Mûsâ’ya Hakk’dan
Erişti hitâb-ı “Fahla’ na’leyk”

2-Temennî kıldıkda ‘âşık rahmâna
Nağmesi erişir heft âsumâna
Bâtın diyarından gûş-ı cânâna
Aks etti sadâ-yı lebbeyke lebbeyk

3. Hızır’dan nûş eden âb-ı hayâtı
Dâreynde bulur elbet[te] necâtı
Bî-basarlar görmez eşki *Mir’âtî*
Hezârân söyleseñ “Etûbu ileyk”

-3⁷-

Kerem Bestesinden/ Mutasavvifâne⁸

1- Âmennâ deyüp Hakk’a îmân etdik
Erenler râhına lâ-şekcesine
Bâğ-ı mahabbetde büyüyüp bitdik
Bir bûy aldık gülden çiçekcesine

2- Söyleseñ nutkumuz gelmez takrîre
Ma’nâ-yı noktamız sığmaz tefsîre
İkrâr verüp îmân etdik bir pîre
Er evlâdı eriz gerçekcesine

3- Vücûd bir gemidir ‘akıldır yelken
‘Ummâna rast gelir yürüyen erken
“El-hakku azherü mine’ş-şems” iken
Sûfî ‘inâd eder eşekcesine

⁵ krş. İvgin, 2016:18

⁶ Fusûl-ı Âşıkân, s.61

⁷ krş. İvgin, 2016 :15

⁸ Fusûl-ı Âşıkân, s.65

4-*Mir'âtî* sözleriñ gizli muammâ
Ulû'l-ebîsâr olanlara hüveydâ
Bî- eliz, bî-beliz, bî-diliz ammâ
Gezeriz âlemi erkekçesine

-4⁹-

Tatyan Kerem Bestesinden/ Urfa Ağzından Terennüm Olunur¹⁰

1- Sefîne-yi ömrüm girdâb-ı gamda
Lenger-endâz yatar hevâsın bekler
Mecnûn-ı 'aşk olan kûh-ı sitemde
Başında âşiyân (ile) Leylâsın bekler

2- Şimdi bir tutarlar altunı, pulu
Şeker ile şebbi, hâr ile gülü
Karga ile bir görürler bülbülü
Serçe de 'ankânıñ yuvasın bekler

3- Ne hikmet pîrlerden olmadı himmet
Îlâhi feth olsun bâb-ı mürüvvet
Herkes maksûduna erdi selâmet
Mir'âtî Mevlâ'niñ rızâsın bekler

-5¹¹-

Garib Bestesinden/Hikemâne¹²

1- Ne hikmet 'âşıklar sâlûs gözüne
Dâ'im hor görünür mütekerrihdir
'Ârifler nâzırdır kendi özüne
Niyetine göre müteşebbihdir

2- Zâhidâ taş atma âşıkânlara
Kavlinde, fi'linde sâdıkânlara
Emr ü nehyi ta'lîm etme anlara
Anlar her umûra mütenebbihdir

3- *Mir'âtî* görene göre ne vardır
Ol yâri görmeyen dâ'im ağıyardır
Zâhide i'tikâf kuru divârdır
'Âşıklar cemâle müteveccihdir

⁹ krş. İvgin, 2016:20

¹⁰ Fusûl-ı Âşıkân, s.68

¹¹ krş. İvgin, 2016:21

¹² Fusûl-ı Âşıkân, s.73

-6¹³-

Vak'a-yı Kerbelâyı Hâki¹⁴

1- Gûş eyle pendimi 'ârif ü dâna
Dâna iseñ fehm et sırr-ı Yezdân'ı
Yezdân ne hikmetler eyledi inbâ
İnbâ etmek için sırr-ı Sübhân'ı

2- Zâtından tecellî etdi ibtidâ
Tecellîden bir nûr olundu peydâ
İdrâk eyle nedir kudret-i Mevlâ
Bırakma diliñden vird-i Mennân'ı

3- Çünkü yaradıldı ol nûr-ı akdem
Andan zuhûr etti ervâh-ı 'âlem
Nûr-ı Mustafâ'yı kıldı mükerrerem
Anıñçün var etti kevn ü mekânı

4- Kün dedi var oldu bu kevn ü mekân
Melâ'ikle ol kubbe-yi âsumân
Evvelâ aydınlık oldu nümâyân
Kurdu nüh eflâke nazm-ı devrânı

5- Bi'lcümle eşyâyı var etdi Ma'bûd
Ahsen-i takvîmde eyledi mevcûd
Eylemedi İblîs Âdem'e sücûd
Ol zamân cennetden sürdü şeytânı

6- Hem sulb-ı pederden bunca enbiyâ
Geldi bu 'âleme hep gûnâ gûnâ
Nûh kavmine gazap eyledi Mevlâ
Musallat eyleyüp kıldı tûfânı

7- Lût kavmi gâyetle oldular tuğyân
Livâtaya düşdü şeyh ü şâbb hemân
Bir seher vaktinde Hazret-i Sübhân
Zemîne gark etti bunca insânı

8- 'Akla fikre sığmaz hikmet-i Settâr
Hak dostun bilmedi o Nemrûd hûnhâr
İbrâhim'e nârı eyledi gülzâr
Erişdikde nâre Hakk'ın fermânı

¹³ krş. İvgin, 2016:21

¹⁴ Fusûl-ı Aşıkân, s.102-106. Dâsâtânlar başlığı altında verilmiştir.

9- Hak tecellî kıldı Tûr'da Mûsâ'ya
Anda hayran kaldı sırr-ı Mevlâ'ya
"Rabbi erni" deyüp kıldı du'âya
Ol zamân işitti o "Lenterâni"

10- Bî-peder zuhûra geldi Mesîhâ
Nice mu'cizâtlar eyledi icrâ
Dâre çekti anı kavm-i Nasârâ
İnkâr eylediler rûh-ı Rahmân'ı

11- Tulû' etti dehre fahr-i kâ'inât
Dîn çırağı ol ekme'lü't tahiyyât
Efdalü'l enbiyâ ale'd-derecât
Nûruyla gark etti bütün cihânı

12- Çünkü tulû' etdi o mâh-ı münîr
Etmek için halkı Hallâk habîr
Evsâfî dil ile olunmaz ta'bîr
Dîne da'vet etti kavm-i nâdânı

13- Şerî'at sancağın dikdi ol Resûl
Hakk aña Kur'ân'ı eyledi menzûl
Añın da'vetini edenler kabûl
Buldular cenneti, lutf-ı Rabbân'ı

14- Şerî'atın kurdu şâh-ı Enbiyâ
Sevenler dost oldu sevmeyen cüdâ
Doğdu geldi şîr Aliyyü'l Murtaşâ
Tarîkat burcuna dikti nişânı

15- Yâr-ı gârı siddîk hilâfet etdi
Ömerü'l-Fâruk'ı 'adâlet etdi
Osmân-ı zi'nnûreyn tilâvet etdi
Şerî'at tahtında hükm-i furkânı

16- Çağrıldı dillerde Haydar-ı Kerrâr
Darbından titredi cihân ser-â-ser
Aña mensûb oldu Döldül, Zülfikâr
Tîğından geçirdi çok münkirânı

17- Uyandı uykudan cihân uyurdu
Hak sırrını sır ehline duyurdu
Hudâ aña hem arslanım buyurdu
Kimse bilmez kimdir Şâh-ı Merdâni

18- ‘Ali’niñ işine ‘akıllar ermez
‘Aklı idrâk eden beyâna vermez
Cihân Haydar olsa kör olan görmez
Bulana ‘aşk olsun genc-i nihâni

19- Fesâda düşdüler bir alây mel’ün
Emr-i peygamberi kıldılar mağbûn
Abdurrahman ibn-i Mülcem döktü hûn
Gör neye uğradı Hakk’ın arslanı

20- Namâz kılmak için mescide vardı
Mülcem oğlu anıñ vaktin arardı
Namâz kılar iken ol şâhı urdu
Bilmedi o kâfir yediği nânı

21- Çünkü mecrûh oldu şâh-ı velâyet
Ol demde nûş etti câm-ı şehâdet
Hasan'la Hüseyin'e kıldı vasiyyet
Bir deveci gelir, gözleyiñ anı

22- Dedi gelecektir bunda bir ‘Arab
Elinde bir deve yüzünde nikâb
İster cenâzemi etmeyiñ cevâb
Deyüp ol Hûda'ya tapşırđı cânı

23- Ehl-i beyt içine düştü bir figân
Hasan'la Hüseyin kıldılar nâlân
Gasl edüp namâzın kıldılar ol an
Erişti bir Arab deve sar-bânı

24- Yükletti tâbûtu deve üstüne
Çekti resenini aldı destine
O şâh amânını verdi dostuna
Hasan'la Hüseyin'e düştü figânı

25- İki şehzâdeye düştü endîşe
Dediler olmayız kâ’il bu işe
Düştüler peşine hem koşa koşa
Tuttular deveyi hem çeken cânı

26- Deveci nikâba uzattı eli
Açdı nikâbını pür-nûr-ı celf
Gördüler deveci kendidir ‘Ali
Ol vakit bildiler şâh-ı merdânı

27-Şâhın şehîd olduğunu duydular
Yezîd-i mel’ûna haber saldılar
İmâm-ı Hasan’a zehir verdiler
Soldurdular ol gonce-i handânı

28- Şimdi kaldı bu Hüseyin şehzâde
İşidüp Yezîdler düştü fesâda
Leşker çekdi kasd[ı] âl-ı evlâda
Kurdular Kûfe’ye ulu divânı

30- Mervân geldi Kerbelâ’ya oturdu
Ceng ü cidâl için ordusun kurdu
‘İbâdet ederdi ezân okurdu
‘İbâdetsiz geçirmezdi zamânı

31- Şah Hüseyin gördü bunları hemân
Dedi yâ Rab bunlar nasıl müslümân
Evlâd-ı Resûle oldular düşmân
Kimse görmüş değil böyle seyrânı

32- ‘Ali evlâdına etmeyüp hürmet
Kesdiler suları verüp eziyyet
Hak’dan korkmadılar hâricî millet
Susuz bıraktılar bütün sıbyânı

33- Şâh Hüseyin dedi ey kavm-i ‘adû
Veriñ şu yetimler içsün birâz su
Olmasun mahşerde yeriñiz tâmû
Mesken etmeñ kendiñize nîrânı

34- Bu söze hiç kimse olmadı memnûn
Kaldı teşne dilller ciğeri yangun
Şâhı şehîd etti âh Şimr-i mel’ûn
Düşdü Kerbelâ’ya akıttı kanı

35- On iki imâmın on dört ma'sûmuñ
Kanın akıttılar bunca mazlûmuñ
Hak belâsın versin o kavm-i şûmuñ
Etdi ehl-i beyte bunca ziyânı

35- Ehl-i beyt içine gulgule saldı
Deryâlar mevc urup hurûşa geldi
Ol nübüvvet gülü sararup soldu
Erdirdi ol mel'ûn bâd-ı hazânı

36- Nice kanlar içdi hâk-i Kerbelâ
Lâ-cerem haşrede kıldı teberrâ
Bu da'vâ' âlemde görülür hâlâ
Hak dûr etsün bizden Şimr-i Mervân'ı

37- *Mir'âtî* böyledir bizlerde 'âdet
Peygamber dostuna okuruz rahmet
Düşmânına olsun sad hezâr la'net
Zîrâ terk etmeyiz, yolu erkânı

Aruzlu Şiirler

-1-

Gazel¹⁵

**Fe i lâ tün/ Fe i lâ tün/ Fe i lâ tün/ Fe i lün
(fâ i lâ tün/fa'lün)**

1- Yine sâlûs oturup savm-ı vuslâtın söyler
Cenneti halka satup sîm-i berâtın söyler

2- Bizi hak eyledi didârına müştâk ezeli
Diñlemem vâ'iz-i har hûr [u] benâtın söyler

3- Bizlere râfizî ta'bîr eder ol sûfî-yi har
Kendi zu'mınca sanup fisk-ı lugâtin söyler

4- El-keîâm çünkü sıfâtı'l- mütekellim oldur
Her ne söylerse kişi kendi sıfâtın söyler

5- Sad hezâr mu'ciz-i peygamberi görse kanmaz
Yine ol kâfiri gör lât u menâtın söyler

6- Lâ-fetâ bahrına daldı yine fülk-i *Mir'ât*
Femi isneyn 'aşere remz-i nikâtın söyler

¹⁵ Fusûl-ı Âşıkân, s.131

-2¹⁶-

Divân¹⁷

Fâ i lâ tün/ Fâ i lâ tün/ Fâ i lâ tün/Fâ i lün

1- Sırr-ı kudret-i âşıkânîñ levha-yı kilkindedir
Ma'nâ-yı tahkîk rumûzâtı gibi ilkindedir

2- Havf çekmez sad hezâr tûfân olursa ehl-i 'aşk
'Âlem içre bir kişi "Cûdî"deki fülkündedir

3- Yañılıp râh-ı ma'ârif olmadı güm-râh-ı râh
Ayrılır mı ehl-i diller ehl-i beyt silkindedir

4- Sanma sen ma'dûmdur zâhid bu mülk ü mâliki
Mâlikü'l-mülk dâ'im o reng-i gönül mülkündedir

5- Kûy-ı yârda görelî bed rû râkibi *Mir'ât'â*
Ol zamândan hâliyâ reşkiyle bu dil kindedir.

-3¹⁸-

Gazel/Uşşâkdan¹⁹

Fâ i lâ tün/ Fâ i lâ tün/ Fâ i lâ tün/Fâ i lün

1- Dâver-i âdem olur sulb-i pederde o meni
Ta'lîm etdikçe zehî nokta-i "men âllemeni"

2- Nâ-Hudâsız yürümez bahride ol keşfî-yi Nûh
Yürü bir mürşid-i kapûdâna eriş tut dümeni

3- Her çiçek reng-i cilâ gösterir ammâ hâlis
Bezeden gülşeni sünböldür o sahn-ı çemeni

4- Reh-i revân olmayacak sanma alınmaz menzil
Söyledi şâh-ı cihân der Yemenî pîş-i meni

5- *Mir'âtâ* tab'-ı [e]ş'ârîñ okuyan ehl-i dilân
Edemez "min-ledün" olduğuna kat'â gümeni

¹⁶ krş. İvgin, 2016: 53

¹⁷ Fusûl-ı Âşıkân, s.56

¹⁸ krş. İvgin, 2016: 47

¹⁹ Fusûl-ı Âşıkân, s.135

KAYNAKLAR

AKMAN, Eyüp(2019). “Erzurumlu Emrah’ın Yeni Şiirleri”, *Türklük Bili-minde Gür Bir Ses Prof. Dr. İsa Özkan’a Armağan*, Ankara, TKAE Yayınları

İVGİN, Hayrettin-Bozyiğit, Ali Esat (2004), *Kalecikli Âşık Mirâtî*, Ankara, Kültür Ajans Yayınları: 11

İVGİN, Hayrettin, Bozyiğit, Ali Esat (2016). *Kalecikli Âşık Mir’âtî*, Kalecik Belediyesi Kültür Yayınları

KÖKSAL, Fatih(2016). “Kastamonulu İshak-zâde Fevzî Mecmuası”, *Yâ Kebîkeç*, İstanbul Kesit Yayınları

OZANOĞLU, İhsan(1939). “Kalecikli Mirâtî”, *Yeni Görüş Dergisi* (Kastamonu), Sayı: 6,7,9

AHİLİĞİN ANADOLU VE ZİLE'DE UYGULANAN BİR RİTÜELİ ESNAF DUASI GELENEĞİ

A RITUAL OF AHI COMMUNITY IN ANATOLIA AND ZİLE THE TRADITIONAL OF TRADESMEN'S PRAYER

ТРАДИЦИОННЫЕ МОЛИТВЫ ТОРГОВЦЕВ В РАЙОНЕ ЗИЛЕ И В АНАТОЛИИ КАК РИТУАЛ ЗРЕЛОСТИ

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet YARDIMCI*

ÖZ

Ahilik; sanatın, ticaretin ve mesleğin iyi ahlâk, olgun kişilik ve doğrulukla yoğrulmuş bir oluşumdur.

Ahilik, Türklere özgü bir esnaf teşkilatlanması olup Anadolu Selçukluları (XIII. Yüzyıl) zamanında kurulmuştur. Ahilik; Türk fütüvveti yani yardımlaşma, yiğitçe davranma, cömert, erdemli ve ahlaklı olma hareketi diyebileceğimiz bir kuruluşun adıdır. Bu teşkilatın kurucusu Kırşehir'de yaşamış Ahi Evran'dır.

Ahiliğin kendi oluşumu içerisinde onlarca geleneği mevcuttur. Osmanlı toprakları içerisinde hangi çeşit ve türde esnaf varsa, hepsinin kendine özgü geleneği ortaya çıkmıştır. Bu gelenekler bir hiyerarşik düzen içinde uygulanırdı. Bu geleneklerden biri de esnaf dualarıdır.

Her esnaf sabah işine başlarken veya dükkânını açarken okuduğu dualar ve ritüeller farklı olsa da temelde benzer ritüeller uygulanırdı.

Bu makalede, Zile'deki leblebici esnafının ve diğer esnafın her sabah dükkânını açarken, akşam kapatırken uyguladıkları dualar ortaya konmaktadır. Bu yazıda evliya kültürünün önemli bir parçası olan yatırlar-erenler destanından da bir örnek verilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ahilik, Ahi Evranı Veli, esnaf duaları, yatırlar destanı, meslek pirleri.

ABSTRACT

Ahi community is a formation of art, trade and profession, composed with good morals, mature personality and integrity.

Ahi community is an organization of tradesmen specific to the Turks and was established during the Anatolian Seljuks (XIII. Century). Ahi community is the name of an organization that we can call the solidarity, that is the movement of

* Dokuz Eylül Üniversitesi Em. Öğretim Üyesi. İzmir/TÜRKİYE
(zileli.yardimci@gmail.com)

helping each other, acting valiantly, being generous, virtuous and moral. The founder of this organization is Ahi Evran, who lived in Kırşehir.

Ahi community has its own traditions. In the Ottoman lands, whatever type of tradesmen existed, their distinctive traditions had emerged. These traditions were in a hierarchical order. One of these traditions is the prayers of tradesmen.

Although the prayers of each tradesman were different when they were starting to work in the morning or opening their shop, basically similar rituals were applied.

In this article, the prayers of roasted chickpea tradesmen and other tradesmen in Zile practice when opening their shop every morning and closing it in the evening are presented. An example is given from tombs-saints, which is an important part of the saints culture.

Key Words: Ahi community, Ahi Evrani Veli, prayers of tradesmen, tombs epic, professions.

Ahilik, sanat, ticaret ve mesleğin iyi ahlâk, olgun kişilik ve doğrulukla yoğrulmuş karışımıdır. Cömert, eli açık, alicenab gibi anlamlara gelip ideal insan tipi için kullanılan **Akı** sözcüğünün yumuşaması ile oluşmuş Türkçe bir sözcüktür.

Ahilik Türklere özgü olup Anadolu Selçukluları zamanında kurulmuş, Türk fütüvvet yani yardımlaşma, yiğitçe davranma, cömert ve erdemli olma hareketi diyebileceğimiz kuruluşun adıdır.

Selçuklu sultanları Anadolu'da yeni bir bölge fethettikleri zaman ilk iş olarak oralarda cami, medrese ve zaviye inşa ederlerken ticaret ve sanat erbabını da yerleştirmişlerdir. Ahiler ve Babailer, Türklerin Anadolu'ya girmelerinden itibaren başlayan, Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması sürecinin de manevi mimarları olmuşlardır.

Osmanlı'nın kuruluşunda Ahiler çok önemli rol oynamışlardır.

Ertuğrul Bey, Ahilerin yardımıyla Söğüt'e yerleştirilmiş, Ahi akıncı beylerini ve komutanlarını kendisine yoldaş edinmiştir.

Ahilerin gücünden ve etkisinden yararlanmak için Ertuğrul Bey'in, **Şeyh Edebalı**'nin kızını oğlu **Osman Bey**'e aldığı bilinmektedir. Ahileri yoldaş etme geleneğinin kendisinden sonra gelen padişahlarca da sürdürüldüğü görülmektedir.

Beylikler döneminde Ahi kuruluşları hemen hemen her kent ve kasabada Selçuklulara karşı Osmanlıları desteklemişlerdir. Osmanlı Beyliği ise özellikle bu etkin gücün desteğini sağlayabildiği için kısa zamanda gelişip Anadolu'da üstünlüğü ele geçirmiştir.

Orhan Bey zamanında da vezirler Ahilerden seçilmiştir. **Murat Hüdavendigâr** da Ahiler elinden kuşak kuşanmış bir Ahi şeyhidir. Hacı Bektaş Dergâhı

meydan evinin kapısı üzerindeki yazıt I.Murat'ın fiilen Ahiliğe katıldığının belgesidir.

Ahilik, Ahi Evran tarafından Hacı Bektaş-ı Veli'nin tavsiyesiyle kurulan esnaf dayanışma teşkilâtıdır. Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde Anadolu'da yaşayan Müslüman Türkmen halkın sanat, ticaret, ekonomi gibi çeşitli meslek alanlarında yetiştirmelerini sağlayan, onları hem ekonomik hem de ahlaki yönden yetiştiren, çalışma yaşamını iyi insan meziyetlerini esas alarak düzenleyen bir örgütlenmedir. Kendi kural ve kurulları vardır. Günümüzün esnaf odalarına benzer bir işlevi olan Ahilik iyi ahlakın, doğruluğun, kardeşliğin, yardımseverliğin kısacası bütün güzel meziyetlerin birleştiği bir sosyo-ekonomik düzendir.

Ahi diye anılan kişi, kesin olarak bir sanat, ticaret ya da meslek sahibidir. O, bununla birlikte olgun, ahlâklı, merhametli, iyiliksever ve davranışları ile güven veren bir kişiliğe sahiptir. Aile ve meslek eğitimi, din duygusu, Tanrı korkusu ahileri işlerinde üstün kılar. Sanatkârlar pirine sevgi ve saygısını belirten:

*Lâfla dükkân açılmaz, boş yere etme telaş
Selmân-ı Pâk da gelse parasız olmaz traş*

*

*Burada doğruluk vardır haksızlıktan kaçılır
Bir yudum su dahi helâlinden içilir*

*

*Bir gelen bir daha gelsin demesin ki bî vefâ
Sahibine kıl şefaât ya Muhammet Mustafa*

biçiminde özgün söyleyişleri çerçeveleyip dükkânlarına asarlardı.

Aynı mesleği yapanlar kendi aralarında dayanışmalar ve meslekte eski olan ustalık bakımından üstün olan kimseler o iş için teşkil edilen loncanın başında olurdu. Eğer loncaya bağlı olan kişi bir hile yapıp mesleğe leke düşürecek bir hata yaparsa loncanın başındaki kişi '**pir çivisi**' adı verilen çiviyle gidip o kişinin dükkanın kapısını çiviliyerek kapatırdı.

Mesleğe ihanet eden hile yapmaya devam eden kişilerin o mesleğin piri tarafından cezalandırılırdı.

İnsanoğlu varoluşundan bu yana ilahi bir gücün varlığına inanmıştır. Bütün araştırma ve incelemeler bu yöndedir. İnsanoğlu inandığı bu ilahi güce karşı saygılı davranmış, bu ilahi güçten yardım dilemiş ve şükranlarını sunmuştur. Bunları oluşturduğu çeşitli ritüellerle gerçekleştirmiştir. Bunlardan biri de tüm dinlerde bulunan dua adı verilen ritüeldir.

Ahilikte, her meslek erbabı peygamberlerden ya da ermiş kişilerden, evliyalardan birisine mesleki olarak bağlılık hisedilir, sabahleyin işine başlarken meslek pirine dua edilir, zor durumlarda pirden yardım istenirdi.

Meslek pirlерinin bazıları şunlardır:

Tüccarların piri	: Hz. Muhammed
Leblebicilerin Piri	: İmam Gazali
Berberlerin piri	: Selman-ı Farisi
Çiftçilerin Piri	: Hz. Adem

Debbağların piri	: Ahi Evran
Hallaçların piri	: Hz. Şit
Marangozların piri	: Hz Nuh
Terzilerin piri	: Hz. İdris
Saatçilerin piri	: Hz. Yusuf
Ekmekçilerin Piri	: Hz. Zülküf

Az sayıda kalan leblebici esnafı Zile'de Ahilik geleneğini babadan oğula kalan bir miras gibi bilinçle sürdürmekte; dürüstlük ve dayanışmaya dayanan geleneklerine sıkı sıkıya bağlı kalmaktadırlar.

Leblebiciliğin pîri imam Gazâli'dir. Yöre halkının inancına göre; "İmam Gazali ateş üzerinde nohutu yemek için kavururken dumandan gözü yaşarır ve ateşteki (saç üzerindeki) nohutun üzerine yaş damlar. Islanan sıcak nohut kabuk atıp sarı leblebi ortaya çıkar." Bu olay sonucu leblebicilik başlamıştır. Zile'de leblebici esnafına çerezci denir.

Ahiliğin anadolu ve zile'de uygulanan bir ritüeli olan esnaf duası geleneğinin 1992 yılında Zile Belediye Başkanlığı yapan sayın Şükrü Serimer'in başlattığını bildiğimden Şükrü Serimer'i arayarak; Şanlıurfa'da, Bolu merkez ve Mudurnu ilçesinde, Malatya'da, Çorum'da, Kahramanmaraş'ta, Konya'da, ve İstanbul'un bazı ilçeleri ile Kapalı Çarşı'nın Zenneciler, Feraseciler, Feşçiler ve Yağcılar caddesinin kesiştiği yerdeki Dua Meydanı ile Mısır Çarşısını oluşturan iki sokağın birleştiği yerdeki Dua Meydanı'nda uygulandığını bildiğimiz Esnaf Duası geleneğinin Zile'de başlattığının uygulamasının bir öyküsü var mıdır, yoksa yıllardır uygulanan bir yerden görerek mi uyguladınız diye sorduğumda verdiği yanıt:

"Sizin de bildiğiniz gibi benim babam, 'Bereber Cemal' namı ile anılan Zile'nin eski bir berberi idi. Ben 6-7 yaşlarında iken yaz tatillerinde çırak gibi beni dükkânına götürürdü.

Evimizle dükkân arasında Yeni Hamam Mahallesi Fenerci Sokak'taki Dutlupınar Camii yanında Ahi Evran türbesi vardır. Babam, her gün bu türbenin yanından geçerken durur, dua okur ve öyle geçerdi.

Dükkanı açarken de berberlerin piri Salman-ı Faris'i anarak dua okur öyle işine başlardı.

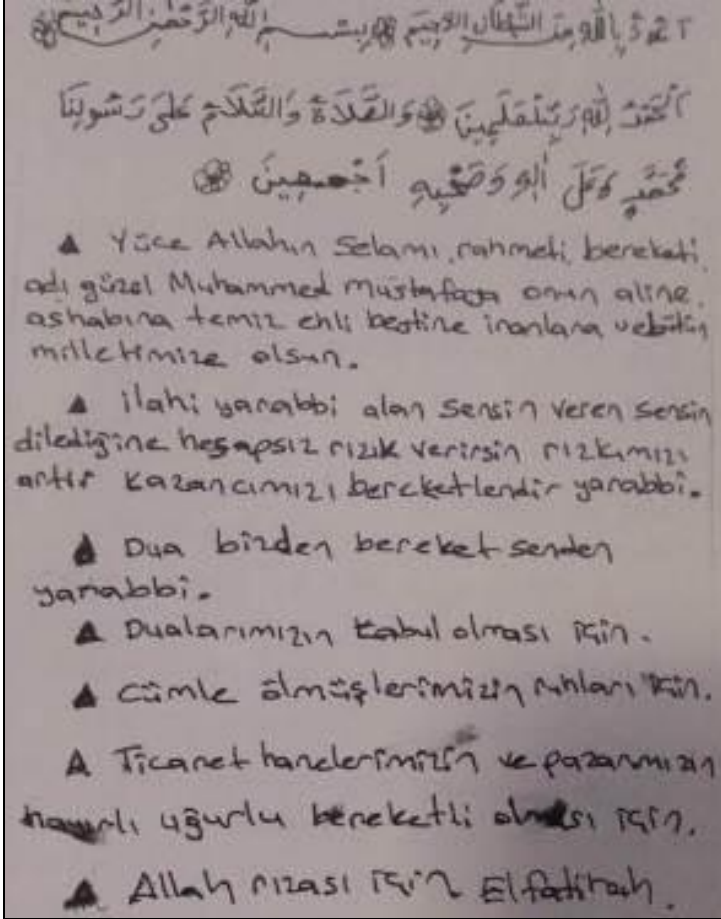
Ben, Zile Belediye Başkanı olunca babamın işe başlarken okuduğu dua benzeri genel bir esnaf duası olması gereğine inanarak bazı hocalarla da görüşerek Türkçe bir bereket duası anlamında biri sabah, diğeri de akşam iş yerleri kapanırken okunması için iki metin hazırladım. Bu metinleri Cuma ve Salı günleri belediye hopperlöründen bir cami hocasına okutmaya başlattım." biçimindedir.

Esnaf duası, Anadolu'nun bazı kentlerinde yüzyıllardır süre gelen bir gelenektir. genel olarak uygulamada, Cuma günleri salâ verildikten hemen sonra yapılır. Esnaf duasına esnaflar dükkânlarının önüne ayakta hocanın duasına amin demekle birlikte katılmış olurlar.

Dua sonrası gönlünden kopan, ölülerinin ruhuna dua okunmasını isteyen varsa "hayır" adı altında sembol olarak ekmek, lokum gibi elde yenebilecek yiyecekler dağıtılır ve yiyenler/alanlar onlar için de dua ederler.

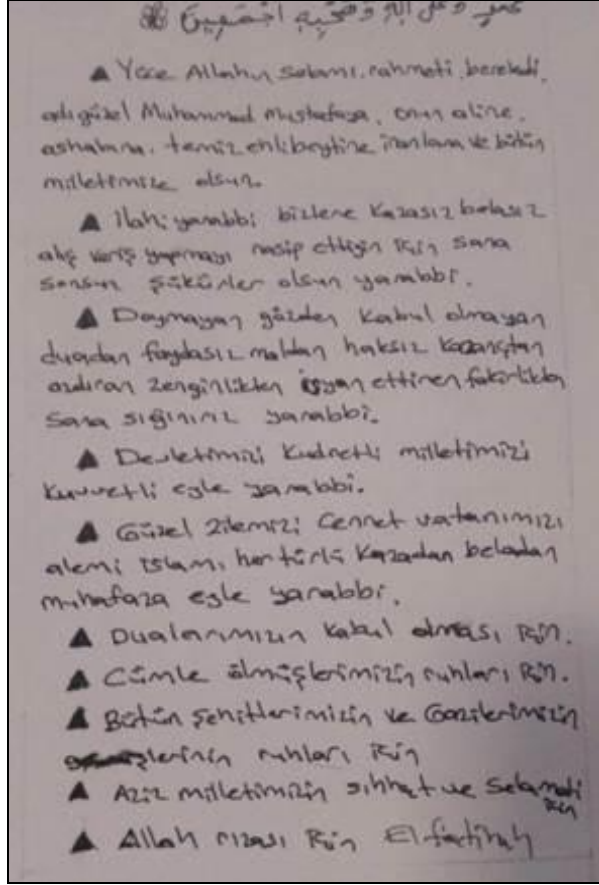
Zile’de de 1992’den beri gelenek haline gelen, Cuma ve Salı günleri sabah ve akşam görevli bir din adamı tarafından okunan esnaf duasını Zile’den, değerli dostum Ahmet Divriklioğlu, duayı okuyan din adamından temin ettiği biçimiyle şu şekildedir.

Sabah Okunan Dua:

- Yüce Allh’ın selamı, rahmeti, bereketi adı güzel Muhammed Mustafağın onun aline ashabına temiz ehlibeytine inananlara ve bütün milletimize olsun.
- İlahi yarabbi alan sensin veren sensin, dilediğine hesapsız rızık verirsin rızıkımızı Artır, kazancımızı bereketlendir yarabbi.
- Dua bizden bereket senden yarabbi.
- Dualarımızın kabul olması için
- Cümle ölmüşlerimizin ruhları için
- Ticarethanelelerimiz ve pazarımızın hayırlı, uğurlu ve bereketli olması için
- Allah rızası için El Fatiha.

Akşam Okunan Dua:

- Yüce Allahın selamı, rahmeti, bereketi adı güzel Muhammed Mustafa'ya onun âline, ashabına, temiz Ehlibeytine inananlara ve bütün milletimize olsun.
- İlahi yarabbi bizlere kazasız belasız alış veriş yapmayı nasip ettiğin için sana sonsuz şükürler olsun yarabbi.
- Doymayan gözden, kabul olmayan duadan, faydasız maldan, haksız kazançtan, azdıran zenginlikten, isyan ettiren fakirlikten sana sığınırız yarabbi.
- Devletimizi, kudretli milletimizi kuvvetli eyle yarabbi.
- Güzel Zile'mizi, cennet vatanımızı, alemi islami her türlü kazadan beladan muhafaza eyle yarabbi.
- Dualarımızın kabul olması için
- Cümle ölmüşlerimizin ruhları için
- Bütün şehitlerimizin ve gazilerimizin geçmişlerinin ruhları için
- Aziz milletimizin sıhhat ve selameti için
- Allah rızası için El-Fatiha

Zile’de evliya kültü çok önemlidir. İlçe bazında en fazla evliyanın Zile’de olduğu görüşü yaygındır. Seyit Derviş’in sadece *Yatırlar Destanı* adlı bir şiirinde 16 evliyanın adının geçmesi bu çokluğun işaretidir.

YATIRLAR DESTANI

Niçin beğenmezsin şehri Zile’yi
Şeyh Ethem Çelebi bunda yatmaz mı
Velilerin hocasının ulusu
Koca Kayser Sultan bunda yatmaz mı

Geçindi dünyada uryan ile aç
Bir ahede göstermedi ihtiyaç
Dertlilere derman eyleyen ilaç
Şeyh Karun Baba bunda yatmaz mı

Rıyazetle geçirirdi eyyamı
Gece kaim gündüz siyam müdamı
Evliyalar pirinin de imamı
İmam Melüküddin bunda yatmaz mı

Dünyaya bakuben alurdu ibret
Haktan da kaçuben derdi ehalvet
Ederdi dünyada aza kanaat
Çoşkun Dede Sultan bunda yatmaz mı

Anı aziz kıldı dünyada Rahman
Gezerdi dünyada daima hayran
Ana munis idi vuhuş ve tayran
Ahievran Sultan da bunda yatmaz mı

Anda tekmildi ilimle irfan
Hüdâ kıldı ana lütfundan ihsan
Dertlilerin derdine veren derman
Şeyh Helvalı Dede bunda yatmaz mı

Asilzade icazet kadimi
Halveti tarikinin hadimi
Hızır İlyas değil miydi nedimi
Pürlü Dede Sultan bunda yatmaz mı

Zehir batın ilimleri okuyan
Mürşidi kamilin eteğin tutan
Kutbulektab ile kalkıp oturan
Şeyh Muharrem Dede bunda yatmaz mı

Eyleyen nefsiyle şeytanı zebun
Olmuş asrında kâmilî fûnun
Sahrayı Hıdırlık da olur medfun
Ahmet Dede Sultan bunda yatmaz mı

Evliyalar zümresinin ulusu
Kırkların hem yedilerin reisi
Zilede Dede Kargın Halifesi
Şeyh İsmail Dede bunda yatmaz mı

Padişah zadedir hem Horasani
Hüdâ ihsan etmiş ilmi irfanı
Evliyalar zümresinin sultanı
Şeyh Nusrettin Sultan bunda yatmaz mı

Ruzu şeb ederdi Hakk'a niyazı
Yanımda bir idi dağ ile yazı
Veliler zümresinde dahi gazi
Hüseyin Gazi de bunda yatmaz mı

Yoğidi ana asrında hiç akran
Anı aziz kıldı o gani yezdan
Nefsi emmreye basan pehlivan
Ahi Baba Sultan bunda yatmaz mı

Seyyah idi şarkı ile mağrîbi
Elinden gitmezdi Hakk ın kitabı
Evliyalar zümresinin mahbubu
Şeyh Ahmet Dede de bunda yatmaz mı

Misli gelmemiştir anın asrında
Gece gündüz Hakkın zikri dilinde
Şehrin ulu bekçisi üst yanında
Arslan Dede Sultan bunda yatmaz mı

Dini islam için gaza edenler
Ruzu şeb durmayıp cevlan edenler
Kâfir elinde hep helak olanlar
Şehid-i şüheda bunda yatmaz mı

Seyid Derviş bütün kendin bilmişler
Her birisi birlikte de gelmişler
Mezaristanımda medfun olmuşlar
Dervişi dervişen bunda yatmaz mı

Yine, Evliya Çelebi'nin, Ahmed Yesevî'nin halifelerinden ve onun tarikatına mensup dergâhlardan ve buralardaki yesevî dervişlerden bahsetmesi dikkate değerdir.

Çoğu Türkistan'dan Anadoluya gelen, şeyhler, dervişler ve evliya mertebesinde görülen erenler, Türk halkınca saygıyla karşılanmış, Anadolu halkı mistikliği nedeniyle eski inanışlar ve milli duygularla uzlaştırıcı bu ruhi akımı benimsemiş, bu erenleri eski şamanlara benzeterek baş tacı etmişlerdir. **Ahievran, Aslan Dede, Davunlu Dede, Arap Dede, Çeltek Baba, Şeyh Ahmet Dede** vb. bu erenlerdendir.

Seyahat-nâme'deki Zile inanç kültürü ile ilgili: **“Sahra-yı Zile’de menzil-i tekye-i Şeyh Nusret: Hacı Bektaş ile Horasan’dan gelmiş ceddimiz Hâce Ahmed-i Yesevî halifelerinden Horasan erenleridir.”** deyişi büyük önem arz etmektedir.

Dileğimiz, Anadolu'nun çeşitli kentlerinde Esnaf Duası, Ahilik Duası gibi benzer adlarla uygulanan bu güzel geleneğe okunan metinlerin ilgili makamlarca diğer kenttekilerle birlikte incelenip ortak bir görüşle ahilik geleneklerine uygun yeni bir metin hazırlanması ve uygulanmasıdır.

BURSA KIZIKLARI VE DİYARBAKIR GÜZELKÖY KARŞILAŞTIRMALI MONOGRAFİ DENEMESİ

BURSA KIZIKLARI AND DIYARBAKIR GÜZELKÖY COMPARATIVE MONOGRAPH ESSAY

БУРСА КЫЗЫКЛАРЫ И ДИЯРБАКЫР ГЮЗЕЛЬКÛЙ: СРАВНИТЕЛЬНОЕ МОНОГРАФИЧЕСКОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ

Songül ÇAKMAK* - Dr.Yaşar KALAFAT**

ÖZ

Çalışmamızda, Anadolu'nun Bursa ve Diyarbakır gibi farklı iki coğrafyasından Türkçe ve Kürtçe gibi farklı ana dilli, halk kesimi, halk kültürleri ile ele alınarak, tespiti yapılabilen bulgular mistik -mitolojik imbiden geçirilmiştir. Hayatın geçiş dönemlerinden kesitler ele alınmış sahiplenmek, eşik iyesi, saç/kansız kurban, başına dönmek/tavaf, kara iye/cin büyü-büyücü bağlantısı, aşermek, nazar ve sahipli olmak gibi konular irdelenmiştir. Araştırmada birebir görüşmeler ve bizzat yaşanarak yapılmış derlemeler metot olarak kullanılmıştır.

Anadili ve coğrafi konum farklılıklarına rağmen Anadolu halk inançlarının derinliklerinde mistik-mitolojik ortaklıkların olduğu görülmüştür. Güzelköy halk inançlarından yapılan yeni bulgular bu konularda bilinenleri teyit etmekle kalmayıp zenginleştirici ve derinleştirici bazı boyutlar da kazandırmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mitoloji, halk kültürü, halk inançları, Bursa Kızıkları, Diyarbakır Güzelköy

ABSTRACT

Turkish and Kurdish people from two different geographies of Anatolia, such as Bursa and Diyarbakır, were treated with folk cultures and the findings that could be determined were passed through a mystical-mythological retort. Cross-sections from the transition periods of life were discussed, topics such as ownership, threshold iyesi, hair/bloodless sacrifice, return to the head/Tawaf, black Iyesi/Jinn magic-Sorcerer connection, craving, evil eye and ownership were examined.

* Van Yüzüncüyıl Üniversitesi, Türk Müziği Devlet Konservatuvarı, Öğretim Görevlisi.
Van/TÜRKİYE

(songulcakmak21@gmail.com)

** Halkbilimi Araştırmacı, Yazar. Ankara/TÜRKİYE
(yasarkalafat@gmail.com)

In the research, one-on-one interviews and compilations made by living in person were used as a method.

Despite differences in native language and geographical location, it has been seen that there are mystical-mythological partnerships deep in Anatolian folk beliefs. New findings from Güzelköy folk beliefs not only confirm what is known about these issues, but also give some enriching and deepening dimensions.

Key Words: mythology, folk culture, folk beliefs, Bursa Kızıkları, Diyarbakır Güzelköy.

GİRİŞ

Bu çalışmada Bursa'dan anadilleri Türkçe olan Kızıklar ve Diyarbakır'dan anadilleri Kürtçe olan Güzelköy ve yakın çevresi halk kültürleri ele alınmış, tespiti yapılan bulgular karşılaştırılmıştır. Geçiş dönemleri ile ilgili bilgiler her iki bölgede ele alınan köy sayısı fazla olunca bazı hallerde farklı farklı alt başlıklar kapsamında da açıklanabilmektedir. Halk kültürü ve daha ziyade halk inançları kültürü hakkında bilgi vermediği amaçladığımız bu çalışmada ele alınan Kızık köylerinin kısaca tanıtmasını da yapmayı amaçladık. Kızık köylerinin halk kültürleri arasında ve bu arada inançları arasında bariz farklar yoktur. Biz derlememizi beher Kızık köyü için hayatın bütün safhaları ile ele alınmaları yöntemini izlemedik. Daha ziyade varsa farklılık ve ilave bilgi özelliği taşıyan hususlar onların üzerinde durmaya çalıştık.

Kızıklarla ilgili derlemeler, gerek görüldüğü hallerde dünya Kızıkları halk inançları çalışması ve Güzelköy halk inançları çalışması da keza bu köyü merkeze alan çalışması ile ilişkilendirilmiştir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Kızıkları da tarihi boyutu ile çalışılmıştır.

Şehirleşme, İdari taksimattaki bağlantılar, çeşitli nedenlerle yaşanılmış olan iç göç doğal olarak kültürle göçü de sağlamıştır. Derlenen halk kültürleri karşılaştırılmak üzere ele alınırken içerdikleri mitolojik verilere, halk mistisizm muhtevalı bulgulara da değinilmeye çalışılmıştır.

Bursa'da geçmişte altı Kızık köyü varken halen altı Kızık köyü vardır. Bunları sıralı olarak ele almak istiyoruz.

Bursa Kızıkları alan çalışması, Oğuz halk kültürü bilhassa halk inançları kültürü araştırmalarından Dünya Aşşarları ve Dünya Salurları çalışmalarından sonra 24 Oğuz boyunun yeni bir boyu ile ilgili çalışmasının ilk bölümlerinden birisidir (Kaplanoğlu, Elmas, 2009: 8-16).

Değirmenli Kızık, Güzelköy

Tarihî Bursa Kızıkları, Uludağ'ın güzelliklerle coştugu kuzey yamaçlarında, batıdan doğuya Değirmenlikızık, Fidyekızık, Cumalıkızık, Hamamlıkızık ve Derekızık olarak sıralanırlar. "Beşi bir yerde" olan bu Kızıklar'ın her biri, adını bir Oğuz boyu olan "Kızık" dan almıştır. Bursa'nın 1326'da Türkler tarafından

fethiyle Kızıklar'ın bu bölgeye yerleşmesi aynı döneme rastlamaktadır. Hatta daha önce Horasan'dan gelen Türkmen dervişlerinin bu bölgede yerleştiklerine dair bazı işaretler vardır. 700 yıllık bilinen bir tarihi vardır.

Yıldırım ilçesine bağlı bir mahalle olan Değirmenlikızık, yedi asırlık tarihî gelişimin ve sivil mimarinin en orijinal bir şekilde günümüze taşıma şansı bulmuş nadide yerlerden biridir. Geçmişte İnegöllü İshak Paşa'nın vakıfları arasında yer aldığı için bu mahalle İshakpaşa Kızığı adıyla da anılmıştır. Buranın en güzel meşire yeri **Kocaçınar**'dır. Yaklaşık 500 yıl önce bu bölgedeki Kaplıkaya Deresi üzerinde 13 değirmen hizmet veriyordu. Değirmenlikızık köyünde **Mustafa De-de** adına her yıl **Pilav Hayrı** yapılır, dede anılır. Uzun süre kestane hasenatı zamanında yapılmıştır. Bu anma günleri hayır bereketi celp etmek şerleri defetmek, Kur'an okuyup dua etmek, birlikte kaynaşma günleridir. Geçmişte Kızıklar arasında bariz bir dayanışma yok iken, dernekleşme dayanışmayı sağlamıştır. Türkiye Kızıklarının dünyanın diğer bölgelerindeki Kızıklarla teması henüz sağlanmamıştır. Köyün dışından bölge halkından da bu etkinliklere çok katılım olur (KK-2).

Diyarbakır'da Suriçi denen bölgede bulunan **Hz. Süleyman Ziyareti** de bölge halkı için büyük bir maneviyat taşımaktadır. Halk, her perşembe günü manevi doyum sağlamak başta olmak üzere **dilek** ve **adak** adamak için ziyarete giderler. Hasta olanlar kendilerini türbenin bulunduğu demir koruluklara atar ve rahatsız olan yerlerini demir **kilit** ve koruluklara sürterler. İyileştiklerinde adadıkları adakları ziyarette dağıtır ya da ziyarete halı, kilim, seccade, para vs. bağışında bulunurlar.

Ziyaret **perşembe** günleri çok kalabalık olur ve sosyalleşme mekanları olarak da çok işlevsel bir yapıya sahiptir (KK-1).

Bursa'nın Kızık köylerinin aralarında 2-2.5 Km. vardır. Bunlar Derekızık, Değirmenlikızık, Fityekızık, Cumalıkızık, Bunlardan Derekızık köyünün Bursa'ya mesafesi 20 Km. civarındadır. Bölgedeki tarihi Kızık yerleşim yerlerinin sayısını 14'e çıkarabilen çalışmalar da yapılmıştır (Hızlı, 2009: 2-24). Geçmişte **Dallıkızık** ve **Bayındır Kızık köyleri** de varken şimdilerde bu köyler yoktur.

Değirmenli Kızık mahallesinin nüfusu 1.000-1.200 kişi iken, şimdilerde 100-110 hanede mevcuttur. Bursa Kızıklarında halk Sünni İslam ve anadilleri Türkçedir. Köy 1893 yılında Elazığ'dan göç almıştır. Göçle gelenler Kızıklarla kaynaşmıştır. Yerli halk bunlara **Kakkoşlar** demektedir (KK-2). Bursa Kızıkları'nın Tokat yöresinden geldiklerine dair bir kanaat vardır. Bölgeye geliş dönemleri bölgenin Osmanlıların fethi ile tarihlendirilmektedir (KK-2).

Buranın Kızıkları Sünni mezhepli olmayan aileden kız alıp vermezler. Kız alma konusunda daha esnek ve fakat kız verme konusunda daha katıdırlar.

Diyarbakır Güzelköy'de Alevi inançlı olan aileler Alevi olmayan Sünni mezhepli ailelerden kız alırlar fakat kız verme hususunda çok temkinli davranırlar. Çoğu zaman kız vermezler. Burada evlendirilecek kızın kanaati eş seçiminde sorulur. Büyük kız kardeşler bekâr iken ailenin kısmeti çıkan küçük evlendirilebilir (KK-8).

Diyarbakır İlinde ve Güzelköy'de küçük kızın kısmeti çıkmışsa büyük kıza danışılır ve genellikle sorunsuz bir şekilde küçük kız isterse evlenebilir. İki erkek

kardeşe iki kız kardeşin gelin olarak alındığına sık rastlanır. Aileler arasında akrabalık bağlarının güçlenmesi ve mal paylaşımının dışarı çıkmaması için yapılan evliliklerin yanında düşman iki aile arasında kan davasına dönüşmemesi için yapılan evlilikler de vardır. İlkinde aile bağları güçlenirken diğerinde zorunlu ve çoğu zaman münakaşayla süren evlilikler söz konusudur. Eskiden ölen ağabeyin eşi de özellikle çocuğu varsa aile içinde kalsın diye evdeki genellikle bekar kardeşe evlendirilirdi. Günümüzde bu tür evlilikler kalmamıştır (KK-8).

Bursa Kızıkları'nda **Kız kaçırma** yöntemi ile evlilik pek görülmez gençlerin aralarında anlaşarak kaçırma yöntemi ile evlendikleri olur (KK-2).

Diyarbakır Güzel Köy ve civarı halk inançlarında, kız kaçırma yöntemi ile evlenme az da olsa vardır (KK-8). İki aile rıza göstermediğinde gençlerin anlaşarak kaçırma olayı meydana gelir. Diğer bir usul de kızın erkeğin evine gidip oturmasıdır. Bu durumlarda zorunlu evlilikler meydana gelir.

Kızıklarda **kan davası** gütmeye uygulaması pek yoktur. Ölen ağabeyinin eşi ile küçük kardeşin evlenmesi uygulamasına rastlanmaz (KK-2).

Diyarbakır Güzel Köy ve civarı halk inançlarında ölen kardeşin eşi ile evlenme vardır. Kardeşin eşi ile evlenmek istenmezse yakın akrabalarından biri ile gelin evlendirilir. Berdel türü uygulamalar vardır, eşi ölen gelin tekrar baba evine gitmez, gönderilmez o, artık o ailenin bir ferdi olmuştur.

Berdel usulüyle evlilik; yörede berdel töresi oğlan evinin, kızın evine başlık parası yoksa karşılık olarak, kendi yetişmiş kızlarından birini, kız evindeki erkeklerden birine verir. Bu erkek, evin oğlu da olabilir, babası da olabilir. Yani baba, kendi kızını yoksul bir evin oğluna verip, başlık parası yerine de, o evin kızını, varsa kendi oğluna, gelin olarak aldığı gibi, oğlu yoksa kendisine ikinci bir eş olarak alabilir. Bu olaya "**Berdel**" denir (Şahin, 1991).

Berdelde verilen ve alınan kız, genelde aynı zamanda yapılan bir düğünle, aynı gün içinde gelin olurlar. İki gelin, önceden kararlaştırılan gün ve saatte hazırlanır. Süslü atlara bindirilip, davul zurnalarla yola çıkarılırlar. Gelin alaylarının karşılaştıkları yerde gelinler, atlarını değiştirip, öpüşürler. Birinin geldiği yöne, öteki gider. Yani bir çeşit kız takasıdır. Fakat berdel edilen kız, çoğunlukla zorla evlendirildiği için mutsuzdur. Bu evlilikten yıllar sonra, berdel edilen gelinlerden birisi, herhangi bir anlaşmazlık nedeniyle baba evine geri dönerse töreye göre berdel bozulur. Karşı taraf da, kızlarını geri ister ve alıp götürür. **Bedel** usulüyle evlilik ise; iki aile arasında kan davası sonucu oluşan husumeti sonlandırmak ve barış yapmak amacıyla mağdur olan aileye, vurulan kişinin bedeli olarak karşı tarafın kızlarını vermesiyle yapılan evliliklerdir. Böylece kanın bedeli alınmış ve akrabalık yoluyla kalıcı bir barış sağlanmış olur. **Levirat** usulüyle evlilikte ise; bazı durumlarda bölgede "levirat" yani ölen ağabeyin eşinin dışarıya verilmemesi adına aile meclisince alınan karar gereğince bekar olan erkek kardeşe ya da evli olan erkek kardeşin ikinci eşi olarak yapılan evlilik çeşidine de rastlanmaktadır. Günümüzde ekonomik özgürlüğünü ele alan kadınlar aileden uzak çocuklarıyla tek başına yaşayabilmektedir (Akyol, 2013) (KK-1).

Diyarbakır Güzel Köy ve civarı halk inançlarında, İlçe ve köylerde **kan davası** hala görülmektedir (KK-8).

Değirmenli Kızık ve Bursa'nın diğer Kızık köylerinde bölge yemek kültürünün dışında çok özel bir yemek türü yoktur. Kurtuluş savaşının kıtlık yıllarında, et temininin çok zor olduğu dönemlerde, çocukların et yeme isteklerini karşılamak için çorbalara kestane konulup kaynatmak suretiyle onlara et yiyorlarmış hisse verilmiştir (KK-2).

Yemek kültürü Diyarbakır bölgesinde gelişmiştir. Kıtlık zamanlarında aç olan çocuklara taş kaynatılıp aç çocuklar öyle avutuluyormuş (KK-1).

Buranın Kızıklarında Kirvelik uygulaması yoktur (KK-2).

Diyarbakır'da **kirvelik olayı** sünnet edilen çocuk ve ailenin yakını birileri tarafından gerçekleştirilen bir uygulamadır ve yer yer de devam etmektedir (KK-2). Yörede sünnet için olması gereken en önemli şey kirvenin önceden belirlenmesidir. Kirve, "Sünnet olan çocuğun bütün masraflarını üstlendikten sonra sünnet sırasında çocuğu kucağına alarak elini, kolunu tutan ve bütün hayatı boyunca çocuk üzerinde babasına yakın hak taşıyan kimse"dir. Kirvelik, "Bir erkek çocuğun sünnet töreninin külfet ve masraflarını, başka bir aile büyüğünün üzerine alması ile iki aile grubu arasında kurulan sanal akrabalığa verilen addır. Bu akrabalık özünde karşılıklı ilişkidir. Kan akrabalığı bulunan dayı, amca kirve olamaz. Kirvelik kurumunun doğurduğu akrabalıkta gerçek ve soydan gelen bir akrabalık ilişkisi yoktur. Çocuğun sünnet edilmesinde onu kucağında tutan kirvenin "eteğine kanın dökülmesinde" kan akrabalığından daha da yakın ve yasaklayıcı bir akrabalık vardır. Kirve, çocuğun babası yerine geçmektedir. Çocuğun kanının kirvenin eteğine ulaşması olayı, kirveler arasında kız alıp verme yasağını da beraberinde getirmektedir. Bu yaptırım durumu, kirvelik kurumuna özel bir anlam yüklemekte ve onun pekişmesini sağlamaktadır.

Kirvelik, yakın iki aile arasında gerçekleştirilir. Kan bağı olmayan ama can bağı olan bu aileler kirvelik ederek birbirlerinin çocuklarına kendi çocukları gibi sahip çıkarlar. Kız alıp vermeleri yasaklanır fakat kız alıp vermelerde birbirlerine danışıp kızı dışarıya öyle verirler. Kirve olan kişi çocuk evleninceye kadar maddi-manevi her durumuyla yakından ilgilidir. Çocuğun kan bağı olan babasından sonra çocuk üzerinde söz söyleme ve eylemede en yetkili kimsedir. Kirve bir anlamda çocuğun koruyucusudur, onun velisidir. Eğitiminden, askerliğine ve evlenmesine kadar çocuğun bütün faaliyetleri kan akrabalarından ziyade kirveyi ilgilendirir. Kirvelikte kadınlar örtünmezler. Kirveyle birlikte yemek yerler (Şahin, 1991: 118).

Kirve, çocuğu omuzlarına alıp gezdirir. Çocuk, o gece sünnet olur. Çocuğa, kirvesi ile gelen konuklar altın takarlar. Bazı misafirler ise çocuğun yastığının altına para koyar. Ertesi gün, mevlit okutulur. Mevlitte bisküvi, şeker, çikolata, tatlı, şerbet dağıtılır. Sünnetten bir hafta sonra kirve çocuğu ziyarete gelir. Çocuğun anne ve babasına, kardeşlerine gücüne göre hediye getirir. Bir hafta sonra da sünnet olan çocuğun ailesi, kirvenin ailesine hediye olarak ziyarete gider. Kirve olan aileler, birbirine kız alıp vermez. Kirve çocuğu tutarken çocuğun kanı döküldüğü için kirve ve çocuk artık kardeş sayılırlar. Bununla beraber Diyarbakır ve çevresinde yoğun bir şekilde rastladığımız kirvelik ve bundan kaynaklanan evlenme yasağı uygulaması Yezidilikte de mevcuttur. Yezidiler için de sünnet dini bir kural olarak kabul edilmektedir. Çocuk vaftizden bir hafta sonra kendisini vaftiz

eden din adamı tarafından sünnet edilir. Yezidilikte de kirvelikten kaynaklanan evlenme yasağı sebebiyle kirvenin genellikle Müslümanlar arasından seçilmesine dikkat edilmektedir. Yezidiler için sünnet ile kirvelik aynı derecede öneme sahiptir (Selçuk, 2008: 216).

Değirmenli Kızıklarında Tavşan uğursuz hayvandır.

Güzel Köy halk kültüründe **Tavşan** eti çok sevilen bir ettir ve uğursuz görülmeyen bir hayvan olarak görülmektedir. **Fare** uğursuz olarak görülmekte ve fare giren eve mutlaka dualar okunmaktadır. Hane halkının ayağına pislik dolanaçağı düşüncesi vardır. Onu gören öldürmemeli zira ondan kendisine zarar gelebilir inancı vardır (KK-8).

Tabu olarak bilinen hayvanlara dokunulmaz onların çarpacağına dair inanç vardır. Onların isimleri gece söylenilmez. Mesela **yılan** denilmez yerde sürünen denilir. Diyarbakır ve Güzelköy civarında yılanlar soğuk hayvanlar oldukları için ona dokunulmaz. Yılanlar zarar vermediği sürece öldürülmez. Diyarbakır'da halk, bağ ve bahçeleri koruduğuna inanılan bir yılan türünün olduğuna inanır. Her ailenin bağıny koruyan yılan ise farklıdır. Bu koruyucu yılanlar kimseye zarar vermez. Halk onu rahatsız etmeyi doğru bulmaz ve ona ellerinden geldiğince iyi davranırlar. Bu yılanlara iyi davranmanın bağdaki mahsulün ve bağ sahibinin hayrına olacağına inanılır (Akyol, 2013) (KK-9).

Gaziantep tarafı Kızıklarında Yılanla karşılaşmak uğurlu kabul edilirken, Bursa Kızıklarında bu inanç yoktur.

Bu yörede **ayıya** ayı değil Kocaoğlan, cin türü varlıklar içinde “**üç harfiler**” denir (Kalafat, 2010). Güzel Köy halk kültüründe Ayı'dan korkulur hatta yeni gelin veya evlenecek kızların ayı tarafından kaçırılma hikayeleri çok olduğundan özel zamanlarda gelin ve kızlar dua ve muska ile korunurlar. Bir hikayede şöyle anlatılır: Köyde alımlı, güzel bir genç kız evlenme hazırlığı içinde çeyizini hazırlamaktaymış. Ev halkı bu süreçte kızı tarlaya götürmez, kendi işiyle ve ev işiyle ilgilensin diye evde tek bırakmış.

Günlerden bir gün yine tek başına evi temizlemiş, kümesteki hayvanların yemlerini vermek için kümese girmiş. Kümese girdiğinde koca boz bir ayıyı görünce dili tutulmuş, boz ayı gelinlik kızı sırtladığı gibi götürmüş inine. Ev halkı gelip de gelinlik kızı göremeyince bütün köy kızı aramaya çıkmışlar. Kızda gönül olan herkes sorguya çekilmiş. Günler, haftalar geçmiş kızıdan ses seda yok. Bir gün ayı köye tekrar inmiş. Gelin kızı etrafta yiyecek topluyormuş. Köylülerden biri görmüş ve saklanmış, inine kadar ayıyı takip etmiş. Gelin kızı görünce şaşırıp kalmış, çünkü kız hamileymiş. Hemen koşup kızın ailesine haber vermiş. Baba ayı inine gitmiş, ayının dışarı çıkmasını beklemiş ve kızı oradan alıp eve getirmiş. Kız konuşamıyormuş artık. O yüzden durumu ailesi detaylı öğrenemeyip tahmin etmişler. Ayı, inindeki güzel gelini göremeyince köye inmiş ve çığlık çığlığa kızı istemiş. Köylü elindeki tüfenklerle ayının peşine verip ayıyı öldürmeye çalışmış fakat ayıyı bir türlü öldüremiyormuş. Kızın doğumu yaklaşmış ve kız ayı yavrusunu doğurduğunda ölmüş.

Ayı köye musallat olmuş ve yavrusunu almak için çok çabalamış fakat köylüler tarafından öldürülmüş. Köye döndüklerinde ayı yavrusunun da kaçtığını

fark etmişler. O günden sonra gelinlik kızlar ve güzel yüzlü kızlar evde tek başına bırakılmaz. Özellikle ergenliğine giren kızlar aile büyükleri olmadan izinsiz hiçbir yere gitmez olmuşlar (KK-10).

Ahırda bağlı atın kuyruğunu ve yelesini bağlayan varlıklar için de “kuyruk-yele ören” denir (KK-2).

Bu kara iye ile ilgili bölgede yapılan bir izaha göre Kur’an-ı Kerim’de bir sure okunarak bu **cin** esir alınabilmekte, esir alan tarafından bütün gece her türlü işte kullanılmaktadır. Bu terim buradan gelmektedir. Bu anlatıda yer alan açıklamada üç ayrı kesim vardır. Bunlar, atın sahibi olan kimse, atın yelesini ve kuyruğunu ören kara iye/cin ve bu kara iyeyi cini ilgili sureyi okuyarak onu hizmetine alan göreve sevk eden, kendi çıkarları için kullanan kimse yani büyücü veya cincidir (Kalafat, 2010).

Bu konuda bilinenler bu tespit ile yeni bir boyut, farklı bir derinlik kazanmıştır. Atın sırtına zift sürülerek ona binen cinin/ kara iyenin yakalanmasından sonraki safhaya dair pek bilgi yoktur. Bu varlığın ilgili surenin okunması ile hizmete sevk edilmesi boyutu üzerinde bazı açıklamalar yapılabilir. Şamanlar varlıkların iyelerinden yararlanırlarken birtakım efsunlar okudukları bilinmektedir. Bir dönemin Sarıkamış’ta Cinci Cemal olarak bilinen şahıs emrindeki cinlerinin gücü ile iftihar eder veya en zor çözümler için hizmete sunacağı nadir hallerde kullandığı adeta rezerv cinlerinin olduğu ile bilinirdi. Bir cincinin gücü bazı hallerde emrindeki cin sayısı ile anlatılır. Bitlis halk inançlarında memoratlarla ilgili yapılmış çalışmalarda ünlü cincilerin çift-çubuk gibi ağır ziraat işlerinde görevlendirip, kısa sürede çok hizmet aldıkları cinlerinin bulunduğu dair bilgiler vardır. At binen cinden insanoğlunun hizmet almış olması tespiti cin-insanoğlu yararlanma ilişkisine dair bulgular gelişmiş olmaktadır. Nitekim bir kara iye olan al karısı insanoğlu tarafından yakalanıp esir alınınca her türlü hizmette çalıştırılabilmektedir (Kalafat, 2010) (KK-2).

Bu köyde geçmişte gelin kınasına giden kimseler kendileri ile sandalyelerini de götürürlerdi. **Deli Kınası** cuma akşamı genç kızlar dümbelek eşliğinde eğlenirler. **Gelin hamamından** sonraki kınaya da **Yalancı Kına** denir. Bu, kınadan evvel yapılan ufak bir kına eğlencesidir.

Kadife gelinliğin ismi ise **Elbasiye** idi (KK-3). Elbasiye genellikle **pembe** olur, Gelinin **yüzüne al tül** örtülür (Güleç, 2009: 50-60).

Benzer bir uygulama Diyarbakır’da da yapılır fakat sandalye gelin kınası yapacak ev tarafından dizilir. Gelin kınasını **başı bozulmamış** biri yoğurur. Kınayı yoğururken de şu maniyi söylerler.

Kınayı getirin leğene koyun
Kaşık kaşık içine suyu dökün
Kınayı önce gelinin eline
Sonra da damadın eline sürün

Kınamız kınamız siyah tavada
Biz kınayı kaşık kaşık ölçmüşüz

Sürmüşüz ay gelinin parmağına
Sürmüşüz ay gelinin ayağına

Geline **al** rengi kına kıyafeti giydirilir. Başına al örtü örtülür ve odanın ortasına getirilip bir sandalyeye oturtulur. Bütün ışıklar söndürülür, tepsilere yerleştirilen kınaların üstüne mum dikilir. Tepsiler genellikle genç kızlar tarafında taşınır. Genç kızlar kına türküleri ve gelin övme türküleri söyleyerek gelinin başında döner ve gelini ağlatırlar. Sonra erkek tarafından evliliğinde mutlu olan biri, gelinin iki avucuna da altın yüzük ya da çeyrek koyar ve kınayı yakar. Sonra gelinin yüzü açılır, geline alınan altınların hepsi misafirlere dağıtılır. Buradaki eğlence bittikten sonra davul zurna eşliğinde erkek tarafı evine döner. Damadın yakın arkadaşları onu sandalyeye oturtup havaya kaldırıp, indirirler. Sonra kına tepsisi gelir, damadın en yakın arkadaşı kınayı onun sağ avucu ve serçe parmağına yakılır. Sonra damat, arkadaşlarıyla halay çekip eğlenir. Kına gecesi erkek tarafından biri kız evinden gizlice bir bardak, tabak veya başka cam bir eşya çalar. Bunları gelin ve damat erkek evine geldiğinde kapıda ayaklarının önüne atılır, damat da bunları ayaklarıyla basarak kırar. Kınaya **nazarı** degecek kişiler çağrılmaz. Evlenecek kızın ailesi kötü göz değmesin diye bazı sakınma uygulamaları yaparlar. Özellikle kız ziyarete götürülür ve muska takılır. Evliliği uğurlu olsun, tez zamanda çocukları olsun ve eşi ile mutlu bir şekilde ömür boyu yaşasın diye başının üzerinden dua ile üç defa **tuz** veya **siyah susam** ateşte yakılarak kızın başından ve çevresinden çevrilip tekrar ateşe atılır. Kalabalık ortamda bu uygulama yapılır ki gözü olanın gözü o ateşe atılan tuz gibi yansın. O an rahatsız olup giden olursa gözü vardı, defettik denir. Bazı kişilerin içinde istemese de hasetlik olduğu düşüncesi olduğu ve onun çevresinde olumlu olan her şeyi kötü etkileyeceği düşüncesi hakimdir. Ayağını bastığı yerde kötü olayların olacağı ve temkinli olmak için bazı uygulamaların yapılması gerektiğine inanılır. Bazı kimseler de vardır ayağını bastığı yerin beti bereketi artar. Özellikle bu kişilerin gittiği yerlerin şenlenip yeşereceğine inanılır ve bu kişilerden dua alınır. Bu yüzden kınaya genellikle en yakın akrabalarından kızlar ve mutlu evliliği olan kadınlar davet edilir. **Kınayı** da çok mutlu evliliği olan, erkek tarafından bir kadın, gelinin eline duayla yakar (Akyol, 2013) (KK-8).

Nazar “göz değme, bakma, göz atma” anlamına gelmektedir. Nazar inancı dünyanın hemen hemen her bölgesinde bulunmaktadır. Nazar, kıskançlık ve haset duygularından kaynaklanan zararlı ve öldürücü bir güçtür.

Diyarbakır ve çevresinde mavi renkli nazar boncuklarının yanı sıra gösterişli, parlak boncuklardan yapılmış kolyelerin, bileziklerin de nazara karşı kullanıldığı görülür. Nazar değmesine karşılık siyah susam ateşte kavrulur ve kokusu hastaya koklatılır, ardından evin içinde dolaştırılır (Akyol, 2013) (KK-9).

Kızık köyünde geçmiş yıllarda Hıdrellez kutlamalarında yoğun **alkol** alınmaya başlanmıştır. Bunun üzerine bu tür kutlanmalar iptal edildiler. Bir süre sonra tekrar Hıdrellez kutlamaları başlayınca halka ikramların yapıldığı **mevrit** okunup dua edildiği etkinliklere dönüştürülmüştür. Nazar kırıcı olarak tuzun kullanılması, Aras Vadisinde, Van Gölü çevresi halk inançlarında da vardır. Bir

dönem Adıyaman-İstanbul seferi yapan otobüslerde şoförün nazarlıkları arasında kaya tuzu da olurdu. Anadolu’da ekmeğe olduğu gibi tuza da ayakla basılmaz ve yemin edilirken “tuz ekmek hakkı için” denilir. Gelinin ve damadın başı etrafı etrafında tuz gezdirilip sonra o tuz parçalanıp paylaşılır veya fakire verilir. Kötü rüya gören kimse kediye köpeğe hayır olsun diye et, ekmek verirken koyuna kuzuya tuz veren de olur (Kalafat, 2010). Güzel Köy tespitleri arasında tuzun yanı sıra **kara susamın** da yer alması bu konudaki tespitleri zenginleştirmiştir. Bazı yörelerde üzerlik tütsülenirken ateşe tuz da atılır. “Başına dönmek” halk inançlarında sana gelecek musibete ben talibim bana gelsin anlamındadır. Geçmişte aile büyükleri fakire sadaka vereceklerken çocukların başları etrafında döndürürlerdi.

Türbe ziyaretlerinde etrafında dönülen türbe ile etrafında dönen kimse arasında mistik bir ortam oluşur. Türbe ziyaretlerinde türbe etrafında dönmek ile orada yatan şahsın maneviyatın yararlanmak amaçlanır (KK-2).

Güzel Köy halk kültüründe Hıdırellez etkinlikleri yoktur. Hızır inancı vardır ve Hızırın her an gelebileceğine dair rivayetler olduğundan kapıyı çalan veya kişinin önüne çıkan bir yabancı, önüne çıktığı kişiden bir yardım isterse verilmesi gerektiği, geri çevrilmemesi gerektiği inancı hala vardır (Akyol, 2013) (KK-8).

Bursa Kızık Türkmenlerinde **üzerlik kültürü** yoktur, üzerlik tütsülemek, nazarlık için duvara üzerlik otu asma uygulaması yoktur.

Diyarbakır il merkezinde bu tür uygulamalar kalmamakla birlikte ilçe ve köylerde **nazarlık, at nalı** ve **üzerliğin** dış kapının duvarına asıldığı görülmektedir. Evin beti-bereketi artsın, kötülük evin eşliğinden içeri geçmesin gibi inanmalar söz konusudur (KK-8).

Bursa Kızık Türkmenlerinde Kurşun dökme uygulaması ve **kurşun dökme** ile ilgili inançlar geçmişte varken şimdilerde unutulmaya yüz tutmuştur. Bu toplumda nazarlık olarak kaplumbağa yavrusu kabuğu kullanıldığı olurdu (KK-2). Kaplumbağa yavrusu kabuklarından nazarlık yapma inancı Güneydoğu Anadolu ve Güney Anadolu’da da oldukça yaygındır (Kalafat, 2010).

Kurşun dökme, Diyarbakır merkez dahil ilçe ve köylerde hala uygulanmaktadır. Kurşun dökme uygulaması özellikle kurşun dökülmeyi istemekle olur. İşlerinin sürekli ters gittiğini düşünen, kısmetinin kapandığını, içinde kötü güçlerin (cin) vesveselerinin onu uyuşturduğunu düşünen ve yüzünün sevdiklerine karardığını söyleyen kişi/kişiler üç Çarşamba üst üste eli dualı bir kurşun dökücünün yanına giderler ve üçüncü çarşambadan sonra ferahladıklarını söyleyip, işlerin yoluna gireceğine dair ümitlerinin arttığını hissederler (KK-1).

Bursa Kızıkları sağlık dileği, kısmet açılması ve benzeri hacetler için Allah’tan dilekte bulunmak için **Yeşil Türbe’ye, Emir Sultan’a Veysel Karani’ye** giderler.

Buralara **Sünnet Gezdirmesi** için de gidilir. Buralar Adak Kurbanı kesilme yerleridir (KK-2). Sünnetten 2 gün evvel çocuğa **sünnet kınası** yakılır arkadaşlarına havlu dağıtılır (Güleç,2009)

Güzel Köy’de sünnet gününde camiye halı serilir sünnet olan çocuk onun üzerinde dolaştırılır, sünnete gelenler halıya para atarlar. Sünnet çocuğunun ayak-kabı ve şapkası babasına götürülerek ondan para alınır. Gelinde olduğu gibi sünnet

olan çocuk da aile büyüklerinden bir armağan almadan attan inmez. Sünnet çocuğunu gezdirmek ve dua etmek için çocuğu **Veysel Karani ve Hz. Süleyman Ziyareti** gibi ziyaretlere götürürler. Bu mekanlar benzer uygulamalar için hala işlevsel bir yapıya sahiptir (KK-8).

Aşerme veya **yerikleme** olarak bilinen inançlar, sadece “aşeren anne adayının canı yenecek bir şeyler çeker, temin edilmesine çalışılır” şeklinde hatırlanmaktadır (KK-5).

Güzel köy halk inançlarında Kadın, hamilelik döneminde, özellikle hamileliğin ilk üç ayında bazı yiyeceklere aşırı istek duyar. Buna “aşerme” denir. Aşerme bazı kadınlarda doğuma kadar da devam edebilir. Aşeren kadın istek duyduğu yiyeceği yiyemezse, çocuğun vücudunun her hangi bir yerinde o yiyeceğe benzeyen bir leke oluşacağına veya çocuğun sakat olacağına ya da ölü doğacağına inanılır. Dolayısıyla istediği yiyecekleri yemesi sağlanır. Bununla birlikte hamile olan kadının bazı yiyecekleri de yememesi gerektiği düşüncesi mevcuttur. Özellikle tuzlu yiyecekler, çay ve kahve gibi içeceklerden uzak tutulur. Tuzlu yemesi durumunda hamile kadının el ve ayaklarında şişmeler oluşacağı düşünülür.

Bursa Kızıklarında deprem olduğu zaman “Kafkaf Ya Muhammet” denir (KK-5). Bursa Kızık Türkmenlerinde bu ifade muhtemelen şefaath içerikli bir söylem olmalı.

Güzel köy halk inançlarında deprem veya diğer doğal afetlerde insanların kötülüklerinin artmasından kaynaklı doğal felaketlerin yaşandığı dillendirilir.

İnsanlar iyiliğe yönelmezse felaketlerin artacağı ve yeryüzünde kimsenin kalmayacağı söylenir. Kötü insanların Allah katında doğru yola gelmesi için ilgili ayet ve dualar mutlaka okunur. Hatta afetin olduğu zaman evden çıkmayıp duaya sığınanlar çoktur (KK-8).

Fidyelikızık, Güzelköy

Yıldırım ilçesine bağlı bir mahalle olan Fidyelikızık arazisinin ilk sahibi olarak Oruç Gazi gösterilir. Orhan Gazi'nin vakıf köyleri arasında da sayılır. Çelebi Sultan Mehmet'in oğlu Şehzade Mustafa Çelebi, Bursa'nın kuşatıldığı dönemde bir süre burada konaklamıştı. Bursa'nın fethinden önce buraya yerleşen ve birçok kerameti bilinen Kaplan Gazi'nin mezarı bulunmaktadır. Bu kabre adak çaputu bağlamak, adak taşı yapıştırmak veya türbenin etrafında gece sabahlamak türünden uygulamalar yoktur. Bu zatın Horasan Eri olduğu inancı vardır ve burada şahit olmuştur. Gönülgözü'nün açık olduğuna inanılan bu şahsın gerçek ismi Kutbettin'dir Ziyaretine gelenler ruhuna Fatıha okurlar. Atmaca Sultan adında bir dervişin de 1653 yılında burada bir vakfı vardı (Kaplanoğlu; Elmas, 2009).

Diyarbakır'da Sarı Saltuk Türbesi de özellikle hastaların şifa almak için uğradıkları, işsizlerin iş bulmak, çocuksuzların çocuk sahibi olmak, evlenmek isteyenlerin eş bulmak için demir parmaklıklarına çaput bağladıkları ve etrafında 7 kez döndükleri önemli türbelerden biridir (KK-8).

Türk Kültürü, Türkolog ve Türkoloji Üzerine Bölgeden Emir Sultan'a giden halk ziyaretlerinde burada Allah'tan çocuk sahibi olmayı, kısmetlerinin çıkıp yuva sahibi olmayı, iş bulup çalışabilmeği dilerler.

Kızıklızade Ahmet Efendi, Kızıklızade Mehmet Efendi bir dönemin ünlü müderrisleri idiler. Halk bunları Fatiha okumak amacıyla ziyaret eder. 500-600 hane olan bir köyün padişah tarafından fidye karşılığında aldığı isminin de buradan geldiğine dair bir inanış vardır.

Bu köyde ezan okunması esnasında uluyan köpekler uğursuz kabul edilir olumsuz bir mesaj verdiğine inanılır. Burada yağmur duasına çıkılmamaktadır. Ancak yağmur mayıs ayında yağar ve Nisan ayında da yağmaya devam ederse hayrı değil zararı olacağı için bu duruma tepki ifade eden halk tekerlemeleri vardır (KK-2).

Bu köyde, kara kedilerde uğursuz olduğuna inanılır. Üç harflilerin geceleri kara kedi kılığına girdiklerine dair inançlar vardır. Ayrıca bu köyde meskûn olmayan yerlerde, kişi yanlış iken geceleri civcivli tavukla ve keçi ile karşılaşılmalta istenilmez. *Tarihin Bursa'ya Armağanı Kızıklar, isimli kitaptan alınmıştır.*

Fidyekızık köyünde evin damına gece konan **baykuşa** da anlam yüklenmiştir. Bu durumda olan Baykuş “ibik-ibik” diye öterse köyde bir cenazenin çıkacağına, “**daak daak**” diye öterse de bir bebeğin dünyaya geleceğine yorumlanır (KK-5). Baykuşun farklı ötüşüne göre baykuşta hem hayr ve hem de şerrin olabileceği inancı bize halk inançlarındaki düalizmi hatırlattı. Bu inancın derinliklerinde adeta insanlar, bitkiler, cansız bilinen ve bu arada hayvanlarda da şeytanî ve rahmani kuvvelerin bir arada olduğu, onlardan birinin ağır basması veya öncelik kazanmasının çeşitli faktörlere bağlı olabileceği inancını hatırlattı.

Baykuş Anadolu'da ve batı Türklüğünde çok kere kara iye özelliği ile bilinir ve viranelerin kuşu olarak anılır. Uygur Türklerinde baykuş kutu temsil eder, Genç kızlar kalpaklarının üzerine kutu celp etmek için baykuş teleği takmak isterler. Ayrıca Puhu Kuşu baykuşa çok benzer sadece baykuştan çok küçüktür. Kuzey Kafkasya Türk kültür coğrafyasında **Puhu kuşu** uğurlu kuşlar arasındadır. Kuşların bir dönemin ongunları olduğu inancından hareketle gelin başlıkları ve düğün bayrağının gönderine takılan kuş teleklerinin ongun inancı ilişkilendirildiği görüşünün de olduğu bilinmektedir (Akyol, 2013, Kalafat, 2010).

Diyarbakır Güzelköy'de Baykuş ötüşü uğursuzluk olarak görülür ve hangi evin damında öterse o evden cenaze çıkacağına ya da o evin virane olacağına inanılır. Baykuş kimin dişini görürse onun öleceğine inanılmasından dolayı baykuş görüldüğünde ağız kapatılır, Baykuşun uğursuz olduğuna inanılması sebebiyle öldürülmeye çalışılır (KK-8).

Fidyekızık köyünde işine gitmekte olan erkeğin yolunun bir kadın tarafından karşıdan karşıya geçilerek veya onun karşısına çıkılarak kesilme uygun bulunmaz, erkek için uğursuz, aksilik dolu bir gün anlamına gelir. Çok kere kadın erkeğin önünden değil arkasından gelir (KK-5). Kızık toplumunda bebeğe ismini varsa dedesi koyar yok ise anne veya babası koyar. Konulacak isimler Kur'an-ı Kerim'den ve tarihi şahsiyetlerden seçilir.

Diyarbakır il ve ilçelerinde çocuğun doğma şekline göre çocuğun adı konur. Çocuk dua ve adakla dünyaya gelmişse dua ve adağın gerçekleştiği ziyaretin adı verilir. Doğum güç olmuş ve çocuklar zor yaşamışsa evliyaların adı konur ki güç

alsın ve çocuk yaşasın inancı vardır. Diğer normal doğumlarda ailenin erkek olan büyüğü kulağına aile büyüklerinden birinin adını üç defa söyler ve ezan okuyarak çocuğun adını koymuş olur (KK-9).

Cumalıkızık, Güzelköy

Yıldırım ilçesine bağlı bir mahalle olan Cumalıkızık, UNESCO tarafından 2014’te Dünya Miras Listesi’ne alındı. Burada tarih adeta canlanır ve yüzyıllara meydan okur. Tarihî hamamı ve camisi gerçekten görülmeye değer. Geçmişte kullanılan eşyaların sergilendiği bir müzesi vardır. 250’yi aşan evin her biri, dar sokakları, kaldırımları, çeşmeleri ve doğal ortamı vb. özellikleriyle Cumalıkızık, muhteşem gizemini barındırmaya devam etmektedir (Kaplanoğlu; Elmas, 2009).

Cumalıkızık 180 haneli 900-1000 nüfuslu bir köydür. Bu köyde sulama suyu organizasyonu sesli duyuru ile görevliler tarafından yapılır. Köy halkının bütünü Kızık’tır aralarında çok az sayıda Yörük vardır. Halkın, 20 hanesi 93 harbinden sonra Balkanlardan Filibe bölgesinden gelmiştir. Buranın Kızıkların iki dağ arasına sıkışmış durumdadır. Orhan Gazi döneminde Karakeçililer ile Kayıların arasında ihtilaf varmış gerginliği önleyebilmek için her iki kesim arasında yedi evlilik yapıldığına dair anlatılar vardır. Yedi kardeşin kurmuş olduğu yedi köyün kuruluşu bu şekilde gerçekleşiyor (KK-6).

Askere uğurlama döneminde gençlere Allah rızası için mevlit okutulur. Askere uğurlama uygulamalarında da alkol alınması da kontrol altına alınmıştır “İçki kargaşayı coşturur yiğitliği susturur” denilmektedir (Kalafat, 2010).

Geçmişte evlilik yaşı erkekler için askerlikten gelmiş olma ile belirlenirken şimdilerde 25-30 yaşından evvel bir erkek pek evlenmez. Damatta aranılan vasıflar arasında iş gücü sahibi olması, çalışkan ve dürüst olması sorumluluk sahibi olması soyu sopunun bilinir olması aranır. “Kızı soyludan köpeği mandıradan al.” Türünden özlü sözler vardır (KK-6).

Bu toplumda evliliklerde **başlık parası** alınmaz. Gelinin çeyizi asılır. Bu bir sergileme işlemidir. Ancak çeyiz yazma uygulaması yoktur (KK-6). Evliliklerde aracı olan hanıma bu toplumda **Dünür Başı** denir. Geline getirilmiş olan altınların davetliler arasında dağıtılmış olması tespiti bize **saçı** inancını çağırırdı. Böylece düğüne gelenlerin gözü, nefsi, nazarı takılarda kalmamış olacaktı. Bu bir nevi haklaşmak helalleşmek uygulaması mı idi. Anneye **süt hakkı** veriliyordu, gelinin sandığının üzerinde oturup **sandık hakkı** ve **kapı hakkı** alınıyordu. Gelin konvoyunun da yolu kesilerek **yol hakkı** alınıyordu. Gelinin kardeşlerine de **kardeş hakkı** olarak armağanlar veriliyordu, takıların davetliler paylaşılması da bu türden bir uygulama mı idi. Uygulama hanı-yağma uygulaması da andırmaktadır. Hakan zaman zaman beylere ziyafet vermekte ziyafete gelenlere **diş kirası** ödemekte ve ziyafetin sonunda “hanı yağma” uygulaması yapılmakta idi.

Davetlilerin ziyafet masasından servis takımları dahil her şeyi yağmalamaları töredendi. Böylece beyler zengin olabiliyor beyleri zengin han daha fazla zengin olma imkânı buluyordu. Kız evinden damat evinin ev halkına bilgi vermeden tabak, bardak türünden sembolik bir eşya alması şeklindeki uygulama da çok yaygındır. Kız evi buna mahal vermemek için çok dikkatli davranır. Amaç evin eşığının bu nesneyi ev iyesine rağmen dışına çıkarabilmektir. Eşik, ev iyesinin

kaldığı evin içine dışarıya karşı koruduğu yerdir. Oğlan evi yapılan bu uygulamayı kız evine söyler aileler arasında alınan o eşyanın bir şey karşılığında iadesi için dostça pazarlık yapılır (Kalafat, 2017). Mesela başka bir hediye istenir veya ziyafet vaat edilir. Güzel köyden yapılan bu inançla ilgili tespitite farklı bir mitolojik derinlik vardır.

Aras Vadisi halk inançlarında, Van gölü çevresinde ve batı Anadolu'nun birçok yerinde gelin yeni evinin eşliğinden girerken üzerine basıldığı zaman kırılan ve tok ses çıkararak bardak, tabak, testi gibi bir şeye bastırılır. Cin türü kara iyelerin bu sesten korktukları kaçtıkları inancı vardır. Nitekim tahtaya vurulur ve “şeytan kulağına kurşun” denir. Güzel Köy ve çevresi uygulamalarında gelinin basarak kırması istenilen tabak veya bardak, kız evinden getirilen bardak veya benzeridir. Adeta, gelinle gelmesi ihtimali olan kem/kara negatif güçlerin eşikten içeri girmeleri engellenmiş olur (Güleç, 2009).

Diyarbakır ve Güzelköy'de, az da olsa hala başlık parası alınmaktadır. Başlık parası adı altında alınmasa da **çeyiz parası, süt parası** vs adı altında alınıp gelinin çeyizi düzülür. Ayrıca imam nikahı kıyıldığında kızın güvencesi olarak **mehir** adı altında kızın istediği tutarda para, altın, ev, arsa vs. istenir. Kişilerin boşanmaları durumunda kıza verilmek üzere söz verilir ve bu söz yazılı hale getirilerek belge kıza verilir. İki şahit ve imam da buna şahit olur. Belgenin bir nüshası imamda kalır (KK-1).

Bursa Kızıklarında yeni yapılan binanın sıra çapışının kapatılmasına gelince çatıya bayrak asma uygulaması yoktur. Düğünlerde Türk bayrağı olur, ayrıca damat bayrağı, gelin bayrağı yoktur, ayrıca Türk bayrağına renkli tülbentler de bağlanmaz (Hızlı, 2009)(KK-5).

Düğün düzenin sağlanmasını “**Delikanlı başı**” olarak bir görevli üstlenir. Erkek evinden **Toprak Bastı** alınır. Toprakbastı, gelin baba evinden evinin eşliğinden dışarıya attığı ilk adımla alınır. Ayrıca kardeş Hakkı, kapı Hakkı ve Sandık Hakkı türünden oğlan evi tarafından kız evine sembolik ödemeler yapılır (KK-5). Bazı yörelerde de gelinin köy aşırı geçtiği yerlerde önünün kesilmesi ile alınır. Bu para Delikanlı başı tarafından zaruri harcamalarda kullanılır (Güleç, 2009). Delikanlı Başı düğün alayına katılan delikanlılardan tam yevmiye, katılmayanlardan yarım yevmiye alır. Toplanan paranın masraflardan arta kalanı delikanlı defterine işlenir (KK-5).

Yakın zamanda gelin olmuş kızlarda gelinlikleri giysili olarak gelin alayına taç takmaksızın katılırlar (Güleç, 2009).

Gelinin baba evinden çıkışında onun al kuşağını erkek kardeşi o yoksa aileden bir erkek bağlar. Kuşağın al oluşu bekâreti temsil edişi ile izah edilir (KK-5). Kırmızı kuşak uygulaması Diyarbakır kültüründe de mevcuttur. Erkek kardeş tarafından kuşak üç kez bağlanıp çıkarılır ve kırmızı kuşak gelinin beline bağlı olarak gelin evden zılgıtlar eşliğinde çıkarılır. Bu Kuşağın adı **Gayret Kuşağı** olarak bilinir 3 kez bağlanıp çözülür birincisinde hayırlı geçim, ikincisinde vatana millete hayırlı evlat yetiştirmesi dileği, üçüncüsünde haktan, hukuktan Allah yolundan ayrılmama dileğinde bulunur (Güleç, 2009).

Gelin 4 küçük çocuk tarafından tutulan cibinlik denilen al renkli koruyucu içine alınmıştır (Güleç, 2009).

Kızıklarda **Gelin Hamamı** gibi **Güvey Hamamı** da olur. **Bekâret nişanesi** olarak gelinin çarşafı anne ve babasına gösterilir (Güleç, 2009). Anadolu’da bu çarşafın “**Al Bezi**” olarak isimlendirildiği de olur.

Lohusa hamamı düzenlenir ve **Lohusa Macunu** ikram edilir. Bu macun farklı özel bitkilerden oluşur ve hamama gelenlere de ikram edilir. Bu toplumda **Al Karısı**, **Çarşamba Karısı** olarak da bilinir (KK-5). Bölgede “**Al karısı**”, **Al Anası**” olarak bilinir ondan korunmak için yatağın altına madeni eşya koyulur (Güleç, 2009). Al Karısından korunma yöntemleri arasında silah, Kur’an-ı Kerim, tuz, erkek giysisi ve al rengin olması çok rastlanılan korunma yöntemleridir (Kalafat, 2010).

Al karısından korunmak için loğusa kadına **al şerbet** içirilir. Normal kişiler ise uyudukları yastığa **kara yazma** geçirirler, bu yöntem kara iyeden korunmak için korunma yollarındandır.

“**Kırk Uçurma**” tanımlaması bu toplumda da kullanılır. Kırk neden uçurular bir nesnedir. **Kırk kovulması, kırk öldürülmesi** değil de Kırk uçurulmaktadır. Kırk, daha ziyade ruh gibi uçup da gidebilen bir varlık olarak düşünülmüştür. Güvey bir hafta sonra kayınpederini ziyarete gittiğinde verilen yemekte mutlaka yaprak sarma da bulunur ve bugünün ismi, **Dolma Günü**’dür.

İkinci hafta kız tarafı kızlarının mutluluğunu görmek için iadeyi ziyaret yapar Bu güne “**Ev Kutu**” denir (Güleç, 2009).

Diyarbakır’da gelin gerdeğe girdikten bir hafta sonra ailesini ziyaret eder ve yemekli ziyafet verilir. Daha sonraki günlerden en yakın bir gün de gelin ailesini ve yakınlarını yemeğe davet eder. Yemekten sonra misafirlere çeyizliğinden el işi yazma, lif vb hediyeler verir (KK-9).

“**Kut inancı**” Türk kültürlü halkların inanç kültürlerinde Gök Tengri İnanç Sisteminden itibaren vardır. Var olan, yaratılmış bulunan her şey kutlu veya kutsuz olabilmektedir. Kutu verende alan da mutlak olandır. İnsanlar her vesile ile kutu anar, kutu diler, kutularlar (Kalafat, 2017).

Annenin **Kırk suyundan** artan ile bebeğin de **kırk banyosunun** yapılması, Anne ve bebeğin Kırk Suyuna Altın veya gümüş yüzük konulması, **kırk taş** veya **kırk fasulye** tanesi atılması, kurutulmuş **kurban gözü** ve **kurt gözü** konulması Türk kültürlü halkların ortak uygulamalarındandır (Kalafat, 2007).

Çocukların ağız kokusunu önemek için ağızlarına **tuz** sürülür (Güleç, 2009).

Diyarbakır kültüründe bebeğin **yedisi** dolunca ılık **tuzlu (kaya tuzu)** suda yıkanır. Teri kokmasın diye yıkama suyuna farklı doğal güzel kokulu bitkiler atan da vardır. Bebeğin kırkında da suyuna kırk sarı altın konur. Bunun sebebi sarılık gibi rahatsızlıklara kapılmasını önlemektir. Ayrıca kırk suyuna kırk fasulye/buğday/nohut gibi kuru bakliyatlar da atanlar vardır (KK-10).

Cumalıkızık’da **Saldede** isimli bir dedenin adına her yıl **Pilav Günü** adıyla anma merasimleri yapılmaktadır (KK-2).

Cumalıkızık, Bursa Kızıkları’nın merkezi konumundadır. Cuma namazı için halk buraya gelirlermiş. Yunanistan yöresi işgal edince, yörenin bütün Kızık köyle-

rini yakıp halkını öldürmüştür. Cumalıkızığın yakılması için de bütün tertibatını almış iken, bir senaryo hazırlayan Müslüman halk yörenin ünlü bir eşkıyasının köyü basacağı haberini yayar. Bunun üzerine Yunan komutan katliamdan vazgeçip çareyi kaçmakta bulur. Burası Filibe ve Batum'dan olmak üzere iki ayrı bölgeden göç almıştır (KK-2).

Hamamlı Kızık, Güzelköy

Yıldırım ilçesine bağlı bir mahalle olan Hamamlıkızık, yüzyıllar boyunca içinde bulunan hamam sebebiyle bu adı almıştır. Orhan Gazi'nin vakıfları arasında da adı geçen köyde, işgal yıllarında Yunanlılar tarafından büyük tahribatlar gerçekleştirilmiştir. Ağaç ve suyun en bol ve en güzel şekilde bulunduğu bu yerde Hacı **Abdurrahman Çelebi** adında bir hayırsever, 1585'te vakıf bir hamam yaptırmış ve geliriyle de Kur'ân-ı Kerim okutulmasını istemiştir (KK-2). Ağaç ve suyun bol olduğu yerler dede Korkut ve Manas Destanlarında da olduğu gibi **elmalı yerler** olarak bilinir buralarda yapılan duaların kabul göreceğine inanılır. Buralar kutlu yerler olarak bilinir (Kalafat, 2017).

Bu toplumda diğer Kızık köylerinde olduğu gibi delikanlıların evlenme isteği babanın ayakkabısını evin **eşiğine çivi** ile çakılır (KK-2). Damadın odasına geçmeden evvel onun arkadaşları tarafından suya sokulması, sırtına yumrukla vurulması tıraş olurken berber tarafından yüzünün gelişi güzel sabunlanması, kahve ikramında damada ait fincana tuz konulması Kızıklarda da vardır (KK-7).

Diyarbakır kültüründe de benzer uygulamalar vardır. Hamam ayrıca sakınılması gereken duayla girilmesi gereken bir mekandır. **Cinlerin** orda yuvalandıklarına inanılır (KK-8).

Damat Delikanlı başının organizesinde arkadaşları ile tekbirlerle yatış namazına götürülür. O gece damat alkol almaz. Damadı ikinci gecesinde anormal içirip yatağında sızması sağlanır, böylece ilişkinin iltihaba yol açmaması sağlanması amaçlanır (KK-7).

Hıdrellezde kırlara çıkılır, adeta çevre donatılır bayram günü gibidir. Yiyecekler hazırlanır piknik yerlerine götürülür. Çeşitli eğlenceler düzenlenir. Her yıl 6 Mayıs'ta yapılır, yeni gelinler özel kıyafetlerini giyerler. Nişanlı kızlara erkek evi tarafından gönderilen **kurbanlık** hayvanlar burada kesilirler (KK-7).

Diyarbakır ve Güzelköy civarında Hıdrellez kutlamaları yapılmaz (KK-7). Diyarbakır kültüründe **Newroz kutlamaları** yaygındır ve **Demirci Kawa** ile anma törenleri ateş yakılarak kutlanır. Hikaye kısaca şu şekilde söylenmektedir: Dahak isimli zalim bir hükümdarın sırtında bir çıban çıkar ve bir türlü şifasını bulamazlar. Bir gün bir hekim gelir, çıbanın tedavisi için her gün iki çocuk beyninin bu yaraya sarılması gerektiğini söyler. Her gün bu tedavi için çocuklar öldürülmektedir. Halk perişan olur çocuklarını kaçırıp kurtarmak için dağlara çıkarlar. Demircilik yapan Kawa isimli cesur bir babanın da bir erkek evladı vardır. Bu şahıs halkı organize eder Dahak'a isyan ederler ve muvaffak olurlar. Dahak öldürülür. Dahak dağda ateş yakarak bu kurtuluşu halka bildirir. Böylece Demirci Kawa halk kahramanı olur (KK-1)

Bu toplumda **Paça** diye bilinen eğlenceli gece kadınlar arasında yapılan bir gecedir yakın akrabaların katımı ile yapılır. Aynı gece damadın sarhoş edildiği gecedir (KK-7).

Hamamlı Kızık köyünde halen yıllık periyodlarla yapılan **pilav günü** türünden uygulama yoktur. Bir dönem çorba verilmiştir. Bir dönem buranın hayır sahiplerinden bir zat köye kestane bağışlamıştır (KK-2).

Derekızık, Güzelköy

Kestel ilçesine bağlı bir mahalle olan Derekızık, 16. yüzyılda dönem dönem Hacı İvaz Paşa ve **Vanî Mehmed Efendi**'nin vakıf köyü statüsünde olmuştur. Köyün öşrü (ürünlerinin zekâtı) kutsal topraklardaki (Mekke ve Medine) fakirlere gönderilmekteydi. Çok güzel bir derenin iki yakasında ve geniş bir arazi üzerinde kurulmuş olan bu mahallede bölgenin en güzel su kaynakları bulunmaktadır. 19. yüzyıl sonlarında Filibe ve Batum'dan göçenler de buraya yerleştirilmiştir (KK-2). Şimdi Bursa'nın Mahallesi konumundadır (KK-2).

Mevsime göre değişen 1000-2000 kişilik bir nüfusu vardır. Geçmişte burada ballı Dede diye bilinen ulu bir zatın mezarı varken zamanla mezarlık sürülüp kum ocağı olunca dedenin mezarı da yok olmuştur. Her yıl temmuz ayının ilk haftasında Köyün bahçesinde Kur'an-ı Kerim okunur, mevlit okunur, tekbirler getirilir. "Ayağa kalktık bizi affetmeden oturtma Yarab" diye dua edilir. Yapılan uygulama klasik Dede Kültü uygulamasından ziyade kestane haşatına münasebeti ile şükür içeriklidir.

Baba Sultan'da çok daha kabul görmüş Dede kültü ile bütünleşmiş **Geyikli Baba** vardır. **Baba Sultan, Kestel**'e bağlı Baba Sultan köyündedir. Burada yapılan yıllık mevlitlere 30-40.00 davetli katılır. Mevlitler her yıl temmuz ayının sonunda ağustos ayının başında yapılır. Bu kutlamaların 2017 yılında 638. Yapılacaktır. Geyikli Baba'nın köyü Kızıkların komşu köyüdür.

Menkıbevi hayatında geyik sırtında savaşa gitmesi, cami inşaatı için gereken keresteleri geyiklere taşıması, geyik sütü ile öksüz çocukları beslemesi, geyik donuna girme gibi hususlar vardır (KK-2). Yörede Dede, Alevilik dini hiyerarşisinde statü anlamında olmayıp, ulu zat anlamındadır (KK-2).

Derekızık Köyünde çok hayırsever bir zat **kırk kapılı** bir ev yaptırıyor. Bununla amacı dilencinin farklı yönlerden, gelmesi halinde, kapının birisini kapalı bulunca eli boş dönmesin mutlaka karnı doyurulmuş (KK-7).

Bayındırlı Kızık ve Dalı Kızık Geçmişte Bursa altıncı ve yedinci Kızık köyleri iken şimdi meskûn değildirler. Anlatılan bir efsaneye göre bir gün Bayındırlı Kızık Köyüne bir evliya gelir. Bu zat diğer köylerden iyi muamele görmüş iken Bayındır köyü fena davranmış. Bunun üzerine "Bayındır Bayındır insanları haindir" demiş

Bayındırla ilgili anlatılan diğer bir efsanede de, Bayındır Köyüne bir gün **Hızır Hızır** uğrar, köyün çocukları onun çarıklarını saklarlar ve Hızır'a Çarıklarını daneların yediğini söylerler. Bunun üzerine Hz. Hızır, "Bayındır Bayındır, dana çarık yemez bu bana bir oyundur" der.

Bir başka Bayındır Kızık efsanesinde de Hz. Hızır, bu köyde bir hanımdan yemek için ekme ister. Kadın Hızır'a ekmeğin pişmesi geç olur, ben size pide

türünden bir şey hazırlayıvereyim demiş ve hazırlığa niyetlenmiş. Bunun üzerine Hz. Hızır kadına orada yavrulu bir köpeği göstererek, bu hayvan yavrularını Hızır Tepeye taşıyınca kadar sen de o tepeye çıkmış ol der. Kadın bu açıklamayı pek ciddiye almaz. Çok geçmeden Oradaki şelalenin önündeki kayalar ayrılıyorlar afet oluyor. Bugün hemen yerin aşağısında bir hamam kalıntısı vardır (KK.7). Diyarbakır kültüründe **Dede kültü**, **Pîr kültü** ile varlığını korumaktadır. Değişik, efsane ve rivayetler de mevcuttur.

SONUÇ

Bursa Kızıkları halk inançları alan çalışması, Anadolu Türk-Oğuz halk kültürü çalışmalarının yeni bir halkasını oluşturmuştur. Bu çalışma, Oğuz kültürünün bölgedeki gelişme, şekillenme ve sentezler oluşmasına dair yeni bulgulara ulaşılmasını sağlamıştır. Bilinmedik yeni bilgilere ulaşılmasını, bilinen bazı bilgilerin teyit ve tekâmülünün temini sağlanmıştır. Özellikle “kut” konulu araştırmaların daha net görülebilmelerini sağlamıştır.

Doğum ve evliliğin safhalarından tanıdığımız bazı inançların aralarında müştereklerin ilişkilendirebilmelerine imkân vermiştir. Yapılan bu tür çalışmalar ile Türklerin eski inanç sistemi ile İslamiyet’e taşınması olduğu inanç içerikli verilerin daha net takibini sağlama imkânı vermiştir. Eski inanç sisteminin İslamiyet’te yerine işaret edebilme bu tür çalışmalarla daha kolay olmaya başlamıştır.

KAYNAKLAR

Akyol, E. (2013). *Diyarbakır Merkez ve Köylerdeki Halk İnanışları*, Elazığ: Yüksekisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Dinler Tarihi Bilim Dalı.

Dosdoğru, N.(2009). *Bursa Kızık Köylerinde Fiziksel Doku Ve Sivil Mimari özellikleri*, Bursa: Bursav Yayın.

Hızlı, M. (2009). *Uludağ’ın Beşbirliği Bursa Kızıkları, Cumalıkızık, Değirmenlikızık, Derekızık, Fidyekızık, Hamamlıkızık Köyleri*, Bursa: Bursav Yayın.

Kalafat, Y. (2007) “Türk Kültüründe Elma/Kızıl Elma Bağlamında Türk Halk İnançları”, İstanbul: Türk Kültüründe Meyve Sempozyumu, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırma ve Uygulama Merkezi/*Prof. Taciser Onuk’a Armağan* (Editörler: F.Akpınarlı & H. Serpil Ortaç & Nail Tan & Hayrettin İvgin), Ankara: Kültür Ajansı Yayınları.

Kalafat, Y. (2010). *Doğu Anadolu’da Eski Türk İnançlarının İzleri*, Ankara: Berikan Yayınevi.

Kalafat, Y. (2017). *Türk Halk İnançlarından Mitolojiye Kut Bağlamında Mesken-Aile ve Aile Değerleri*, İstanbul: Uluslararası Altay Toplulukları Sempozyumu Mesken-Aile ve Aile Değerleri.

Kalafat, Y.- Çakmak, S. (2020). *Karşılaştırmalı Güzelköy-Diyarbakır Halk İnançlarından Kesitler-I*, Bitlis: Ahlat Gazetesi, yayın no 4201, Ahlat Kültür Sanat Ve Çevre Vakfı’nın yayın organıdır, Yıl 27, Sayı 237, S. 13-14, ISSN 1306-4908.

Kaplanoğlu R. -Aziz E. (2009). *Uludağ'ın Beşibirliğ Bursa Kızıkları, Cumarlıkızık, Değirmenlikızık, Derekıızık, Fidyekızık, Hamamlıkızık Köyleri*, Bursa: Bursav Yayın.

Oğuzoğlu, Y. (2009). *Bursa'nın Kızık Köyleri*, Bursa: Bursav Yayın.

Güleç, Özer (2009). *Kızık Köylerinde Folklor*, Bursa: Bursav Yayın.

Selçuk, A. (2008). *Ağaçeri Türkmenleri Tahtacılar*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Sevim, S. (2009). *Kızık Köylerini Orhan Gazimi Vakfetmiştir?*, Bursa: Bursav Yayın.

Şahin, H. (1991). *Türk Halk Kültüründen Derlemeler*, Ankara: Türk Dil Kurumu.

SÖZLÜ KAYNAKLAR

KK-1: Songül Çakmak, Diyarbakır 1977, Doktora, Akademisyen.

(Görüşme: 09.09.2020)

KK-2: İzzet Bingöl, Bursa/Derekıızık 1975, İlkokul, Kızık Dernek Başkanı.

(Görüşme: 01.07.2017)

KK-3: İsmail Aygör, Bursa 1967, İlkokul.

(Görüşme: 03.07.2017)

KK-4: Ziyaeddin Uslu, Bursa 1966, İlkokul.

(Görüşme: 03.07.2017)

KK-5: Hakan Ertaşkın, Bursa 1980, İlkokul.

(Görüşme: 02.07.2017)

KK-6: Turğut Berik, Bursa 1959, Lisans.

(Görüşme: 03.07.2017)

KK-7: Nihat Kesici, Bursa 1940, Ortaokul.

(Görüşme: 03.07.2017)

KK-8: Müesser Çakmak, Diyarbakır 1941, okuma yazma yok.

(Görüşme: 05.09.2020)

KK-9: Nurcan Ataş, Diyarbakır, 1983, Önlisans.

(Görüşme: 06.09.2020)

KK-10: Yekta Güneş, Diyarbakır 1972, İlkokul.

(Görüşme: 14.09.2020)

ESİRÎ BABA'NIN ŞİİRLERİNDE HURUFİLİK İZLERİ VE (PÂ, ÇÂ, JÂ, GÂ) MAZMUNU

TRACES OF HURUFIS AND (PÂ, ÇÂ, JÂ, GÂ) MAZMUN IN THE POEMS OF THE ESİRÎ BABA

СЛЕДЫ ХУРУФИЗМА И СМЫСЛ (ПА, ЧА, ЖА, ГА) В СТИХАХ ЭСИРИ БАБА

Hayrettin İVGİN*

ÖZ

Hurufilik akımı XIV. yüzyılda İran'da Fazlullah Esterabadî (1340-1394) tarafından kurulmuş, mistik ve felsefi bir akım ve bir öğretimdir. Etkisi XIX. yüzyılın sonuna kadar devam etmiştir.

Fazlullah Esterabâdî'nin eserinin adı "Cavidan-ı Kebir"dir. Hurufilerin temel eseri budur.

Malatyalı Esirî Baba da (1843-1913) bu akımın etkisi altında kalanlardandır. Gerçi, Hurufilik, Esirî'nin yaşadığı dönemlerde etkisini yitirmiştir. Ancak kimi Alevî-Bektaşî âşıklarda bu öğretinin izlerine rastlanmaktadır. Esirî de bunlardan biridir. Özellikle, Farsça elifbasında bulunan, Arapça elifbada olmayan "pâ, çâ, jâ, kâ" harflerini kutsamak ve bu 4 ilâve harfi "mazmun" hâlinde şiirlerinde kullanmak Esirî'de de görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Fazlullah Esterabadî, Hurufilik, "pâ, çâ, jâ, gâ" mazmunu, Cavidan-ı Kebir.

ABSTRACT

Hurufî movement was founded by Fazlullah Esterabadi (1340-1394) in Iran in the XIVth century and is a mystical and philosophical school. Its impact continued until the end of the XIXth century.

The name of Fazlullah Esterabâdî's work is "Cavidan-ı Kebir". This is the main work of the Hurufis.

Esirî Baba from Malatya (Malatyalı Esirî Baba) (1843-1913) is also one of those under the influence of this trend. Though, Hurufism lost its influence during the times of Esirî. However, some of the Alevi-Bektashi minstrels have traces of this teaching. Esirî is one of them. Especially, it was seen in the works of Esirî, to consecrate the letters "pâ, çâ, jâ, ga" that are found in the Persian alphabet, which

* (Prof. Dr.), Dünya Söz Akademisi Başkanı. Ankara/TÜRKİYE
(hayrettinivgin@gmail.com)

are not in Arabic, and to use these 4 additional letters in his poems as “mazmun (a nice word that indirectly expresses the main meaning)”.

Key Words: Fazlullah Esterabadî, Hurufism, “pâ, çâ, jâ, ga” mazmun (a nice word that indirectly expresses the main meaning), Cavidan-ı Kebir.

Giriş

Hurufilik, Fazlullah Esterabadî (1340-1394) tarafından XIV. yüzyılda İran’da kurulmuş, mistik ve felsefi bir akım ve bir öğretimdir. Bu öğretinin izleri neredeyse ikiyüzyıl devam etmiştir. Bu akımın öğretileri Anadolu, Kafkaslar, Ortadoğu ve Balkanlara kadar ulaşmıştır. Fazlullah’ın hayatta olduğu kısa süre içinde Aliyyu’l Âlâ, Şeyh Ebul Hasan, Seyyid Şerif, Seyyid İshak, Emir Gıyaseddin, Mîr Fazılî gibi Hurufilerle bu öğreti devam ettirilmiştir. Özellikle ve öncelikle İran ve Azerbaycan topraklarında faaliyet sürdürülmüştür. Fazlullah, Farsça kaleme aldığı “*Câvidânnâme*” adlı eseriyle Hurufilik akımının kurallarını ortaya koymuştur. (Usluer 2009, s. 27-29), (Şapolyo 1964, s. 370-371)

Fazlullah’ın 1394 yılında idamından sonra halifesi Seyyid Nesimî ile onun öğrencisi Refî’î tarafından Anadolu ve Balkanlara doğru akımı taşıma imkânı bulunmuş, Cavid Ali (Derviş Ali), Arşî, İşkurt Dede gibi ardıllar tarafından üretilen yeni eserlerle ve bilhassa Türkçe yazılan kitaplarla Anadolu halkının yanlarına çekilmesine çalışılmıştır. Ancak bu etkileme 200 yıllık bir süredir. Nedense etkisi giderek azalmış, Hurufiliğin yeni versiyonları (Noktavilik gibi) ortaya çıkmıştır. Anadolu’da ve Balkanlarda, belli ki Yunus Emre’nin, Hacı Bektaş’ın, Pîr Sultan Abdal’ın etkileri, Hurufiliğin gelişimine engel olmuştur.

Ama Hurufiliğin Anadolu Bektaşîleri ve Alevîleri üstündeki bazı etkileri günümüze kadar ulaşabilmiştir. (Noyan 1999, s. 213-265)

Hurufiler, yazdıkları eserlerde ve şiirlerde kendilerini Müslüman olarak tanımlamışlar, hattâ gerçek anlamda İslamı temsil ettiklerini söylemişlerdir. Şia’nın ve Şiiliğin, Sûfilîğin mezhebi anlayışları kendi öğretilerinde anlamını yitirmiş, zorda kaldıklarında Bektaşîliğe, Alevîliğe, Sünnîliğe, hattâ Şiiliğe sığınmış ve kendilerini öyle göstermişlerdir. (Noyan 1999, s. 284-286)

Esirî Baba Kimdir?

Esirî’nin asıl adı Mehmet’tir. Babası Malatya’nın Hekimhân kazasının Basak köyünden Kasım Ağa’dır. Kasım Ağa, o yörenin ünlü âşıklarından Baboğ Dede’nin oğludur. Kasım Ağa, babası vefat edince kardeşlerinden ayrılarak Basak köyüne yakın Güvenç köyüne yerleşmiştir.

Esirî, 1259 H (1843 M) yılında bu köyde doğdu. Köyünde okuma-yazmayı öğrendi. Ayrıca çobanlık da yaptı. Saz çalmayı ve şiir söylemeyi öğrendi. Çevre-

sinde Âşık Mehmet olarak anılmaya başladı. Kendisini bâdeli âşık olarak kabul ediyordu.

20 yaşlarında Hacı Bektaş Dergâhına gelerek Feyzullah Çelebi'den manevî himmet ve destek aldı. Esirî mahlasını Feyzullah Çelebi verdi.

Güvenç köyünde evlendi. Daha sonra Hekimhan'ın Çulhalı köyüne yerleşti. 1329 H (1913 M) yılında 70 yaşında iken vefat etti. Mezarı bu köydedir. (Yardımcı 2017, s. 16-17)

Huruffilik Nedir?

Hurufilerin felsefeleri harfler üzerine kurulmuştur. Ancak güçlü anlatılarını ortaya koyarken rakamların etkisi ve güvenirliliğini referans göstermişlerdir.

Bilindiği gibi; Antik Çağdaki ve eski Mısır'daki Hermes ve Yunanlı Pythagoras (Pisagor MÖ VI. yüzyıl) gibi matematikçi ve filozofların düşünceleri ile gizemciliğe dayanan Kabala öğretileri, sayılara mistik anlam vermişlerdir. (Hançerlioğlu 1984, s. 169)

Masonlar da harflere değer vermiştir. Meselâ G harfi; coğrafya, jeoloji, genetik gibi birçok ilimlerin ve genel yasaların adlarının, God (Allah) sözünün baş harfi olduğu için önemlidir. Masonlar bütün harflere anlam vererek kimi harfleri kutsallaştırmışlardır. (Noyan 1999, s. 258)

Hurufiler öğretilerini harfler üzerine kurmuşlardır. Gerçi, bu öğretilerini ortaya koyarken rakamların gizemlerinden de çokça yararlanmışlardır. Kuran'ın 28 harfle indirildiği ve yazıldığı ortadadır. Ancak *lamelif*'in (ل) tekrarsız harflerle birlikte 32 harfe çıktığını söyleyerek; Fatiha'nın 7 ayeti, 14 mukattaat harfi (telafuzla birlikte 17) mevcudattaki, özellikle insandaki belirtilerini ispatlama için hesaplar ve matematiksel akıl yürütmeleriyle felsefe ve öğreti iddiaları ortaya koymuşlardır. Hurufiler harflerin birlikteliği, öncesizliği, insan ve dünyanın yaratılışındaki önemi, varlığın birliği, konularına değişik yorumlar ve bakış açısı getirerek felsefi-mistik bir postülat ortaya koymaya çalışmışlardır. Bunu yaparken mevcut felsefi anlayışın dışına çıkmışlar, âyet ve hadis yorumlarının farklı ifade edilmesine başlamışlardır. Bu da kendilerine olan karşı duruşların her zaman çok olmasına ve artmasına sebep olmuştur. (Usluer 2009, s.125-127)

Arap alfabesinde 28 harf vardır. Ama Fars alfabesi 32 harflidir. Hurufiler Kuran'ın 28 harfle yazıldığı, Fazlullah'ın Câvidan'ın ise 32 harfle yazıldığını, bu sebeble Câvidan'ın Kuran'dan üstün olduğunu iddia etmişlerdir. Bu harfler “Pâ, Çâ, Jâ, Gâ” harfleridir. Hurufiler “kitap” deyince Kuran'ı ifade etmezler. Kitap onlara göre, Levh-i Mahfuz'dur ki 32 harften oluşandır, Levh-i Mahfuz, gizli ilimdir, ilâhi ilimdir. (Usluer 2009, s. 321-s. 216)

Hurufilere göre nübüvvet (yani peygamberlik) 28 harfin, ermişlik (velâyet) ise 32 harfin tecellesine maliktir. Bu nedenle Velî olmak, Nebî olmaktan üstündür diye iddia ederler.

Arap alfabesinde 28, Fars alfabesinde 32 harf mevcut olduğunu söylemiştik. Dört *mu'cem* harf dedikleri pe (پ), çe (چ), je (ج), ge (گ) harfleri Farsça'da bulunur.

Bazı Hurufler gerçi Kuran'da 28 harf vardır ama *lâmelif* (لا), harfinin eczasında tekrarsız (gayr-ı mükerrer) dört harf vardır. Bunlar (ق, م, ل,) harflerdir ki zaten Kuran'daki harfler de 32 harftir, derler.

Kuran'daki 28 harfin hepsinin de ifade ettiği birer sembol vardır. Meselâ; *nun* (ن) noktayı, *mim* (م) Muhammed makamını temsil eder. Ben bunlardan söz etmeyeceğim. Ama şunu söylemeden geçemeyeceğim. *Lamelif* (لا), hem Muhammed'e hem de Ali'ye işaretir. Elif (ا) Hz. Ali, Lâm (ل) Hz. Muhammeddir.

28 harfin her biri Oniki İmam, Ondört Masumu Pâk, Hz. Hatice, Hz. Fatıma'dan birine aid kabul edilir.

32 harf esasında, Âdem'in esmasıdır. Elif (ا) harfinin medlûlü (gerçek anlamı) Allah'tır. Allah adı Elif'le, Âdem'in adı da Elif harfiyle başlar. O nedenle insan ve Allah'ın gerçek anlamı birdir. Âdem mazhar-ı esma-ı küll'dür. Yani bütün Allah'ın güzel adlarının çıkış ve görüldüğü yer Âdem'dir. Bu nedenle Enbiyâ'yi ve Hakk'ı Âdemde aramak gerekir.

Peki 28 harfe eklenen ve 32'ye çıkararak Fars alfabesinde yerini bulan (Pâ, Çâ, Jâ, Gâ) harflerinin anlamı nedir?

Pâ: Âdem Baba'yı,

Çâ: Nuh Peygamberi,

Jâ: İbrahim Halilullahi,

Gâ: Hatem-ül Enbiya Muhammed'i ifade eder. Dört öge yani Ateş-Hava-Toprak-Su eski İran dini olan Mazdekîlerde ve daha önceki dinlerde mevcuttur. Bu dört unsurun (Pâ, Çâ, Jâ, Gâ) harflerine işaret olduğu Huruflerce söylenir. (Noyan 1999, s. 266-273)

Huruflere göre Nübüvvet (Hz. Muhammed'in Peygamberliği) 28 harfin, ermişlik (erenlik-velayet sahibi olma) 32 harfin tecellisine mazhardır. Huruflere göre Veli olmak, Nebî olmaktan üstündür.

Hurufler "müteşabihât" denilen, Kuran'daki bazı surelerin başında bulunan, anlamları bilinmeyen harflerle de meşgul olmuşlardır. Tabiki ebced hesabıyla ve harflere verilen sayısal değerlerle, kelimelerin ve cümlelerin sayısal sonucuna ulaşmak farklı bir gizemdir. Hurufler ebced hesabıyla değil, genellikle harflerin sembolik anlamlarıyla daha çok uğraşmışlardır.

Müteşabihât harflerden bazılarını örnek olarak verirsek şunlardır: Meselâ; Bakara Suresi, Lokman Suresi, Secde Suresinin birinci ayetleri (*elif-lâm-mim*) ile başlar. Tâ-Hâ Suresi birinci ayeti (*tâ-hâ*) harfleriyle başlar. Zaten sure de bu adı almıştır. Yâ-Sîn Suresi de öyle, o sure de (*yâ-sîn*) harfleriyle başlar. Bu sure de onun için bu adı almıştır. Bunun gibi 29 sure Ku'ran'da müteşabihât harflerle başlar. Hicr Suresi (*elif-lâm-râ*) ile başlamaktadır.

Hurufler işte bu *müteşabihât* harflerle de çok meşgul olmuşlar ve bunlara çeşitli simgeler (semboller-remzler) yüklemişlerdir. Tabiki Hurufler sadece müteşabihât harflerle değil, bu harflerin dışında kalan ve *muhkemât* denilen harflerle de meşgul olmuşlardır. Onlara göre *muhkemât* harflerin anlamları mübhem (yeni anlaşılmaz) değildir. (Noyan 1999, s. 274-283)

Esirî'nin Şiirlerinde Elif-Lâm-Mim

Esirî'nin şiirlerinde bu üç *Müteşabihât* harf birlikte geçmektedir.

Elif-Lâm-Mim demek üçü bir oldu

Lâhmeke lâhmi deminde sır oldu

Cihan kurulmadan evvel var oldu

Üç harf iki nokta fale şaşırma

(Yardımcı, 2017, s. 89)

Hurufilere göre (Elif) Allah'tır, (Lâm), Ali'dir, (Mim), Muhammed'dir. Buna "üçleme" denir.

Dörtlükte geçen *lahmeke lâhmi*, "etin etim'dir" demektir. Hz. Muhammed Gadir Humm hutbesinde Hz. Ali için söylemiştir.* (Çağlayan 2014, s. 133)

Bu dörtlükte "üç harf iki nokta" ise şunu ifade eder. Üç harf (*elif-lâm-mim*), Allah-Ali ve Muhammed'i, iki nokta ise insanı temsil eder. Çünkü (سن), bitişik *nûn-sin* harfleri insandır ve bu bitişik *nûn -sin*'de iki nokta bulunur.

Esirî'nin başka dörtlüğünde;

Lâm Ali'dir, Mim Muhammet

Sevene kuruldu cennet

Lâ muferruk beyne ahad

Lâ şeriksin buldum bugün

(Yardımcı, 2017, s. 70)

Yine başka dörtlüğünde Esirî,

Elif, Lâm, Mim üçü birdir

Dört Kapı Kırk Makam sırdır

On yedi erkânı vardır

Dahi bilmem bundan öte

(Yardımcı, 2017, s. 53)

diyerek Allah-Ali -Muhammed üçlemesinin birlik olduğunu ifade ediyor. *Şeriat, tarikat, marifet* ve *hakikat* kapılarının her birinde bulunan ve geçilmesi gereken 10'ar aşama, manevî mertebe yani makamlar vardır. Bunlar sırlarla doludur. On yedi erkân kurallar ve törenler bütünüdür. Cem ibadeti, tarikat uluların koydukları ilkeler ve kurallar, bununla ilgili erkânlar, erkân çubuğu (deyneği), Kırklar Ceminde ifâ edilen hizmetler, taliplerin sırtlarına dedenin sembolik olarak değırdiğı çubuk (1,5 metre, 12 tutam) *tariyk, serdeste evliyadır*. Bu erkânların toplamı on yedi erkândır. (Çağlayan 2014,)

Esirî'nin "Elif-Lâm-Mim" ile ilgili diğerk dörtlükleri şunlardır:

* Hz. Peygamber Gadir Humm hutbesinde Hz. Ali için şunları söylemiştir. "*Lahmeke lahmi, cismuke cismi, demuka demi, ruhuke ruhi, nefsuke nefsi, yeduke yedi, ene ve Aliyum min nûrin vâhidin ente minnî ve enâ minke.*" Bu hadisin Türkçesi şöyledir: "*Ya Ebu Talipoğlu Ali; etin etimdir, cismın cismindir, kanın kanımdır, ruhun ruhumdur, nefsin nefsimdir, elin elimdir, sen ve ben aynı nûrdanız, sen bensin, ben benim.*"

*Hidayet eylerse bir kula hadi
Elif-Lâm-Mim dedi aldı irşadı
Bu gönüm evinin bağı bünyadı
Kerem ihsan padişahın töresi
(Yardımcı, 2017, s. 118)*

*Muhammet'tir hatmi peygamber olan
Ali'dir fatihi Hayber dediler
Elif-Lâm-Mim okur bir yeksan
Ziyayı âlemi enver dediler
(Yardımcı, 2017, s.180)*

*Dedi olan olsun baki kâr bunda
Elif-Lâm-Mim demek üçü bir bunda
İsm-i yektâ idi şimdi çâr bunda
Böyle hikmette eğledi kodu
(Yardımcı, 2017, s. 263)*

Lâmelif (ل) Harfi

Lâmelif bir harftir. Esasında Lâm ile Elif birleşmesidir. Bu nedenle tek harf sayıldığını söyleyenler de vardır. O zaman Arap alfabesinde harflerin sayısı 29 olur.

Peygamberimize atfedilen bir Hadis'te, Hz. Peygamber *lâmelif*'in bir harf olduğunu, Allah'ın onu Hz. Adem'e bir sayfada 70 bin melek ile indirdiğini Cabir'e söylediği ifade edilir. Lâmelif bir harf olmakla eczasında (ses yapısında) tekrarsız 4 harf (ل, م, ا, ق) bulunur. Bu nedenle 4 *mucem* (birleşmiş) harfin kaim-makamıdır.

Fazlullah-ı Esterabadî, *Lamelif*'in tekrarsız harften meydana gelmiş olmasına itiraz eder. Başka bir hadisle "*Benden bir söz duyduğunuzda Kur'an'la muvazene ediniz*" sözlerini hatırlatarak *Lamelif*'in bir harf olması gerektiğini söyler. (Usluer 2009, s. 195)

*Esirî bir dörtlüğünde;
Otuzüç hattı vardır baktım mim'ine
Lâmelif kayyum makamdır cimi'ne
Yiğirmi sekiz hurefun tümüne
Ahed Ahmet Ali bir değil midir?
(Yardımcı 2017, s. 187)*

demektir.

Buna göre Esirî; mim (م) harfinin 33 hattının olduğunu belirtiyor. Farsça'da *lâmelif*'i de dahil ederek (pâ, çâ, jâ, gâ) harfleriyle birlikte harf sayısının 33 olduğunu, *Lâmelif*'in cim (ج) harfinin kayyum-makamı kabul edildiğini ifade ediyor.

28 harfin tümünün *Allah* (Ahed) *Ahmet* (Muhammet), *Ali*'nin birlik olduğunu söylemek istemektedir.

Lâmelif, Muhammed ve Ali'ye işaretir. Elif Hz. Ali, Lâm Hz. Muhammed'dir. Lâmelif, esrar-ı nûr-u celî (yani Tanrısal ruhun gizi) olarak kabul edilir.

Esirî bir şiirinde dörtlüğünün birisi şöyledir:

*İki elif, iki lâm he'de bulayım
Okuyup manâdan hisse alayım
Senden gayri kim varsa kimden bileyim
Denmedik işleri cümle bilensin*
(Yardımcı, 2017, s. 164)

Birinci mısraya baktığımızda herşeyi Allah'da bulmak isteği vardır. İki elif (ل), iki lam (ل) ve he (ه) Allah (الله) lafzında bulunmaktadır.

Pâ, Çâ, Jâ, Gâ Harfleri ve Mazmunu

Arap alfabesinde 28 harf olduğunu (lâmelifle birlikte 29), Fars alfabesinde bu harflere ek olarak pe (پ), çe (چ), je (ج), ge (گ) harfleri bulunduğunu bu harflerle birlikte harf sayısı 32'ye çıkmaktadır. Lâmelif de eklenirse 33 harf meydana gelmektedir.

Yazımın başlarında Hurufliğin nasıl ortaya çıktığını, bu 32 harfin (sesin) Hurufilikteki anlamlarını kısaca anlatmışım.

Arapça'da olmayan ama Farsça'da bulunan **Pâ, Çâ, Jâ, Gâ** (pe, çe, je, ge,) harflerinin hepsinin Fazlullah-ı Esterabîdî'nin öğretisi ve sistematığında hangi anlamlara geldiğini uzunca anlatmaya gerek bulunmamaktadır. Ancak Fazlullah'ın kendisinin Cavidân-ı Kebir adlı eserinde bu dört harfi kutsallaştırdığından, hattâ eserinin Kur'an'dan daha üstün olduğu iddiasında bulunduğundan, Azerbaycan Valisi Miranşah tarafından Şamahî'da tutuklanmış Alıncak Kalesine hapsedilmiş ve 03 Eylül 1394 (06 Zülkade 796) Şeyh İbrahim adlı birinin fetvasıyla öldürülmüş, bir süre ayaklarına ip bağlanarak cesedi sokaklarda sürüklenerek gezdirilmiş, meydana bırakılmış ve müridleri tarafından alınarak Zerrinkûb'a defnedilmiştir. (Noyan 1999, s. 262-263).

(Pâ, Çâ, Jâ, Gâ) harfleri Hurufilerce bir mazmun hâline getirilmiş, kutsal dört harf olarak Hurufî şairler tarafından şiirlerinde kullanılmıştır.

Esirî'nin şiirlerinde de bu mazmuna rastlanılmaktadır.

*Esirî der, erdi ilham-ı Hüda
Dört kapı, kırk makam oldu
Pâ, Çâ, Jâ ile Kâ bir de külli Hâ
Esrarı hakikat kündü kenzullah*
(Yardımcı 2017, s. 105)

Bu dörtlükte (**Pâ, Çâ, Jâ, Gâ**) mazmunu ile (Ha) harfi de söylenmektedir. (Pâ, Çâ, Jâ, Kâ) harfleri *Ateş-Hava-Toprak-Su* denilen dört ögeye işarettir. Ayrıca; Âdem (Pâ), Hz. Nuh (Çâ), Hz. İbrahim (Jâ) ve Hz. Muhammed (Gâ), sembolüdür. (Hâ) ise İmam Hüseyin sembolüdür.

*Küntü kenze mahrep olduk çok şükür
(Pâ, Çâ, Jâ, Gâ) oldu dilimde zikir
Bir katre meniden halk oldu zükür
Esirî der takvim budur hâle bak
(Yardımcı, 2017 s. 139)*

Dörtlükteki küntü keniz, gizli hazine anlamındadır.* Esirî bu 4 harfi zikrederek Hz. Adem'i, Hz. Nuh'u, Hz. İbrahim'i ve Hz. Muhammed'i dilinden düşürmediğini söylüyor.

*Dedi (Pâ, Çâ, Jâ, Gâ) hikmeti buldun
Sebü'l mesan oldu noktası nun'un
Sırr-ı hakikatte sır olan honun
Tadar lezzetini tuzunu seçer
(Yardımcı 2017, s. 173)*

Dörtlükte, herkesin bilmediği gizli sebebin yani, kainatın ve yaratılıştaki ilâhi gayenin, sırrını ve bilinmeyen noktanın (Pâ, Çâ, Jâ, Gâ) olduğu söyleniyor. Seb'a'l-mesanî, Kuran'ın ilk suresi olan yedi ayetten ibaret bulunan Fatıha Suresi'dir. Nun (ð) harfinin noktası olmaktadır.

Ermiş kişi, hakikat sırasında sır olan sofranın lezzetini tadmıştır, tuzunu seçmiştir.

*Mah cemalin gördüm şakkü'l kamerde
Çâr pare böldüler arşullah düştü
(Pâ) ile (Çâ), (Jâ) ile (Gâ) defterde
Naciler kavline eyvallah düştü
(Yardımcı 2017, s. 208)*

Şakku'l kamer, Hz. Peygamberin ayı ikiye bölme mucizesidir. Dört parçaya (hava, su, toprak, ateş) arşullahı, (arşı-gökyüzünü) böldüler ve arş düştü. (Pâ, Çâ, Jâ, Gâ) harfleri defterde, kendisine kurtuluş kavli (sözü) verilenlere Allah bilir demek düştü.

Bu Duvaz İmam şiirinin dörtlüğüdür. Esirî'nin 9 dörtlüklü bir şiiridir.

* "Küntü kenzen mahfiyen" (Ben gizli bir hazine idim). Bu kutsi hadisin devamı Türkçe olarak şudur. (Ben gizli bir hazine idim, bilinmek istedim. Bilinmek için de insanları yarattım.) Cenabı Allah'ın Hz. Peygambere dünyayı ve insanları neden yarattığını böyle söylüyor. Bu, hadis kitaplarında ifade edilmektedir. (Çağlayan 2014, s. 117)

*Hatice, Fatıma, Düldül, Zülfikâr
Gönlümün içinde dilim hep anar
(Pâ) ile (Çâ), (Jâ) ile (Gâ)'da izhar
Şah Hasan Hulki Rıza'nın aşkına
(Yardımcı, 2017 s. 305)*

Bâ (ب) Harfi

Hurufiler, her harfin ve 32 harfin bir noktadan çıktığını söylerler. 32 harfin hepsi de Alî'den meydana gelir. Çünkü Hz. Ali “*Ene nokta-tül Bâ*” (Ben, Be harfinin noktasıyım) demiştir.

Üzeri medli olan Bâ (ب) Hz. Âdem'i temsil eder. Medli olmayan Bâ (ب) Büved sembolüdür.

Esirî'nin “Bâ Değil mi?” dönerayaklı, 9 dörtlülük bir Duvazımamı bulunmaktadır. Bu şiirinde Esirî (Bâ) harfini Hz. Ali ile eşleştirilmektedir. Oysaki Bâ harfi Hurifilerce, İmam Musa el-Kâzım'ın oğlu, “*14 mas'sûm-u pâk*”lardan birisi olan Salih'i remzeder. Ancak Hz. Ali “*Ben be harfinin noktasıyım*” sözünden dolayı (Bâ) harfinin Hz. Ali'yi ifade ettiği ortadadır. (Yardımcı 2017,s. 312)

Hz. Ali'ye atfedilen bu sözün tamamı şöyledir:

“Allah'ın bütün sırları semavî kitaplardadır. Semavî kitaplarda ne varsa Kuran'da, Kuran'da ne varsa Fatıha suresindedir. Fatıha'da olan her şey besmeledir. Besmele olan herşey besmelenin (be)'sindedir. Besmelenin (be)'sinde ne varsa (be)'nin altındaki noktadadır. Ben (Be)'nin altındaki noktayım” (Usluer 2009, s. 183)

Noktavîler ile Hurufiler bu konuda ters düşmemiş, anlaşmışlardır. Bu sebeble (be) harfi Hz. Ali ile eşleştirilmiştir.

Esirî'nin “Bâ Değil mi?” dönerayaklı duvazımamını, bu anlayışla okumak gerekmektedir.

*Okudum defterin ilmin tamamet
Kemalette Ali'dir ba değil mi
Bulunmaz vasfı alemde nihayet
Şakavette Ali'dir ba değil mi*

*Ümidin varı kevineyi sühanın
Ali'dir yadigârı Mustafa'nın
Ali'dir ıssı bu kevine mekânın
Letafette Ali'dir ba değil mi*

*Alınca ehli kıble yevmi mahşer
Ali destinden içe ab-ı kevser
Duvarda, hutbede Allahu ekber
İmamette Ali'dir ba değil mi*

*Şeriat Mustafa'dır eyle fehmi
Tarikatta alasin gizli sehmi
Hatice, Fatıma lâhmeke lâhmi
Hakikatte Ali'dir ba değil mi*

*Tariki müstakimin rehberidir
Livai hamd güzide Askerî'dir
Bu rumuzu bilmeyenler serseridir
Vilâyette Ali'dir ba değil mi*

*Hasan'dır nûş eden zehri demadem
Hüseyni Kerbelâ'da oldu pür gam
Yezit'in canına dağ ile verhem
Şeceatta Ali'dir ba değil mi*

*Ali Zeynel Aba zindan içinde
Esirî, gam kalıp düşman içinde
Cananı saklarım bu can içinde
Hidayettir Ali'dir ba değil mi*

*Bâkır, Câfer, Musa, Kâzım, Rızâ'dır
Tâki ba Nâki Askerî Livâdır
Muhammet Mehdi'ye sahip gazâdır
Tamamette Ali'dir ba değil mi*

*Çaharda Masumî paktır penâhın
Olursun bendesi gülyüzlü mâhın
Esirî, kemterin ruhi siyâhın
Mürüvette Ali'dir ba değil mi
(Yardımcı 2017, s. 312-313)*

SONUÇ

Fazlullah-Esterabâdi'nin eseri “*Câvidan-ı Kebir*”dir. Hurufilerin temel eseridir. Ayrıca Şeyh Sâfi'nin “*Hakikâtnâme*”, Ali-yyül-Alâ'nın “*Mahşernâme*”, Emir Gıyaseddin'in “*Üstüvânâme*”, Feriştah Oğlu'nun “*Ahiretnâme*”, “*Aşknâme*”, “*Hidâyetnâme*”, Virânî'nin (7 Ulu Ozandan birisidir) “*Risale-i Virânî*”, Seyyid Şerif Âmilî'nin “*Vücüdname*”, Nesimî'nin “*Divan*”ı gibi daha onlarca kitap Hurufilerin temel kaynaklarıdır.

Hurufilik bütün nitelik ve tasavvufî kuruluşları az yada çok etkilemiştir. Yaklaşık 400 sene etkisi devam eden Hurufiliğin XVII. yüzyılının sonundan itibaren etkisi giderek kaybolmuştur. Ama iki yüzyıl daha izleri mistik ve tasavvuf dünyasında kalmıştır.

Esirî bir Alevî-Bektaşî şairi olmakla onda da Hurufiliğin izlerine rastlamaktayız.

Hurufiliğin, Bektaşîlikle çok ilişiği yoktur. Hurufilik ortaya çıktığından bu yana, Şiilik, Sünnilik, Bektaşîlik, Alevîlik arasında yer bulamamıştır. Batınî bir anlayış düzeyinde kalmışlar.

Kimi Bektaşî ve Alevî ozanların şiirlerinde bu Batınî akımın izlerinin görülmesi olağandır. Bugün “Hurufiyim” diyen bir tek Bektaşî’ye ve Alevî’ye rastlamak mümkün değildir. Hurufiliđi, Bektaşî-Alevî anlayışıyla birleştirmeye kal-kanlar varsa da onlar, Bektaşîlik ve Alevîiliđin içine nifak sokmak amaçlıdır, ya da cehalettedir.

KAYNAKLAR

USLUER, Fatih (2009), *Hurufilik/İlk Elden Kaynaklarla Doğuşundan İtibaren*, Kabalıcı Yayınevi: 341 İnceleme Dizisi: 56, Ankara, 624 S.

YARDIMCI, Dr. Mehmet (2017), *Esirî Baba/Hayattı, Sanattı, Deyişle-ri....*, Özgül Yayınları, İstanbul, 464 S.

NOYAN (Dedebaba), Doç. Dr. Bedri (1999), *Bütün Yönleriyle Bektaşîlik ve Alevîlik, II. Cilt*, Ardıç Yayıncılık, (Yayına Hazırlayan: Şakir Keçeli), Ankara, 368 S.

ÇAĞLAYAN, Alper (2014), *Alevî Terim ve Deyimleri Sözlüğü*, Erek Ofset, Ankara, 232 S.

HANÇERLİOğLU, Orhan (1984), *İslâm İnançları Sözlüğü*, 1 Bsm., Remzi Kitabevi: 56, İstanbul, 776 S.

Not: Hurufilik maddesi 169 s.

ŞAPOLYO, Enver Benham (1964), *Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 508 S.

Not: Hurufiler ve Hurufilik 370-372.

HEKİMHANLI ÂŞIK ESİRÎ BABA (1843-1913)'DA TAŞLAMA ve ÖĞÜTLEMELER

HEKİMHANLI AŞIK ESİRİ BABA'S (1843-1913) EPIGRAM AND GRINDING

САТИРА И НАСТАВЛЕНИЯ В ХЕКИМХАНЛЫ ЭСИРИ БАБА (1843-1913)

Dr. Öğr. Üyesi RAMAZAN ÇİFTLİKÇİ*

ÖZ

XIX. yüzyılda 1843'te doğup XX. yüzyılın ilk çeyreğinde 1913'te yaşamını tamamlayan Hekimhanlı Mehmet Esirî, Hacı Bektaş Dergâhında yetişen ve mahlasını alan bir Bektaşî aşığıdır. Yaşadığı yıllarda eserleri yayılma ve tanınma imkanı bulan Esiri, eserleri günümüze tümüyle aktarılamadığı için yeterince tanınamayan âşıklardandır. 400 yakınındaki şiiirlerinin bazıları çok yaygındır. Eski harfli cönklerin kaybolduğu ve çeşitli sebeplerle günümüze aktarılmadığı için Hekimhanlı Esirî, Âşıklık Geleneği içinde de yeterince tanınmamıştır. Cemal Özbey'in derlemelerine dayanan Yardımcı'nın çalışmaları (Kitap Bütünlüğünde: 2000 ve 2017), sözlü kaynaklarla denetlenmediği için okuma hatalarıyla maluldür. Bildirimizde alanda sözlü ve yazılı kaynaklardan yaptığımız araştırmalar ile bilinen yazılı kaynaklardaki veriler karşılaştırılarak Esirî'nin taşlama ve öğütleme türlerindeki eserleri değerlendirilmiş ve eğitim bilimsel bir yaklaşımla çözümlenmiştir. Daha önce Sıtkı Baba için yaptığımız değerlendirmeler çerçevesinde Esirî'nin şiiirlerindeki kök değerler belirginleştirilmek istenmiştir. Kısacası Esirî, ilimizden çıkmış önemli bir şahsiyettir. Âşık Esirî, edebiyatımızda, âşıklık geleneği içinde Âşık Dertlî, Seyranî, Sıtkı Baba gibi taşlama ve öğütleme türünde başarılı şiiirler söylemiştir. Bildirimize konuyla ilgili zengin bir kaynakça eklenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Âşık Esiri, Taşlama, Öğütleme, Alevi Bektaşî Şiiri, Hekimhan Halk Kültürü.

ABSTRACT

Mehmet Esirî from Hekimhan (Hekimhanlı Mehmet Esirî), who was born in 1843 in the XIXth century and died in the first quarter of XXth century, in 1913; is a Bektashi lover who grew up in Hacı Bektas Dervish Lodge and got his pseudonym. Esiri, whose works had the opportunity to spread and be recognized during the

* İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü Öğretim Üyesi. Malatya/TÜRKİYE
(ramazan.ciftlikci@inonu.edu.tr.)

years he lived, is one of the minstrels who cannot be recognized sufficiently because his works cannot be fully transferred to the present day. Some of his poems, close to 400, are very common. Hekimhanlı Esirî was not sufficiently recognized in the tradition of minstrelsy as the old lettered cönks (The longitudinal, leather-covered notebook in which the saz poets compiled their own or others' poems,) were lost and were not transferred to the present day for various reasons. The works of Yardimci (in Book Integrity: 2000 and 2017) based on Cemal Özbey's compilations are disabled by reading errors, since they are not inspected by verbal sources. In our paper, we made from oral and written sources in the field by comparing the research and the data in the known written sources, Esirî's works in grinding and advice types were evaluated and education was analyzed with a scientific approach. In brief, Esirî is an important person who came out of our province. Ashiq Esirî sang successful poems such as Ashiq Dertlî, Seyranî and Sıtkı Baba in the tradition of minstrelsy in our literature. A rich bibliography on the subject has been added to our declaration.

Key Words: Ashiq Esiri, Epigram, Grinding, Alevi Bektashi Poetry, Hekimhan Folk Culture.

I. GİRİŞ

Anadolu'da âşıklık geleneği, Orta Asya ozanlık geleneğinin devamı olarak 15. ve 16. yüzyıldan itibaren oluşmaya başlamıştır. Zamanla âşık kolları, usta-çırak geleneği içinde oluştu ve âşık kolları ve zincirleri halinde gelişti. Âşıkların din kurumu ve tarikat çevreleri ile ilişkisi sonucu geleneğin XVIII. yüzyıldan itibaren yaygınlaştığı görülmektedir.

Hekimhan ve çevresinde bulunan insanlar da geleneği benimseyip yaşattılar. Yörede âşıklık geleneğinin başlangıcından günümüze kadar sürdüğü ve 200'e yakın adı bilinen âşık ve zakirin Hekimhan ve çevresinde yaşadığı tarafımızdan tespit edilmiştir. Güngör Bebek'in kitabında 81, Kemal Deniz'in bildirisinde ise, 100'den fazla âşığa ve geleneksel tarzda şiir yazmış şaire yer verilmektedir.

II. KURAMSAL BİLGİLER VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Yörede âşıklık geleneği ile ilgili çalışmalar Cumhuriyetin ilk yıllarında başlamıştır. Yeni kurulan devletin kültür politikası doğrultusunda halk kültürüne yönelik bir sonucu olarak, Sivas'ta Ahmet Kutsi Tecer, Muzaffer Sarısözen gibi aydınların öncülüğünde 1931'de Sivas Halk Şairleri Bayramı düzenlenmiş, yörede yetişen âşıkların deyişleri Muzaffer Sarısözen ve Ahmet Kutsi Tecer gibi Cumhu-

riyet aydınları tarafından derlenip değerlendirilmiş ve kayıt altına alınmıştır. Yöreden yetişmiş aydınlardan Eflatun Cem Güney, Kusuri'nin çırağı olan **Deliktaşlı Ruhsati** (1958) ve **Aşık Mesleki** (1959) ile ilgili araştırmalarına Cumhuriyetin kuruluşunun ilk yıllarında (1928) başlamış ve bu aşık koluna ait araştırmalarını oğlu Çetin Eflatun Güney ile birlikte daha sonraki yıllarda kitaplaştırmıştır.

1940'lı yıllarda halk şiirinin kadroları üzerinde çalışan merhum hocam M. Kaya Bilgegil, Gürün, Darendede ve Hekimhan yöresinde tutulmuş cönkleri ve kaynakları toplayıp kaynak kişilerle görüşerek **Darendeli Kusuri** (İkbal Küt., İstanbul 1942; 2. Bas., Salkımsöğüt Yay., Erzurum 2011) adlı kitabını yayımlamıştır. Bu kitaptan da anlaşıldığı üzere Deliktaşlı Ruhsati gibi büyük aşıkların yetiştiği **Kusuri Kolu**, Hekimhan yöresinde oluşmuş ve Gürünlü Gülhani'ye kadar genişleyerek günümüze ulaşmıştır.

1960'lı yıllardan hemen önceki yıllarda merhum Avukat Cemal Özbey, yöre şairlerinden Âşık Sadık, Âşık Esiri ve Âşık Fakiri ile ilgili derlemeler yaparak iki kitap halinde neşretmiştir. Özbey'in derlemelerinden kitaplaşmayan Âşık Esiri ile ilgili derlemeler, 1999'da **Malatya'da Aşıklık Geleneği** üzerine Fırat Üniversitesinde doktora tezi hazırlayan Mehmet Yardımcı tarafından değerlendirilmiştir. Osman Kazancı ile iş birliği yapan Yardımcı, içerisinde 23 şairin yer aldığı **Hekimhan Folkloru ve Hekimhanlı Halk Şairleri** (Açıksöz Yay., Malatya 1993) adlı eseri gün yüzüne çıkarmıştır. 2000'li yıllarda yöre şairleriyle ilgili araştırmalarını sürdüren Yardımcı, 2000 ve 2017 yıllarında **Esiri'nin Hayatı, Sanatı, Değişimleri**'ni yayımlamıştır. Yardımcı'nın konuyla ilgili çalışmaları kaynakçamızda sıralanmıştır.

1980'li yıllardan önce Mezirme / Ballıkaya'ya gelen Ruhi Su, Âşık Mustafa ve Yusuf Başaran'dan yaptığı derlemeleri **Semahlar** uzunçalarında değerlendirmiştir. Pir Sultan'dan günümüze yansıyan sesi, yaşatan Ruhi Su, içlerinde Hüseyin Başaran'ın da bulunduğu Dostlar korosunda bütün dünyaya duyurmuştur.

Aynı dönemde halk kültürü malzemesi (Özellikle halk türküleri ve fıkralar) derleyen önemli isimlerden biri de sevgili hocamız Prof. Dr. İlhan Başgözdür.

1998'de Araştırmacı Antropolog Hüseyin Şahin, **Hacılar Köyünde** folklor derlemeleri yaparak yayımlamıştır. (Şahin: 1998). Şahin, Süleyman Özerol ile birlikte hazırladığı **Arguvan Türküleri** (2004) adlı ortak çalışmadan sonra, 2017'de **Ozan Abbas Ekici'nin** bütün şiirlerini toplayarak kitap haline getirmiştir.

Yörenin etnik ve kültürel yapısına ait çalışmalar Hamza Aksüt tarafından sürdürülmüştür. Aksüt, **Hasançelebi ve Çevresi Tarihi** (Ersa Mat., Ankara 1998) ve **Anadolu Alevilerinin Sosyal ve Coğrafi Kökenleri** (2002) adlı eserlerinde Osmanlı Egemenliği Öncesi'nden başlayarak Cumhuriyete ve günümüze kadar yörenin siyasi ve idari gelişimi, kültürel ve dini yapısı üzerine derli toplu bir çalışma yayımlamıştır. Aksüt, **Aleviler, Türkiye-İran-İrak-Suriye-Bulgaristan** (2010) adlı eserinde ise, Anadolu Aleviliğinin kuruluş ve yayılma sürecini, yöre merkezli olarak ele almıştır.

Kavruk-Özer ise, 366 şairin yer aldığı **Geçmişten Günümüze Malatya Şairleri**'nde (Malatya Belediyesi Yay., Malatya 2006) 80 'e yakın Hekimhanlı şaire yer vermişlerdir.

Ramazan Çiftlikçi ve Kemal Deniz 2010'da **Hekimhanlı Âşık Sadık Baba**'nın bütün şiirlerini toplayıp kitaplaştırmışlardır. 2010'da Hekimhan Taşhan'da Süleyman Özerol, Hamza Aksüt ve geniş bir katılımcı kümesinin huzurunda Hekimhanlı Sadık Baba paneli düzenlemişlerdir. 2015'te Âşık Sadık Baba ile ilgi ulaştıkları yeni bilgileri değerlendirmişlerdir. (Çiftlikçi-Deniz: 2015) Sadık Baba'nın bilinen bütün şiirleri, 1957'de Cemal Özbek tarafından 2010'dan sonra da yol arkadaşım Kemal Deniz'le birlikte tarafımızdan birkaç kez basıldı. Son düzeltmeleri de içeren yeni bir basımı, yayımlanmayı beklemektedir.

Hekimhanlı Âşıklar ve şairlerle ilgili Süleyman Özerol ve Güngör Bebek'in kaynakçada gösterdiğimiz önemli çalışmaları bulunmaktadır. Güngör Bebek, **Hekimhan Şairleri** (2015) adlı kitabında 81 şairi tanıtmıştır. Bebek ayrıca Hekimhan yöresel sözcükleri **Hekimhanca** (2015) ve Hekimhan üzerine yazılmış şiirleri de **Hekimhan Şiirleri** (2015) adıyla basıma hazırlamıştır. Bebek, ayrıca Aşık **Ali Aslan'ın Yaşamı Sanatı ve Şiirleri**'ni (Sage Yay., Ankara 2017) derleyerek yayımlamıştır.

Hüseyin Şahin, **Ozan Abbas Ekici** (2017); Süleyman Özerol ise, **Hekimhanlı Ozan İbrahim Emici** (MAD Yay., Malatya 2013) üzerinde çalışmıştır. Özerol, Emici'nin sonraki şiirlerini de **Gelmedin Leyli'm** (Sage Yay. Ankara 2017) adıyla kitaplaştırmıştır.

Demet Gülççek, İzmir'de Mehmet Yardımcı'nın danışmanlığında 2012'de yöre âşıklarını da içeren bir yüksek lisans tezi hazırlamıştır: **Âşık Kollarında Gelenek, Etkileşim, Eğitim ve Pir Sultan Abdal Kolunun Oluşumu** DEÜ. Eğt. Bil. Ens., İzmir, 2012, Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Diğer aşık kolları gibi, Pir Sultan aşık kolu da Anadolu'da özellikle Alevi Bektaşî aşıklar tarafından oluşturulmuş önemli bir koldur.

Son dönemde Levent Çoban ve Süleyman Özerol, **Hekimhan Müzik Kültürü** (2018) adlı eseri yayımlayarak yöre kültürüne önemli bir katkı sağladılar.

Son yıllarda yöredeki araştırmalara dayanan makaleler, Süleyman Özerol tarafından Ankara'da yayımlanan **Hekimhan Kültür-Sanat-Edebiyat** (12 sayı: 2018-2020) adlı mevsimlik dergide yayımlanmaktadır. Derginin Ocak 2018 tarihli ilk sayısında 2017'de İnönü Üniversitesi'ndeki Aşık Esiri ve şiiri ile ilgili olarak düzenlediğimiz etkinlikten hiç söz edilmezken aşığın köyünde yapılan etkinliğe geniş bir yer verilmektedir. Ancak, sığ ve tek yönlü bir bakış açısıyla yayımlanan dergide yöre ile ilgili araştırmalarımıza ısrarla yer verilmemekte ve bunlar adeta yok sayılmaktadır.

Derginin özel sayılarında kalem ve yol arkadaşım Kemal Deniz ile birlikte hazırladığımız MAD tarafından yayımlanan yöre şairlerinden **Aşık Sadık Baba** ile ilgili üç baskı yapan kitabımız ile öğrencim ve meslektaşım Selim Emiroğlu-Kemal Deniz ile birlikte hazırladığımız ve yine üç basımı yapılan **Eflatun Cem Güney** hakkındaki 30 yıla dayanan çalışmamızdan hiç söz edilmemektedir.

Acaba bu yöredeki araştırmalarımız, aslen Balkan kökenli olup Hekimhan'da doğmuş ve gençlik yıllarını Sivas'ta geçirmiş, daha sonra ülkemize ve dünyaya mal olmuş hemşerimiz Eflatun Cem Güney gibi değerlerimizi yaşatmamız ve tanıtmamız, bazı Sivaslı hemşerilerimiz gibi bazı Hekimhanlı dostlarımızı ve yöne-

ticilerimizi de rahatsız mı etmektedir? Bunun bağınazlık ve kıskançlık duygusuyla açıklanması dahi yetersizdir. Aymazlıkla bir ilişkisi olabilir. Üniversite yörenin halk kültürüyle ilgilenmiyor diyenler ile Üniversite bu işe karışmasın diyenler ne yazık ki, aynı kimselerdir.

Yörenin kültürü üzerine çalışan insanların görmezden gelinip alanın uzmanı olmayan kişiler tarafından yapılmış 1957 model çalışmalara dayanılarak yürütülen araştırmalar, bu kitapların yayımlanmasında ve yapılan etkinliklerin icrasında emeği geçen dergiyi çıkaran kişilerin de arasında bulunduğu çevreleri, tatmin etmemiş olmalıdır. Kültürel alandaki çalışmaları, siyasal duruşlarla ve ilişkilerle ilintilendirmek gerekir. Kısacası akedemyada **kıskançlık** ve **bencillik** iyi bir özellik değildir. **Rejyonelizm** ise, küresel çağda iptal olmuş ve günümüz şartlarında tarihe karışmıştır. Yörenin sadece ekonomisine değil, kültürüne de hizmet edenler, hangi dünya görüşüne sahip olurlarsa olsunlar aziz ve saygın insanlardır.

III. BULGULAR VE YORUM:

AŞIK ESİRİ BABA'NIN TAŞLAMA VE ÖĞÜTLEMELERİ

III. I. Hekimhanlı Âşıklarda Etkileşimler

Yörede yaşayan insanların demografik oluşumu, Türkmen yapısı, âşıklık geleneği ve çalıp söyleme, bazı toplumsal törenler açısından oldukça uygun bir ortama sahiptir. Oğuz boylarının, Dede Kargın Türkmenleri, Halep altı Türkmenleri ve Anadolu'nun kuzeyine doğru Asya içlerinden gelen Türkmen nüfus, Hekimhan'ın da içinde olduğu bölgede geleneğin gelişmesi için müsait bir ortam bulmuşlardır.

Anadolu'daki bu yeni kültürel yapı, kendilerinden önce buralarda bulunan topluluklarla birlikte yaşarken aynı zamanda etkileşim içerisinde olmuşlardır. Bölgede yaşayan aşiretler, boylar kendi aralarından çıkan bilge kişiliklerin çevresinde toplanarak yeni oluşumlar meydana getirirler.

Önder kabul edilen bu şahsiyetler geniş halk kitlelerini etkilerken daha yakınlarında olan eğitim verdikleri kimseler tarafından taklit edilerek zaman içerisinde belli bir disipline ulaşmış, kuralları sistemleştirilerek, kendilerine has kurumsal bir yapıya kavuşmuşlardır. Bu kişilerin, dergâhların, tekkelerin yüzyıllara uzayan takipçileri, daha önceki yoldaşlarının izinde yürümüş ve onların etki alanlarını genişletmişlerdir. Şimdi, 40 yıllık araştırmalarımızın sonucunda Hekimhan yöresinde bu izleri sürüp önemlilerini sıralamak istiyoruz:

1- Hacı Bektaş (Dergâh) Etkisi: Bölgeden Hacı Bektaş Dergâhına giderek nasiplenmek isteyen pek çok Alevi Bektaşi âşık vardır. Bunların çoğu çevresine ışık saçan, çevreyi etkileyen ve ülke düzeyinde şöhrete ulaşmış kişilerdir: Âşık Sadık Baba (Çiftlikçi-Deniz: 2010, 21), Yeniceli Âşık Sıtkı Baba, Âşık Esiri (Yardımcı: 2017, 17), Kul Sevindik (Kavruk-Özer 2006, 601) gibi isimler bizzat Hacı Bektaş postnişininden mahlas alan kimselerdir.

Bazıları da düşünde Hacı Bektaş'ı ya da postnişini görerek nasiplendiğini söylemektedir (Murtaza Aksüt gibi). Bu durum yörede Hacı Bektaş Dergâhının gelenekteki etki alanını ve gücünü ortaya koymaktadır. Sevgili dostlarım Mehmet Yardımcı ve Doğan Kaya'nın araştırmalarına göre Hacı Bektaş Dergâhı'ndan na-

siplenen ve feyiz alan, mahlas alan çok sayıda aşık mevcuttur. Yöremizden yetişen Sadık Baba, Sıtkı Baba ve Esiri Baba bunlar arasındadır.

2- Pir Sultan (Ağu içen Ocağı) Etkisi: Pir Sultan Alevi-Kızılbaşlarca İmam Zeynel Abidin soyundan ve ağuş içip ölmediği için “Ağuş-İçen=Ağuşçen” adıyla anılan Kara Donlu Can Baba kolundandır. (Gölpınarlı-Boratav: 2017, 42) Bu da gösteriyor ki Pir Sultan’ın hem Tunceli ve Sarıçiçek Koca Haydar Yaylası ile hem de Hekimhan çevresi ile bir ilgisi vardır.

3- Şah İbrahim Veli Ocağı Etkisi: Başaran’lar, Tatar’lar, Takmaz’lar ve Şahin’ler bu yörede eskiden beri yaşamış ailelerdir. Mamaş-Mezirme ilişkisi daha sonra kurulmuştur.

4- Ömer Kusuri Âşık Kolu Etkisi: Eflatun Cem Güney ve rahmetli hocam M. Kaya Bilgegil’in, kıymetli dostum Doğan Kaya’nın ve Kemal Deniz’in araştırmalarına göre Deliktaşlı Ruhsati, Darende/Kuluncak- Kızılcaşar’lı Kusuri’nin öğrencisidir. Sanıldığı gibi, Ruhsati, Bektaşî bir aşık değil, Nakşibendidir. Hatta kolun odak şahsiyeti ve ustası bilinenin aksine Ruhsati değil, Aşık Kusuri’dir.

5- Derviş Muhammed Âşık Kolu Etkisi: Aşiki, Şah Sultan ve çırakları, Derviş Muhammed kolunun önemli üyeleridir. Etkileri Arguvan ve Hekimhan’dan başlayıp Orta Anadolu’ya kadar yayılmıştır.

6- Şeyh Hasan Ocağı Etkisi: Teslim Abdal, Derviş Ali, Sefil Ali ve çırakları. Aynı adı taşıyan farklı zamanlarda ve yörelerde yaşamış birkaç aşığın varlığı, kolun yaygınlığını göstermektedir.

7- Dede Kargın Ocağı Etkisi: Hüseyin Dedekargınoğlu’nun belirlediğine göre Aşık Nevruz ile başlayan Dede Kargın Ocağına mensup aşıkların İlimizde doğan ve küçük yaşta at sırtında Tarsus/Yenice’ye götürülen, orada tanınan Sıtkı Baba (Pervane), bu kolun önemli bir temsilcisidir. Ömrünün son yıllarında Gazilerovacı’na yerleşerek yöre aşıklarını da etkileyen Sıtkı Baba’dır.

Mersin Büyükşehir Belediyesi tarafından, her ikisine de bildiriyle katıldığımız iki ayrı sempozyum düzenlendi. İlkinin bildirileri yayımlandı. İkincisi, basım sırasını bekliyor. İki yılda bir yapılması kararlaştırılan sempozyumlar ise, başta CHP yönetimine geçen Mersin Büyükşehir Belediyesi’nin gevşekliği ve pandemi ortamından dolayı, sürdürülemediği.

III. II. Âşık Esiri (1843-1913)’nin Hayatı Edebi Kişiliği ve Eserleri

Hekimhan’ın Basak köyünden göçen bir ailenin üçüncü çocuğu olarak 1843’te Güvenç köyünde, dünyaya gelmiştir. Asıl adı Mehmet olup, baba adı Kasım’dır. Kasım, saz ve söz ehli bir zattır. Dedesi ise, yörede Baboğ Dede olarak tanınmaktadır. Genç Mehmet, 20 yaşına kadar köyde okuma yazma öğrenmiş ve çobanlık yapmıştır. Culfalı kelimesi, yörede bir çeşit keklik anlamına gelmektedir. 20 yaşında Hacıbektaş’a gidip, Feyzullah Çelebi’den himmet alarak âşıklığa başlamıştır.

Hayatının önemli bölümünü Güvenç köyünde geçiren Esiri yörede ünü en yaygın âşıkların başında gelir. Badeli aşıklardan sayılan Esiri, Güvenç’te evlenip çoluk çocuğa karışmış ömrünün son yıllarında Güvenç Köyü’ne yakın olan Culfalı (Çulhalı) köyüne yerleşmiş ve burada yaşamını 1913’te tamamlamıştır.

Yaşamı boyunca 17 kez Hacı Bektaş Dergahına giderek manevi feyizle do- lan; pirinin kendisine söylediği: “Söyle Esirim sırrımı tut/sakla” öğütüne uyarak Esiri mahlasını almıştır. Alevi Bektaşî felsefesine uygun olarak 400’e yakın deyiş söyleyen Mehmet Esiri’nin 300’e yakın şiiri cönklerden ve sözlü kaynaklardan derlenerek gün ışığına çıkarılmıştır.

Esiri, 1913’te yerleştiği köyde, Culfalı’da 70 yaşında vefat etmiştir. Mezarı, bu köyde bulunmaktadır. Özellikle 1875’te Hekimhan’da yaşanan şiddetli kışı anlattığı **Ağ Yeli** destanı çağına tanıklık ettiği metinlerdendir.

2017’de deyişlerinin Yardımcı tarafından yeniden yayımlanmasından sonra önce tarafımızdan İnönü Üniversitesi Ahmet Yesevi Konferans Salonunda ve ardından Hekimhan Çulhalı (Culfalı)’da sevenlerinin ve köylülerinin de katılımıyla mezarının başında, geniş katılımlı iki ayrı anma günü düzenlendi.

Mehmet Esiri, kendisini tanıyanların ve yörede yaşayanların ifadesine göre, uzun boylu, kumral, ince uzun sakallı bir zattır.

Esiri’nin birçoğu ezgili olarak yörede okunup dinlenen ve cemlerde çalınıp söylenen deyişleri iki büyük cönkte muhafaza edilmiştir. Bu defterlerden biri Hamza adlı torununda olup, diğeri 1956 yılında Malatya İli Yazıhan İlçesi Karaca Köyü’nden Abdurrahman Ünlüler tarafından alınıp Avukat Cemal Özbey’e verilmiştir. Özbey, bu cönkteki, Aşık Esiri’ye ait şiirleri, eski yazı okumayı bilen yaşlılara ve imamlara okutarak yeni harflere aktarmıştır.

Cemal Özbey, 1993’te ölümünden iki ay kadar önce uçakla Malatya’ya geldiğinde bu cönkte yer alan ve Özbey’in alanın uzmanı olmayan kimselere okuttuğu şiirlerin fotokopilerini o yıllarda İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümümüzde görevlendirilmiş kıymetli dostum Mehmet Yardımcı’ya vermişti. Yardımcı, bu şiirlerin 40 kadarını, Osman Kazancı ile birlikte hazırladığı **Hekimhan Folkloru ve Hekimhanlı Halk Şairleri** (Açıksöz Yay., Malatya 1993, s.104-48) adlı kitapta yayımladı.

250 civarındaki bu deyişlere daha sonraki sözlü ve yazılı kaynaklardan derlenmiş 50 ‘ye yakın şiir daha katılmış oldu. Yardımcı, bu malzemeden yararlanarak Fırat Üniversitesi’nde rahmetli hocamız Ali Berat Alptekin danışmanlığında **Malatya ve Çevresinde Aşıklık Geleneği ve Aşık Esiri** konulu doktora tezini tamamladı. (1999)

Bizim de o dönemde üzerinde bazı düzeltmeler yaptığımız bu metinler, daha sonra Mehmet Yardımcı tarafından (Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2000 ve Özgül Yay., İstanbul 2017) kitap halinde yayımlanmıştır. Yardımcı, kitabın baş tarafında yer alan **Esiri’nin Hayatı ve Sanatı** başlığını taşıyan bölümde Esiri’nin şiirlerinde işlediği temaları:

a. Aşk, b. Gurbet, c. Din ve Tasavvuf, d. Öğütler, e. Yakınma ve Yergi, f. Ölüm olmak üzere altı başlıkta değerlendirmiş ve ayrıca aşığın türküleri üzerinde de durmuştur.

Aşık Esiri’nin **Sarı Turnam** diye seslendiği bağlamasına seslendiği deyişi, günümüzde başta TRT programlarında olmak üzere günümüzde hala sevilerek çalınıp söylenen ve dinlenen türkülerindendir. Ayrıca, bağlamasını **Esiri düzeni** adı verilen bir sisteme göre çalmaktadır.

Esiri'nin bazı deyişleri ise, İsmail Özmen tarafından derlenerek **Alevi Bektaşî Şiiri Antolojisi** adlı eserde kültürümüze kazandırılmıştır. Esiri'nin deyişlerinin yayımlandığı diğer kaynaklar bildirimizin kaynakça bölümünde gösterilmiştir. (Kazancı-Yardımcı: 1993, 104-148; Aksüt: 1998, 180-81; Yardımcı: 2000; Yardımcı: 2003, 143-63; Bebek: 2015, 66-68; Yardımcı: 2017, 464 s.; Yardımcı: 2020,12-13; Bebek: 2018,43-45; Çiçek: 2018,46-47).

Bilimsel kurallara uygun olarak derlenmediği ve yazılı kaynaklar, sözlü kaynaklarla denetlenmediği için birçok okuma hatalarıyla malül olarak yapılmış bu tür çalışmaların ve bu çalışmalara dayanan neşriyatın yöreye özgü deyişleri çalıp söyleyen zakirler ve metin tamerini bilen uzmanlar tarafından yeniden gözden geçirilmesi ve düzeltilmesi elzemdir.

Popülist bir anlayışla yürütülen bu tür çalışmaların siyasal mülahazalarla yahut hemşerilik gayretiyle bir yere ulaşamayacağı aşikardır. Yöresel kültüre **rejyonalist** ve siyasal yaklaşımlar, kültürümüze fayda yerine zarar verebilir. Deyişlerin sözleri ve ezgileri yanlış olarak repertuara katılmamalıdır. Deyişleri ezbere olarak çalıp söyleyen 70 yaşın üstündeki yöre insanlarından İbrahim Emici, Murtaza Şirin, Murtaza Aksüt, Hüseyin Başaran ve Süleyman Özerol gibi aşıkların, şairlerin ve zakirlerin denetiminden geçirilerek daha sağlıklı metinler elde edilmiş olacaktır. Yoksa, Alevi Bektaşî Şiirinde kullanılan bilindik terimler bile hatalı olarak yazıya aktarılmış olacaktır.

Ayrıca, siyasi ve maddi kaygılar güdülmeden yöre kültürüne hizmet eden ve katkı sunan insanların ve bilim adamlarının desteklenmesi ve onlara sahip çıkılması daha mantıklıdır. Mezhep ayrımcılığına dayanan yaklaşımlar, kültüre yarar yerine zarar verir. Yöre kültürü üzerinde çalışanlar, birbirlerini bizden/bizden değil biçiminde ayırtmamalıdır.

III. III. Aşık Esiri'nin Taşlamaları ve Öğütlemeleri:

Esiri, 400'e yakın deyişinin bir kısmında zamandan, felekten bahttan yakınan taşlama (hiciv) veya öğütleme (nasihat) tarzında metinlere imza atmıştır. Aşağıda (Mehmet Yardımcı:2017) Aşık Esiri'nin bu türde yazılmış şiirlerini sıralıyoruz:

A. TAŞLAMALAR:

Yakup gibi akar gözümün yaşı
Yitirdim Yusuf-u Kenan'ı felek
Aşıklar maşuku serçeşme başı
Tamam yedi iklimin sultanı felek.

(Yardımcı, s. 151)

1308'de ölen kardeşi için söylediği ağıt: Feleğe yakınma ve şikayetini belirtiyor:

Takdir-i ilahi ferman böyledir
Çok kıldırın bana efganı felek
Derunun ateşi beni söyletir
Budur Hakk'ın emri fermanı felek.

(Yardımcı, s. 220)

İçtin yürek kanım oldun katilim
Dar ettin başıma cihanı felek

Garibim sılaya yetmeden elim
Gafil belden tuttun kervanı felek.
(Yardımcı, s. 222)

Farketmez dört harften ebcet demesin
Müderris de her mollayı beğenmez
Bilmez iken elin yüzün yumasin
Abdest almış serapayı beğenmez.
(Yardımcı, s. 267)

Ey müddei imama niçin bühtan edersin
İmama ben ben deyi ne bunca isyan edersin.
(Yardımcı, s. 413)

Gönül vahdete varıp uyur haba benzemez
Sır kapısına erip gayrı baba benzemez.
(Yardımcı, s. 436)

Doğrusun söyleyen talip
Hazer edip darılırsın
Özünü zulmata salıp
Yolcuyum der kurulursun.
(Yardımcı, s. 68)

Bir kula nasihat etsem
Öğüdün başına derler
Başım alıp günde gitsem
Yazık genç yaşına derler.
(Yardımcı, s. 72)

Seni Hak bilmeyen gafil
Yel değmiş iğva-yı batıl
Sana kast eyleyen cahil
Sarınr hasır derler.
(Yardımcı, s. 73)

Hasır sarınma: Bazı yörelerde cenazeyi defnederken hasıra sararak mezara koyarlar. Şair burada, sana kast eyleyen cahil, ölür demek istiyor.

B. ÖĞÜTLEMELER:

Uyan gafletinden ey sahip-ikrar
Aç gözünü temannaya bel bağla
İkrarıdır eden Mansur'u ber-dar
Levh-i mahfuz tecellaya bel bağla.
(Yardımcı, s. 86)

Muhabbet edersen hublar şahına
Mansur geçmediği darda bulunma
Ziyaret kıl gönül beytullahına
Sermayesiz, karsız şarda bulunma.
(Yardımcı, s. 88)

İblis iğne (iğva) verir azdırır seni
Şah ol Hakk'a giden yolu şaşırma
Ammare (emmare) sıfatta gezdirir seni
Öğretip ham sözü dili şaşırma.

(Yardımcı, s. 89)

Arifler yoklamış halli halınca
Yine talip bilir pir kıymetini
Suçlu suçsuz ulu divan olunca
Pervaneler bilir nar kıymetini.

(Yardımcı, s. 128)

Macerası eksik olmaz cihanın
Gah ağlatıp güldüren Hak gülen Hak
Verdim hesabını kevn ü mekanın
Her hikmeti bildiren Hak bilen Hak.

(Yardımcı, s. 140)

Kutlu cuma gecesi
Bir ulu divana geldim
Sensin yüceler yücesi
Yalvarıp amana geldim.

(Yardımcı, s. 295)

Gafilen aklımı aldın ey güzeller serveri
Yana yana aşk oduna bu ciğer kebab olur
Hak Muhammed Ali diye vird ederim ezberi
Şems-i kudret doğagelir kameri mehtap olur.

(Yardımcı, s. 346)

Dost cemalin gören aşık bülbül-veş efgan olur.
Gözü yaşlı bağı taşılı sinesi büryan olur.
Beyt-i rahmandır dediler müminin ayinesi
Gör felek meyhanesin içmeden sekran olur.

(Yardımcı, s. 369)

Kadr ü kıymetten eser görünür
Muhabbet bir pula satılmaz oldu
Yol oğlu yolundan bezer olmuştur
Dört kapıda sitem kılınmaz oldu.

(Yardımcı, s. 287)

Anasır gömleğin geydim serime
Uyudum gaflette bu yana geldim
Meğer üçler agah imiş sırrıma
Kün dedi erenler uyana geldim.

(Yardımcı, s. 151)

Ey gaziler bugün seyran içinde
Güvercin donunda geleni gördüm
Elif taç başında nikap yüzünde
Darı çeçte namaz kılanı gördüm.

(Yardımcı, s. 160)

Bir hükmüne kadir pir-i peykarın
Cemal-i serine pervane düştüm
Kemteriyim Haşim oğlu Haydar'ın
Bir aman bir mürvet ummana düştüm.

(Yardımcı, s. 161)

Mülk-ü melekutu seyran ederken
Şöyle bir mahitab yare duş geldim
Aşık oldum aşk ü peyman güderken
Kıymetli bezistan şara düş geldim.

(Yardımcı, s. 229)

Ağla iki gözüm kanı revan yaş
Bu hükmü kader bak ayrı düştü
Şimdi ettim izz-i hicranı yoldaş
Dost ile yediğim han ayrı düştü

(Yardımcı, s. 266)

Elimde beratım dilimde ferman
Ba noktası baştan iptida dedim
Elest hitamında kuruldu divan
Mihrabım Muhammet Mustafa dedim.

(Yardımcı, s. 326)

Esiri derd-i aşk oldum sinem büryana dönmüştür
Fena ender fena içre gönül mihmana dönmüştür.

(Yardımcı, s. 392)

Ehli beyti bir bilmeyen
Gülşen deyi hara düştü
Baki şeydaya yetmeyen
Nefs elinden mara düştü.

(Yardımcı, s. 82)

Esiri ikrara erenlerden ol
Men aref esrarın duyanlardan ol
Doğru yürü doğru diyenlerden ol
Beyhude cihanı gezme boşuna.

(Bebek: 2018, 44)

Bu bölümü, Esiri'nin Aşık ve kaynak kişi İbrahim Emici'den derlenerek TRT Repertuarına girmiş bulunan öğütlemenin güzel bir örneği ile **Dönersin** başlıklı türküsü ile tamamlıyoruz:

Gel ey gönül mülk edinme bu dehri
Eli göçmüş ıssız hana dönersin
Bal deyi sunarlar akıbet zehri
Tacı tahtı bi-mekana dönersin

Verme iradeni nefsin eline
Salmaz seni Hakk'ın doğru yoluna
Ömür tığı uğrar ecel yeline
Pençe yemiş (Peçeğ uçmuş) aşiyana dönersin.
(...)

Bu felek nicesin eyledi berbat
Hiç gelip geçenden olmadın irşat
Ne idi cihana gelmekten murat
Esiri der la-mekana dönersin.

(Kavruk-Özer, s. 250; Çiftlikçi-Deniz:2010, s. 33-36; Yardımcı, s. 237)

IV. SONUÇ VE ÖNERİLER

Edebiyat biliminde şiir türlerini, altı kümeye ayırıyoruz:

1. Epik (Savaş ve kahramanlıkla ilgili), 2. Lirik (Aşk ve din duygusu başta olmak üzere duygularla ilgili), 3. Pastoral (Doğa ve kır hayatıyla ilgili), 4. Didaktik (Öğretici, eğitici konularla ilgili), 5. Satirik (Hiciv ve taşlamayla ilgili), 6. Dramatik (/Oyunlaştırmaya dayanan).

Esiri'nin şiirlerini bu kümelere göre değerlendirdiğimizde 400'e yakın metnin ağırlıklı olarak lirik, didaktik ve satirik olduğu görülmektedir. Kısmen epik ve dramatik kısmen de pastoral konuların işlendiği görülmektedir.

Lirik şiirlerin aşk ve gurbetten başlayarak din ve tasavvufa doğru genişlemektedir. Bu bildiride üzerinde durduğumuz didaktik ve satirik metinlerde ise, öğütleme ve taşlamalar üzerinde yoğunlaşıldığı görülmektedir. Bildirimizde ele aldığımız 10'u taşlamaya, 20'si öğütlemeye dayanan metinler, Aşık Esiri'nin Hacı Bektaş felsefesini özümlemiş, aydınlık görüşlü, daha çok lirik ve didaktik şiirler söylemiş bir aşık olduğunu otaya koymaktadır. Nefes, düvaz imam tarzındaki şiirleri incelenerek Alevi Bektaşî Şiiri içindeki yeri ele alınabilir.

Pastoral nitelikte parçalar, aşğın içinde yaşadığı çevreyi belirginleştirmek; insanın doğayla ilişkisini göstermek amacıyla düzenlenmiştir. **Ağyeli Destanı**, doğa karşısında çaresiz kalan insanın feryadını ve çılgınlığını yansıtmaktadır.

Esiri'nin şiirlerini, MEB 2018 Türkçe Dersi Öğretim Programında sıralanan **kök değerler** açısından irdelediğimizde:

1. Adalet, 2. Dostluk, 3. Dürüstlük, 4. Öz Denetim, 5. Sabır, 6. Saygı, 7. Sevgi, 8. Sorumluluk, 9. Vatanseverlik, 10. Yardımseverlik gibi **kök değerlerde** yoğunlaşıldığı anlaşılmaktadır. Yardımcı'nın hazırladığı ve Esiri'nin şiirlerinin toplu olarak bulunduğu kitapta bu değerlere örnekler bulunmaktadır.

Bildirimizin sonunda Esiri'nin **dil sevgisi/bilinci** üzerinde durmak istiyoruz. Kendisinden bir yüzyıl önce yaşamış, Kadılık görevinde bulunmuş, oğlu Hayrullah için Tuhfe ve Nuhbe adlı eğitici eserler kaleme almış, Divan sahibi klasik edebiyat

şairlerinden Sümbülzade Vehbi (Maraş 1718- İstanbul 1809). Divanında yer 126 beyitlik **Sühan** (söz) kasidesinde:

Farisi ve Arabi'den iki şehbal gerek

Ta ki pervaz-ı bülemlend eyleye anka-yı sühan

(Divan, Haz. Ahmet Yenikale, Ukde Yay., Kahramanmaraş 2018, s. 283-93)

Yani, "Söz ankasının uçabilmesi için Farsça ve Arapçadan iki kanat takması gerekir." diyor. Yürü var gel ya Araptan ya Acem'den diyen diğer klasik şairlerimiz gibi, Vehbi de bu iki dilin Türkçe karşısındaki üstünlüğünü, ifadeye yücelik kazandırmak için Anka kuşuna benzeyen anlatımın bu iki kanadı takması gerektiğini savunmaktadır.

Aynı konuda Esiri'nin düşüncesi tam bize göredir. Büyük şairimiz sanki, günümüze seslenmektedir:

Gel Esiri oku dercet bu dersi

İsm-i azam budur ayet'ül kürsi

Ne Süryani, ne Arabi ne Farsi

Aşka düşüp **Türki lisana** geldim.

(Kazancı-Yardımcı, 1993, s.110)

Esiri, yaşadığı dönemde kozmopolitlikten uzak kalarak Türkçenin üstünlüğünü kendisine yakışır biçimde anlatmıştır. Günümüzde, Türkçe karşısında Batı dillerinin üstünlüğünü savunanlar, Esiri'nin yüzyıl önce ulaştığı bilince ne yazık ki hala ulaşamamışlardır.

Yani, aydınımız daha önce Doğu dillerinin günümüzde ise, Batı dillerinin baskısı altında kalırken Hacı Bektaş Dergahından aldığı feyizle Esiri, Türkçeyi kendisine ses bayrağı yapmıştır. Esiri'den sonra yaşamış, Malatya Akçadağ kökenli İbreti Baba (1920-1976) da **Şeytan Gerekmez** başlıklı bir deyişinde:

Evvelden bade-i aşk ile mestiz

Yerimiz meyhane, mescit gerekmez

Saki-i kevserden kandık elestiz

Kuran-ı natık var sâmit gerekmez

Cennet irfan imiş remzini bildik

Bai bismillahtan dersimiz aldık

Cemâl-i dilberi aşikâr gördük

Cennetteki huri, gilman gerekmez

Gelmişiz cânânın asitanına

Sıtkıyla sarıldık dost damanına

Canla baş koymuşuz aşk meydanına

Hayvan kesmek gibi kurban gerekmez

Bize lâzım değil müftü fetvası

Ehl-i aşk olanın var âşinası

Ademi hor görüp olmayız asi

Secdeden ar eden şeytan gerekmez

Biliriz abdesti, savmı, salâtı
Kelime-i şahadet, haccı, zekatı
Taklit ile olmaz hak farziyatı
Riya ile olan iman gerekmez

Biliriz mevlayı vicdanımızda
Allah aşikârdır seyranımızda
Kuş dili okunur irfanımızda
Arabi, Farisi lisan gerekmez

Yürekte gizlidir bizim derdimiz
Taklide bağlanmaz hiçbir ferdimiz
Nefsimiz iledir daim harbimiz
Cahil ü nadanla kavga gerekmez

İbreti, nâdanla etme ülfeti
Dost kapısın bekle, eyle hizmeti
Anlamak istersen ilm-i hikmeti
Aşktan başka din ve iman gerekmez.

(**İlme Değer Verdim**, Haz.:A. A. Vaktidolu, Can Yay., İst. 1998, s.62-63)
diyerek Alevi Bektaşî şairlerinin Türkçemize nasıl bir üstünlük atfettiklerini göstermektedir.

KAYNAKLAR

- ADIGÜZEL, Celal, *Bahtı Karam*, Pegem yay., Ankara 2010
AKSÜT, Hamza, *Anadolu Alevilerinin Sosyal ve Coğrafi Kökenleri*, ART Yay., İstanbul 2002, Sadık Baba, s.417
AKSÜT, Hamza, *Hasançeşme (Malatya) ve Çevresi Tarihi*, Ersa Mat., Ank.1998, Halk Ozanları: s.179-82
AKSÜT, Hamza, *Aleviler, Türkiye-İran-İrak-Suriye-Bulgaristan*, Yurt Kitap-Yayın, 2. Baskı, Ankara 2010, 472 s
AKSÜT, Hamza, *Belgelerle Pir Sultan*, Yurt yay. Ank. 2014.
AKSÜT, Murtaza, *Ozan Dilinden Gerçekler*, Rektur Yay. Malatya 2009.
ALTINOK, Baki Yaşa, *Sıdkı Baba Divanı*, Ankara 2013.
ASLANOĞLU, İbrahim, *Teslim Abdal*, Ekin Yay., İst. 1997.
AŞIK İBRETİ, *İlme Değer Verdim*, Haz.:A. A. Vaktidolu, Can Yay., İst. 1998, s.62-63)
ATEŞ, Kemal, *Ömür* (şiir), Yılğüntaş Matb., Malatya 1992.
BAŞARAN, Mustafa, *Alevi Ceminde 12 Hizmet*, Mart Matb, İst 2002
BEBEK, Güngör, *Hekimhanlı Şairler*, Sage yay, Ank.2015
BEBEK, Güngör, *Hekimhan'a Bağlı Hacılar Köyü Aşık Ali Aslan/Yaşamı Sanatı Şiirleri*, Sage yay, Ankara 2017.

BEBEK, Güngör, *Hekimhan Şiirleri*, Sage yay, Ankara 2015

BEBEK, Güngör, *Aşık Esiri Baba*, Hekimhan, S.1, Ocak 2018, s.43-45

BİLGEGİL, M. Kaya, *XVIII'nci Asır Saz Şairlerinden Kusuri*, İkbâl Kitabevi İstanbul 1942, s. 95; Salkımsöğüt Yay., Erzurum 2011.

BOZKURT, Fuat, *Ozanlar Ocağı*, Antalya 1999

ÇİÇEK, Celal, *Çulhalı Köyü ve Esiri Baba*, Hekimhan, S.1, Ocak 2018, s.46-47

ÇİFTLİKÇİ, Ramazan, *Arapgirli Halk Şairi Fehmi Gür*, 2 cilt, Malatya Belediyesi Yay., Malatya, 2002

ÇİFTLİKÇİ, Ramazan, *Malatya'da Kültür, Sanat ve Edebiyat*, Malatya Hâkimiyet gazetesi, 7-15 Nisan 2010

ÇİFTLİKÇİ, Ramazan-DENİZ, Kemal, *Hekimhanlı Aşık Sadık Baba, Hayat-Sanatı- Bütün Değişleri*, 2.bas. Malatya Araştırmaları Derneği Yay., Malatya 2010

ÇİFTLİKÇİ, Ramazan-DENİZ, Kemal, *Hekimhanlı Aşık Sadık Baba ile İlgili Yeni Bilgiler, Hasan Nedim Şahhüseyinoğluna Armağan*, Ürün yay., Ank 2015, 287-304.

ÇİFTLİKÇİ, Ramazan, *Sıdkı Baba Divanında Devriyeler*, İnönü Üniversitesi Kültür-Sanat Dergisi, C.2, S.2, Aralık 2016.

ÇİFTLİKÇİ, Ramazan, *Değerler Eğitimi Açısından Sıtkı Baba'nın Taşlamaları ve Öğütlemeleri*, Mersin Büyükşehir Belediyesinin düzenlediği Sıtkı Baba Sempozyumunda sunulmuş yayımlanmamış bildiri

ÇİFTLİKÇİ, Ramazan, *Gelenek İçerisinde Halk Şairinin Fonksiyonu: Arapgirli Halk Şairi Fehmi Gür (1914-1982)*, Geçmişten Günümüze Malatyalı İlim ve Fikir İnsanları Sempozyumu, C.2, Ankara 2018, s. 25-63.

ÇİFTLİKÇİ, Ramazan, *Malatya'da Edebiyat/Edebiyatta Malatya*, Malatya Söz gazetesinde ve sitesinde 2020-2021'de tefrika edilmiştir.

ÇOBAN, Levent-ÖZEROL, Süleyman, *Hekimhan Müzik Kültürü*, Ankara 2018.

DEDEKARGINOĞLU, Hüseyin, *Aşıkların Dilinden Dede kargın*, Yurt Yay, Ankara 2015

DEMİR, Murat, *Sevda Çiçeği, Aşık Sefil Kadimi, Hayatı-Sanatu-Şiirleri*, Sivas 2015

DENİZ, Kemal, *Hekimhan Çevresinde Aşıklık Geleneği ve Hekimhanlı Aşıklar Zinciri*, Geçmişten Günümüze Malatyalı İlim ve Fikir İnsanları Sempozyumu, C.2, Ankara 2018, s. 25-63

DEVELİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, İstanbul 2000

EMİR, Sevim, *Arguvanlı Aşık Balı Günlüğü ve Şiirleri*, Rektur Matb. Malatya 2004.

EMİROĞLU; Selim, ÇİFTLİKÇİ, Ramazan-DENİZ, Kemal, *Masal Babası Eflatun Cem Güney*, MAD yay Malatya 2011

ERGUN, Sadettin Nüzhet, *Bektaşî Edebiyatı Antolojisi Bektaşî Şairleri ve Nefesleri*, C.1-2, 19 uncu asra kadar, İkinci Baskı: İstanbul Maarif Kitaphanesi, İstanbul 1955

ERGUN, Sadettin Nüzhet, *Bektaşî Edebiyatı Antolojisi Bektaşî-Kızılbaş Alevî Şairleri ve Nefesleri, C.3, 19 uncu asırdan beri*, İkinci Baskı, İstanbul Maarif Kitaphanesi, İstanbul 1956

GÖLPINARLI, Abdalbaki, *Alevî-Bektaşî Nefesleri*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1963

GÜLÇİÇEK, Demet, *Âşık Kollarında Gelenek, Etkileşim, Eğitim ve Pir Sultan Abdal Kolunun Oluşumu*, DEÜ. Eğt. Bil. Ens., İzmir, 2012, Yayımlanmamış yüksek lisans tezi.

GÜNAY, Umay, *Türkiye’de Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi*, Akçağ Yay., Ank.1994

İVGİN Hayrettin, *Âşık-Şair Sâdık Babalar ve Bunların Yazıya Geçen Şiirleri*, Birinci Uluslararası Balkan Türkoloji Sempozyumu Bildirileri, 28-30.09.2001 Prizren, (Hazırlayan: Prof. Dr. Nimetullah Hafız), Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi Yayınları, Prizren 2003

KARASU, Nilay Yanalak, *Ali Kızıltuğ*, Sivas Belediyesi, İstanbul 2018

KARAKUŞ, Galip, *Esiri Baba’dan Bir Anı*, Hekimhan, S.5, Kış 2019, s.36

KAVRUK, Hasan-ÖZER Metin, *Geçmişten Günümüze Malatya Şairleri*, Malatya Belediyesi Yay., Malatya 2006,798 s.

KAYA, ALİ, *Uzaklarda Bilinmeyen Bir Ozanın Kaleminden*, Can Yay., İstanbul 2001.

KAYGUSUZ, İsmail, *Anadolu Bilgeleri*, Su Yay., İstanbul 2005, s.279-384

KAYGUSUZ, İsmail, *Alevilik İnanç, Kültür, Siyaset Tarihi ve Uluları*, C.1, Alev Yay. İst.1995, s.330-423.

KAZANCI, Osman-YARDIMCI, Mehmet, *Hekimhan Folkloru ve Hekimhanlı Halk Şairleri*, Açıksöz Yay., Malatya 1993.

KAZANCIOĞLU, Ahmet, *Malatya-Güzelyurtlu Duygu ve Gönül Adamı Pervane*, Malatya 1971.

KESKİN, Kemal, *İki Keklik Seke Seke*, Ankara 1998.

KILIÇ, Hasan Basri, *Arguvanlı Ozanlar*, 2 cilt, Ankara 2003.

KOCA, Turgut, *Bektaşî Nefesleri ve Şairleri (13. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Kadar)*, Naci Kasım, İstanbul Maarif Kitaphanesi, İstanbul 1990.

KIŞLAL, R.-YEŞİLYURT, A., Ahmet Rıza Dedekargın, *Şiirler*, Can Matb. Mersin 1999.

KÖPRÜLÜ, M. Fuad, *Türk Saz Şairleri*, Akçağ Yay., Ankara 2008.

NASRATTINOĞLU, İrfan Ünler, *Malatya Halk Ozanları*, Kültür ve Sanat, Malatya Özel Sayısı, S.16 Aralık 1992, s.28-31.

NOYAN, Bedri, *Bütün Yönleriyle Alevilik ve Bektaşilik*, 7 cilt, Ardıç Yay., İstanbul 2000-2006.

ÖZBEY, Cemal, *Sadık Baba Hayatı ve Değişleri*, Emek Yay., Ankara 1957 (Kitap Sadık Doğan tarafından 2000 yılında Malatya’da Kubbe Yayıncılık’ta aynen çoğaltılmıştır. İçinde Cemal Özbek’in kitabından alınmış 174 şiir mevcuttur.)

ÖZER Metin, *Sadık Baba*, Güneş gazetesi, 04.03.2002.

ÖZERDEM, Ahmet, *Sadık Baba*, Cem Mat., İstanbul 1996, 400 s. (Sadık Baba'nın Hayatı üzerine önemli ve doğru bilgilerle birlikte 194 şiiri mevcuttur)

- ÖZERDEM, Ahmet, *Tarihi, Kültürü, Folkloruyla Karaözü*, İstanbul 1994.
- ÖZEROL, Süleyman, *Vayloğ Dede*, Malatya, 2012,2014
- ÖZEROL, Süleyman, *Babamın Şiirleri*, Malatya 2009.
- ÖZEROL, Süleyman, *Hekimhan'da Müzik Kültürü Üzerine*, Hekimhan Kamuoymu Web, Erişim tarihi 21.07.2017
- ÖZEROL, Süleyman, *Hekimhanlı Ozan Kul Emici*, MAD Yay, Malatya 2013; 2.bas. Ank 2017
- ÖZEROL, Süleyman, *Kalemler Susmaz / Âşık Zeki Yıldırım, Yaşamı-Sanatı-Şiirleri*, Ank.2013
- ÖZEROL, Süleyman, İbrahim Emici, *Gelmedin Leylim*, Ankara 2018
- ÖZMEN, İsmail, *Alevi-Bektaşî Şiirleri Antolojisi*, 5 cilt, Kültür Bakanlığı Yay. Ank. 1998
- ÖZMEN, İsmail, *Teslim Abdal*, Kültür Bakanlığı Yay, Ankara 1998.
- ÖZPOLAT, Latife-ERBİL, Hamdullah, *Meluli Divanı ve Aleviliğin Tasavvufun Bektaşiliğın Tarihçesi*, Başak Yay., Ank. 1999; 2. bas., Demos Yay. İst.2012
- ÖZTELLİ, Cahit, *Bektaşî Gülleri*, Milliyet Yay., İstanbul 1974
- ÖZTELLİ, Cahit, *Pir Sultan Abdal, Hayatı ve Bütün Şiirleri*, Özgür Yay., İstanbul 1988
- ÖZTELLİ, Cahit, *Pir Sultan'ın Dostları*, Özgür Yay., İstanbul 1988
- SÜMBÜLZADE VEHBİ, *Divan*, Haz. Ahmet Yenikale, Ukde Yay., Kahramanmaraş 2018.
- ŞAHBUDAK, Kenan, *Destan Olurum*, THT Yay., Ankara 2005
- ŞAHİN, Hüseyin-ÖZEROL, Süleyman, *Arguvan Türküleri*, AKEV Yay. İst. 2004.
- ŞAHİN, Hüseyin, *Halk Türküleri Geleneği İçerisinde Hacılar Köyü Türkülerine Halk Bilimi Açısından Bir Bakış*, II. Türk Halk Kültürü Sonuçları Sempozyumu (Ank., 16-18 Aralık 1998), Hekimhan Kültür-Sanat-Edebiyat, S.7, Yaz 2019, s.11-16
- ŞAHİN, Hüseyin, *Ozan Abbas Ekici, Mezarımın İşareti Kırmızı*, Ankara 2018
- ŞAHİN, Hüseyin, *Fehmi Gür*, Arapgir Belediyesi tarafından 2018'de düzenlenen panelde yapılan yayımlanmamış sunum.
- ŞENTÜRK, Ahmet- GÜLSEREN, Mehmet, *Malatyalı Şairler Antolojisi*, C.1.2.3, Malatya 1991-1993.
- ŞİRİN, Murtaza, *Aşk Dönünce*, THT Yay, Ank. 2005.
- TERTEMİZ, Ali İhsan, *Sadık Baba'nın Yaşamı, Sanatı, Şiirleri*, Dicle Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Bitirme Tezi, Diyarbakır, 1984
- TERTEMİZ, Ali İhsan, *Yöremizden Bir Ozan: Sadık Baba*, 1-2-3, Hon, S.4, Nisan 1998; S.5, Mayıs 1998, S.6, Haziran 1998
- TOPTAŞ, Hüseyin, *Malatyalı Âşık Hüseyin Kadimi, Gönül Ezgileri*, Malatya 2003

TURA, Ali, (Söyleşen): *Dertli Divani*, “Ozan olmak; bu ateşten gömlek giymek ve demirden leblebi yemek gibi zor bir görevdir”, *Arguvan Yolu Dergisi*, Sayı: 4, Malatya Aralık 2009, 12-14.

TÜRK DİLİ ve EDEBİYATI ANSİKLOPEDİSİ, 8 cilt, Dergah Yay., İstanbul 1978-1994. İlgili maddeler.

TÜRKAN, Kadriye, *Hekimhanlı Esiri'nin Şiirlerinden Yanşıyan Alegorik Bir Hikaye: Şem ü Pervane, Geçmişten Günümüze Malatya, C. 1, AKM Yay., Ankara 2016, s.745-54.*

UĞURLU, Ali Rıza, *Dünden Bugüne Oğuzların Uzantısı Arguvan'ın İsaköyü*, Malatya 2005.

VURAL, M. Hamdi, *Sadık Baba İçin Önemli Bir Kaynak*, Hon, S.7-8, Temmuz-Ağustos 1998, s.12

VURAL, M. Hamdi, *Sadık Baba Türbesi'nin Düzenlenmesi İçin Öneriler*, Hon, S. 9, Eylül 1998, s.6

YARDIMCI, Mehmet, *Halk Şiirinde Şairlere Mal edilişlerin ve Tabşırma Benzerliklerinin Yarattığı Karışıklıklarla Cönklerden Kaynaklanan Yanılıgılar, Halkbilim ve Edebiyat Yazıları*, Açıksöz Yay., Malatya 1993, s. 21.

YARDIMCI, Mehmet, *Malatyalı Âşık Sadık ile Zileli Âşık Sadık'ın Birbirine Karışan Şiirleri ve Âşık Sadık'ın Bilinmeyen Bir Deyişi*, *Halkbilim ve Edebiyat Yazıları*, Açıksöz Yay., Malatya 1993, s.133-38

YARDIMCI, Mehmet, *17. Yüzyıldan Günümüze Malatya'da Âşıklar, Türk Halkbilimi ve Edebiyat Araştırmaları*, Ürün Yay., Ankara 1999, s.187-202; aynı yazı: *Edebiyat Tarihi Çerçevesinde Âşık Edebiyatı Araştırmaları*, Ürün Yay., Ankara 2008, .293

YARDIMCI, Mehmet, *Malatya Âşıklık Geleneği İçinde Hekimhanlı Esiri'nin Şiir Dünyası, Âşık Edebiyatı Araştırmaları*, Ürün Yay., Ankara 2003, s. 143-63; aynı yazı *Edebiyat Tarihi Çerçevesinde Âşık Edebiyatı Araştırmaları*, Ankara 2008, s.304-22

YARDIMCI, Mehmet, *Halk Şiirinde Mahlas Benzerliğinin Yarattığı Karışıklıklar, Âşık Edebiyatı Araştırmaları*, Ürün Yay., Ankara 2003.

YARDIMCI, Mehmet, *Hekimhanlı Esiri*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2000.

YARDIMCI, Mehmet, *Hekimhanlı Esiri Baba,Hayatı, Sanatı, Deyişleri*, Özgül Yay., İst. 2017.

YARDIMCI, Mehmet, *Hacı Bektaş'tan Manevi Etki İle Âşıklığa Ulaşan, Mahlas Alan Âşıklar ve Âşıkların Dilinde Hacı Bektaş Sevgisi, Edebiyat Tarihi Çerçevesinde Âşık Edebiyatı Araştırmaları*, Ürün Yay., Ankara 2008.

YARDIMCI, Mehmet, *Hekimhanlı Aşık Esiri'de Söz Varlığı ve Arkaik Sözcüklerin Kullanımı*, *Hekimhan Kültür-Sanat-Edebiyat*, Kış 2020, s. 12-13.

YILDIRIM, Abbas, *Seyit Şah İbrahim Veli Ocağı*, Ankara 2006, s. 3-25.

YILDIZ, Kenan, *Yaşamdan Kesitler (şiir)*, Evin Ofset Matb., Malatya 2002.

YURTSEVEN. Veli, *Tembihname*, Ayban Matb., İstanbul 2008.

ULUSLARARASI ÖĞRENCİ HAREKETLİLİĞİ VE TÜRKÇENİN YABANCI DİL OLARAK ÖĞRETİMİ ALANINDA ÖĞRENİCİ SÖZLÜĞÜ İHTİYACI*

INTERNATIONAL STUDENT MOBILITY AND THE NEED FOR A LEARNER DICTIONARY IN THE FIELD OF TEACHING TURKISH AS A FOREIGN LANGUAGE

ПОТРЕБНОСТЬ В СТУДЕНЧЕСКОМ СЛОВАРЕ В ПРЕПОДАВАНИИ ТУРЕЦКОГО КАК ИНОСТРАННОГО И В ОБЛАСТИ МЕЖДУНАРОДНОЙ СТУДЕНЧЕСКОЙ МОБИЛЬНОСТИ

Alpaslan KARABAĞ**

ÖZ

İletişim imkânlarının gelişmesi ve uluslararası siyasi, ekonomik, bilimsel ve kültürel ilişkilerin hız kazanması, dünya genelinde bilgi ve insan dolaşımını, öğrenci ve öğretici hareketliliğini artırmıştır. Günümüzde bireyler, istedikleri eğitim programını dil yeterliliğine sahip olmaları koşuluyla istedikleri ülkede yürütmektedirler. Bugün birçok bileşeniyle uluslararası öğrenci pazarı, milyarlarca dolarlık ekonomik büyüklüğe ulaşmış durumdadır. Türkiye de özellikle 2015 yılından itibaren önemli ölçüde yabancı öğrenciye ev sahipliği yapmakta ve bu pazardaki payını günden güne artırmaktadır. Türkçe öğrenmeye karşı oluşan talebi karşılamak amacıyla Türkiye, bir yandan yurt içinde ve yurt dışında dil öğretim merkezlerinin açılmasını sağlamakta, diğer yandan öğrencilerin dil ihtiyaçlarını gidermeye yönelik malzemelerin üretimi konusunda bu merkezleri desteklemektedir. Bu amaçla, ders kitaplarından alıştırma kitaplarına, dil bilgisi kitaplarından Z-kitaplara kadar birçok dil öğretim malzemesi üretilmiştir. Ancak, yabancılara Türkçe öğre-

* İngilizce sözlüklerde “student=öğrenci” sözcüğü “bir okul, kolej, üniversite veya yükseköğretim kurumunda öğrenim gören/okuyan kişi” olarak tanımlanmaktadır (bkz: Cambridge Dictionary, Collins Dictionary, Oxford English and Spanish Dictionary, Longman Dictionary). Oysa herhangi bir öğretim kurumuna kayıtlı olmaksızın, belirli bir programı takip ederek evde (özellikle sanal ortamda) dil öğrenimi gerçekleştirilebildiği ve bu tür kişiler de yabancı dil öğrencisi sayılabileceği için makale boyunca, sözlükler söz konusu olduğunda öğrenci sözcüğü yerine, İngilizcedeki “learner” sözcüğüne yakın manada “bir öğretim programına kayıtlı olmayanları da içerecek şekilde belirli bir çalışma, öğretim veya eğitim programını takip eden kimse=öğrenci” sözcüğü kullanılmıştır.

** Ahmet Yesevi Üniversitesi, Hazırlık Fakültesi, Türk Dili Öğretim Elemanı. Türkistan/KAZAKİSTAN (alpaslankarabag@outlook.com)

timi alanına özgü, öğrencinin dil öğrenim sürecinden sonra da kullanabileceği sözlüklere yeteri kadar değer verilmediği ve bu alanda bir öğrenci sözlüğünün (learner's dictionary) oluşturulmadığı görülmektedir. Tarp'ın pedagojik sözlükler sınıfına dâhil ettiği öğrenci sözlüğü, yabancı/ikinci dil öğrenmekte olan öğrencilerin dil öğrenim süreçlerini desteklemek ve bu süreçte karşılaşılabilecekleri olası problemlere çözüm üretmek amacıyla özel olarak tasarlanmış bir başvuru kaynağıdır. Bu makale dört bölümden oluşmaktadır: Birinci bölümünde uluslararası öğrenci pazarı, küresel dil hizmetleri ve bu alanlarda Türkiye'nin yeri ile ilgili genel hatlarıyla bilgi verilecektir. İkinci bölümde öğrenci sözlüğünün tanımı, kapsamı ve türleri üzerinde durulacaktır. Üçüncü bölümde, öğrenci sözlüklerinin dil öğretimindeki yeri ve öğrencilerin sözlüklere karşı tutumları ele alınacaktır. Dördüncü ve son bölümde, öğrenci sözlüklerinin dil öğrenim ortamlarına nasıl entegre edilebileceğiyle ilgili bazı mikro stratejilere yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası öğrenci hareketliliği, küresel dil hizmetleri, tek dilli, iki dilli ve iki dillileştirilmiş öğrenci sözlükleri.

ABSTRACT

The development of communication facilities and the acceleration of international political, economic, scientific and cultural relations have increased the circulation of knowledge and people, student and teacher mobility throughout the world. Nowadays, individuals can carry out the education program they want in the country they want, provided that they have language proficiency. Today, with its many components, the international student market has reached billions of dollars in economic size. Turkey is particularly significant to host foreign students since 2015 and is increasing its share in this market from day to day.

Turkey, in order to meet the demands made against to learn Turkish, provides with Turkish language centers both at home and abroad, moreover, it provides and supports the production of materials for solving the students' language needs and centers. For this purpose, many educational materials have been released from textbooks to notebooks, from grammar to Z-books. However, it is seen that dictionaries specific to the field of teaching Turkish to foreigners which student can use after completing the language learning process are not valued enough and dictionaries in this area have not been created yet. The learner dictionary, which Tarp included in the pedagogical dictionaries class, is a reference resource specially designed to support the language learning processes of learners who are learning foreign/second languages and to find solutions to possible problems they may encounter during this process.

The article has four parts. The first part gives an information about international student market and global language services, also there will be information about general terms of Turkey's position in these areas. In the second part, the definition, scope and types of learner dictionary will be emphasized. The place of learner dictionaries in language teaching and learners' attitudes towards dictionaries will be discussed in the third part. The fourth and last chapters discuss some mic-

rostrategies on how to integrate learner dictionaries into language learning environments.

Key Words: International student mobility, global language services, monolingual, bilingual and bilingualised learner dictionaries.

Giriş

Günümüz dünyası, bilimsel ve teknolojik yeniliklerin insan hayatını derinden etkilediği gelişmelere tanık olmaktadır. Özellikle son 25 yılda ulaşım olanaklarının gelişmesi ve internet ağının yaygınlaşması, ülkeleri ve kültürleri birbirine yaklaştırmış; dil yeterliliğine sahip olunması koşuluyla, dünyanın her yerinde eğitim ve iş imkânlarının doğmasını sağlamıştır.

Bilgiye ulaşmanın ve onu en etkili şekilde kullanmanın hayati önem kazandığı günümüzde, “toplumlar ve insanlar arasındaki ilişkiler tüm alanlarda gün geçtikçe yoğunlaşmaktadır. Yaşadığımız bu ilişkiler, yoğunluğu ortak bir bildirişim aracı olarak yabancı dil/diller bilme gereksinimini de beraberinde getirmektedir. Yabancı dil bilmek bir yandan çok dilli ve çok kültürlü bir dünyada yaşamının ön koşulu, diğer yandan ise kişisel gelişimi destekleyen bir zorunluluk haline gelmiştir” (Cangil 2004: 124). Bu bağlamda, iyi bir eğitim almanın, yeni kültürleri tanımanın, ülkeler arası ticari ve turistik faaliyetlerde bulunabilmenin yolu yabancı dil bilmekten geçmekte; “Avrupa Konseyi de farklı dil ve kültür geçmişleri olan insanlar arasında hoşgörüyü artıracak ve bireylerin birlerini anlamalarına katkı sağlayacağı düşüncesiyle birden fazla dil öğrenmeyi teşvik etmektedir” (Demirel 2015: 22).

Dünyadaki gelişmelerden yakından etkilenen ve stratejik açıdan bulunduğu bölgede kilit bir rol üstlenen Türkiye; Avrupa, Balkanlar, Asya, Kafkasya, Orta Doğu, Uzak Doğu, Afrika ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri gibi dünyanın önemli bölgeleriyle yoğun ekonomik, siyasi, tarihi ve kültürel ilişkiler yürütmektedir. “Türkiye’nin özellikle bölgesinde ve dünyada yükselen bir değer olarak kendini göstermesi, ana dil olarak konuşulduğu ülkenin sınırlarını aşabilen Türkçeyi öğrenmeye yönelik bir talebi de beraberinde getirmektedir” (Durmuş 2013: 208-209). Bu doğrultuda Türkiye, Türk dilini öğretmek, Türk kültürünü tanıtmak, ülkeler arasında işbirliği ve dostluğu geliştirmek amacıyla, bir yandan “uluslararası anlaşmalar ve ikili kültür anlaşmalarıyla karşılıklı eğitim, kültür ve öğrenci değişimine yönelik sorumluluklar üstlenmiş” (Alyılmaz, Biçer ve Çoban 2015: 329); diğer yandan “Türkçenin öğretimi alanındaki akademik çalışmaların ve dil öğretiminin yapıldığı kurumların sayısını” (Nurlu vd. 2015: 94) artıracak faaliyetler yürüterek, yabancılara Türkçe öğretimi alanında yurt içinde ve yurt dışında pek çok dil merkezinin açılmasını sağlamıştır.

Bir dili yabancı dil olarak öğrenmeye yönelik oluşan talepler; “öğrenci ihtiyaçlarının analizi, buna uygun öğretim programları ve materyalleri oluşturma sürecini de belirlemektedir” (Durmuş 2013: 215). Uluslararası öğretim pazarının önemli bir ayağını oluşturan dil öğrenme hizmetleri sektöründe yer edinebilmek ve öğrencilerin dil öğrenme ihtiyaçlarını giderebilmek için, başta Yunus Emre Enstitüsü

olmak üzere birçok Türkçe eğitim merkezi tarafından Türkçe öğretim setleri ve yardımcı materyaller üretilmiştir. Bunlara yabancı dil öğretimi alanında hazırlanan “ders ve alıştırma kitapları, dört temel dil becerisine yönelik malzemeler, alıştırma kitaplarıyla desteklenen dil bilgisi kitapları, sözcük bilgisini geliştirmeye yönelik kitaplar” vb. (Gür 1994: 3) örnek olarak verilebilir. Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi alanında birçok ana ve yardımcı kaynak üretilmesine ve bir malzeme çeşitliliği göze çarpmasına rağmen, bu alana özgü, bütün unsurlarıyla Türkçe öğretimine yönelik öğrenici sözlüğü (learner’s dictionary) çalışmalarına yeteri kadar önem verilmediği, öğrencilerin öğrenim süreçlerinin bütünü göz önüne alınarak dil yeterlilik seviyelerine göre ayrılmış sözlüklerin ortaya konulmadığı görülmektedir.

Yapılan literatür taramasında Türkçe öğretiminde öğrenici sözlüklerinin gerekliliği, bu alanda önemli bir boşluk olduğu, Türkçe öğretimine yönelik hazırlanması gereken bir öğrenici sözlüğünün nasıl olabileceği ile ilgili model önerisinde bulunan akademik yayınların son derece sınırlı olduğu görülmekle birlikte, son yıllarda bu konuya dikkat çeken çalışmaların sayısında bir artış olduğunu da belirtmek gerekir.

Bu araştırma makalesi; uluslararası öğrenci hareketliliği, Türkiye’nin uluslararası öğrenci sektöründeki yeri, öğrenci sözlükleri, türler ve öğrenci sözlüklerine karşı öğrencilerin tutumlarını belirlemeye yönelik yapılmış olan deneysel çalışmalara odaklanmaktadır. Makalenin amacı, son dönemlerde azımsanamayacak ölçüde lisans ve lisansüstü düzeyde yabancı öğrenciye ev sahipliği yapan Türkiye’de, bu öğrencilerin dil ihtiyaçlarını karşılamak adına birçok çalışma ve materyal üretimi yapılmasına rağmen, Türkçenin yabancı dil olarak öğretimin alanında eksikliği hissedilen öğrenci sözlüklerine dikkat çekmek ve bu alanda yapılan çalışmalara katkı yapabilmektir.

1. Uluslararası Öğrenci Pazarı ve Küresel Dil Hizmetleri Sektörüne Genel Bir Bakış

Küreselleşmenin etkisiyle ülkelerin ve ekonomilerin birbirlerine bağımlılığının artması, dünya genelinde “bilgi ve insan dolaşımını, uluslararası öğrenci ve öğretici hareketliliğini artırmıştır” (Kahraman 2010: 142). İletişim ve ulaşım imkânlarının gelişmesine paralel olarak bireyler, istedikleri eğitim programını istedikleri ülkede alma imkânına kavuşmuşlardır.

Uluslararası öğrenci pazarı; öğrenci değişim programlarının yürütülebilmesi için yurt dışındaki üniversitelerle işbirliği yapılması, yabancı öğrencileri ülkeye çekecek yasal düzenlemelerin hayata geçirilmesi, yurt dışından nitelikli öğretim elemanı istihdamı, dil yeterliliğine sahip olmayan öğrencilere dil öğretme hizmetlerinin verilmesi gibi pek çok faktörden etkilenmektedir. Uluslararası öğrenciler, “ülkelere ve yükseköğretim kurumlarına sağladıkları sosyal, kültürel, ekonomik ve politik katkıları nedeniyle, başta gelişmiş ülkeler olmak üzere tüm dünyada önemli bir konu olarak ele alınmaktadır. Gelişmiş birçok ülkenin, dünyanın farklı yerlerinden kabul ettikleri yetenekli öğrencileri, nitelikli insan kaynağı/bilim adamı olarak

ülkelerine kazandırdıkları ve bu sayede ekonomilerini ve bilimsel araştırma kapasitelerini sürekli canlı tuttıkları gözlemlenmektedir” (Özoğlu vd. 2012: XXXVII).

Ülkeler arasında meydana gelen uluslararası öğrenci hareketliliğinin yönü, hedef ülkenin dünyada politik, ekonomik, kültürel, demokratikleşme vb. bağlamlarda sahip olduğu gelişmişlik algısı ve ilgili ülkede konuşulan dilin küresel ölçekteki saygınlığıyla yakından ilgilidir. OECD (2020) verilerine göre, 2018 yılında 5,6 milyon uluslararası yükseköğrenim öğrencisinin % 27’sinin Avustralya’yı, % 25’inin ABD’yi, % 18’inin İngiltere’yi, % 14’ünün de Kanada’yı eğitim almak için tercih etmesi bu bağlamda şaşırtıcı değildir.

Dünyanın en büyük yirmi ekonomisi içinde yer alan Türkiye’nin de uluslararası yabancı öğrenci pazarındaki etkinliği her geçen gün artmakta ve Türkiye’ye gelen yabancı öğrenci sayısında gözle görülür bir artış yaşanmaktadır. Son yıllarda “Uzak Doğu ülkelerinden, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile birçok Asya ülkesinden, Kafkaslardan, Rusya Federasyonu ve ona bağlı olan muhtar cumhuriyetlerden, Orta Doğu ülkelerinden başta olmak üzere Avrupa ve Amerika’dan pek çok öğrenci lisans ve lisansüstü eğitimini gerçekleştirmek, Türkçe öğrenmek amacıyla Türkiye’yi tercih etmiştir” (Alyılmaz, Biçer ve Çoban 2015: 329).

OECD (2020) verilerine göre Türkiye’nin uluslararası öğrenci piyasasındaki payı, 2014’te % 1 iken 2018’de % 2’ye yükselmiştir. Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sisteminin (2020) verilerine göre ise 2019-2020 öğretim yılında 185.047 öğrenci, lisans ve lisansüstü düzeyde Türkiye üniversitelerinde öğrenim görmektedir. Bu sayının, 2015 yılındaki öğrenci sayısının (87.903) iki katından fazla olması dikkate değerdir. 2015 yılından sonra görülen uluslararası öğrenci sayısındaki hızlı artışın nedeni olarak, Türkçenin dünya dilleri arasında önemli bir yere sahip olması, Türkiye’nin küresel ve bölgesel anlamda özellikle Orta Türk Cumhuriyetleriyle siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkilerini artırması gösterilebilir.

Türkçeye ve Türkiye’ye karşı oluşan ilgiyi canlı tutmak ve Türkçe öğrenme talebini karşılamak amacıyla Türkiye uzun yıllardan beri sistemli faaliyetler yürütmektedir. Bu bağlamda Avrupa’daki dil öğretim merkezleri model alınarak 1984 yılında Ankara Üniversitesi TÖMER’in kurulması, çağın gereklerine uygun Türkçe öğretimi gerçekleştirebilmek maksadıyla Türkiye’nin attığı ilk adım olarak kabul edilebilir. Bu girişimi, 1992 yılında Ege Üniversitesi TÖMER ve 1994 yılında Gazi Üniversitesi TÖMER’in kurulmaları takip etmiştir. Türkiye’de, Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi alanında faaliyet gösteren Türkçe öğretim merkezi sayısı bugün 85’e ulaşmış durumdadır (Başar ve Boylu 2016: 311). Yabancılarla Türkçe öğretiminin akademik temeller üzerinde yükselmesini sağlamak için üniversiteler bünyesinde oluşturulan Türkçe öğretimi yüksek lisans ve doktora programları da Türkiye’nin bu alanda attığı olumlu adımlar arasında değerlendirilebilir.

Türk diline ve kültürüne karşı oluşan ilginin doğurduğu Türkçe öğrenme talebini karşılamak için yurt dışında da çeşitli faaliyetler gerçekleştirilmiştir. 2005 yılı itibarıyla yurt dışında 57 ülkede bulunan 227 üniversite, enstitü ve akademiye Türkçe Araştırmaları Programı, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, TÖMER Türkçe Öğretimi Uygulama ve Araştırma Merkezi, Türk Dili ve Kültürü Merkezi, Türkçe Öğretim Merkezi, Türkçe Araştırmaları Merkezi, Türkçe Araştırmaları Bölümü,

Türk Filolojisi Bölümü, Türkoloji Bölümü, Türkçe Bölümü ve Türk Dili Bölümü gibi değişik adlar altında Türkçe öğretimi yapılmaktadır (Dolunay 2005: 2). Bugün bu sayının önemli bir artış göstermiş olması kuvvetle muhtemeldir.

Türkiye’yi, Türk dilini ve kültürünü tanıtmak, Türkiye’nin diğer ülkelerle dostluğunu geliştirmek ve kültürel alışverişini artırmak, Türk dili ve kültürüyle ilgili yurt dışında faaliyetler yürütmek amacıyla 2007 yılında kurulan ve 48 ülkede, 58 kültür merkeziyle (YEE, 2021) Türk kültürünün tanıtımına hizmet eden Yunus Emre Enstitüsü, Türkçe öğretimi alanında da Türkiye’nin en önemli kurumlarından biridir. Milli Eğitim Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, TÜRKSOY, TİKA, TRT, Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, Türk Diyanet Vakfı, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, Maarif Vakfı, Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi gibi Türk dili ve kültürünün öğretilmesine ve tanıtılmasına hizmet eden kurumların çalışmalarıyla, Mevlana ve Erasmus Öğrenci Değişim Programları, Türkiye Bursları, YÖK, TÜ-BİTAK, Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından sağlanan burslarla hem Türk dili geniş kitlelere ulaşmış hem de Türkiye’de eğitim almak isteyen yabancı öğrenci sayısında önemli bir artış olmuştur.

Günümüzde uluslararası öğrencilerin tercih ettikleri ülke ekonomilerine katkıları, dünya genelinde yüzlerce milyar dolarlık bir ekonomik hacme ulaşmıştır. NAFSA (2021) verilerine göre ABD kolejlerinde ve üniversitelerinde okuyan uluslararası öğrenciler, 2019-2020 akademik yılında ülke ekonomisine 38,7 milyar dolarlık bir katkı yapmıştır. Kalkınma Bakanlığı Kalkınma Araştırmaları Merkezi’nin (2015) raporu, uluslararası yükseköğretim pazarından 2009 yılında İngiltere’nin 12,2 milyar, Avustralya’nın 14 milyar, 2010 yılında Kanada’nın 7,5 milyar dolar gelir elde ettiğini ortaya koymaktadır. Aynı merkeze göre, 2015 yılı itibarıyla uluslararası yükseköğretim pazarı 160 milyar dolarlık bir ekonomik değere sahiptir. Bugün bu ekonomik büyüklüğün 300 milyar doları aştığı düşünülmektedir. Uluslararası öğrenci pazarının ulaştığı bu ekonomik büyüklüğe, pazarın bileşenlerinden biri olan küresel çevrim içi ve çevrim dışı dil öğrenme hizmetleri sektörünün 2020 yılı itibarıyla sahip olduğu 45,6 milyar dolarlık

(www.statista.com/www.askwonder.com, 2021) pazar hacmi eklendiğinde, bütün unsurlarıyla uluslararası eğitimin ne kadar büyük ve önemli bir stratejik yatırım alanı olduğu kolayca anlaşılabilir.

Uluslararası öğrenci pazarındaki payının yıllık 3 milyar dolar olduğu tahmin edilen Türkiye, bu pazardaki payını büyütebilmek için “bir yandan Türkiye ile ilgili siyasi, ekonomik, kültürel ve bilimsel algıyı olumlu yönde daha da yukarılara çekerken, diğer yandan Türkçe öğrenmeye yönelik oluşacak her türlü talebi karşılamak adına” (Durmuş 2013: 215) bütün dünyada kurduğu dil öğretim merkezlerini, dil öğretimi için gerekli kaynakların üretilmesi bakımından desteklemiştir.

Bu bağlamda Yunus Emre Enstitüsü, Türkçe Eğitim Müdürlüğü, yabancı dil olarak Türkçe öğretimi alanının ihtiyaçlarını karşılayabilmek, alanda çalışan kişilere nitelikli materyal hazırlayabilmek için, çeşitli Ar-Ge çalışmaları yürütmüş, uzman kadrosuyla çeşitli hedef kitlelere yönelik “Diller için Avrupa Ortak Öneriler Metni” ölçütlerine ve Yabancı Dil Olarak Türkçe öğretiminin ilkelerine uygun ders

kitapları, çalışma kitapları, öğretmen kılavuz kitapları, yardımcı okuma kitapları, resimli sözlükler, Z-kitaplar gibi basılı, görsel ve işitsel dil öğretim araç-gereçleri hazırlamıştır (YEE, 2021). Yunus Emre Enstitüsü tarafından hazırlanan Türkçe öğretim araç gereçlerinin hazırlanışında farklı yaş gruplarının yabancı dil öğrenme ihtiyaçlarının göz önüne alınarak tasarlandığı görülmektedir. Bu bağlamda enstitü tarafından “Çocuklar için Türkçe Seti, Türkçe Öğreniyorum Seti, Yedi İklim Türkçe Seti ve bunları destekleyici Z-kitap, Konuşma ve Yazma Kitabı, Damak Tadı Kitabı, Video Etkinlik Kitabı” (YEE, 2021) gibi pek çok Türkçe öğretimi materyali üretilmiştir. Yunus Emre Enstitüsü’nden başka Türkçe öğretimi yapan kurumlar tarafından da birçok, görsel ve işitsel araçlar üretilmiştir. Türkçe öğretimi ders kitapları, öğretmen kitapları, alıştırmaya kitapları, test kitapları, seviye ve dil yeterliliklerini tespit etmeye yönelik hazırlanmış kitaplar, Z-kitaplar, dinleme becerisini geliştirmeye yönelik malzemeler, interaktif sınavlar vb. Türkçe öğretimini geliştirmeye yönelik hazırlanan araç gereçler arasında gösterilebilir.

Türkçe öğretimi alanında yapılan çalışmalara bakıldığında dört temel dil becerisini geliştirmeye yönelik pek çok kaynak bulunmasına rağmen, dil öğretiminin her aşamasında büyük ihtiyaç duyulan, dil öğrencisinin dil öğretim ortamındaki öğrenim sürecinin bitmesinden sonra da başvuru kaynağı olabilecek, Türkçe öğretimine yönelik özel olarak tasarlanmış öğrenci sözlüklerinin ihmal edildiği (Gür 1999: 3, Golynskaia 2017: 25) ve bu alanda tam anlamıyla dil öğretiminin bütün aşamaları göz önünde tutularak hazırlanmış bir öğrenci sözlüğünün ortaya konulmadığı görülmektedir.

Yunus Emre Enstitüsü tarafından hazırlanan “Resimlerle Kelime Öğreniyorum” isimi tematik sözlük, çok faydalı ve önemli bir emek ürünü olmasına rağmen, bir sözlüğün ana unsurlarını oluşturan madde başları, maddelerin tanımlanması, örnek cümleler verilmesi vb. açılardan değerlendirildiğinde, “Resimlerle Kelime Öğreniyorum” sözlüğü, bir sözlükten ziyade öğrencilerin sözcük öğrenim sürecini hızlandırmak ve anlama becerisini geliştirmek amacıyla tasarlanmış yardımcı bir kaynak olarak değerlendirilebilir.

Yabancı dil öğretimi açısından yaygın ve yerleşik bir geleneğe sahip olan İngilizce, Almanca ve Fransızca gibi diller incelendiğinde, ana ve yardımcı dil öğretim malzemesi gereksiniminin bol çeşitlilikle karşılanmış olduğu ve bu çeşitliliğin ders kitaplarından başlayıp farklı işlev ve konularda hazırlanmış yazılı ve elektronik sözlüklere kadar uzandığı görülmektedir (Gür 1994: 5). Dünyada en çok kullanılan dil olarak ele alındığında, dil öğretim malzemesi bakımından İngilizce, seviye sözlüklerine (temel, orta ve ileri düzey), resimli çocuk sözlüklerine, cep sözlüklerine, tek dilli, iki dilli ve iki dillileştirilmiş öğrenci sözlüklerine, elektronik sözlüklere vb. sahiptir. Türkçenin bu çeşitlilikten yoksun olduğu açıktır. Türkçenin yabancı dil olarak Türkçe öğretimine özgü öğrenci sözlüklerinin hazırlanması, Türkiye’nin uluslararası öğrenci ve küresel dil hizmetleri sektörlerindeki yerini sağlamlaştırmasına ve Türkçe öğrenme gayesi taşıyan bütün öğrencilerin dil ihtiyaçlarının giderilmesine katkı sağlaması bakımından da ciddi bir gereklilik olarak görülmektedir.

2. Öğrenci Sözlükleri, Nitelikleri ve Türleri

Sözlükler, ilmi çalışmalarda, iki yönlü metin çevirilerinde, metin çözümlemelerinde, herhangi bir sözlüksel ihtiyaç anında veya yeni bir dil öğrenirken gündelik hayatta karşılaşılabileceğimiz olası iletişim sorunlarının çözümünde başvuracağımız tek referans kaynaktır. Anlamını bilmediğimiz bir sözcükle karşılaştığımızda, bir sözcüğün nasıl yazıldığını ya da telaffuz edildiğini öğrenmek istediğimizde, çok anlamlı sözcüklerin anlam farklılıklarını tespit etmek gerektiğinde, bir sözcükle ilgili eş anlam, karşıt anlam veya etimoloji bilgisine ihtiyaç duyduğumuzda sözlüklere başvururuz. Bütün akademisyenler, öğretmenler, öğrenciler, din adamları, politikacılar, yazarlar, şairler, gazeteciler vb. bir şekilde sözlüğe atıfta bulunurlar. Sözlükler, kültürel hayatımızın kaydedilmiş bir hazinesi olarak kabul edildiği için çocuklara küçük yaşlardan başlayarak sözlük sevgisi aşılanmaya, okullarda sözlüklerle ilgili farkındalık duygusu kazandırılmaya çalışılır. Bu anlamda sözlükler, “dille birlikte gelen toplumsal değerleri kuşaktan kuşağa aktarmak gibi kültürel ve toplumsal bir işlevi de yerine getirir (Kocaman 1998: 111). Ayrıca sözlükler, “günümüz kültür ve medeniyetini yorumlamada, içinde yaşadığımız toplumu anlamada ve dili kayıt altına almada da hayati bir görev üstlenir” (akt. Jackson 2016: 118).

Doğan Aksan, sözlüğü “Bir veya birden çok dilin söz varlığını, söyleyiş biçimleriyle, yazımlarıyla veren, bağımsız biçimbirimleri temel alarak bunların, başka öğelerle kurdukları söz öğeleriyle birlikte anlamlarını, değişik kullanımlarını gösteren bir söz varlığı kitabı” olarak tanımlamakta ve sözlükleri: “1. Bir ya da birden çok dilin söz varlığını işleme bakımından: a) Tek dilli, b) Çok dilli sözlükler,

2. Abece sırasının temel alınıp alınmamış olmasına göre: a) Abecesel sözlükler, b) kavram (ya da kavram alanı) sözlükleri,

3. Ele alınan söz varlığının niteliklerine göre: a) Genel sözlükler (ortak dil, yazı dili sözlükleri, ansiklopedik sözlükler), b) Lehçe bilim sözlükleri, c) Eş anlam, eş adlı, ters anlamlı öğeler sözlükleri, ç) Yabancı öğeler sözlükleri, d) Tarihsel sözlükler, e) Köken bilgisi sözlükleri, f) Uzmanlık alanı sözlükleri (terim sözlükleri), g) Argo sözlükleri, h) Deyim ve atasözü sözlükleri, ı) Anlatım bilim sözlükleri, i) Sanatçı ve metin sözlükleri, j) Yanlış derlenmiş öğe sözlükleri ve k) Tersine sözlükler ve başka sözlük türleri” şeklinde sınıflandırmaktadır (Aksan 2000: 75-76). Aksan’ın da sınıflandırmasından anlaşılacağı üzere şaşırtıcı bir çeşitliliğe sahip olan sözlükler, hedefledikleri kitleye, bu kitlenin ihtiyaçlarına, sahip oldukları söz varlığına ve kullanıcılarının niteliklerine göre değişiklik göstermektedir.

Aksan’ın sözlük türleriyle ilgili detaylı bir çerçeve çizdiğini kabul etmekle birlikte, çizilen çerçevenin ana dili kullanıcılarını esas aldığını veya en azından yabancı dil öğrenmeyi hedefleyen, öğrenci ihtiyaçlarını hesaba katarak özel olarak tasarlanmış öğrenci sözlüklerini kapsamadığını söylemek mümkündür. Yabancı/ikinci dil öğrenimine özgü öğrenci sözlükleriyle ilgili çalışmalar 20.yy’ın ilk yarısında (Jackson 2016: 193, Kolıksa 2015: 658) başlamasına rağmen küreselleşmenin, bilgi ve ulaşım teknolojilerindeki gelişmelerin etkisiyle son yıllarda bu alana karşı artan bir ilgi söz konusudur. Sayed ve Siddiek bu durumu, “sözlüklerin

doğasına ve kelime edinimine yönelik çalışmaların hız kazanmasına; sözlükbilimcilerin çalışmalarını kolaylaştıran, yeni anlayışlara dayalı sözlükler üretmelerini sağlayan bilgisayar destekli araçların gelişmesine; bu araçların yardımıyla yazılı ve sözlü külliyyatın derlenmesi ve analizinin sağlıklı şekilde yapılabilmesine ve İngilizcenin küresel ölçekte bir dil haline gelmesine” (Sayed ve Siddiek 2013: 1744) bağlamaktadır. Dil öğretiminin merkezine öğrenciyi ve onun dil öğrenim sürecindeki ihtiyaçlarını koyan öğrenci sözlükleri, kullanıcıların dil yeterlilik düzeyleri, seçilmiş söz varlığı, öğrenilmiş olan dil bilgisi yapıları, sözlüğün kullanılacağı ortam, sözlükteki bilgiye kolay ulaşılabilirlik gibi birçok faktör dikkate alınarak hazırlanmaktadır. Sözlükte kullanılacak söz varlığının nasıl ve hangi kaynaklardan tespit edileceği, bu söz varlığının tanımlanması ve tanımı destekleyecek örnek cümlelerin nasıl bir metotla oluşturulacağı; sözcük sınıfı, sesletim, yazım, kullanım etiketleri, eşdizim vb. bilgilerinin verilmesinde nasıl bir yöntem izleneceği, gönderimlerin hangi ilkelere göre yapılacağı, görsellerin veya çizimlerin hangi amaçla kullanılacağı ve sayfaya nasıl konumlandırılacağı, maddelerin kaç sütun halinde sunulacağı gibi durumlar, öğrenci sözlüğünün amacına ulaşması için büyük önem taşımaktadır.

2.1. Öğrenci Sözlüğü (Learner’s Dictionary) Nedir?

Öğrenci sözlüğü, en yalın anlatımla yabancı/ikinci dil veya ana dili öğrencilerine dil öğrenim süreçlerinde karşılaşılabilecekleri olası problemlerin çözümünde yardımcı olmak üzere, özel olarak tasarlanmış, genellikle orta ve ileri düzey öğrencileri hedef alan başvuru kaynağı olarak tanımlanabilmesine rağmen, bu sözlüğün tanımı, kapsamı, nitelikleri, işlevleri vb. hakkında alanyazında önemli fikir ayrılıkları bulunmaktadır. Öğrenci sözlüklerini “pedagojik sözlük”ler sınıfına dâhil eden ve pedagojik sözlükle öğrenci sözlüğünün birbirinin eşanlamlısı olarak düşünülebileceğini ifade eden Tarp da, bu fikir ayrılıklarına ve sözlükbilimdeki terminoloji problemlerine dikkat çekmek için, “pedagojik sözlükbilim/sözlükler, okul sözlükleri ve öğrenci sözlükleri terimlerinin yazardan yazara, ülkeden ülkeye, kültürden kültüre değişen birçok farklı anlamlarla kullanıldığını belirtmekte, pedagojik sözlükbilimi ve alt alanlarıyla ilgili bir sözlük tipolojisi önermektedir” (Tarp 2011: 219).

Tipoloji oluşturmadaki başlangıç noktasını “öğrenci sözlüğü” ibaresindeki “öğrenci” sözcüğünden ne anlaşılması gerektiği üzerine kuran Tarp, söz konusu sözcükten “bir çalışma, öğretim veya eğitim programını takip ederek ana dili, yabancı/ikinci dil ve pratik/bilimsel disiplinleri öğrenenlerin anlaşılması gerektiğini belirtmekte ve Welker’in fikirlerinden hareketle “pedagojik sözlüğü, *“özellikle dil (ana dili veya yabancı dil), bilimsel ve pratik disiplinleri öğrenen öğrencilere yardımcı olmak üzere tasarlanmış bir sözlük (öğrenci sözlüğü);* Pedagojik sözlükbilimi ise *“pedagojik sözlüklerin (öğrenci sözlüklerinin) teori ve pratiği ile ilgilenen sözlükbilim dalı”* şeklinde tanımlamaktadır (Tarp 2011 221; Tarp 2010: 733). Welker ve Tarp, bu tanımlardaki pedagoji sözcüğünü “eğitim-öğretim bilimi ve teorisi manasında almaktadır.

Tarp, tipolojisini oluştururken kullanıcılarının farklı gereksinimlere sahip oldukları gerekçesiyle okul sözlükleri ve öğrenci sözlükleri arasındaki ayrımın somut olarak belirlenmesi gerektiği kanaatindedir. Madde başı sözcüklerinin niteliği, tanımları, örnek cümleleri ve içerdikleri bilgilerle ana dili öğrenenler için hazırlanmış sözlüklerin, yabancı/ikinci dil öğrenenler için yeteri kadar faydalı olamayacağı aşikârdır. Yabancı/ikinci dil öğrenen bir öğrenci, genellikle dinleme ve okuma becerisini geliştirmeye yönelik bir etkinlik yaparken, bağlamdan tahmin edemediği sözcüğün anlamını belirlemek veya yazılı anlatım etkinliği yaparken ana dilindeki bir eşdeğerliği ya da bir sözcüğün uygun bağlamda nasıl kullanıldığını tespit etmek için sözlüğe ihtiyaç duymaktadır. Ana dili kullanıcıları ise genel olarak “ansiklopedik nitelikli (bilim, teknoloji, ekonomi vb.), dile yeni kazandırılmış, nadir veya eski sözcüklerin bilinmeyen anlamını aramak ve bir sözcükle ilgili doğru telaffuzu kontrol etmek” (Summers 2013: 113) amacıyla sözlüğe başvurmaktadır. Bu bağlamda Tarp, özellikle başlangıç seviyelerinde, ana dili ve yabancı/ikinci dil öğrenen öğrencilerin dil ihtiyaçlarındaki ve dil yeterlilik seviyelerindeki farklılıktan dolayı, ana dili kullanıcılarının ihtiyaçlarını gidermeye yönelik olarak hazırlanan okul sözlükleriyle, yabancı/ikinci dil öğrenen öğrencilerin sözlükleri arasında üç sebepten dolayı ayırım yapılması gerektiği düşüncesindedir:

- Ana dili öğrenen öğrenciler, kendi dillerine tamamen hâkim olmadan sözlük kullanmaya başladıkları zaman, temel kelime ve dil bilgisi açısından bu dilde akıcı şekilde konuşabilirler. Oysa yabancı/ikinci dil öğrencileri hedef dildeki sözlüklere ilk başvurduklarında yabancı/ikinci dili yeni öğrenme aşamasındadırlar.

- Ana dili öğrenen öğrenciler, sözlükleri kullanmaya başladıklarında genellikle harflerin ve kelimelerin alfabetik olarak öncelik ve sonralığı konusunda bazı problemler yaşarken (*devam eden bir süreç*), yabancı/ikinci dil öğrenen öğrenciler, kural olarak önceden bu tür bir problemi çözmüştür (*bitmiş bir süreç*).

- Ana dili öğrenenler, kavramsal düşünme ve dünya hakkındaki bilgilerini dil becerileriyle birlikte geliştirirken; yabancı/ikinci dil öğrenenler kavramsal düşünme ve bilgilerini yabancı/ikinci dil becerilerinin öncesinde ve ondan bağımsız olarak geliştirmişlerdir (Tarp 2011: 222).

Pedagojik sözlükbilimde okul öncesi sözlükleri, çocuk sözlükleri, okul sözlükleri, kolej sözlükleri ve öğrenci sözlükleriyle ilgili sınırları çizmeye çalışan Tarp, hedef kullanıcı grubunun yaşı ve eğitim sistemindeki konumu dikkate alındığında A, sözlüklerin yardımcı olması beklenen öğrenme türüne odaklanması halinde ise B tipolojisini önermektedir:

Pedagojik sözlükler için A tipolojisi (öğrenci sözlükleri)

- (a) Okul öncesi sözlüğü
- (b) Okul sözlüğü
- (c) Kolej sözlüğü

Pedagojik sözlükler için B tipolojisi (öğrenci sözlükleri)

- (a) Anadili öğrencileri için sözlük
- (b) Ana dili öğrencisi olmayanlar için sözlük (Yabancı dil öğrencileri için sözlük)

(c) Bilimsel disiplinleri öğrenenler için sözlük vb. (Tarp 2011: 228).

Tarp'ın bu tipolojisinden başka öğrenici sözlükleriyle ilgili başka sınıflandırma önerileri de bulunmaktadır:

1) Dil sayısına göre: a) tek dilli sözlükler, b) iki dilli sözlükler, c) çok dilli sözlükler; 2) Sözlükbilimsel biçimine göre: a) açıklayıcı sözlükler, b) kitap dizinleri (concordances), c) metin sözlükleri (glossaries), ç) kavram sözlükleri; d) sıklık sözlükleri; 3) Hedef kitlesine göre: a) başlangıç seviyedekiler için sözlükler, b) orta seviyedekiler için sözlükler, c) ileri seviyedekiler için sözlükler; 4) Boyutuna göre: a) büyük sözlükler, b) orta boyuttaki sözlükler, c) küçük sözlükler, ç) cep sözlükleri; 5) Madde başlarının niteliğine göre: a) genel sözlükler, b) ayrımsal sözlükler; 6) Formatına göre: a) basılı sözlükler, b) elektronik sözlükler (Levedeva'dan akt. Golynskaia 2017: 13).

2.2. Öğrenici Sözlüklerinin Nitelikleri

Öğrenici sözlükleriyle ilgili pek çok sınıflandırma yapılmasına rağmen dil öğretimi söz konusu olduğunda, bu sözlükleri işaret etmek için “*monolingual dictionary* (tek dilli sözlük), *bilingual dictionary* (iki dilli sözlük) ve *bilingualised dictionary* (iki dillileştirilmiş sözlük) terimlerinin yaygınlık kazandığı; bu sözlüklerle ilgili “ana dili konuşurları” ve “yabancı/ikinci dil öğrenenler” şeklinde iki ana kullanıcı grubunun belirlendiği görülmektedir (bkz. Dash (2007), Abecassis (2007), Adamska-Salaciak (2009) Jackson (2016)). Kullanılan dilin ve sayısının ana belirleyici olduğu böyle bir ayırmada ister tek dilli veya iki dilli olsun, isterse iki dillileştirilmiş olsun öğrenici sözlükleri bazı ortak özellikler taşımaktadır. Öncelikli amaçları öğrencilere dil öğrenmeleri sürecinde yardımcı olmak olan öğrenici sözlükleri, ortaya çıkışlarında etkili olan “tanımlayıcı söz varlığı” yani çeşitli bilimsel ilkeler göz önünde tutularak belirlenmiş sınırlı söz varlığı ile sınırlı sayıda madde başını (tanımlayıcı söz varlığı ile) tanımlama anlayışına dayandıkları için, içerdikleri sözcük sayısı bakımından ana dili sözlükleri kadar kapsamlı değildir. Bu tür sözlüklerde sözcüklerin yaygın kullanımı önemli olduğundan kullanım sıklığı az olan sözcüklere, anlamsal olarak kalıcı değişiklik yaratmayan türemiş biçimlere genellikle yer verilmez. Öğrenici sözlüklerinde “madde başı sözcüklerin olası tüm anlamlarına değil, bunların işlevleri ve kullanımı üzerine yoğunlaşılır. Bilginin doğasına bağlı olarak anlam bilimsel, söz dizimsel ve dil bilimsel bilgiler sunulur. Öğrenici sözlüğündeki maddeler, dilde kullanım sıklığına göre seçilir. Kelimelerin birincil anlamı önce verilir, ardından ikincil anlamları gelir. Ayrıca, anlamların sayısı en önemlileri ile sınırlıdır. Tanımlar olabildiğince basit tutulur ve sözcüklerin daha iyi anlaşılmasını sağlamak için hem açıklayıcı örneklerden hem de resimlerden faydalanılır” (Dash 2007: 235).

2.2.1. Tek Dilli (Monolingual), İki Dilli (Bilingual) ve İki Dillileştirilmiş (Bilingualised) Sözlükler

Tek dilli sözlükler, ana dili kullanıcılarına ve yabancı/ikinci dil öğrenenlere yönelik hazırlanan sözlükler olarak iki ana gruba ayrılmaktadır. Ana dili

kullanıcıları için tek dilli sözlük, “kullanıcı kitlesinin, sözlüğün yazıldığı dili ana dili olarak kullandığı varsayılarak tasarlanan, sözlükteki madde başlıkları, açıklamaları ve örnekleri aynı dilde olan, söz konusu dili ana dili olarak kullanan kişilerce hazırlanan sözlüktür (Kolkısa 2015: 657). Böyle sözlükler geniş bir kelime hazinesine sahiptirler ve kullanıcılarına, sözlük birimleri (madde başı) hakkında yazım, sesletim, sözcük sınıfı, kullanım etiketi, köken vb. alanlarda detaylı bilgi verirler. Ana dili kullanıcıları için hazırlanan tek dilli sözlükler, yabancı/ikinci dil öğrenimi gören ileri düzeydeki öğrencilere fayda sağlayabilir. Bu sözlüklerden farklı olarak, “sınırlı sözcük dağarcığı ile çok sayıda örnek cümle ve görsel kullanarak öğrencilere çeşitli anlamlar, gramatikal düzen, sesletim ve diğer ilgili konularda bilgiler veren tek dilli öğrenci sözlükleri de bulunmaktadır. Bu sözlüklerin de temel dezavantajı, başlangıç seviyesindeki öğrencilerin bu sözlüklerden yeterince faydalanamamasıdır” (Fan 2000: 123).

Ana dili kullanıcılarıyla yabancı/ikinci dil öğrencilerinin farklı gereksinimlerle sözlüklere başvurduğu düşüncesinden hareketle Cowie, yabancı dil öğrenenler için hazırlanan sözlüklerin, ana dili kullanıcıları için hazırlanan sözlüklerde bulunmayan bilgiler içerdiğini ifade eder ve ana dili konuşanlar için hazırlanan sözlüklerle yabancı/ikinci dil öğrenenler için hazırlanan sözlüklerin farklılıklarını şöyle belirler:

- Yabancı/ikinci dil öğrencisi daha çok yaygın, ana dili öğrencisi nadir kelimelere bakar.

- Yabancı/ikinci dil öğrenci sözlüklerinin sözcük listesinde, yeni/türemiş sözcükler ve teknik detaylar bakımından bir denge bulunmasına rağmen; genel bir sözlükte çeşitli teknik detaylar ve yeni/türemiş sözcükler vb. bulunur.

- Ana dili konuşurları için olan sözlükler, okuma gibi kod çözme etkinlikleri içindir, yabancı/ikinci dil öğrenci sözlükleri ise yazılı anlatım gibi faaliyetler bakımından kodlamayla daha çok ilgilenir.

- Yabancı/ikinci dil öğrenci sözlükleri, dili yeni öğrenen kullanıcı kitlesini hedefledikleri için ana dil sözlüklerinin aksine, sözcük birimlerini (madde başı) basit bir şekilde tanımlar.

- Yabancı/ikinci dil öğrenci sözlükleri ve ana dili sözlükleri telaffuz açısından farklılık gösterebilir. İkincisinde telaffuz, yeni veya farklı bir alfabe kullanılarak ya da uluslararası fonetik sistemin sembolleriyle belirtilir. Öğrenci sözlükleri yalnızca ikincisini kullanır.

- Yabancı/ikinci dil öğrenci sözlükleri, çeşitli bağlamlara özgü sözcükleri edinebilmeleri için dil kullanımına yönelik daha fazla kaynak sunar. Bunu, kullanım etiketleri ve notları aracılığıyla yapar.

- Kullanıcılarına daha fazla yardımcı olmak için yabancı/ikinci dil öğrenci sözlükleri, sözcüklerin gerçek bağlamlarına ilişkin çok sayıda örnek cümle sağlar (Cowie’den akt. Sayed ve Siddiek 2013: 1746).

Çeviri sözlükleri olarak da anılan iki dilli sözlükler, hedef dildeki sözcük öğelerini ana dildeki eş değerlikleriyle açıklayan sözlüklerdir. Bu sözlüklerde, kullanıcıların sözlüklerde kullanılan dillerden en az birini bildiği, bildiği bu dilin de

ana dili olduğu varsayılmakta ve hedef dili anlamak isteyen kullanıcılara ana dili üzerinden yardım sağlamaktadır. İki dilli sözlükler tek yönlü, yani Türkçeden İngilizceye şeklinde oluşturulabileceği gibi; iki yönlü, yani İngilizceden Türkçeye/Türkçeden İngilizceye şeklinde de oluşturulabilir. “Yapılan araştırmalar, bu tür sözlüklerin hedef dili öğrenmeye yeni başlamış öğrenciler için faydalı olduğunu ortaya koymakla birlikte, hedef dildeki sözcükler hakkında sınırlı bilgi vermeleri, ana dildeki bir sözcüğün hedef dildeki eşdeğerlerine odaklanmaları, dil öğrencilerinin her iki dilde de mükemmel eşdeğerler olduğuna dair yanlış inançlar geliştirmelerine yol açtıkları gibi nedenlerle, bazı dilbilimciler tarafından eleştirilmektedir” (Fan 2000: 123).

“En eski örneği Oxford Advanced Learner's Dictionary'nin Çinli öğrenciler için bir uyarlamasına dayanan iki dillileştirilmiş sözlükler, hedef dilde yazılan her madde başı sözcük tanımının, bütünüyle veya kısmen ana dile çevrilmesiyle oluşturulan sözlüklerdir. Bu tür sözlükler, tek dilli bir sözlüğün hedef dildeki tanımları ve örnekleriyle, iki dilli bir sözlüğün ana dili eşdeğerini birleştirmektedir” (Sayed ve Siddiek 2013: 1748).

İki dillileştirilmiş sözlükler, herhangi bir okuma, dinleme veya yazılı anlatım etkinliği yaparken tek dilli ve iki dilli sözlükler arasında gidip gelen ve aranılan sözcükle ilgili -özellikle bir eşdeğerlik- anlamsal onay arayan kullanıcıları bu ikilemden kurtardıkları için oldukça kullanışlı görünmektedir. İki dillileştirilmiş sözlüklerle ilgili en önemli eleştiri, kullanıcıların hedef dilde yazılan tanımları atlayıp tanımın yalnızca ana dildeki çevirisini okudukları ve böylece ana dilde yazılan tanımın sunduğu potansiyeli yitirdikleri (Abecassis 2007: 252) şeklindedir. Bu bağlamda iki dillileştirilmiş sözlüklerde öğrencilerin hangi bölümleri okuduklarıyla ilgili çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Laufer ve Kimmel, ana dili İbranice olan ve İngilizce öğrenen 75 öğrenci üzerinde yaptığı anket çalışmasında öğrencilerin yalnızca % 13'ünün, bir madde başı sözcüğün hem ana dilde hem de hedef dilde yazılmış tanımları okuduğunu ortaya koymuştur. Öğrencilerin % 31'i madde başı sözcük tanımının ana dildeki çevirisini, % 27'si ise hedef dildeki tanımları okumuşlardır (Laufer ve Kimmel 1997: 367). Thumb ise, kullanıcıların % 39'unun hedef dildeki tanımları atlayıp ana dildeki çeviriyi okuduklarını tespit etmiştir (akt. Corrius ve Pujol 2010: 118). İki dillileştirilmiş sözlüklerin bu olumsuzluğunu gidermek için Corrius ve Pujol, doğrudan ve dolaylı (ertelemeli) olmak üzere iki tür iki dillileştirilmiş sözlük önermektedir. Doğrudan iki dillileştirilmiş sözlükte çeviri, hedef dildeki tanımdan hemen sonra gelmektedir. Dolaylı (ertelenmiş) iki dillileştirilmiş sözlükte ise her hedef dilde verilmiş madde başı sözlük tanımının sonunda bir sayı veya sayı dizisi bulunmaktadır. Kullanıcı, hedef dilde verilen tanımları anlamaması durumunda, sözlüğün ikinci kısmında bulunan tanımın çevirisini bulmak için ilgili sayıya başvurabilmektedir (Corrius ve Pujol 2010: 118).

Laufer ve Kimmel, öğrencilerin tanımın bir bölümünü veya sadece çevirisini okuma tutumunun iki dillileştirilmiş sözlüklerin yararsız veya gereksiz olduğu şeklinde bir algıya yol açmaması gerektiğini ifade etmektedir. İki dillileştirilmiş sözlükler kullanıcı odaklı sözlüklerdir ve bazı öğrenciler bir tanımın

ana dili çevirisini, bazıları hedef dildeki açıklamayı, bazıları da her ikisini birlikte okuyabilir. Bu sebeple iki dillileştirilmiş sözlükler çeşitli arama olasılıklarına ve bireysel tercihlere hitap eder (Laufer ve Kimmel 1997: 367).

3. Öğrenci Sözlüklerinin Dil Öğrenimindeki Yeri?

3.1. Sözlük Kullanmak Gerekli Mi?

Dil öğretiminde hangi sözlüğün yararlı olduğundan önce, sözlük kullanımının dil öğretim süreçlerini olumlu yönde etkileyip etkilemediği cevaplanması gereken bir soru olarak karşımızda durmaktadır. Bu konuda da farklı görüşler bulunmakta ve tartışmanın temelinde, sözlüğün okuma süreçlerini kesintiye uğrattığı ve herhangi bir metni okurken anlamı bilinmeyen bir sözcükle karşılaşılması halinde, sözlüğe başvurmadan önce bağlamsal tahmine öncelik verilmesi gerektiği düşüncesi yatmaktadır. Bazı araştırmacılar Bettie, 1973; McCarty, 1974; Knight, 1994; Grabe & Stoller, 2004 (akt. Tarp 2010: 737, Summers 2013: 112, Golynskaia 2017: 3), anlamı bilinmeyen sözcüklerle ilgili tahmin yapma beceresini olumsuz yönde etkilediği gerekçesiyle, özellikle başlangıç seviyelerinde sözlüklere başvurulmaması gerektiğini ileri sürmektedirler. Öte yandan Herbst, 1985; Gu, 2003; Welker, 2008 (akt. Tarp 2010: 736), öğrencilerin sözlüklere başvurmaları halinde özellikle metin üretiminde yaptıkları hataların büyük ölçüde azalacağını, bağlamsal tahmin stratejisinin zaman kaybına sebep olacağını ve bilinmeyen bir sözcüğün anlamını metin üzerinden çıkarmanın mümkün olmadığı durumlar olabileceğini söylemektedirler.

Baglamsal tahmin stratejisi, ana dili öğretiminde bir dereceye kadar makul kabul edilebilir, ancak yabancı/ikinci dil öğretimi için uygulanabilir bir strateji olduğu tartışmaya açık bir konudur. Yapılan araştırmalar, bağlamsal tahmin stratejilerinin sözcük öğretiminde etkisiz kaldığı görüşünü desteklemektedir (Sayed ve Siddiek 2013: 58). Ekonomi, teknoloji, psikoloji alanlarında veya metaforlar ve deyimlerle yüklü edebi bir metinde okuyucu eğer gerekli donanıma sahip değilse, bağlamsal tahmin stratejisi ile metnin derinliğine nüfuz edemeyecek ve metin ona muhtemelen zor ve ulaşılmaz kalacaktır. Sözcükleri sistematik bir şekilde - anlamsal ve eşdizimsel özellik kalıplarıyla, hatta etimoloji, morfoloji veya fonoloji yoluyla birbirine bağlayarak - öğrenmek, sözcük edinimini desteklediği gibi; bir sözcük, bir kişinin sözcük hazinesine yalnızca bilinçli olarak tekrarlanan maruz kalmalarla girebilir (Summers 2013: 112). Ayrıca dil öğretiminde, öğrencilerin hangi sözlükleri tercih ettiğini belirlemeye yönelik olarak yapılan araştırmalar, bağlamsal tahmin bir yana, öğrencilerin sözlüklerde bile ana dilleriyle, hedef dil arasında birebir bir ilişkilendirme yapamadıkları durumlarda kendilerini güvensiz hissettiklerini ortaya koymaktadır (bkz Laufer ve Kimmel 1997, Summers 2013).

Nesi ve Meara, 1991; Luppescu ve Day, 1993; Tono, 1998; Bogaards, 1998; Hayati ve Muhammed, 2006, (akt. Sayed ve Siddiek 2013: 58-61), sözlük kullanımının okuduğunu anlama, çeviri ve okurken kelime edinimi üzerindeki etkisini tespit etmek için, sözlüğe erişimi olmayan ve sözlük kullanabilen deneklerin olduğu çeşitli deneyler yapmışlar, sözlüğe erişimi olan deneklerin her zaman daha iyi sonuçlar elde ettiğini ve sözlüklerin dil öğrenim süreçleri üzerinde

olumlu bir etkiye sahip olduğunu saptamışlardır. Bu bakımdan, tanımları ve örnek cümleleriyle öğrenci sözlükleri; hedef dille, sözcüklerin bağlamsal kullanımlarına, gramer bilgilerine, eşdizimliliklere yönelik sağladıkları bilgilerle, ister okuma isterse yazılı anlatım etkinliği yaparken olsun, öğrencilerin istifade edebileceği önemli bir kaynak olarak görülmelidir.

3.2. Öğrenciler Hangi Amaçlarla Sözlüklere Başvuruyor?

Yabancı/ikinci dil öğretiminde öğrencilerin hangi amaçlarla, hangi tür sözlüklere başvurduğunu tespit etmek için birçok deneysel araştırma yapılmıştır. Bütün bu araştırmalar, öğrencilerin sözlük kullanımıyla ilgili tutumlarını, sözlüklerden beklentilerini, sözlük kullanımının yabancı/ikinci dil öğrenimiyle ilgili aktiviteleri ne şekilde etkilediğini ve dil öğretiminde sözlüğün bir motivasyon kaynağı olup olmadığını tespit etmeye yöneliktir. Sayed ve Siddiek'in (2013) İngilizce öğretimi ile ilgili sözlük teorisi ve uygulamaları üzerine yapılan bazı deneysel araştırmalara odaklandığı çalışması, İngilizce öğrenen öğrencilerin sözlük kullanımına yönelik tutumlarının bir listesini sunmaktadır. Bu bağlamda, Tomaszczyk'ın (1991) 449 yükseköğretim öğrencisine uyguladığı ve öğrencilerin sözlük kullanma tutumlarını belirlemeye yönelik yaptığı anket çalışmasının sonuçları, öğrencilerin, sözlüklere en sık çeviri için başvurduklarını, ikinci ve üçüncü sırada yazılı anlatım ve okumanın geldiğini ortaya koymuştur. Bu araştırmaya göre öğrenciler sözlü anlatım ve dinleme etkinliklerinde sözlüklerden daha az faydalanmışlardır. Bejoint'in (1981) İngilizce öğrenen 122 Fransız öğrenci üzerinde yaptığı çalışmada, ankete katılanların % 87'si sözcüğün anlamı, % 25'i yazım ve telaffuz için sözlük kullanmışlardır. Bu çalışmada sözlüklerin kod çözme (okuma etkinliği) için kodlamadan (yazılı anlatım) daha sık kullanıldığı görülmüştür. Battenburg'un (1991) Ohio Üniversitesinde İngilizce öğrenen 60 öğrenciye uyguladığı anket, sözlüğün daha çok tanımlara bakmak için kullanıldığını göstermiştir. Bu çalışma ayrıca, konuşma ve dinleme aktivitelerinde sözlüğe daha az, ileri ve orta seviye öğrencileri için okuma etkinliğinde, ileri düzey öğrencileri için ise yazılı anlatım etkinliğinde sözlüğe daha çok başvurulduğunu ortaya çıkarmıştır. Taylor'ın (1991) Malezya'daki üniversitelerde İngilizce öğrenen 122 yükseköğretim öğrencisi üzerinde yaptığı araştırmada, öğrencilerin büyük çoğunluğunun sözlükleri, sözcüğün anlamını bulmak için kullandığını, en az kullanımın ise gramer bilgilerine bakmak olduğunu saptamıştır. Ahmed'in (1999) Sudanlı İngilizce öğrenen öğrenciler üzerindeki çalışması ise öğrencilerin en çok sözcüğün anlamını öğrenmek için sözlüklere başvurduğunu göstermektedir (Akt. Sayed ve Siddiek 2013: 55-57).

Fan'ın (2000) Hong Kong'un yedi yükseköğretim kurumunda 1076 öğrenci üzerinde yaptığı araştırmada, iki dillileştirilmiş sözlük kullanan öğrencilerin en çok, sözcüklerin bağlamsal anlamını tespit etmek için sözlükte arama yaptıklarını göstermektedir. Araştırma ayrıca, öğrencilerin iki dillileştirilmiş sözlüklerde hedef sözcüklerin ana dillerindeki çevirilere odaklandığını, sözcük türünü öğrenme girişiminin dil bilgisel kullanım bilgilerinden daha çok arandığını; eşdizimlilik

bilgisine telaffuz, sıklık ve uygunluk (bir sözcüğü yerinde kullanma) bilgilerinden daha fazla ihtiyaç duyulduğunu belirlemiştir (Fan 2000: 130).

Nesi (2013), ise dil öğrencilerinin, sözlükleri okuma ve dinleme etkinliklerinde hedef dilden ana dile, yazılı anlatım ve konuşmada ise ana dilden hedef dile çeviri yapmak için kullandıkları görüşündedir (Nesi 2013: 67).

3.3. Tek Dilli, İki Dilli ve İki Dillileştirilmiş Sözlüklerden Hangisi, Öğrenciler İçin Daha İyi ve Faydalı?

Dil öğreniminde, hangi sözlük türünün daha iyi ve kullanışlı olduğu kapsamlı bir şekilde tartışılmaktadır. Genel eğilim, her sözlük türünün diğerine göre bazı avantajlara ve dezavantajlara sahip olduğu yönündedir. Ancak, sözlüklerle ilgili “iyi ve faydalı, avantajlı veya dezavantajlı” olma algısı, sadece sözlüğün türüne bağlı olmayıp, öğrencilerin sözlük kullanma becerilerinden, dil yeterlilik seviyelerinden, yapılmakta olan etkinliğin türünden, öğrencinin dil öğrenme zorluklarıyla mücadele etme konusundaki güdülenmişlik düzeyinden de etkilenmektedir. Tek dilli sözlükler, yabancı/ikinci dil öğrencileri için, kendilerine sadece hedef dil üzerinden erişim imkânı verir, bu da özellikle başlangıç düzeyinde tanımları anlamakta zorluk çeken öğrenciler için aşılması zor bir engel teşkil eder. İki dilli sözlükler, hedef dile ana dili üzerinden ulaşmayı sağlarlar. Bu sözlüklere öğrenci, hedef dildeki bir sözcüğün anlamını bilmediğinde veya ana dilindeki bir sözcüğü hedef dile çevirmesi gerektiğinde ihtiyaç duyar. İki dilli sözlükler, tek dilli sözlükler kadar kullanıcılarını hedef dile maruz bırakmasalar da öğrenciler için pratiktir. İki dillileştirilmiş sözlükler, tek dilli ve iki dilli sözlüklerin olumsuzluklarına çözüm getiren ve her iki sözlüğün avantajlı yönlerini birleştiren bir sözlüktür. Bu sözlüklerin en önemli özelliği, yabancı/ikinci dil öğrencisinin hedef dildeki sözcüğün tanımını anladığına dair öğrenciye onay imkânı sunmasıdır.

Sözlük türlerinin olumlu ve olumsuz yönleriyle ilgili farklı fikirler bulunmaktadır. Nakamoto (1995), “Tek dilli sözlüklerin hedef dilin sözlük öğelerini açıklama yoluyla tanımladığını, iki dilli sözlüklerin ise ana işlevinin çeviriye yardımcı olmak” olduğu belirtir ve iki dilli sözlüklerin dezavantajlarını şöyle açıklar:

- İki dilli sözlükler çeviri eşdeğeri sağlar, ancak kültürel yaşamlar ilgili oldukları için hedef dildeki bazı sözlük öğelerine her zaman uygun bir çeviri bulunamaz.

- Bir çeviri eşdeğeri, çevrilen hedef dil sözlük öğesiyle aynı anlamsal alanı kaplamaz.

- Bir çeviri, okuyucusuna orijinal metin tarafından aktarılan anlamdan bahsetmek yerine, aynı estetik ve değere sahip mesajı iletmelidir.

- İki dilli sözlükler basit çeviriler vererek, ana dili ve hedef dil arasında her zaman birebir uygunluk olduğu şeklindeki yanlış bir inancı pekiştirebilir ve böylece hedef dilin içselleştirilmesini önleyebilir.

Nakamoto, tek dilli bir sözlükte tanımların çok karmaşık görüldüğü, bu tanımları anlamının uzun zaman gerektirdiği ve tek dilli sözlüklerin çeviri eşdeğeri

sağlamadıkları gerekçesiyle, öğrencilerin iki dilli sözlüklere yöneldiklerini iddia etmektedir. İki dilli ve iki dillileştirilmiş sözlükleri de kıyaslayan Nakamoto, iki dillileştirilmiş sözlükteki çeviri eşdeğerlerini, iki dillide verilenlerden şu yönleriyle üstün bulmaktadır:

- Bir çeviri eşdeğeri, kullanıcının hedef dildeki tanımın anlamından emin olmadığında, bu tanımlı tamamlayabilir.
- Kullanıcının tanımlı yanlış anlaması durumunda, bu yanlış anlamayı düzeltebilir.
- Kullanıcının, hedef dildeki sözlük öğesini anlamasını güçlendirir ve tanımın doğru anlaşılmasına dair güvence verir.
- Ana dildeki çeviriyi bilmek, psikolojik bir ihtiyaç olarak öğrenciye güven verecektir. (Nakamoto 1995: 1-4).

Bütün bu sonuçların, öğrencinin hedef dildeki tanımları okumasına bağlı olduğunu eklemek gerekir.

Nakamoto'yla benzer görüşleri paylaşan Abecassis (2007), tek dilli sözlüklerin yol açtığı tanımları anlamadaki yetersizliğin, hedef dil edinimini zorlaştırdığını ve öğrencilerde bir çekingenliğe sebep olduğunu söyler. Abecassis'e göre, tek dilli sözlükler ileri düzey öğrenciler için faydalıdır, çeviri yapmak için sözlüğe başvurulduğunda iki dilli sözlükler, tek dillilere göre daha yüksek bir başarı oranı sağlar. İki dillileştirilmiş sözlüklerin en önemli avantajı ise tanımın ve örnek cümlelerin çevirisinin öğrenciye sağladığı güven duygusudur (Abecassis 2007: 250-251).

Sayed ve Siddiek (2013), tek dilli ve iki dilli sözlükler lehine ve aleyhine olan argümanları tartışır. Buna göre iki dilliler, kaynak dilde bir eşdeğerlik sunması açısından daha iyi sözlüklerdir. Çünkü birçok sözcük kültürüne özgüdür ve tanımlanması zor, bazen de mümkün değildir. Bunun gibi durumlarda iki dilli bir sözlük, öğrenciye ana dilindeki tam karşılığı sağlama niteliğine sahiptir. Bir yazılı anlatım esnasında tek dilli sözlükteki materyale, yalnızca yabancı dildeki başlıkları aracılığı ile erişebildikleri için, tek dilli sözlükler öğrencilere çok az yardım sunar. Sayed ve Siddiek'e göre yalnızca çeviri sağlamaları, iki dilli sözlüklerin olumsuz taraflarıdır. Bunun bir sonucu olarak öğrenciler, sürekli olarak ana dilden yabancı dile geçerler. Böylece dillerin sadece bir isimlendirme olduğu ve aralarında anlamsal bir ayrım olmadığı yönünde yanlış bir inanç geliştirirler. Erişim kolaylığı, iki dilli sözlüklerin başlıca avantajıysa, tek dilli sözlükleri kullanmanın da ana zorluklarından biridir. Ancak yabancı/ikinci dil öğrenimi özel bir çaba gerektirdiği için, hedef dile bağımlılığı ve birçok anlamı ifade etme kapasitesi ile tek dilli sözlüğün ödülü de aynı oranda büyüktür. Sayed ve Siddiek, tek dilli bir sözlüğün hedef dildeki tanım ve örnekleriyle, iki dilli bir sözlüğün ana dildeki eşdeğerini içerdikleri için iki dillileştirilmiş sözlüklerin, tek dilli ve iki dilli sözlüklerin olumsuzluklarını ortadan kaldırdığı fikrindedir (Sayed ve Siddiek 2013: 1746-1748).

Atkins (1985), tek dilli sözlüklerle, iki dilli sözlükler arasındaki en önemli farklardan birinin söz varlığına yaklaşımlarından kaynaklandığı düşüncesindedir. Atkins'e göre, tek dilli sözlükler sınırlı bir söz varlığı içerirken, iki dilli sözlükler

genellikle sık kullanıma sahip birkaç bin kelimele bir söz varlığına dayanmaktadır. İki sözlük türü arasındaki bir diğer fark ise, tek dilli sözlüklerde sözlük birimin tam bir tanım biçiminde açıklanması, iki dilli sözlükte ise aynı sözlük birim için çeviri eşdeğerlik verilmesidir. Atkins, tek dilli sözlüklerle iki dilli sözlükler arasındaki farkları şu şekilde sıralamaktadır:

- Sözlük birim sayısı, genellikle tek dilli sözlükte daha kısa, iki dilli sözlükte daha uzundur. Tek dilli sözlükte yalnızca L2 (hedef dil) tanımı, iki dilli sözlükte L1 (ana dili) ve L2 eşdeğerleri kullanılır.

- Kullanım örnekleri, tek dilli sözlükte L2’de açıklanır. İki dilli sözlükte çevrilir.

- Kalıplaşmış ve yarı kalıplaşmış ifadeler, tek dilli sözlükte daima L2’de açıklanır, iki dilli sözlükte genellikle eşit deyimsele ifadelerle çevrilir.

- Anlambilim ve kullanımla ilgili bilgiler, tek dilli sözlükte her zaman L2’de, iki dilli sözlükte ise genellikle kullanıcının L1’indedir.

Atkins, bütün bu bilgilerden şu sonuçların çıkarılabileceğini söyler: Tek dilli sözlükte öğrenci dili anlamak için, yabancı dili kullanmaya zorlanır. Elbette tanımların anlaşılabilirliğinin garantisi yoktur. Bununla birlikte, iki dilli sözlükte, başlıklar, türemiş sözcükler ve örnekler için hedef dil eşdeğerleri verilir ve üst dil L1’dir. Öğrenci bu nedenle L2’yi anlamak için L1’i kullanır. Öğrenciler, kendilerini L2’de ifade etmeye çalıştıklarında, örneğin kompozisyon yazarken, tek dilli sözlük çok az yardım sunar. Tek dilli bir L2 sözlüğünün kullanıcıları, içindeki materyale ancak yabancı dil sözlük birimleri aracılığıyla erişebilir.

Bu değerlendirmelerden sonra Atkins, müthiş bir benzetmeyle öğrencilere şu mesajı vermektedir: Tek dilli sözlükler sizin için iyidir, kepekli ekmek ve yeşil sebzeler gibi; iki dilli sözlükler alkol, şeker ve yağlı yiyecekler gibi, sizin için iyi değildir, ancak siz (yine de) onları daha çok seversiniz (Atkins 1985: 15-22).

Underhill (1985), sözlükleri tek dilli öğrenci sözlükleri, iki dilli çeviri sözlükleri ve tek dilli ana dili sözlükleri olarak sınıflandırmakta ve bağımsız düşünebilme duygusu kazanabilmeleri için öğrencilere tek dilli sözlükleri önermektedir. Ona göre tek dilli öğrenci sözlükleri, öğrenciler için yalnızca mevcut özellikleriyle değil; aynı zamanda onları kendi kendilerine çalışma yöntemlerine yönlendirmeye yardımcı oldukları, sorunlarla başa çıkmayı öğrettikleri için de avantajlıdır. Tek dilli öğrenci sözlüklerinin öğretme potansiyelinin öğrenciler tarafından mutlaka fark edilmesi gerektiğine inanan Underhill, bu sözlüklerinin avantajları olarak şunları göstermektedir:

- Kullanıcılar hedef dilde düşünmek zorundadır.

- Anlamlar, hedef dildeki kelimelerle anlaşılma zorunda olduğu için, edilgen söz varlığının genişlemesini destekler.

- İki dilli sözlükler yoluyla erişimi zor olan ve sık kullanılan sözcüklere, tek dilli sözcüklerde gerekli değer verilir.

- Öğrenciler, ilk bakışta belirsiz görünen tanımlarla başa çıkmayı öğrenir.

- Örnek cümleler sadece karakteristik kullanımı örneklemekle kalmaz, aynı zamanda anlamı doğrulamak için ona alternatif bir şekilde ulaşmanın yolunu gösterir.

• Sözlüğe bilgi verme, öğrencilere de bu bilgileri kullanma ve onlardan yararlanma görevini veren öğretmenlere, gerekli zamanda öğrencilere rehber olarak yardım sunma imkânı sağlar.

• Tek dilli öğrenci sözlüğünü etkin bir şekilde kullanma yeteneği, öğrencilere sözlük aracılığıyla keşifler yapma tatmini, yeterlilik duygusu ve dil problemlerini kendi başlarına çözme becerileri verir.

Tek dilli öğrenci sözlükleri hakkında olumlu bir görüşe sahip olan Underhill'e göre iki dilli sözlükler, sözcüklerin eş anlamlısını genellikle tek kelimelik çeviriler halinde verdikleri için öğrenciyi hata yapmaya sürükler. Özellikle çeviri konusunda iki dilli sözlüğün başarı oranı, iki dilin yakınlık derecesine bağlıdır. Bu sebeple iki dilli sözlükler, üretimden çok anlamaya yönelik faaliyetler için daha uygundur (Underhill 1985: 103-106).

Adamska-Salaciak (2009), tek dilli sözlüklerin öğrenciler için bazı avantajlı niteliklere sahip olduğunu kabul etmekle birlikte, tek dilli sözlüklerin doğasında var olan bazı sınırlamalardan kaynaklı olarak, öğrencilerin tercihlerinin daima iki dilli sözlüklerden yana olacağını iddia etmekte ve bu iddiasını iki temel dayanakla desteklemektedir. Adamska-Salaciak'ın iki dilli sözlükler lehine tavır takınmasının birinci gerekçesi, iki dilli sözlüklerin kullanıcıların ihtiyaçlarına daha fazla çözüm üretmesi ve her seviyeden öğrencinin –yani daha geniş bir kitlenin- kullanımına açık olmasıdır. Özellikle başlangıç seviyesindeki öğrenciler için, çeviri ve metin üretme etkinliğinde veya sadece ana dilinde bildiği bir sözcüğün nasıl ifade edileceği gibi bir durumda, hedef dile erişmenin tek yolu iki dilli sözlüklerdir. Adamska-Salaciak, bu görüşünü günlük hayatta karşılaşılabilecek olan basit bir iletişim problemiyle de örneklemektedir: İki farklı dilden kişi; kendilerinden, ülkelerinden veya kültürlerinden konuşmak istediklerinde, birbirlerinin dillerini bilmemeleri sebebiyle, diyalogun oluşabilmesi için ve tek dilli bir sözlükten de yardım beklenemeyeceği için mevcut tek olasılık iki dilli bir sözlüğe başvurmaktır. Adamska-Salaciak, iki dilli sözlükler lehine ikinci gerekçesi, tek dilli sözlüklerdeki tanımların, özellikle dil yeterliliğine sahip olmayan kullanıcıların dil öğrenim ihtiyaçlarına hizmet etmemesidir. Adamska-Salaciak'a göre, yabancı bir öğrencinin, bir sözcüğün tanımını anlasa bile, anlamı bu tanıma dayalı olarak ifade etmesi zordur. Buna karşılık iki dilli bir sözlük, iyi seçilmiş bir L1(ana dili) eşdeğeri ile L2 (hedef dil) ögesinin tüm anlam bileşenlerini bir kerede aktarabilir. Ayrıca tek dilli sözlüklerde “tanımlananların, tanımdan daha karmaşık olmaması gerektiği” ilkesi bazı durumlarda zorunlu sebeplerden dolayı ihlal edilir. Çünkü tatlı, tuzlu, acı gibi sadece bir dilde bulunan sözcükleri açıklamak çok zor, ancak çevirmek çok daha kolaydır (Adamska-Salaciak 2009: 131-136).

3.4. Öğrenci Sözlüklerinin Hangisi Daha Etkili ve Öğrenciler Hangisini/Hangilerini Tercih Ediyor?

Hangi sözlük türünün daha etkili olduğu ve öğrencilerin hangi sebeplere bağlı olarak hangi sözlüklere yöneldikleri dilbilimcileri, yabancı dil öğretimi üzerine çalışmalar yapan akademisyenleri ve dil öğrencilerini uzun süredir meşgul eden bir konudur. Bu konuyu açıklığa kavuşturmak için birçok deneysel çalışma ve

araştırma yapılmış; bu bağlamda Tomaszczyk, 1979, Battenburg, 1981, Kharma, 1985, Bogaards, 1998, akt. Sayed ve Siddiek 2013; Piotrowski, 1989; Atkins ve Knowles, 1990, akt. Laufer ve Hadar, 1997; Adamska-Salaciak, 2009, öğrenciler tarafından en çok tercih edilen sözlük türünün iki dilli sözlükler olduğunu ortaya koymuşlardır. Ancak genel kanı, her zaman “en çok tercih edilen”in “en yararlı” olamayacağı yönündedir. Bu bakımdan Laufer ve Kimmel (1997), dil öğrencilerinin neden iki dilli sözlüklere yöneldiklerine mantıklı bir açıklama getirmek için sözlüklerin doğasında var olması gereken “yararlılık ve kullanılabilirlik” şeklinde iki kavram ortaya atmıştır. Buna göre yararlılık, bir sözlüğün kullanıcılarına gerekli bilgileri sağlamada ne ölçüde yardımcı olduğu; kullanılabilirlik ise sözlük kullanıcısının sözlüğü kullanmaya istekli olması ve bundan duyduğu memnuniyettir. Laufer ve Kimmel, kullanıcıların bir yandan tek dilli sözlükleri yararlı kabul etmelerine rağmen, diğer yandan iki dilli sözlükleri kullanmaya devam etmelerini, her iki sözlük türünün bu iki kavrama bir arada sahip olmadığının kanıtı olarak göstermekte, iki dillileştirilmiş sözlüklerin yararlılık ve kullanılabilirliği birleştirdiğinden öğrenciler için ideal bir örnek oluşturduğunu düşünmektedir (Laufer ve Kimmel 1997: 361-363).

Hangi sözlük türünün dil öğreniminde ne ölçüde etkili olduğu ve öğrencilerin hangi sözlükleri tercih ettiği ile ilgili Laufer ve Hadar (1997), kapsamlı bir deney gerçekleştirmişlerdir. Bu deneyde tek dilli, iki dilli ve iki dillileştirilmiş sözlüklerin kod çözme (okuma) ve kodlama (yazılı anlatım) aktivitelerindeki etkililik farklılıkları incelenmiştir. Bu amaçla, ana dilleri İbranice olan ve sözlük kullanma becerileri bakımından “vasıfsız kullanıcılar, ortalama kullanıcılar ve iyi sözlük kullanıcıları” olarak üç gruba ayrılan 46 üniversite ve 76 lise öğrencisinden, içerisinde kullanım sıklığı düşük 15 sözcüğün bulunduğu bir metni okumaları ve bu sözcüklerle ayrıca cümleler üretmeleri istenmiştir. Öğrenciler, bu deneyde tek dilli, iki dilli ve iki dillileştirilmiş sözlükler kullanmışlardır. Deneyde ulaşılan sonuçlar şöyledir:

Anlamada,

- Vasıfsız sözlük kullanıcıları için, iki dilli sözlüğün genel sözlük kullanımında en iyi sonuçları verdiği görülmektedir. Sadece anlama testinde en yüksek puan, iki dillileştirilmiş sözlükle elde edilmiş, ancak iki dilli ve iki dillileştirilmiş sözlükler arasında kodlama ve kod çözme görevlerinin hiçbirinde belirgin fark elde edilememiştir. Tek dilli sözlük hem anlama hem de genel sözlük kullanımında önemli ölçüde en kötü sonuçları sağlamıştır.

- Ortalama sözlük kullanıcıları için, iki dillileştirilmiş sözlük, iki dilli sözlüğe göre anlamada önemli ölçüde daha yüksek puanları sağlamıştır. Ayrıca, genel kullanımda, iki dillileştirilmiş sözlüğün tek dilli sözlükten önemli ölçüde daha yararlı olduğu görülmüştür. Ortalama sözlük kullanıcıları, tek dilli sözlükten vasıfsız sözlük kullanıcıları grubundan daha fazla yararlanmıştır.

- İyi sözlük kullanıcıları için, üç sözlük arasında anlama, üretme ve genel sözlük kullanımında anlamlı farklılık tespit edilememiş, ancak puanların iki dillileştirilmiş sözlükte biraz daha yüksek olduğu görülmüştür.

Üretimde,

• Vasıfsız kullanıcıların tek dilli sözlükten ziyade, iki dilli sözlüklerden yararlandığı, bu kullanıcı grubu için belirgin bir farkla iki dilli sözlüğün en iyi sonuçları, tek dilli sözlüğün en kötü sonuçları ürettiği tespit edilmiştir. Tek dilli sözlük de iki dillileştirilmiş sözlükten önemli ölçüde daha kötü sonuçlar ortaya koymuştur.

• Ortalama kullanıcılar için, tek dilli sözlüğün anlamada en iyi ikinci sözlük olduğu görülmesine rağmen, cümle yazmada, önemli farkla olmasa da en düşük puanları sağladığı tespit edilmiştir.

• İyi sözlük kullanıcıları söz konusu olduğunda, tek dilli sözlüklerin anlama ve üretim görevlerinde en iyi ikinci sözlük olduğu ortaya çıkmıştır. En iyi sonuçları iki dillileştirilmiş sözlük sağlarken tek dilli sözlük iki dilliden daha iyi sonuçlar üretmiş; ancak üç sözlük arasında anlamlı bir fark saptanamamıştır (Laufer ve Hadar 1997: 189-195).

Sözlüklerin etkililiği şematik olarak kısaca şöyle gösterilebilir:

ANLAMA (OKUMA)				
Vasıfsız Sözlük Kullanıcıları İçin	İki dillileştirilmiş sözlük, iki dilli sözlükten; iki dilli sözlük, tek dilli sözlükten	Daha İyi	-	Önemli Ölçüde Daha İyi
Ortalama Sözlük Kullanıcıları İçin	İki dillileştirilmiş sözlük, tek dilli sözlükten; tek dilli sözlük, iki dilli sözlükten		İki dillileştirilmiş sözlük, iki dilli sözlükten	
İyi Sözlük Kullanıcıları İçin	İki dillileştirilmiş sözlük, tek dilli sözlükten; tek dilli sözlük, iki dilli sözlükten		-	
ÜRETİM (YAZILI ANLATIM)				
Vasıfsız Sözlük Kullanıcıları İçin	İki dilli sözlük, iki dillileştirilmiş sözlükten; iki dillileştirilmiş sözlük, tek dilli sözlükten	Daha İyi	İki dilli sözlük, tek dilli sözlükten; iki dillileştirilmiş sözlük, tek dilli sözlükten	Önemli Ölçüde Daha İyi
Ortalama Sözlük Kullanıcıları İçin	İki dillileştirilmiş sözlük, iki dilli sözlükten; iki dilli sözlük, tek dilli sözlükten		-	
İyi Sözlük Kullanıcıları İçin	İki dillileştirilmiş sözlük, tek dilli sözlükten; tek dilli sözlük, iki dilli sözlükten		-	

Laufer ve Hadar, bütün gruplar dikkate alındığında, başvuru kaynağı olarak görülmesi halinde, iki dillileştirilmiş sözlüklerin her zaman daha iyi sonuçları ürettiğini ortaya koymuşlardır.

Benzer şekilde Fan (2000) da, Hong Kong'daki yükseköğrenim öğrencilerinin iki dillileştirilmiş sözlükleri ne sıklıkta kullandıkları ve bunları ne ölçüde yararlı bulduklarını saptamaya yönelik yaptığı deneysel çalışmada, öğrencilerin ezici çoğunluğunun iki dillileştirilmiş sözlükleri sıklıkla kullandıklarını ve bu sözlükleri yararlı bulduklarını tespit etmiştir (Fan 2000: 133).

4. Öğrenici Sözlüğü, Dil Öğrenim Süreçlerine Nasıl Daha Etkili Entegre Edilebilir?

Öğrenici sözlüklerinin, temel bir öğretim aracı olmaktan ziyade, daha çok dil öğretim sürecini destekleyen ve yabancı/ikinci veya ana dili öğrenciler tarafından bağlama dayalı problemleri çözmek için başvurulan (akt. Tarp 2010: 733) yardımcı bir kaynak olduğu yönünde yaygın bir inanış bulunmaktadır. Bu bakış açısı, sözlüklerin sahip oldukları pedagojik potansiyelin görmezden gelinmesine sebep olmamalıdır; çünkü sözlükler özgün konuları, birçok harici metni, dil öğeleriyle bir bütünlük teşkil eden madde açıklamaları, giriş ve ek kısımlarında sağladıkları bilgilerle “sözlük içinde birçok sözlük”ten (Bertholtz 2013: 19) oluşan, gizli, öğretici bir hazinedir. Aslında sözlük, bizim ona bakış açımızla işlevsel hale gelen, anlam kazanan ve nasıl faydalanılacağı öğrenilmesi gereken bir kaynaktır. Elbette konu dil öğretimiyle sınırlı olduğu için, sözlüğün hangi koşullarda neleri sunabileceğinin anlaşılabilmesi için, dil öğretim ortamında öğrencilerle ortak çalışmaların yapılması gerekmektedir. Yabancı/ikinci dil öğretiminde dil edinimi, ana dil edinimine benzetmekle birlikte çeşitli yönlerden farklılık gösterir. Ana dili edinen bir kişi, farklı bağlamlarda küçük yaşlardan itibaren dile sürekli maruz kalır ve sözcükleri ait oldukları bağlamsal yapıyla birlikte öğrenir. Çevresinde ona sürekli geri dönüşler yapan, dil edinimine yardımcı olan insanlar vardır (Summers 2013: 113). Yabancı veya ikinci dili edinen biri için ise böyle fırsatlar genel olarak ya yok ya da çok azdır. Bu bakımdan yabancı/ikinci dil öğrencilerinin sözcük edinimine yardımcı olmak için, okuma etkinlikleri dışında sözlük aracılığı ile daha fazla kaynak sağlamak, sözlüklerde herhangi bir sözcüğün uygun bağlamına yönelik çok değerli bilgiler sunan ve tanım cümlesini destekleyen örnek cümlelere öğrencileri daha fazla maruz bırakmak ve en önemlisi öğrencilerde sözlüklerin düşünülenden daha etkili bir öğrenim aracı olduğu konusunda farkındalık duygusu yaratmak gereklidir. Özellikle tek dilli sözlüklerde, bir sözcük kullanıcıyı başka bir sözcüğe, eşdizimlere, kullanıcı notlarına, tanım cümlesinde veya örnek cümlede geçen dikkat çekici bir ögeye götürür. Ancak basılı bir öğrenici sözlüğünün -elektronik sözlüklerin tek bir sözlük birim hakkında bilgi sağladığı akılda tutulmalıdır- nasıl incelenebileceği, ders ortamına nasıl adapte edilebileceği, öğrencilerin sözlükleri gerçek bir ders aracı olarak nasıl kabullenebileceği, bütünüyle öğreticinin tutumuna ve sorumluluğuna bağlıdır. Öğretici, sözlük dostuysa ve sözlüklere nasıl yaklaşacağını biliyorsa, muhtemelen öğrenci de bundan bir şekilde etkilenecektir.

Tek dilli sözlükler; yazım, sözcük telaffuzu ve sözcük vurgusu, dil bilimsel bilgiler, kelime ve deyimler hakkında detaylı bilgi sağlamaktadır. Underhill (1985), tek dilli öğrenici sözlüklerinin bu özelliklerinden sınıf ortamında nasıl faydalanılabileceği ile ilgili, çerçevesini kendisinin çizdiği ve İngilizce öğrenen öğrenciler üzerinde uyguladığı birtakım sınıf için uygulamalar önermektedir. Bu uygulamalardan hareketle, Türkçenin yabancı/ikinci dil olarak öğretimi alanında, sözlüklerin sağladıkları bilgilerin sınıf içi etkinliklerle birleştirildiği bazı mikro stratejiler üretilebilir. Bunu yapmanın ön koşulu, sözlükleri ders ortamına taşımak ve sözlüğün öğretici niteliğinden istifade etmeye niyetli olmaktır.

a) *Yazım ve Sözcük Edinimi*: Başlangıç düzeyindeki öğrencilere gündelik hayattaki temel iletişim kalıpları ve alfabe öğretildikten sonra, öğretici tahtaya önce aynı harfle, sonra da farklı harflerle başlayan bazı karışık sözcükler yazabilir. Öğrencilerden bu sözcükleri sözlükten faydalanarak alfabetik olarak sıraya koymaları istenebilir. Bu çalışmanın amacı, harfler ve harflerin alfabedeki yeri hakkında öğrencilerde bir bilinç yaratmaktır. Öğrencilerin bu sözcüklerin anlamlarını bilmele-ri gerekmez. Ayrıca yine öğretici yavaş ve güzel bir sesletimle bazı sözcükleri hece hece söyleyebilir ve öğrencilerden bu sözcükleri sözlükten bulmalarını isteyebilir. Böyle bir etkinlik, öğrencilerin hem sözlükleri, hem harfleri hem de sözcükleri tanımalarına yardımcı olur. Orta seviye öğrencilerinin dikte çalışmalarında da sözlük etkili bir şekilde kullanılabilir. Öğrenciler, bir dikte çalışması yaptıktan sonra hangi sözcükleri doğru, hangi sözcükleri yanlış yazdıklarıyla ilgili öğreticinin kontrolünden önce sözlüğe başvurabilir. Böyle bir etkinlik, öğrencinin kendi yanlışlarını kendisinin bulmasını ve bunları kendi başına düzeltmesini olanaklı kılar, öğreticiye olan bağımlılığını azaltır. Dinleme-anlama etkinliklerinde de sözlükler etkili bir şekilde kullanılabilir. Bu amaçla öğrencilere bir ses dosyası dinletilebilir veya kısa bir video izletilebilir. Böyle bir etkinlikte öğrenciler için bilinmeyen bir sözcüğün ortaya çıkması kuvvetle muhtemeldir. Bu noktada bilinmeyen sözcük, öğrencinin karşısına iki türlü çıkabilir. Birincisi, öğrenci sözcüğün yazılışını biliyor ancak anlamını bilmiyor olabilir, ikincisinde ise hem yazılışı hem de anlamı hakkında bilgi sahibi değildir. Özellikle ikinci -yani hem yazılışın hem de anlamın bilinmemesi- durumda, sözlükler sözcük edinimine önemli katkı yapar. Yazılışı bilinmeyen sözcüğün, sözlük yardımıyla tekrar tekrar bulunmaya çalışılması ve bu şekilde öğrencinin diline kazandırılması kalıcı bir öğrenmeyi beraberinde getirir.

b) *Sesletim ve Dil Bilgisel Bilgiler*: Bu stratejide de öğrencilerin sözlük birimlerini anlamlarını tamamen bilmeleri gerekmektedir. Bu etkinliğin temel amacı, öğrencilerin olası sesletim hatalarını düzeltmek ve sözlüklerde parantez içinde verilen bilgilere dikkat çekmektir. Özellikle başlangıç ve orta seviye öğrencilerinin yüksek olasılıkla karşılaşacağı *bazı, acaba, hâlâ, âdet, tarif et-, acil (yardım, servis) vb.* sözcüklerin, tonsuz harfle biten ve tonlulaşan (*süreç>süreci, yurt>yurdu, sokak>sokağı vb.*) veya bu kuralın istisnası olan (*top, süt, millet, cumhuriyet vb.*) sözcüklerin, ünlü düşmesine uğrayan (*akıl>aklı, vakit>vakti vb.*) sözcüklerin, ünlü türemesine uğrayan veya ünlüsünü kaybettiği için birleşik yazılan (*hisset-, reddet-, kaybol-, kaydet- vb.*) fiillerin öğretilmesinde sözlükler aktif olarak kullanılabilir. Ayrıca fiillerin ve edatların hangi hâl eklerini istedikleri, hangi sözcüğün hangi sözcükle eşdizim oluşturduğu, geniş zamanda tek heceli fiillerin hangi zaman ekini aldığı gibi durumlarda da sözlükler sınıf ortamında en iyi başvuru kaynağıdır. Sözlüklerin sağladığı bu tür bilgilerden faydalanmak için, okuma ve dikte aktiviteleri esnasında öğretici, öğrencinin muhtemelen yanlış yazacağı veya yanlış telaffuz edeceği sözcüğü önceden hissedip öğrenciden sözlüğe başvurmasını istemesi gerekmektedir. Böyle bir çalışma birtakım soruları da beraberinde getirir ve öğrenci/öğretici ortaklığıyla bilgi üretimini sağlar. Unutulmamalıdır ki çaba ve ortak çalışmayla elde edilen bilgi, zihinde daha fazla kalıcılığa sahiptir.

c) *Sözcükler ve Kalıp İfadeler:* Okuma aktivitelerinde öğrencinin aşına olmadığı bir sözcükle, karşılaşılmaması durumunda, öncelikle ilgili sözcüğün metin içindeki bağlamına yönelik tanım vermeden kısa bir açıklama yapılır. İstenirse sözcüğün eş anlamlısı veya karşıt anlamlısı varsa onun hakkında öğrenci bilendirilebilir. Sonrasında, hem sözcüğün anlam çeşitliliğine hem de çeşitli kullanımlarına dikkat çekmek için, öğrencilerin söz konusu sözcüğü sözlükte bulmaları istenir. Sözcüğün kaç farklı anlama sahip olduğu ve metinde geçen anlamın, sözcüğün anlam listesinde bulunan hangi anlama karşılık geldiğini saptamak öğrencinin görevidir. Elbette öğretici sözcüğün sözlükte bulunmasında ve doğru anlamın tespit edilmesinde öğrencilerine rehberlik edecektir. Böyle bir çalışma öğrencilerin sözlük kullanma becerilerini geliştirdiği gibi, sözcüklerin çeşitli anlamlarına, bunların bağlamsal kullanımlarına yönelik bir farkındalık duygusu da yaratacaktır. Doğru anlam tespit edildikten sonra, sözcük ile ilgili tanım cümlesi (gerekli görülmesi halinde tanımı kolaylaştırıcı bazı değişikliklerle) sınıf tahtasına yazılabilir ve öğrencilerle birlikte incelenebilir. Sözlükten edinilen bilgiler yardımıyla sözcüğün farklı bağlamlarda kullanımıyla ilgili öğrencilerden örnek cümleler üretmeleri istenebilir. Sözlükler, öğrencilerin eşdizim bilgisi edinmelerine yardımcı olmak için de kullanılabilir. Herhangi bir metinde geçen bir eşdizimle karşılaşılabılır veya öğretici, eşdizim oluşturacak sözcükleri sınıf tahtasına karışık olarak yazabilir. Öğrenciler, hangi sözcüğün hangi sözcükle eşdizim oluşturduğunu ve bunların anlamlarının neler olabileceğini sözlük yardımıyla tahmin etmeye çalışabilirler. Bulunan anlamlar, öğretici rehberliğinde, öğrencilerin üretecekleri örneklemelemlerle daha da pekiştirilebilir. Sözcüklerin ve ifadelerin, hedef dilde genellikle tek kelimele çevirilerini veya eş anlamlılarını vermek yerine bu şekilde öğretilmesi, öğrencilerin sözcükleri/ifadeleri çeşitli yönleriyle ve kalıcı şekilde öğrenmesini sağlar.

d) *Tesadüfî Farkındalık:* Bir dilde belirli bir yeterliliğe ulaşabilmek için, sözcüklerin kültürel ortamlarda kazandığı anlamsal çeşitlilik konusunda çok yönlü bilgiye sahip olmak gereklidir. Sözlükler, elbette ki verdikleri tanımlarla günlük hayatta herhangi bir eylemle ilgili elde edilebilecek bir deneyimin yerini tutmaz; ancak verdikleri örnek cümlelerle dilin organize edilmesini ve o deneyimin yapılandırılması konusunda farkındalık sağlayabilirler (Underhill 1985: 112, Summers 2013: 116). Böyle bir farkındalık duygusu yaratmak için, öncelikle, öğrencilerin kendi seçeceği on veya daha fazla sözcük belirlenir. Sonra tahtanın en üstüne yan yana sütunlar oluşturacak şekilde yazım, telaffuz, sözcük sınıfı, tanım, eş anlam, zıt anlam, örnek cümle, kullanım notu, sözcükle ilgili özel durum ve eşdizim ibareleri yazılır. Öğrenciler İkişerli gruplara ayrılır ve sözlükleri kullanarak tahtada yer alan her bir sütuna, seçtikleri sözcüklerle ilgili tespit ettikleri bir bilgiyi yazmaları istenir. Sonuçlar, sınıf ortamında tartışılabilir. Böyle bir çalışma, sözcüklerin çok yönlü öğrenilmesi konusunda öğrencilerde bir farkındalık duygusu yaratır. Bir öğrenci, bir sözcükle ilgili bir eşdizimi bilgisini keşfederken bir başkası telaffuzla ilgili bilgi keşfedebilir. Önemli olan, sözcük öğrenmeye nelerin dâhil olduğu konusunda öğrencide bir hassasiyet uyandırabilmektir.

Bu stratejiler, öğrencilerin sözcükleri ve onların bağlamsal kullanımlarını keşfetmeleri için bir başlangıç oluşturabilir. Elbette öğrenciler, söz dizimsel ihtimaller, anlamsal derinlik, sözcük hazinesini çok yönlü kaynaklardan geliştirme vb. alanlarda dilin geneline dair birikimlerini geliştirmelidirler.

Sonuç ve Değerlendirme

Dünya genelinde, 2025 yılında sayısal olarak yedi milyonu aşması beklenen uluslararası öğrenciler, öğrenim gördükleri ülkelere nitelikli insan gücü ve ekonomik kazanç sağlamaları bakımından son derece önemli bir yatırım alanı haline gelmiştir. Her geçen gün büyüyen böylesi bir pazardan Türkiye'nin beklenen kazancı elde edebilmesi için, bir yandan yabancı öğrencileri Türkiye'ye çekecek faaliyetlerini hızlandırması, diğer yandan bu öğrencilerin dil öğrenme ihtiyaçlarıyla ilgili oluşabilecek her türlü talebi karşılayamaya hazır olması gerekir. Bu bağlamda Türkiye, son yıllarda Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi alanında donanımlı öğretim elemanı yetiştirme, yurt içi ve yurt dışındaki dil öğretim merkezlerini yaygınlaştırma, dil öğrencilerinin gereksinimlerini karşılamaya yönelik dil öğretim araç ve gereçleri hazırlama gibi pek çok çalışma yürütmüştür. İngilizce ile kıyaslandığında zengin olmamakla birlikte, dil öğretim araç ve gereçleri bakımından belirli bir çeşitliliğe kavuşan Türkçenin, öğrenci sözlükleri açısından oldukça yetersiz kaldığı görülmektedir. Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenmek isteyen bir öğrencinin başvuracağı tek kaynak TDK veya başka resmi veya özel kuruluş tarafından Türkçeyi ana dili olarak kullanan kişiler için hazırlanmış tek dilli sözlüklerdir. Bu sözlükler de tanım ve açıklama cümlelerindeki yoğun dil bilgisi kullanımı ve edebi eserlerden alışmış dili ağır örnek cümleleriyle, özellikle Türkçe öğrenmeye yeni başlamış öğrencilerin faydalanacağı türden eserler değildir.

Öğrenci sözlükleri konusunda İngilizcenin önemli bir çeşitliliğe sahip olduğu görülmektedir. Küresel ölçekte bir dil olması hasebiyle, İngilizcenin öğretimi konusunda tek dilli, iki dilli ve iki dillileştirilmiş sözlükle üretilmiş; bunların nitelikleri, birbirlerine göre avantajları ve dezavantajları, öğrencilerin sözlük kullanma tutumları, hangi amaçlarla sözlüklere başvurdukları, hangi dil öğretim seviyesinde hangi sözlüğün olumlu sonuç verdiği gibi pek çok konuda kapsamlı araştırmalar yapılmıştır. Tek dilli, iki dilli ve iki dillileştirilmiş sözlüklerin birbirlerine göre üstün ve zayıf oldukları yönler bulunmakla birlikte, yapılan araştırmalar tek dilli ve iki dilli sözlüklerin olumsuzluklarını ortadan kaldıran iki dillileştirilmiş sözlüklerin -çeşitli dezavantajlarına rağmen- yabancı/ikinci dil öğretiminde en iyi sonuçları verdiğini ortaya koymuştur. Kişisel kanımız, yabancı dil öğreniminin özel bir çaba gerektirdiği ve öğrenciyi mümkün olduğunca yabancı dil kullanmaya mecbur ettiği için, tek dilli öğrenci sözlüklerinin öğretici potansiyelinin dikkate alınması gerektiğidir.

Acilen, Türkçenin yabancı dil olarak öğretimine özgü, dil yeterlilik seviyelerine göre ayrılmış tek dilli ve iki dillileştirilmiş öğrenci sözlüklerinin ortaya konması gerekmektedir. Bugün yüz binlerce öğrencinin yabancı dil olarak Türkçe öğrendiği bir ortamda, öğrenci sözlükleriyle öğrencileri buluşturamamak; Türkiye

adına, hem küresel dil hizmetlerinden önemli bir gelir kaybına hem de sözlüklerin pedagojik zenginliğinden öğrencilerin mahrum kalmasına sebep olmaktadır.

KAYNAKLAR

- Abecassis. M. (2007). Is Lexicography Making Progress? On Dictionary Use and Language Learners' Needs, *Lexikos Series*, 17, 247-258.
- Adamska-Salaciak. A. (2009). Why We Need Bilingual Learners' Dictionaries, *English Learners' Dictionaries At The DSNA*, 131-147.
- Aksan. D. (2000). Her Yönüyle Dil: Ana Çizgileriyle Dilbilim (3 Cilt Birlikte), TDK Yay., Ankara.
- Alyılmaz. S., Biçer. N. ve Çoban. İ. (2015). Atatürk Üniversitesinde Öğrenim Gören Kırgız Öğrencilerin Türkçe ve Türkiye'ye Yönelik Görüşleri. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 4(1), 328-338.
- Atkins. B. T. (1985). "Monolingual and Bilingual Learners' Dictionaries: A Comparison" *Dictionaries, Lexicography and Language Learning*, Ed. by R. Ilson, Oxford, Pergamon Press, 15-24.
- Bergenholtz, H. (2013). What is a Dictionary?, *Lexikos*, 22, 20-30. (Çev: Ezgi Corga, *Dil ve Edebiyat Araştırmaları*, 2014, Sayı 10).
- Boylu. E., Başar U. (2016). Türkçe Öğretim Merkezlerinin Güncel Durumu ve Standartlaştırılması Üzerine, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 4, Sayı: 24, Mart 2016, s. 309-324.
- Cangil B. E. (2004). Küreselleşme ve Avrupa Birliği Yabancı Dil Eğitim Politikaları Işığında 2000'li Yıllarda Türkiye'de Yabancı Dil Öğretmeni Yetiştirme Politikalarına Bir Bakış, *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı 1, s.123-131.
- Corrius. M. Pujol. D. (2010). A Bilingualised English Dictionary for Catalan Speakers, *Lexikos*, 20, 109-122.
- Dash. N. S. (2007). "The Art of Lexicography", In, Vesna Muhvic-Dimanovski And Lelija Sočanac, (Eds.) *Encyclopedia of Life Support Systems*. Oxford: EOLSS Publishers. 225-276.
- Demirel. Ö. (2015) *Yabancı Dil Öğretimi*, Pagem Akademi, 1. Baskı, Ankara.
- Dolunay. S. K. (2005). Türkiye ve Dünyadaki Türkçe Öğretim Merkezleri ve Türkoloji Bölümleri Üzerine Bir Değerlendirme, XIV. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Denizli.
- Durmuş. M. (2013). Türkçenin Yabancılar Öğretimi: Sorunlar, Çözüm Önerileri Ve Yabancılar Türkçe Öğretiminin Geleceğiyle İlgili Görüşler, *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Türkçenin Eğitimi Öğretimi Özel Sayısı*, Sayı : 11, 207-228.

El-Sayed.A.A. ve Siddiek. A.G. (2013). Monolingual & Bilingual Dictionaries as Effective Tools of the Management of English Language Education, Theory and Practice in Language Studies, Vol. 3, No. 10, 1744-1755.

El-Sayed. A.A. ve Siddiek, A.G. (2013). Review of EFL Learners' Habits in the Use of Pedagogical Dictionaries, English Language Teaching Vol. 6, No. 8, 54-65.

Fan. M. Y. (2000). The Dictionary Look-Up Behavior of Hong Kong Students: A Large-Scale Survey, Education Journal, Vol. 28, No.1, 123-138.

Golynskaia, A. (2017) Yabancı Dil Olarak Türkçe öğretiminde Tek Dilli Öğrenici Sözlüğü: Model, Yöntem ve İlkeler, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

Gür. Hakan. (1999). Türkçeyi Yabancı Dil Olarak Öğrenenlere Yönelik Tek dilli Sözlük Oluşturmada Ölçütler, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkçe Eğitimi ve Öğretimi Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

Jackson. H. (2016). Sözlükbilime Giriş, (Çev: Gürlek. M. ve Patat. E.), Kesit Yay., Ankara.

Karaman, K. (2010). Küreselleşme ve eğitim. ZeitschriftfürdieWelt der Türken, 2(3), 131-144.

Kocaman. A. (1998). Dilbilim, Sözlük, Sözlükçülük, Kebikeç, Sayı 6, 111-113.

Kolıkısa. A. A. (2015). Yabancı Dil Öğrenim Sözlükleri ve Gerekliliği, Turkish Studies, Vol: 10/3 Winter, 653-672.

Korkmaz. F. (2017). Küreselleşmenin eğitim programlarına etkileri. Ö. Demirel ve S. Dinçer (Ed.), Küreselleşen Dünyada Eğitim (s. 167-184) içinde. Pegem Akademi Ankara

Laufer, B. and M. Kimmel. (1997). Bilingualized Dictionaries: How Learners Really Use Them. Sys-tem 25(3): 361-369.

Laufer, B. and L. L. Hadar (1997). Assessing the Effectiveness of Monolingual, Bilingual, and "Bilingualised" Dictionaries in the Comprehension and Production of New Words?, Modern Language Journal, June , 191-196.

NAFSA (2020). NAFSA International Student Economic Value Tool, <https://www.nafsa.org/policy-and-advocacy/policy-resources/nafsa-international-student-economic-value-tool-v2>, (Erişim Tarihi: 18. 02.2020).

Nakamoto. K. (1995). Monolingual or Bilingual, That is Not the Question: The bilingualised Dictionary, Kernerman Dictionary News, 2-7.

Nesi, H. (2013). Researching Users and Uses of Dictionaries, in H. Jackson (Ed). The Bloomsbury Companion to Lexicography, London: Bloomsbury, 62-74.

Nurlu. M. vd. (2015). Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Metodolojisi, Arif Sarıçoban (Ed.), Türkçenin Yabancı/İkinci Dil Olarak Öğretimi Politikaları (s 70-116) içinde, Anı yay, 1. Ankara.

OECD (2015). Education At A Glance 2020: Country Notes, https://www.oecd-ilibrary.org/education/education-at-a-glance-2020_69096873-en, (Erişim Tarihi: 17.01.2021).

Özoğlu. M., Gür. B. S., ve Coşkun, İ. (2012). Küresel Eğilimler Işığında Türkiye’de Uluslararası Öğrenciler. Ankara: SETA.

Statista, Market Size Of The Global Language Learning Industry In 2015 and 2020, by segment, <https://www.statista.com/statistics/948846/language-learning-industry-global-market-size-segment/>, (Erişim Tarihi: 20.01.2021).

Summers. D. (2013). The Role of Dictionaries In Language Learning, Vocabulary and Language Teaching , By Ronald Carter, Michael Mccarthy, Ed. C. N. Candlin, Routledge, 111-125.

Tarp. S. (2010). H.A. Welker and Pedagogical Lexicography, Lexikos 20, 730-749.

Tarp. S. (2011). Pedagogical Lexicography: Towards A New And Strict Typology Corresponding to The Present State-of-the-Art, Lexikos 21, 217-231.

Underhill. A. (1985). “Working With the Monolingual Learners' Dictionary” Dictionaries, Lexicography and Language Learning, Ed. by R. Ilson, Oxford, Pergamon Press, 103-114.

Wonder, Global Language Learning Market, <https://start.askwonder.com/insights/global-language-learning-market-specifically-market-size-following-criteria-qlglqx2bk>, (Erişim Tarihi 19.01.2021).

Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi, Öğrenci İstatistikleri, Uyruğa Göre Öğrenci Sayıları, <https://istatistik.yok.gov.tr/> (Erişim Tarihi 17.01.2021).

T.C. Kalkınma Bakanlığı, Kalkınma Araştırmaları Merkezi, Yükseköğretimin Uluslararasılaştırılması Çerçevesinde Türk Üniversitelerinin Uluslararası Öğrenciler İçin Çekim Merkezi Haline Getirilmesi, Araştırma Projesi 2015.

Yunus Emre Enstitüsü, Türkçe Öğretim Setleri, <https://www.yee.org.tr/tr/birim/turkce-ogretim-setleri> (Erişim Tarihi: 20.01.2021).

SÖZLÜ TARİH VE FOLKLOR İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA KULA İLÇESİ İSTİKLAL SAVAŞI'NA BAĞLI HALK ANLATILARI

FOLK NARRATIVES RELATED TO THE WAR OF INDEPENDENCE IN KULA DISTRICT IN THE CONTEXT OF ORAL HISTORY AND FOLKLORE

НАРОДНЫЕ НАРРАТИВЫ, СВЯЗАННЫЕ С ВОЙНОЙ ЗА НЕЗАВИСИМОСТЬ ТУРЦИИ, В ОБЛАСТИ КУЛА В КОНТЕКСТЕ УСТНОГО НАРОДНОГО ТВОРЧЕСТВА И ФОЛЬКЛОР

Mustafa NERKİZ*

ÖZ

Sosyal tarih görüşüne göre, sadece siyasi olayları değil, toplumun ortak deneyimlerini de incelemeye dâhil etmek gerekmektedir. Bu görüşe göre sözlü kültür verilerinin de en az yazılı metinler kadar tarihsel malzeme olarak kabul edilmesi gerektiği savunulmuştur. Sözlü tarih çalışmaları, yazılı belgelerinin aydınlatamadığı ya da eksik kaldığı noktalarda büyük önem arz etmektedir. Bu noktada, Kula ilçesinde İstiklal Savaşı etrafında oluşan anlatılar da, sosyal tarihi aydınlatma yanında; toplumun genel yaşayış tarzını, toplumsal bilgi birikimini, düşüncesini özelliklerini ve değer yargılarını ortaya koymasından dolayı büyük önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sözlü Tarih, Folklor, Kültürel Bellek, İstiklal Savaşı, Kula.

ABSTRACT

According to social history opinion, to feature in study not only political events but also community of general experience too. According to this opinion, data of oral culture is significant as historical material at least as much as written text. Oral history studies to present significant events which written proof is not to lighten or insufficient. This issue of fact, narrative that occur related War of Independence in Kula district, is to be critically importance in terms of revealing the

* Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, Hazırlık Fakültesi, Türk Dili Bölümü, Öğretim Görevlisi. Türkistan/KAZAKİSTAN
(mustafa.nerkiz@ayu.edu.kz)

lighten social history in addition to general life style of community, communal knowledge, attitudes of mind and value judgments.

Key Words: Oral History, Folklore, Cultural Memory, Kula, The War of Independence

Giriş

“Söz”ün kayda geçirilmesiyle başlayan tarih yazımı, zaman içerisinde bazı değişiklikler geçirmiştir. 19. yüzyılda “belgeye dayanma” tarih yazıcılığının nesnel-lik ve bilimsellik kıstası sayılmış ve belgesiz tarih yazılamayacağı öne sürülmüştür. Belgelendirilebilir tarih ise büyük devlet adamlarını, kurumları, antlaşmaları, önemli komutanları ya da kahramanları içermekte, sıradan insanın yaşamı, duyguları, zihniyeti ve algıları tarihin malzemesi olmaktan çıkmaktaydı. Bu yüzeysel ve büyük ölçüde yanlış bir tarih anlayışıdır (Danacıoğlu, 2001: 131-132). Tarihi belgelerin geçmişi aydınlatmada yeterli olmadığı paradigmasından hareketle ortaya çıkan “sosyal tarih” görüşü, sadece siyasi olayları değil, toplumun ortak deneyimlerini de incelemeye dâhil etmek gerektiğini savunur. Bu görüşe göre tarih, çeşitli disiplinlerle ilişki içerisinde ele alınmış, sözlü kültür verilerinin de en az yazılı metinler kadar tarihsel malzeme olarak kabul edilmesi gerektiği savunulmuştur (Ersoy, 2009: 34-35). Tamamıyla saha araştırmalarından elde edilen verilerin sistematik çerçevede yazıya aktarılması olan sözlü tarih metodunda amaç, geçmiş araştırma, inceleme ve insanların belirli bir süreçte ve şartlar altında nasıl hareket ettiğini tespit etmektir. Toplumların ve insanların belirli bir yaşamışlıkla ilgili olarak hafızalarında biriktirdikleri ve muhafaza ettikleri anıları kapsayan sözlü tarih, “bellek” unsurunu merkeze alarak bir halkın tarihini oluşturma ve aydınlatma çabasıdır. Bu bakımdan sözlü tarih çalışmaları, yazılı belgelerinin aydınlatamadığı ya da eksik kaldığı noktalarda büyük önem arz etmektedir.

Tarihi izler taşıyan kişisel anıları elde eden ve kullanan sözlü tarih (Kyvig ve Marty, 2000: Akt. Dere ve Dinç, 2020: 275), yönetici gücün yazıya geçirip ürettiği tarihin dışında, sıradan halkın yaşadığı tarihi ele alır. Büyük ölçüde yazıya geçmeyen bu tarih toplumsal hafızada yaşamaktadır. İnsanların öznel tecrübeleri kaydedildiği için kişisel yorumların tarihi öneminin vurgulandığı (Ayers ve Ayers, 2013; Ritchie, 2015; Akt. Dere, 2018: 82) bu yöntem daha çok “sözlü tarih” terimiyle ifade edilse de, zaman zaman “kişisel tanık araştırması” ve “hayat hikâyesi araştırması” şeklinde de karşımıza çıkmaktadır (Abrams, 2010; Akt. Dere, 2018: 82). Hafızadan tarihi malzeme toplama faaliyeti olarak değerlendirilen (Ritchie, 2015; Akt. Dere ve Dinç, 2020, 276) sözlü tarih yöntemi, geçmişi anlamlandırma ve aktarma yolunda önemli bir işlevsellik sergiler.

Jan Assmann’ın “iletişimsel bellek” adını verdiği insanların yakın geçmişe ait bireysel anıları, taşıyıcıları ile sınırlı olma özelliği gösterir. Tarihi olarak bir grupta bağlantılı olan bu bellek zamanla oluşur ve yok olur. Son zamanlarda yeni bir tarih çalışması içerisinde değerlendirilen bu canlı tanıklık, tarihinin bilinen yazılı belgelerine dayanmayıp, sadece tanıklarla yapılan konuşmalar neticesinde açığa çıkan anılara dayanır ve “sözlü tarih”in konusunu oluşturur. Bu anlatılarda

ortaya çıkan tarih biçimi bir çeşit “halk tarihi” olarak da nitelendirilebilir (Assmann, 2001: 58-59). Aynı olaylara şahitlik eden bireylerin, bir olay ya da durum karşısında yaşadıkları anıların ortak paydasında buluşmaları sonucu ortaya çıkan toplumsal bellek, “büyük bir hatırlama, var olma alanıdır” (Temur, 2017: 173). Toplumların geçmişlerinde önemli rol oynayan ve derin izler bırakan tarihsel, sosyal, kültürel vb. olaylar kolektif bir bellek etrafından tekrar zuhur edebilir. Bu noktada kültürel birer arşiv olarak değerlendirebileceğimiz toplumsal bellek, çeşitli hatırlama figürlerini içinde barındırarak toplumsal unutmaya karşı bir iksir vazifesi görmektedir.

Folklor ürünleri, belleği destekleyen hatırlama figürlerine ulaşmada oldukça büyük önem taşımaktadır. Folklor ürünlerinin arka planındaki tasarım, sayısız bilincin kabulleriyle belirlenmiş değerler, kodlar, derin anlamlar sunduğu için (Arslan ve Köktürk, 1999: 28) ortak belleğin ortaya konulabilmesi için bu ürünlere ihtiyaç vardır. Özellikle de insan hayatının dönüm noktalarından birisi olan savaşlar ve bu savaşlar etrafında oluşan anlatılar, geçmiş ile olan bağın sürdürülmesi noktasında büyük önem taşımaktadır.

Kula’da İstiklal Savaşı Etrafında Oluşan Halk Anlatıları

Toplumsal kimliğin oluşmasında tarih ve bellek yanında, mekân da oldukça önemlidir ve bu üç unsur bir bütünlük gösterir. Belleğin bir mekâna ihtiyacı vardır ve her bellek tekniğinin ilk aracı “mekânlaştırma”dır. Mekân, hatırlama kültüründe ve kültürel bellek pekiştirmesinde önemli bir role sahiptir (Assmann, 2001: 62-63). Belli bir mekânda meydana gelen ve toplum olma özelliğini kazandıran ortak anılar, toplumsal belleğin merkezi olarak kabul edilebilir. Savaşlar da birer ortak anı olarak değerlendirilebilir ve belirli bir mekânda cereyan eden bu savaşlara bağlı çeşitli halk anlatıları oluşabilir. Bu anlatılar bir yandan mekânın ve mekânda yaşananların tarihine ışık tutarken, diğer yandan da toplumun ortak belleğini yansıtır. Tarihin kaydetmediği olayları ve bu olayların toplumda bıraktığı tesirleri ortaya koyarken, diğer yandan toplumu oluşturan bireylerde ortak tarih bilinci yaratarak kolektif şuurun uyanmasına da katkıda bulunurlar. İstiklal Savaşı da, Türk ve dünya tarihinin kaderini derinden etkileyen, uğruna ağır bedellerin ödendiği bir “var olma” mücadelesidir. Türk milletinin kaderini derinden etkileyen bu savaş, halk kültürü içerisinde bazı folklorik öğelerin ortaya çıkışına da sebep olmuştur. İçinde bulunulan kültürel ortama ait nitelikli veriler elde edebileceğimiz bu ürünler, olay ve durumlara karşı toplumun geliştirmiş olduğu tepkiyi, toplumun genel yaşayış tarzını, toplumsal bilgi birikimini, düşünüş özelliklerini ve değer yargılarını ortaya koyması bakımından oldukça önemlidir.

Bu noktada, Kula ilçesinde İstiklal Savaşı’na bağlı olarak ortaya çıkan ve İstiklal Savaşı’nın sosyal tarihini aydınlatma doğrultusunda önemli olduğunu düşündüğümüz halk anlatılarını tespit ve tahlil edilerek İstiklal Savaşı’nın halk muhayyilesindeki ve şuuraltındaki yerini ortaya koymak önemli bir amaç haline gelmiştir. Savaş esnasında ve sonrasında oluşan bu anlatıların tam olarak tespit edilip değerlendirmeye tabi tutulamaması ise çalışmanın gerçekleştirilme sebebidir. Bu sebep ve amaç doğrultusunda, konu hakkında bilgisi olduğunu önceden tespit ettiğimiz

kişilerin anlattığı hikâye ve dolaylı şahitlikler dikkate alınarak elde edilen malzemeler tasnif ve tahlil edilerek çalışmada sunulmuştur.

2.1. Mehmet Efe (Yabaayak) Etrafında Oluşan Anlatılar

2.1.1 “Yabaayak” Adının Ortaya Çıkışı

“Mehmet’in ayakları çok büyük olduğu için annesi onu ‘yaba¹ ayaklı oğlum’ diye severmiş. Zamanla bu adlandırma ‘Şabanlar’ lakabının yerini almış ve sonradan “Yabaayak Efe” olarak bilinen Mehmet Efe’nin adı ortaya çıkmıştır” (K.2, 2011; K.3, 2011; K.4, 2011).

2.1.2. Yabaayak Mehmet Efe’nin Dağa Çıkışı

“Mehmet, bir öğle vakti Rum lokantacı Yorgi’nin lokantasında yemek yediği sırada Rum çete reisi Çobanoğlu da lokantaya gelmiş. Lokantacının getirdiği yemekleri beğenmeyen Çobanoğlu, 8-10 kere aynı yemekten getirip hepsinde bir kusur bulmuş. Sonra da lokantacıyı tartaklamaya başlamış. Yan masada yemek yiyen ve işgal sebebiyle canı sıkkın olan Mehmet, tartaklanan lokantacı Rum olsa da dayanamamış ve ‘Bırak onu çorbacı, zaten o da sizden’ demiş. Çobanoğlu, Mehmet’e dönerek ‘Bak sen şunun yaptığına! Senin kimle konuştuğundan haberin var mı? Bana Kocabacak Çobanoğlu derler’ diyerek ayağa fırlamış. “Seni tanımiyorum ama bana da Yabaayak derler. Bilmiyorsan öğren’ diyen Mehmet, Çobanoğlu’nu tuttuğu gibi fırının önünde bulunan odunluğa atmış. Çobanoğlu’nun silahını alarak eve gelen Mehmet, evde bulunan atını eyerlemiş, anne ve bacısıyla vedalaşarak dağa çıkmış. Umurbaba Dağı etrafında bir köy evine yerleşmiş. Hemen sonrasında Kula’da bulunan ve Mehmet gibi düşünen birkaç kişi daha ona katılmış. Bunlar arasında Şadan’ın Hüseyin Çavuş, Endez Hüseyin, Burşuk Mehmet ve oğlu Adil, Semerci Süleyman ve civar köylerden gelenler bulunmaktaymış. Bu katılımlarla Yabaayak çetesinin ilk oluşumu tamamlanmış.

Bu olaydan sonra Çobanoğlu, arası iyi olduğu Yunan komutanına gidip lokantadaki olayı anlatmış ve Yabaayak Mehmet Efe’nin yakalanmasını istemiş. Yunan Müfrezesi Mehmet Efe’nin evini basarak annesi, babası, kardeşi ve bacısını sorgulamak üzere karakola götürmüşler. İntikam ateşiyle yanıp tutuşmaya başlayan Çobanoğlu, Yabaayak Mehmet Efe’nin kardeşi Ali’ye ağır işkenceler uygulamış. Yine de bir bilgi alamamışlar. Üç gün işkenceden sonra serbest bırakılan Ali, bir süre evde dinlendikten sonra ağabeyi Yabaayak’ın çetesine katılmak üzere evden ayrılmış” (K.2, 2011; K.4, 2011).

2.1.3. Yabaayak Efe’nin Dağ Yasaları

“Dağa çıkıp efe olan Yabaayak’ın kısa sürede kızanlarının sayısı artmış. Bu durum karşısında Yabaayak kendine ait kurallar koymuş ve şöyle demiş:

‘Kimsenin malına, ırzına tecavüz etmek yok. Köylüden aldığımız malın parasını ödeyeceğiz. Onun bunun kızına, karısına, namusuna yan gözle bakmak yok. Düşmandan kaçan, arkadaşına ihanet eden, kurallara uymayan olursa şimdiden silahını bıraksın, karısının yanına dönsün. Vatanımız düşman istilasından kurtuluncaya kadar mücadelemiz devam edecek.’

¹ * “Yaba” harman savurmaya yarayan büyükçe bir tahta kürekçidir.

Yabaayak Mehmet Efe'nin bu sözleri üzerine kızanların hepsi de söz vermişler” (K.2, 2011).

2.1.4. Yabaayak Efe'nin Köylüleri Yunan Askerlerden Kurtarması

“Söğütçayı'nın biraz ilerisinde Balıbey Köyü varmış. Bu köyün ağasının da aralarında bulunduğu bir grup yapılan bir düğünden köye dönerken Yabaayak Efe ve kızanları tarafından yolu kesilmiş. Yabaayak Efe, ağaya dönerek *'Bak ağa! Vatandaşlarımız düşman işgali altında inim inim iniyor, siz kalkmış sazlı sözlü düğün ediyorsunuz. Bunlar ayıptır. Düğünlerinizi biraz erteleyin'* demiş. Ağa, Yabaayak Efe'nin yüzüne bakamamış, *'Haklısın efem'* demiş. Yabaayak Efe'ye ne lazım geliyorsa yapacağına söz vermiş. O günden sonra da efeye cephaneye ve yiyecek yardımlarında bulunmuş. Ama Yabaayak Efe'ye bir sitemde bulunmaktan da geri kalmamış:

'Efem, bizim köyümüzde Yunan işgal güçlerinin askerleri var. Her gün civar köylerin sütlerini zorla toplayıp bunları bizim köyümüzde peynir ve yoğurt haline getiriyorlar. Yerli Rumlar da bunlara yardım ediyor. Ne olursun bizi bunlardan kurtar' demiş. Yabaayak Efe, ağaya dönerek köye dönmelerini, onları bu dertten kurtaracaklarını söylemiş. Bir akşamüstü alaca karanlıkta, sütlerin toplanıp büyük kazanlara döküldüğü sırada Yabaayak Efe ve kızanları Balıbey Köyü'nü basmışlar. Köylüyü evlerinden çıkmamaları için tembihleyip yerli Rumları ve Yunan askerlerini meydana toplamışlar. Böyle bir baskını beklemeyen Yunan askerleri neye uğradıklarını şaşırarak silahlarını kızanlara teslim etmişler. Yabaayak Efe, yoğurtları, peynirleri köylülere dağıtmış ve Yunan askerlerinin koca kazanlarını da bombalarla imha etmiş. Yunan askerlerinin komutanına da *'Bir daha bu köye gelerseniz ve köylüye eziyet ederseniz sonunuz kötü olur'* diyerek onları serbest bırakmış. Nitekim Yunanlılar işgal sonuna kadar bu köye uğramamışlar” (K.2, 2011).

2.1.5. Zenginden Alıp Fakire Verme

“Sillelioğlu Anastas Kula'da yaşayan yerli Rumların en zenginlerindenmiş. Tüccarlık ederek yüklü miktarda dünyalık edinen Sillelioğlu'nun bağları, bahçeleri, ırgatları bulunmaktaymış. İki katlı evinde ailesiyle yaşıyormuş. Yunanlıların kasabayı işgalinden sonra, Yunan askerlerine yiyecek-giyecek satarak iyice zenginleşen Sillelioğlu, daha önceleri Türklerle yaptığı alışverişi de kesmiş. Yabaayak Efe, Sillelioğlu'na iyi bir ders vermenin gerektiğini düşünmüş. Sillelioğlu'nda yüklü miktarda altının olduğunu öğrenen Yabaayak *'Bunların bin tanesini istesem ve fakir fukaraya dağıtsam fena mı olur?'* diye aklından geçirmiş. Bu düşüncesini kızanlarına söylemiş ve yazacağı pusulayı Sillelioğlu'nun camından içeri fırlatmalarını söylemiş.

Kızanları hemen yola çıkmışlar. Mağarada kadın kılığına girerek kasabaya girmişler. Sillelioğlu'nun evine yaklaştıkları sırada bir Yunan devriye grubu şakaşarak yoldan geçip gitmekteymiş. Sarhoş oldukları her halinden belli oluyormuş. Saklandıkları yerden çıkan kızanlar Yabaayak'ın kendisine verdiği mektubu taş sararak camdan fırlatmışlar. O sırada Sillelioğlu yemekteymiş ve atılan taş yemek sinisinin üzerine düşmüş. Baskın ihtimaline karşı herkes korkarak yere yatmış. İlk andaki şaşkınlığı atlatan Sillelioğlu doğrulduğunda taş sarılı kâğıdı görmüş. Mektubu okuduğunda yüzü sararıp elleri titremiş. Hanımı hemen koluna girip Sillelioğ-

lu'nu divana oturtmuş. Mektubu hanımı da okuyunca heyecanlanmış. Mektupta, kese içinde bin altını üç gün içinde Karataş'taki kayalıklarda bulunan mağaraya bırakması yazıyormuş. *'Ne yapalım hanım? Yabaayak Efe'nin istediği altınları verelim mi?'* diye hanımına sormuş. Hanımı *'Sen ne diyorsun Sillelioğlu? Niye gözünde büyütüyorsun bu Yabaayak denen Türk'ü. Durmadan bizim askerlerden kaçıyor. Hem Efunlar da var. Yarın gidersen işgal komutanlığına şikâyet edersin. Onlar bizi korurlar.'* demiş.

Ne yapacağını bilemeyen Sillelioğlu sabahı zor etmiş. Korkudan bu durumu işgal komutanlığına da şikâyet edememiş. Ama bin altını da vermek istemiyormuş. Üç gün geçmiş, Yabaayak Efe'nin verdiği müddet dolmuş. O akşam altınların bırakılacağı yere gelen kızanlardan Adil, Sillelioğlu'nun altınları getirmediğini Yabaayak Efe'ye bildirmiş. *'O getirmediyse biz gider alırız'* diyen Yabaayak, mavzerini kapıp atına atlamış. *'Haydi Adil, kızanlar uyuyorken biz bu işi sabah olmadan bitirelim'* demiş. Yola çıkan ikili kasabaya girdiklerinde atlarının ayaklarına keçe bağlamışlar. Artık nal sesleri duyulmuyormuş. Sillelioğlu'nun evine vardıklarında Yabaayak Efe, atının üzerinde doğrularak ikinci katın pencere pervazlarına tutunup içeri girmiş. Oda kapısı açılmış. Birazdan Sillelioğlu'nun yatağının başında Yabaayak'ın gölgesi belirmiş. Sillelioğlu tedirgin ve şaşkın bir şekilde doğrulmuş. Yabaayak'ın mavzeri suratına dayanmış: *'Kalk Sillelioğlu! Sen emanetimizi getirmedin, biz almaya geldik'* demiş. Sillelioğlu *'Aman efem, bir hata yaptım. Beni, karımı ve çocuklarımı bağışla'* demiş. Yataktan kalkıp bir tahta altındaki keseyi çıkarıp Yabaayak'a vermiş. Yabaayak, keseyi pencereden Adil'e uzatmış. Kendisi de atına atlamış ve gecenin karanlığında gözden kaybolmuşlar” (K.2, 2011).

2.1.6. Yabaayak Mehmet Efe'nin Sahte Efeye Dersini Vermesi

“Çerkez Hasan diye birisi varmış. Kendine efe süsü veren bu kişi, Kula ve civarına kadar gelip köylerden zengin kişileri kaçırmak için fidiye istemiş. Balıbey Köyü'nden kaçırdığı bir genç için fidiye isteyince Yabaayak Efe durumdan haberdar olmuş. *'Bu sahte efeye haddini bildirmenin zamanı geldi'* diyerek birkaç arkadaşıyla Bozdağlar'ın Alaşehir'e bakan eteklerine kadar gitmişler. Çerkez Hasan'ın yerini bulmak için Bozdağlara çıkan sapa yollardan birinde pusuya yatmışlar. Bir gün iki gün derken, ne gelen olmuş ne giden... Nihayet üçüncü gün bohçalı biri geliyormuş. Adamı hemen durdurmuşlar. Nereden geldiğini sormuşlar. Adam şaşırarak köyden gelip şehre gittiğini söylemiş. *'Elindeki bohçada ne var?'* diye sormuşlar. Adam *'Bohçalarda yiyecek var'* diye cevaplamış. *'Peki, öyleyse aç bohçaları'* denilince köylü bohçaları açmak istememiş. Efeler bohçayı alıp açtıklarında içinden kadın elbiseleri çıktığını görmüşler. Adama durumu sorduklarında, bir iki kem küm'den sonra adam gerçeği anlatmak zorunda kalmış: *'Biz köylere kadın kıyafeti giyerek yaklaşıyor ve daha önceden belirlediğimiz kişileri kaçırmaya çalışıyoruz'* demiş.

Bunu öğrenen Yabaayak, adamdan Çerkez Hasan'ın yerini öğrenmiş. Atlarla Bozdağlar'ın en uç noktasına kadar gitmişler. Dağın zirvesine yakın iki çadır görmüşler. Yabaayak ve kızanları hemen çadırın etrafını kuşatmışlar. O sırada çadırlardan çıkan bir erkek bunları fark etmiş ve *'basıldık'* diye bağırmağa başlamış. Çadırlardan çıkan silahlı kişiler ateş edemeden teslim olmak zorunda kalmışlar.

Çerkez Hasan da elinde silahıyla dışarı fırlamış, fakat Yabaayak o kadar keskin bir nişancıymış ki onu da kolundan vurmuş, öldürmek istememiş. Diğer çadırdaki kaçırılan kişiler kurtarıldıktan sonra bir yörügün Çerkez Hasan'a yataklık ettiğini ve karısının onu bırakıp Çerkez Hasan'a karılık yapmaya başladığını öğrenmişler. Namusa çok önem veren Yabaayak Efe, Çerkez Hasan ve kadını öldürmüş. Yörüğe de bir güzel dayak atılıp eşyaları ve paraları alındıktan sonra dağda bırakılmış” (K.2, 2011).

2.1.7. Rum Değirmencinin Yabaayak Efe'ye Yardımı

“Yine bir gün Yunanla müsademe yapılmış. Yunan askerleri bu sefer çok kalabalıkmış. Böyle olunca efe ve kızanları çekilmek zorunda kalmışlar. Yunanlılar kalabalık bir şekilde Yabaayak ve çetesini takibe almışlar. Davala yakınlarındaki Gediz nehri efenin yolunu kesmiş. Arkada Yunan askerleri... Durum vahim! Biraz ileride de Rum değirmencinin işlettiği Çakmakçı su değirmeni varmış. Yabaayak Efe biraz düşündükten sonra buraya sığınmaya karar vermiş. Vakit gece yarısına yakınmış. Tüm köy uykudaymış. Değirmenci de uykuda... Yabaayak ve çetesini değirmenin kapısına hızlı hızlı vurmuşlar. Birkaç dakikalık sessizlikten sonra Rum şivesiyle *'Kim o?'* sesi gelmiş. Yabaayak kapıyı açmasını söylemiş. Kapıda elleri silahlı kişileri gören değirmenci irkilmış. Bunu gören Yabaayak: *'Korkma, bizden sana zarar gelmeyecek. Arkamızda Yunanlılar var. Onların takibinden kaçıyoruz. Bizi değirmenin arkasına sakla. Birazdan buraya gelecek askerlere bizi görmediğini söylersin. Bir kalleşlik edersen kurşunu beynine yersin'* demiş ve arkadaşlarına değirmenin arkasına geçmesini söylemiş. Yabaayak Efe tekrar değirmenciye dönerek *'Kapıyı biraz geç aç, uykudan uyanıyormuş gibi yap'* demiş. Birkaç dakika sonra değirmenin kapısı hızlı hızlı vurulmuş. Kapı açılmayınca tekmelemeye başlamışlar. Biraz daha zaman geçtikten sonra değirmenci uykulu gözlerle kapıya gelmiş. Kapıdaki Yunan komutanına *'Ne istiyorsunuz? Ben de sizdenim. Gecenin bu vaktinde beni neden rahatsız ediyorsunuz? Sizi yarın işgal kumandanına şikâyet edeceğim'* demiş. Yunan subayı *'Değirmenci, bak biz efeleri arıyoruz. Onları gördün mü? Sen de bizdensin, onlara yataklık etmezsin; ama biz yine de değirmeni bir arayalım'* demiş. Değirmenci, Yunan subayına diklenip: *'Bana bakın. Ben kendi halinde bir değirmenciyim. Yunan kumandanı da beni tanır. Siz burada vakit kaybedeceğinize nehrin karşısına geçin. Aradıklarınız eğer bu yöne kaçmışlarsa çoktan nehri geçip dağlara ulaşmışlardır. Eğlenmeyin burada'* demiş. Yunan subayı biraz düşündükten sonra: *'Haydi, çabuk olun. Gidiyoruz. Vakit kaybetmeyelim.'* demiş. Yunan askerleri değirmenden ayrıldıktan sonra değirmenci, Yabaayak Efe ve kızanlarına yemek hazırlatmış, onlara çay ikram etmiş. Yabaayak Efe, değirmencinin bu iyiliğini unutmamış ve arkadaşlarına *'Mücadelemiz başarıya ulaşırsa bu iyiliği karşılıksız bırakmayın'* demiş” (K.2, 2011).

2.1.8. Yabaayak Efe'nin Sevenleri Kavuşturması

“Bir yörük obasında Zeliş ve Ali adlarında birbirini seven iki genç varmış. Yabaayak ve kızanları obaya geldiklerinde Zeliş'in çadırına konuk olurlarmış. Obaya geldiklerinde yine Zeliş'in çadırına misafir olmuşlar. Yabaayak Efe, Zeliş'in suskunluğunu fark edince annesine sebebini sormuş. Annesi durumu anlatınca Yabaayak Efe, kızanına seslenerek: *'Adil, kızanları topla. Obadakiler de toplan-*

sın. Onlara bir muştum var' demiş. Bu sırada Ali de annesiyle çadıra gelmiş, Yabaayak Efe onlarla konuşarak nişan işini halletmiş ve durumu obaya bildirmişler. Obadan ayrılmadan önce nişanlı gençlere, düğünü Kula'da göç dönüşü, masraflarını kendisinin karşılaması kaydıyla söz vermiş. Giderken bir kese altını da onlara bırakıp bir de not vermiş. Zeliş'in gelinliğini Halit diyecek, terzi Rum da gelinliği işleyecekmiş. Bunun için Haşim Bey'e not yazmış.

Bir süre sonra Ali ile Zeliş kasabaya gitmek üzere tan ağarırken yola çıkmışlar. Yunan karakollarını bir bir geçip kasabaya geldiklerinde Velioğlu Hanı'na girmişler. Bu sırada öğle namazı vaktinin yaklaştığını gören Ali, Zeliş'i handa bırakarak Kurşunlu Cami'ye öğle namazını kılmak üzere gitmiş. Abdest almak için yavaşça şadırvanın taburesine oturmuş. Abdestini alıp elini yüzünü kuruladığı sırada müezzin efendi tarafından ezan okunmaya başlamış. İlahi sesle birlikte uzaklara dalan Ali, gözlerini kapattığında nur yüzlü bir ihtiyarın elinden tutup avucuna bir güvercin bıraktığını görmüş. Güvercini avucuna koyarken bir yandan da ona şunları söylemekteymiş: *'Oğlum! Barış gelecek, savaş bitecek, işgal bitecek; ama biraz daha sabret. Düğünün de mübarek olsun'* Bu sözlerden sonra ihtiyar kaybolmuş. Ardından Yabaayak Efe'nin hayali belirmiş. Ali'ye ellerini uzatıp gülümseme ile bakmış ve *'Ali, vaktim az kaldı. Düğünü acele yapın. Zeliş'e de söyle. Her ne pahasına olursa olsun geleceğim ve kırmızı kuşağını ben takacağım. Şu beşibiryerdeyi de yüz görümlüğü olarak takarsın'* dedikten sonra kaybolmuş. Ali gözlerini açıp sağa sola bakındığında avucunda beşibiryerdenin durduğunu fark etmiş. Gördüklerim gerçek miydi yoksa rüya mıydı diye düşünmüş. Avucuna baktığında beşibiryerde gerçekmiş ve hâlâ avucunda duruyormuş. Beşibiryerdeyi cebine koymuş ve camiye girmiş. Camiden dalgın dalgın Zeliş'in bulunduğu hana gelmiş. Onun bu düşünceli hali Zeliş'in gözünden kaçmamış. Ali, nur yüzlü ihtiyarın ve Yabaayak Efe'nin söylediklerini ona anlatmış. Bu durum üzerine Zeliş de şaşırıp kalmış. Daha sonra Ali ve Zeliş, karmaşık duygular içerisinde Terzi Halit'in dükkânına gelmişler. Haşim Bey de oradaymış. Ali mintanının iç cebinden çıkardığı Yabaayak Efe'nin mektubunu Haşim Bey'e uzatmış. Yabaayak ismini duyan Haşim Bey hemen Ali'nin kolundan tutarak *'Anlat delikanlım, o şimdi nerede? Ne zaman gördün o yiğitler yiğidini?'* demiş. Etrafta kimsenin olmadığı gören Ali, efenin onları Yunanlılardan kurtardığını, daha sonra da nişanlarını yaptığını söylemiş. Efenin mektubunu alan Haşim Bey, terzi Halit'e dönerek *'Efem senden bu genç kıza bir gelinlik dikmeni, ayrıca ikiz kızların da bu gelinliği işlemelerle donatmasını istiyor'* demiş. Terzi Halit *'İstediği bir gelinlik olsun. En iyisini dikerim. Bu gelinlik benim size düğün hediyem olacak'* diye cevaplamış.

Ali ve Zeliş işlerini hallettikten sonra tekrar obaya dönmüşler. Bir süre sonra da nal sesleri ve at kişnemeleriyle Yabaayak Efe kızanlarıyla birlikte obaya gelmişler. Obadakiler, Yabaayak'ın gelişini sevinçle karşılamışlar. Ali'nin çadırına yönelen Yabaayak, Ayşe ninenin elini öperek:

- *Söyleyin Ali ve Zeliş'e, yarın düğünleri var. İlan edin obaya, demiş.*

- *Ali ve Zeliş 'Düğünü erteleyelim, işgal bitsin de öyle yapalım diyorlar.*

- *Olmaz! Ben Kurşunlu Camii'nde Ali'ye söyledim. O size anlatmadı mı? Bu düğün olacak.*

O sırada Ali, çadırdan içeri girerek Yabaayak'ın elini öpmüş. Yabaayak: *'Eee delikanlı, o günden beri nasılsın bakalım? Beğendin mi düğün hediyemi? Kurşunlu Camii'nin avlusunda da, içinde de seninle beraberdim, dualarını işittim. Sana söylediğim gibi, zamanım azaldı. Bu düğünü hemen yapalım'* demiş.

Bu sözlerden sonra hemen hazırlıklar başlamış, kazanlar kurulmuş. Adil Efe civara gözcüler koymuş, kuş uçurtmuyorlarmış. Yabaayak Efe açık göğsü, sert baldırları kaytan bıyıkları ile bir kuvvet abidesi gibi duruyormuş. Ali ile karşılıklı harmandalı oynadıktan sonra oradakilere dönerek demiş ki: *'Yazılan yazı bozulmaz. Alnımıza ne yazılmışsa o olur. Obanın dirliğini bozmayın. Birlik olun, dirlik olun. Ölümde düğünde hep bir araya gelin. Bundan sonra belki görüşemeyiz. Onun için ağalar bana olan hakkımızı helal edin.'*

Herkes şaşırmış, birbirinin yüzüne bakıyormuş. Kimse Yabaayak'ın bu sözlerine anlam verememiş. Vaktin gece yarısını çoktan geçtiğini gören Yabaayak, obadakilerle vedalaşarak kızanlarıyla birlikte gecenin karanlığında uzaklaşmışlar. Kısa bir süre sonra da Yabaayak Efe Yunanlarla giriştiği çatışmada hayatını kaybetmiş” (K.2, 2011).

2.1.9. Yabaayak Mehmet Efe'nin Ölümü

Yabaayak Efe ile baş edemeyen Yunan kuvvetleri, İzmir'de bulunan Yunan ordusunun eğitilmiş ve en acımasız Efsun (Efsun) Taburu'ndan asker talebinde bulunmuşlar. Bunun üzerine 200 kadar Efsun askeri Kula'ya gelmiş ve bir süre sonra da Yabaayak şehit düşmüştür. Yabaayak'ın yerini öğrenen Yunan askerleri hızla harekete geçmişler ve Cavurköyü (Şeremet) denen bölgede şiddetli bir çatışma sonucunda Yabaayak'ı dört kızanıyla birlikte şehit etmişlerdir (Şahin, 2011; Ner-kiz, 2011; Yağcı, 2011).

Yunanlılar, çok sayıda zayıat vermeleri ve bir Yunan yüzbaşının yaralanmasının hırsı ile hepsinin başını kesmişler, kesik başları süngülere takarak Cavurköyü'nden ayrılmışlardır. O sırada Yunan askerleri, Yabaayak Efe'nin bu ölenler arasında olduğunu daha bilmemektedirler. Kesilen başları halkın görmesi için sıraladıklarında, yerli Rumlardan birisi, uzun kara bıyıklı başlardan birinin Yabaayak Efe olduğunu söylemiş. O anda Yunanlılar büyük bir sevinç yaşamışlar (K.2, 2011; K.5, 2011).

Yabaayak Türküsü

Yabaayak'ın şehit edilmesiyle Kula'da herkesin moralini bozulmuş. Yabaayak'ın kız kardeşi Ayşe, ağabeyinin kahramanca şehit oluşunu her Türk kadını gibi metanetle karşılamış ve *"Yabaayak Yunanlılar karşısında eğilmedi. Kaniyla bu vatan topraklarını sularken vatanını canına tercih etti. Vatan için çalıştı, vatan için dağa çıktı, vatan için düşmanla çarpışıp vatan için şehit oldu. Vatan sağ olsun."* demiş. O günden sonra da Yabaayak için yakılan şu türkünün söylenmesini sağlamıştır (Şahin). Bir diğer rivayete göre ise bu türküyü, Yabaayak Efe'nin annesi, oğlu için yakmıştır (Haberciniz, 2009: <http://haberciniz.biz/kula-turkusunu-unlu-sanatci-tolga-candar-seslendirecek-manisa-685284h.htm>). Bahsi geçen türkünün sözleri şöyledir:

*Kınalıdır Yabaayak'ın tazısı,
Ne kara imiş alnımızın yazısı.
İhsanoğlu anasının kuzusu,*

*Avcılar bayramına varmadınız mı?
Çatık kaşlı Yabaayak'ı görmediniz mi?*

*Yabaayak iner gelir ineşten,
Tozlukları görünmüyor gümüşten,
Vallahi de hiç haberim yok bu işten,*

*Avcılar bayramına varmadınız mı?
Çatık kaşlı Yabaayak'ı görmediniz mi?*

*Yabaayak'ı Çavurköyü'nde bastılar,
Bastılar da kellesini kestiler.
Kestiler de gül dalına astılar.*

*Avcılar bayramına varmadınız mı?
Çatık kaşlı Yabaayak'ı görmediniz mi? (K.2, 2011; K.3, 2011; K.5, 2011)*

2.1.12. Yabaayak (Mehmet) Efe Etrafında Oluşan Anlatıların Değerlendirilmesi

Kula'da İstiklal Savaşı anlatılarının önemli bir bölümü Yabaayak Mehmet Efe etrafında gelişmiştir. “*Yabaayak Adının Ortaya Çıkışı*” adlı anlatıda Türk kültüründe “lakap takma” biçiminde süregelen adlandırma biçiminin tipik bir örneğini görmekteyiz. Mehmet, belirgin fiziksel bir özelliğinden hareketle ve bu özelliği tespit eden annesi tarafından “Yabaayak” lakabını almış ve toplumun diğer üyeleri tarafından da bu lakap benimsenmiştir. “Yaba” aletinin lakap olarak kullanılması, tarım ve hayvancılıkla geçimini sağlayan yöre halkı için son derece olağan bir adlandırmadır. Dolayısıyla bu adlandırma yörenin sosyo-ekonomik kültürü etrafında şekillenmiş bir adlandırmadır. Benzetme yoluyla takılan bu lakapta, bilinen ve kullanılan bir obje adı kullanılarak insan etkinliği ile ilişkili kültürel bir unsura atıfta bulunulmuştur. Bu lakap zamanla o kadar işlerlik kazanmıştır ki, kişinin asıl adı çok az kullanılır olmuştur.

“*Yabaayak Mehmet Efe'nin Dağa Çıkışı*” adlı anlatıda, Mehmet ile Yunanla işbirliği yapan Çobanoğlu'nun yaşadığı olay ve sonrasında Mehmet'in dağa çıkışı anlatılmaktadır. Bu olayla birlikte silahını alan birkaç kişi daha Mehmet Efe'ye katılarak “çete” tamamlanmıştır. Milli Mücadele döneminde bu gruplar için daha çok müfreze, mücahidin, milis gibi sözcükler kullanılsa da, halk cephesinde daha ziyade “çete” adlandırması kullanılmıştır. Önceki dönemlerden hareketle genel olarak zeybeklerden oluşan gruplara “çete”, zeybeklerin başında bulunan kişiye “efe”, efenin reisliğinde çete oluşturan zeybeklere de “kızan” denilmesini (Haytoğlu, 2011: 51-52) bu dönemde de görmekteyiz. Mehmet Efe mevcut düzene isyan

duygusuyla hareket edip dağa çıksa da, daha önceki dönemlerde sıkça görülen “savaşmaktan ve askerlikten kaçan” eşkıyalardan farklı bir özellik sergilemektedir. Bireysel çıkarları için mücadele eden eşkıyalardan farklı olarak, ülkesi ve milleti için mücadele etmeyi tercih eden Mehmet Efe, memleketinin işgalden kurtulması için vatanı uğruna savaşmış ve Yunana karşı istiklal mücadelesi vermiştir. Ancak halk nazarında dağa çıkan her kişi “efe” olarak görülmemiştir. Efelik, zeybeklik, kızanlık belli ahlaki değerlere sahip bir kurum hüviyetindedir. Fakir olandan almamak ve onlara yardımda bulunmak, ırza-namusa dokunmamak, askere kurşun sıkmamak vb. şeyler efeliğin ahlaki değerleri arasında sayılmaktadır (Arslan, 2006: 332). “*Yabaayak Efe'nin Dağ Yasaları*” başlıklı anlatıda da Yabaayak Mehmet Efe'nin bu değerler doğrultusunda hareket ederek kızanlarına öğütler verdiğini görülmektedir.

“*Yabaayak Efe'nin Köylüleri Yunan Askerlerden Kurtarması*” başlıklı anlatıda, işgalden sonra Yunan askerlerinin köylülere zulmü arttırdığını ve köylülerin Yabaayak Efe'den yardım istediklerini görmekteyiz. Efeler ve zeybekler, içinde bulunduğu toplumda çeşitli sebeplerle haksızlığa ve zulme uğramış kişiler adına mücadele etmiş, adaleti sağlamaya çalışmış ve bu sebeple de toplum nazarında itibar görmüş kişilerdir. Yabaayak Efe'nin bu yardımı da, köylü tarafından benimsenmesini ve desteklenmesini de beraberinde getirmiştir. Nitekim köylünün sahiplenmediği efe ve kızanların varlığını sürdürmesi, barınması, saklanması, giyimkuşam, silah ve yiyecek temin etmesi oldukça zordur. Anlatının sonunda, Yabaayak Efe'nin Yunan askerlerini öldürmediğini, köylülere eziyet etmemesi şartıyla serbest bırakıldığını görmekteyiz. Buradan hareketle Yabaayak Efe ve kızanlarının oluşum amacını, işgal kuvvetlerini yok etmekten ziyade, işgal edilen yerlerde yaşanan acıların ve zulmün tekrar edilmesini önlemek, diğer yandan da düzenli birlikler kurulana kadar Yunan ordusunu oyalamak olarak değerlendirilebiliriz. Bunun yanında Yabaayak Efe'nin Yunan askerlerine ağır kayıplar verdirdiği de bilinmektedir.

Yabaayak Efe, “*Zenginden Alıp Fakire Verme*” başlıklı anlatıda ise, tıpkı Köroğlu gibi, zenginin malını alıp onu korku içinde yaşatan ve aldığı malları fakirlere dağıtan bir kahraman tipolojisi içerisinde görülmektedir. Yerli Rumların en zenginlerinden birisi olan Sillelioğlu Anastas, işgalden sonra Türklerle alışverişi keserek tarafını açıkça belli etmiştir. Dolayısıyla bu kişinin cezalandırılması kaçınılmaz olmuştur. Zenginlere karşı yoksulların, zalimlere karşı mazlumların savunucusu ve koruyucusu olan Yabaayak Efe, diğer efeler gibi kendi adalet anlayışını oluşturarak hareket etmiştir. Buradaki zenginden alıp fakir fukaraya, hastalara, evlenen gençlere dağıtma eylemi efelik kurumunun namını arttırıcı bir işleve de sahiptir.

“*Yabaayak Mehmet Efe'nin Sahte Efeye Dersini Vermesi*” başlıklı anlatı bozulan sosyal ve ahlaki düzen yanında, zeybeklik ve eşkıyalık arasındaki farkı da görmemizi sağlaması açısından önemlidir. Eric J. Hobsbown'un eşkıyalık tasnifinde “*Haydutlar, çapulcular, adi hırsızlar*” (Hobsbown, 1976: Akt. Önal, 2014: 2) tanımı içerisinde değerlendirebileceğimiz Çerkez Hasan ve arkadaşları, kadın kılığında yaklaşmış köylüleri kaçıran ve sonrasında fidye isteyen bir çetedir. Anlatının

mekânı Kula'nın Balıbey Köyü ile Bozdağlar'ın Alaşehir'e bakan yamaçları arasındaki bölgedir. Metinde yardım etme, ders verme, bozulan düzeni tesis etme ve namusa verilen önem gibi edimler birer değer olarak sunulmaktadır. Yabaayak Efe, anlatının sonunda bozulan ahlaki düzeni silahıyla yeniden tesis etmektedir.

"*Rum Değirmencinin Yabaayak Efe'ye Yardımı*" başlıklı anlatı, işgalcilere destek veren Türkler kadar, işgale karşı olan vatansever yerli Rumların varlığını göstermesi açısından da önemlidir. Bu yardım daha sonradan karşılıksız bırakılmamış ve Rum değirmenci, Kula'nın kurtuluş günü önce bir evde saklanmış, daha sonra da Ali Efe'yi bularak ondan yardım istemiştir. Ali Efe, değirmencinin sağ salim Yunanistan'a gidebilmesi için devletten vesika almış (Şahin, 2011), böylece hem yapılan iyilik karşılıksız bırakılmamış hem de Yabaayak Efe'nin vasiyeti yerine getirilmiştir.

"*Yabaayak Efe'nin Sevenleri Kavuşturması*" başlıklı anlatıda işgale, zulme ve haksızlığa başkaldıran Yabaayak Efe'yi "*sevenleri kavuşturan*" bir kahraman olarak da görmekteyiz. Erdemli bir kahraman tipolojisinin yansımasını gördüğümüz bu anlatıda, Yabaayak Mehmet Efe geleneklere uygun bir şekilde sevenleri evlendirmiş ve düğünlerini yapmıştır. Düğündeki konuşmasında helallik isteyen Yabaayak Mehmet Efe, kısa bir süre sonra Yunan askerleriyle giriştiği çatışmada ne yazık ki hayatını kaybetmiştir.

"*Yabaayak Mehmet Efe'nin Ölümü*" başlıklı anlatıda, Kula'daki Yunan askerlerinin Yabaayak Efe ve kızanlarıyla baş edemediğini, İzmir'de bulunan eğitilmiş askerlerden yardım talebinde bulduklarını öğrenmekteyiz. İki yüz kadar asker gönderilmesinden sonra girilen çatışmada Yabaayak Efe öldürülmüştür. Yunan askerleri, verilen ağır kayıplar sebebiyle Yabaayak Efe ve dört kızının başını keserek sergilemişlerdir.

"*Yabaayak Türküsü*" başlığı altında, Yabaayak Efe'nin ölümünden sonra kendisi için yakılan bir türkünün sözlerini görmekteyiz. Sözlü kültürde efe ve zeybekler hakkında pek çok türkü yakılmıştır. İnsanoğlu, hayatın acı ve kaçınılmaz gerçeği olan ölüm karşısındaki çaresizliği, bazen gözyaşı dökerek bazen de duygularını terennüm edip ağıt yakarak karşılamıştır. Halk tarafından benimsenen Yabaayak Efe'nin vahşice öldürülmesi toplum hafızasında derin izler bırakmış, bir rivayete göre Yabaayak Efe'nin kız kardeşi Ayşe, bir başka rivayete göre de Yabaayak Efe'nin annesi tarafından yakılan ağıt günümüze kadar gelmiştir.

Toplumsal kimliği oluşturan bilginin saklanabilir biçime sokulmasında bu tarz şiirsel biçimlendirmeler de son derece işlevseldir. Olayın geçtiği mekânda ve olayın tanıkları tarafından üretilen bu tarz türküler, halk tarafından benimsenmiş duyguların birer yansımasıdır. Bu türkünün günümüzde Yaren Ekibi tarafından yaren gecelerinde hâlâ söyleniyor olması da, toplumun ölen kahramanlarını anarak onları topluluğun birer üyesi olarak hatırdan tutma arzusunun açık yansıması olarak değerlendirilebilir. İnsanoğlunun ölüm karşısındaki üzüntüsü anında feryadını, isyanını dile getiren ve ağıt olarak nitelendirebileceğimiz bu folklor ürünü, içinde yaşanan mevcut kültürel birikim hakkında bilgi vermesi ve arka plandaki derin kültürel kodları kuşaktan kuşağa aktarması bakımından işlevsellik sergiler. Bölgeye özgü tarihsel ve kültürel bilginin aktarımında eğitici, öğretici bir işlev de üstle-

nen bu tarz efe türküleri, muhtevasında geçen olayların tasvir edilmesiyle adeta birer tarihi belge olarak da kabul edilmektedir. Geçmiş günümüze, günümüzü de geleceğe bağlayan bilgi birikimini ve tecrübeyi aktaran bu türkü, grup bilincinin ortaya konmasına ve toplumsal birlikteliğin pekişmesine katkı sağlaması bakımından önemlidir.

2.2. Miralay Bekir Sami (Günsav) Bey Etrafında Oluşan Anlatılar

2.2.1. Miralay Bekir Sami Bey'in Askerlik Şube Başkanını Cezalandırması

“Miralay Bekir Sami (Günsav) Bey, yanındaki subay ve erlerle birlikte Eşme'den Kula'ya gelmiş. Askerlik şubesi başkanının usulsüz işler yaptığını, para karşılığı zengin çocuklarını askere göndermeyerek büyük bir servet elde ettiğini öğrenmiş. Askerlik şubesi başkanını tutuklayan Sami Bey, servetini kurulan gönüllü birliğin ihtiyaçları için bağışlamaya söz veren şube başkanını affetmiş. Kula halkının suskun ve heyecansız olduğunu görünce çalışma temposunu arttırmış ve halka şöyle seslenmiş:

'Arkadaşlar! Bugün Eşme'den geldim. Atalarımızdan armağan bu topraklarda halkı suskun, heyecansız gördüm. Kula gibi bir kasabada Süleyman Şah Türbesi'ni, Kurşunlu Camii'yi, Çin Çin Hamamı gibi ata yadigarı eserleri dimdik ayakta ve beni karşılar gördüm. Ya sizler.!? Sizleri böyle göremedim. Silkinin ey Kulalılar! Sizler Aziziye'de gelinlik genç kızlar, ihtiyar erkekler ve ninelerin yazdığı destanı yazamaz mısınız? Onlar kendi namusları, Türk milletinin şan ve şerefi için Moskofa saldırdılar, dövüştüler ve birçoğu da şehit oldular. Ama milletin kalbinde yaşamaya devam ediyorlar. Gün bu gün. Gün savaş günü. Gün fedakârlık günü. Gün örgütlenme günü. Haydi Kulalılar! Eşiniz, kardeşiniz, ananız, babanız dâhil bu savaşa malinizle canınızla katılın. Yunan buralara ayak basmasın. Sizler birer çelik yaysınız, sizi germeye gelmez. Çağlayan bir sel olur köpürür coşarsınız. İşte o zaman önünüzde ne Yunan kalır ne de onların efendileri!'

Herkes bu sözlerin etkisinde kalmış, başlar öne eğilmiş. Bu etkili konuşmadan sonra teşkilatlanma artmış, gönüllü sayısı hızla çoğalmış” (K.2, 2011).

2.2.2. Miralay Bekir Sami Bey'in Yaşadığı Olağanüstü Olay

“Sami Bey, bir gün gündüz vakti Gürhane Medresesi içinde bulunan Germiyanolu Süleyman Şah'ın türbesini ziyaret edip dualar etmiş. Dua ederken o kadar dalmış ki, gözlerini kapamadığı halde türbe kapkaranlık olmuş. Karanlığın ortasında gölgeler belirmiş. Gölgeler bir halkanın etrafında dönüyorlarmış. O halkanın ortasında da güneş gibi parlak bir ışık yumağı varmış. Tam bu sırada bir ses duyulmuş:

'Bekir Bey, bu ışık yumağından bir avuç al. Bu ışık yumağı ülkeyi karanlıktan çıkarınların önderlerine verilecek. Senin hissene düşen bir avuç ışığı al. Bu ışık yumağı karanlıklar içindeki ülkenin güneşi olacak. Bu güneş ki Anadolu'da hiç batmamacasına doğacak. Bu güneşin doğuşu çok zorlu olacak; ama o günler çok yakın...'

Bu olaydan kısa bir süre sonra da Kula ve Anadolu toprakları düşmandan temizlenmiş” (K.2, 2011).

2.2.3. Miralay Bekir Sami (Günsav) Bey Etrafında Oluşan Anlatıların Değerlendirilmesi

Miralay Bekir Sami Bey, köy köy dolaşıp halkı milli mücadele heyecanına teşvik etmiş, sivil direnişte etkili olmuştur. “*Miralay Bekir Sami Bey’in Askerlik Şube Başkanını Cezalandırması*” başlıklı anlatıda Eşme’den Kula’ya geldiği belirtilen Bekir Sami Bey’in, usulsüz işler yapıp zengin çocuklarını askere almama karşılığında maddi çıkar elde eden kişiyi cezalandırmıştır. Düşmanı vatan topraklarından kovmak için çareler aranırken, bizzat devlet kadrolarındaki kişilerin istiklal mücadelesinden ümidi kesmeleri ve menfaatine uygun hareket etmeleri yanında; padişah yanlısı kaymakamlar, halktan bazı önde gelenlerin örgütlenmeye karşı çıkması, yerli Rumların taşkınlıkları Bekir Sami Bey’i zor durumlara düşürmüştür. Ancak onun kararlı tutumu ve halkı mücadeleye teşvik eden heyecanlı konuşmaları sayesinde Yunan işgal güçleri Ahmetli’den iç kesimlere doğru ilerlemekte oldukça zorlanmıştı.

Bekir Sami Bey bu mühim mücadelesi esnasında olağanüstü durumlar da yaşamıştır. “*Miralay Bekir Sami Bey’in Yaşadığı Olağanüstü Olay*” başlıklı anlatı, tarihi gerçekliği yanında, bir memorat özelliği de sergilemektedir. Memorat, “*tabiatüstü ferdi bir tecrübenin yaşayan veya ondan dinlemiş birisi tarafından anlatılan şahsa bağlı bir hikâye*” olarak tanımlanmıştır (Reimund ve Sehmsdorf, 1991: Akt. Çobanoğlu, 2003: 21). Tanımda geçen “tabiatüstü ferdi bir tecrübe” ile öteki dünya ve başka bir boyutta olmanın dışında, insanlarla beraber aynı mekânları paylaşan cin, peri, şeytan, alkız, karabasan veya çeşitli ruhlardan oluşan ve sosyal bir hayat yaşadığına inanılan başka varlıklarla konuşma, görme, dokunma, hissetme, rüya veyahut bunların dışında bir başka şekilde kurulan iletişim kastedilmektedir. Bu iletişimden doğan anlatılara da memorat denmektedir (Çobanoğlu, 2003: 21). Bekir Sami Bey’in yaşadığı bu tabiatüstü olay, gerçekliğine inanılan bir hikâye olarak görülmesi yanında, Bekir Sami Bey’in içinde bulunduğu geleneksel dünya görüşü, psikolojik durumu ve iç dünyasındaki korkuları, fantezileri ve emelleri yansıtmaları bakımından dikkate değerdir.

2.3. Rumlar Etrafında Oluşan Anlatılar

2.3.1. Vatanperver Alistri

“28 Haziran 1920 Pazartesi günü Kula’da Yunan işgali başlamış. Kula işgal edildiğinde, yerli Rumlardan işgale sevinen ve Yunanlılara yardım edenler olduğu gibi, Türklerle yine eskisi gibi kardeşçe yaşamak isteyen yerli Rumlar da bulunmaktaymış. Bunlardan birisi de Doktor Alistri imiş. İşgalin ilk günlerinde yerli Rumların, özellikle de Çobanoğlu’nun yaptığı taşkınlıklardan tedirgin olan Türk komşusuna dönerek demiş ki:

‘Biliyor musun içimden ne geçiyor? Onun yüzüne tükürmek! Evet, onun yüzüne tükürmek. Bizimle sizin aranızda virgül vardı. Şimdi onun gibiler virgölün yerine nokta koymak istiyorlar. Biz şimdiye kadar iki ayrı ulustuk, tamam... Dinimiz, iba-

detlerimiz ayrı idi, ama birlikte yaşıyorduk. Söyle Allah aşkına, ben şimdiye kadar sizin hastalarınızı da ayırım yapmadan muayene etmedim mi? Yine aynı şekilde muayene ederim.'

Bu sözlerden büyük memnuniyet duyan Türk komşusu Alistri'ye *'Sana bir sözüm yok komşum'* demiş ve birlikte çıkmışlar” (K.2, 2011).

2.3.2. Doktor Alistri'nin Öldü Sanılan Kadını Tedavi Etmesi

“Bir gün Alistri, Rumlara ait Vakıf Hanı'nda bulunan muayenehanesinden evine öğle yemeğine gitmek üzere yola çıkmış. Ara sokaklardan geçtiği sırada bir evin önünde birikmiş kalabalığın sessizce beklediğini görmüş. İçeriden ise ağıtlar, feryatlar duyulmaktaymış. Alistri merak edip oradakilere durumu sorduğunda Ayşe adlı bir gelinin öldüğünü, cenazesini defne hazırladıklarını öğrenmiş. O sırada, evin avlusuna gerilen çarşafı görülmeyecek şekilde cenaze yıkanmaktaymış, cenazeye dökülen sular da sokağa akıyormuş. Alistri bir kaç adım yürümüş. Sokağa akan sudan bir avuç almış ve koklamış. O anda bu su ile yıkanmakta olan kişinin henüz ölmediğini anlamış ve hemen geri dönüp bekleyenlere seslenmiş: *'Bu kadın ölü değil!'* Herkes bu sözlerle şaşırmış. Alistri müsaade isteyerek kadını muayene etmek istemiş. Müsaade etmişler ve Alistri içeri girmiş. Öldü sanılıp yıkanan kadının aynı zamanda hamile olduğunu öğrenmiş. Oradakilere bir demir istemiş. Hemen yün eğirmeye yarayan bir şiş getirilmiş. Alistri şişi ateşte kızdırarak kadını o şişle tedavi etmeye başlamış. Bir müddet sonra kadın yeniden nefes almaya başlamış ve kendine gelmiş. Alistri oradan ayrılırken kadının yakınına: *'Bu kadının çocuğu dünyaya geldiğinde sağ avucunun içi yanık olacak'* demiş. Çocuk dünyaya geldiğinde gerçekten de Doktor Alistri'nin söylediği gibi sağ avucunda bir yara izi bulunmaktaymış” (K.2, 2011).

2.3.3. Rumların Paskalya Kehaneti

“Kula'daki Ortodoksların Paskalya denilen dini bir bayramları varmış. Bu bayramda, Rum evlerinde günler öncesinden hazırlıklar tamamlanır, yemekler pişer, boyanacak yumurtalar hazırlanmıştır. Kula'da yaşayan bu yerli Rumların yıllardır süregelen bir âdeti daha varmış. Divlit Yanardağı'nın eteklerinde bulunan iki kilisenin bahçelerinde yer alan mahzenlere sonbaharda su doldurulur ve ağızları kapatılmış. Paskalya Bayramı'nın ertesi günü en güzel elbiselerini giyen Rumlar bu kiliselerde toplanırlarmış. Baş Papaz mahzenin yanına gelerek dualar okuduktan sonra, Rumların en yaşlı ve hatırı sayılır kişisi bu kapağı açar, sudan bir avuç alıp kokladıktan sonra içermiş. Suyun rengine, kokusuna ve tadına göre o yılın iyi, bereketli ya da kötü geçeceğini söylemiş. İşgal senesinde de bu âdet devam etmiş. Hep birlikte dualar okunduktan sonra sıra mahzeni açmaya gelmiş. Herkes heyecanlıymış. Rumların hatırı sayılır kişilerinden Damyon Efendi dualarla mahzenin kapağını kaldırmış. Mahzen ağzına kadar suyla doluymuş. Damyon Efendi bir avuç suyu almış. Koklayıp ağzına götürdükten sonra *'Sevgili halkım, bu yıl zor olacak. Suyun rengi bozulmuş, tadı değişmiş ve kokuyor da. Bu iyiye alamet değil. Ben nice yıllar bu mahzeni açtım, böylesine su ile karşılaşmadım'* demiş.

Bu sözler mahzenin etrafındaki halkın heyecanını söndürmeye yetmiş. *'Acaba hakikaten kötü bir yıl mı olacak'* diye düşünmüşler. Belki diğer mahzende durum farklıdır diye oraya gitmişler. Öteki mahzende de durum aynıymış. Damyon

Efendi mahzenin başında yine ‘*Bu yıl kötü olacak*’ demiş ve yerli Rumlar o yılın Eylülünde yaşadıkları yurtlarından olmuşlar” (K.2, 2011).

2.3.4. Yunan Askerlerinin Halka Eziyeti

“İşgal yıllarında köye giden Yunan devriyeleri ‘*İki yumurta bir tavuk, haydi çabuk çabuk!*’ tekerlemesiyle köy meydanına topladıkları köylülere yumurta ve tavuk isterlermiş. Vermedikleri takdirde küçük bebekleri havaya fırlatarak altına süngü tutup süngülerle ya da hamile kadınların karınlarını süngü ile yarıp bebeklerini öldürürlermiş. Bunu bilen köylüler de Yunanlıların isteklerini hemen yerine getirirlermiş” (K.2, 2011; K.4, 2011; K.5, 2011).

2.3.5. İki Köpek Hikâyesi

“Yunanlılar Kula’da işgali tamamladıktan sonra kasabanın pek çok yerine karakollar kurmuşlar. Yunanlı subaylar bu karakollardan birisine iki tane köpek getirmişler. Birisi zayıf yapılı siyah bir köpek; diğeri ise kırçıl renkli azman bir köpekmiş. Yunanlılar iri köpeğe ‘*Konstantin*’, diğeri zayıf olana ise ‘*Kemal*’ ismini vermişler. Her gün bakıcıları Konstantin’e et ve kemik getirir, Kemal’e ise kuru ekmek parçaları vermiş. Öğleden sonra karakol önlerine çıkan subaylar, bakıcıları çağırarak köpekleri güreştirirlermiş. Köpekler güreşirken, çevrede bulunan dükkân sahipleri ve çocuklar da bu güreşi seyrederekmiş. Köpeklerin arasında ciddi bir beden ve güç dengesizliği bulunsada, Kemal her seferinde Konstantin’e saldırır ve onu altına almış. Subaylar, Konstantin’e cesaret vermeye çalışsalar da sonuç değişmezmiş. Çocuklar, Kemal’in yenmesini alkışlayıp sevinçlerini belli ettiklerinde ise Yunanlı askerler tarafından kovalanmış” (K.2, 2011; K.4, 2011).

2.3.6. Yaralı Düşmana El Kaldırmayan Türk Çocuğu

“Kula’nın işgalden kurtulduğu günlerde, Çarşı Camii’nin yanındaki heykelin önünde, küçük bir çocuğa, ele geçirilen yaralı bir Yunan askerini öldürmesi söylenmiş. Küçük çocuk ise ‘*Ben yaralı düşmana kılıç kaldırmam*’ diyerek zayıfa kılıç kaldırmamış” (K.1, 2011).

2.3.4. Rumlar Etrafında Oluşan Anlatıların Değerlendirilmesi

15 Mayıs 1919 tarihinde kanlı ve yer yer vahşi bir şekilde başlayan Yunan işgali, daha sonra Aydın, Ödemiş, Salihli, Akhisar yönlerine doğru ilerlemiştir. “Milne Planı” tamamen açıklığa kavuşmadığı için tereddütte kalan Manisa Rumları, Yunan askerlerinin bir an evvel harekete geçerek işgal alanlarını genişletmesini ve Manisa’yı işgal etmesini istemişlerdir. İleri gelen Rumlar ve Rum Papazlar, Manisa ve yöresinde Türk vatanseverlerin bazı teşebbüslerde bulduklarını haber alınca harekete geçmişler, olası bir işgal direnişine karşı halk arasında yoğun bir propagandaya girişmişlerdir. Bunlardan cesaret alan yerli Rumların devleti hor görme, millete hakaret, halkın ırzına ve malına tecavüz ve taşkınlıkları tasavvur edilemeyecek bir dereceye varmış (Ayışığı, 1994:

<http://w3.balikesir.edu.tr/~metinayisigi/manisa.htm>) Yıllarca Kula’da tam bir uyum içerisinde Türklerle birlikte hayatlarını sürdüren Rumlar, genel olarak, işgal zamanında da birliklerini sürdürmüşler ve bu olumsuz propagandaya alet olmamışlardır. “*Vatanperver Alistri*” başlıklı anlatıda, Kula’daki işgalin ilk günlerinin halktaki yansımalarını görmekteyiz. Yerli Rumlardan birisi olan Doktor Alistri, yılladır süren birlik ve beraberliğin devam etmesini istemekte ve işgale destek veren az

sayıdaki yerli Rumlara tepkisini açıkça ortaya koymaktadır. Doktor Alistri'nin odak noktayı teşkil ettiği bu anlatıda, farklı din ve millete tabi olmak, birlik ve beraberlik içerisinde yaşamaya engel değildir. Anlatıda, bir Rum gözüyle işgalin ve çıkan taşkınlıkların tenkidi ve her şeye rağmen kardeşçe yaşamak söz konusudur. Doktor Alistri gerçekten vatanını seven, iki ulusun kardeşçe yaşamasını isteyen bir yerli Rum olarak halkın hafızasında yer etmiştir.

Doktor Alistri, çoğu zaman fakirlerden para almadan onları muayene eder, hatta ilaç paralarını da verdiği olurmuş. Mütevazı bir yaşam süren ve iki ulus arasında ayırım yapmadan onları muayene eden Alistri, bu sebeple hem Rumlarca hem de Türklerce sevilen birisiymiş. “*Doktor Alistri'nin Öldü Sanılan Kadını Tedavi Etmesi*” başlıklı anlatı, onun olağanüstü bir motifle süslenmiş tedavisinin hikâyesini sunmaktadır.

Yerli Rumlarla ilgili olarak anlatılan “*Rumların Paskalya Kehaneti*” başlıklı anlatı ise kehanet ya da falcılık üzerine kurulmuştur. Rumların yıllardır devam eden bir Paskalya âdeti olan bu pratikte, “su” vasıtasıyla gelecek yıla ait kehanette bulunma durumu söz konusudur. Psiko-sosyal bir ihtiyacın gereği olarak ortaya çıkan bu pratik ve inançlar, geleceğe yönelik bir yorumu içerisinde barındırmaktadır. Anlatıda kültürel bir örgütlenme aracı olarak işlevsel bir özellik sergilediğini de gördüğümüz bu pratik, yöredeki Rumlara ait sosyo-kültürel yaşamın izlerini yansıtması bakımından dikkat çekmektedir. Neticede ise, Rumların kehaneti tutmuştur. Bir sonraki yıl onlar için iyi geçmemiş, yaşadıkları yurtlarını terk etmek zorunda kalmışlardır.

“*Yunan Askerlerinin Halka Eziyeti*” başlıklı anlatı ise, Yunan askerlerinin zulmünü gözler önüne sermesi bakımından önemlidir. “*İki yumurta bir tavuk, haydi çabuk çabuk!*” diyerek köylünün elindeki malını gasp eden Yunan askerleri, karşı çıkanları da çeşitli işkencelerle vahşi şekilde öldürmüşlerdir. Öldürdükleri hamile kadınların karınlarını süngüyle yarıp bebeklerini parçalayan Yunan askerlerinin bu vahşi cinayetleri, amacın sadece işgal olmadığını, ele geçirilen topraklardaki mevcut Türklerin yanında, doğacak Türklerin de katledilerek yok edilmesi niyetini açıkça ortaya koymaktadır.

“*İki Köpek Hikâyesi*” başlıklı anlatı, iki köpeğin nezdinde Türk ve Yunan mücadelesinin sembolik ifadesini sunmaktadır. Sembolik mücadelede devamlı Türk tarafının kazanması, kısa bir zaman sonra gerçekleşecek olan reel mücadeledeki Türk zaferinin işaretine dair bir mesaj olarak da değerlendirilebilir.

“*Düşmana El Kaldırmayan Türk Çocuğu*” başlıklı anlatı ise, Türk çocuklarının yiğitliği ve mertliği yanında, sahip oldukları acıma ve merhamet duygusunu göstermesi açısından dikkate değerdir.

2.4. Diğer Anlatılar

2.4.1. Hoca Kılığında Bir Direnişçi: Celal Bayar

“Eşme müftüsü Hacı Nazif Efendi ile Germencik müftüsünün oğlu Seyit Ahmet Efendi olarak tanıtılan Galip Hoca (Celal Bayar) Eşme'den Kula'ya Hacim Muhittin Çarıklı ile buluşmak üzere yola çıkmışlar. Toprak yolda ilerlerken sessizliği müftü efendi bozmuş:

- *Ahmet Efendi bu topraklarda hep Türkün bayrağı dalgalandı. Şu karşıda görünen Umurbaba Dağı tarihimizi asırlardır seyretmektedir. Dağın tepesinde bulunan Umur Bey'in mezarı bu toprakların bekçisi gibidir. Asırlar önce, Umur Bey'in Bizans askerlerinden bu toprakları aldığıında çekilen bu bayrak o zamandan beri dalgalanmaktadır. Bu bayrak bu yörede bir destandır.*

- *Evet, müftü efendi, hangi yurt köşesi yoktur ki o yörede bir destan yazılmamış olsun. Türk ulusu genciyle yaşlısıyla ne destanlar yazdı. Yazılan bu destanları biz ninni diye dinlemedik mi?! O yiğitliklerin türkülerıyla büyümedik mi?!*

Konuşmaların böyle devam ettiği sırada hava kararmış, şiddetli bir yağmur başlamış. Yakındaki bir çardağa sığınan ikili, ateş yakıp elbiselerini kurutmuşlar. Bu sırada müftü efendi heybeden hanımının hazırladığı yol azığını çıkarıp mendilinin üzerine sermiş ve

- *Buyur Ahmet Efendi, öğle yemeğimiz bu, demiş.*

- *Buna da şükür müftü efendi. Köylülerimiz beş altı yıldır kıtlıkla boğuşuyor. Savaşlar da kıtlıkla birlikte geliyor. Balkan Harbi, Cihan Harbi derken, köylerde ekip biçecek erkek mi kaldı! Bizim oralarda, Aydın taraflarında birçok köyde orta yaşlı erkekler bile yok denecek kadar azaldı. Bazı köylerde çiftçilik, çobanlık işi, kocası şehit olmuş ya da cepheye gitmiş kadınlara kaldı. Hele hele ölenler bile kadınlar tarafından gömülür oldu.*

- *Yunan gâvuru şimdilik buralara gelmekten korkuyor. Milne hattında bekliyor. Ama yarın öbür gün batılı devletlerden alacağı destekle buralara kadar gelecektir. İşte o güne kadar ordumuzu güçlendirmeliyiz.*

- *Evet, onun için bu bölgelerdeki direnişi kuvvetli tutmalıyız. Muhittin Bey bu konularda bilgilidir. Burası onun kaymakamlık yaptığı kasaba.*

Bu söyledikten sonra yola çıktıklarında akşam olmak üzereymiş. Söğütçayı'na geldiklerinde delice akan dere geçit vermeyecek gibi akıyormuş. Ne olursa olsun karşıya geçmeye kararlı olan iki atlı atlarını çaya doğru sürmüşler. Geçit vermeye niyeti olmayan Söğütçayı bu iki atlının geçmesi için adeta durulmuş, sakinleşmiş... 'Haydi, Bismillah' diyen iki atlı çayı kolayca geçerek ilerlemişler ve yatsıdan sonra Kula'ya varmışlar.

Kula'ya giriş yapan ikili Kula'nın ileri gelenleriyle görüşmek üzere Hakkı Ağa'nın evine gitmişler. Hacim Muhittin Bey de oradaymış. Misafirler geldikten sonra hemen bir sofraya hazırlattırılmışlar. Sofrada herkesin gözü, kendilerine Germencik müftüsünün oğlu Kuvâ-yi Milliyeci Seyit Ahmet Efendi olarak tanıtılan kişinin üzerindeymiş. Yemekten sonra Hakkı Efendi elinde Mushaf'la Seyit Ahmet Efendiye yaklaşarak: 'Hocam, yatmadan önce biraz Kur'an okusanız da dinlesek' deyince, Hacı Nazif Efendi araya girerek "Seyit Ahmet Efendi yol yorgunu, onun yerine ben okuyayım" diyerek Seyit Ahmet'i bu zor durumdan kurtarmış.

Seyit Ahmet, Hacim Muhittin Efendi ve müftü Nazif Efendi kaldıkları üç gün boyunca Uşak Kuvâ-yi Milliyesi ve civar ilçelerin cemiyetleri ile devamlı irtibat halinde olmuşlar, Yunan işgalinin iç kesimlere ilerlemesi halinde her ilçenin tek tek mücadele alanı olması kararlaştırılmıştır. Seyit Ahmet üçüncü gün Kula'dan ayrılarak Anadolu'nun iç kesimlerine doğru yol almış" (K.2, 2011; K.4, 2011; K.5, 2011).

2.4.2. Seyit Onbaşı Hikâyesi

“Koca Seyit, İstiklal Savaşı yıllarında da köyünde duramamış, milli orduya katılmak üzere köyünden ayrılmış ve Demirci’ye gelmiş. Burada Demirci Kaymakamı İbrahim Ethem Bey ile görüşmüş ve Afyon’a gidip milli orduya katılmak için 2 Numaralı Akıncı Müfrezesi Komutanı İhsanoğlu Mehmet Efe’nin çetesi ile yola çıkmışlar. Bir müddet daha yürüdükten sonra Selendi’nin Dedeşdamları’na gelmişler. İhsanoğlu Mehmet Efe köylülere yanında misafiri olduğunu söyleyerek hemen yemek hazırlamalarını söylemiş. Civardaki tepelere nöbetçiler yerleştirilmiş. İhsanoğlu, karşısındaki köylülere dönerek:

- *Tanıdınız mı misafirimi? demiş.*

- *Tanıyamadık efem, herhalde mühim biri olmalı.*

- *Tanıyamazsınız ya! İşte bu pehlivan yapılı yiğit koca bir top mermisini*

- *Bağışlayın çavuşum, isminizi ve kahramanlarınızı çok duymuştuk ama sizinle tanışmak şimdi kısmet oldu.*

Seyid Çavuş, utangaç bir tavırla karşısındakilere bakmış. Ağır ağır konuşmaya başlamış:

‘Bakın ağalar! Cihanın yurdu çiğnense Türk yurdu, yani senin yurdun çiğnenmez. Diyeceksiniz ki, işte esaret altındayız. Nasıl tahammül eder yüzyıllardır hür yaşamış olanlar esarete. Kör olsun vatanın bu haline üzülmeyip silaha sarılmayanın gözleri. İşte ağalar köyümü bunun için terk ettim. Milli orduya katılmak üzere gidiyorum. Sizlere buralarda çok iş düşüyor. Biz yaşlıyız demeyin. Sizin de ailelerinizin de yapacakları çok şey var.’

Bu duygulu konuşmadan sonra hazırlanan sofraya oturmuşlar. Sabahın ilk ışıkları ile yola çıkıp Uşak yönüne hareket etmişler. Issız dağ yollarından, patikalardan geçtikten sonra Uşak yakınlarında Yenişehir’de güvendikleri bir köylüye Koca Seyid’i teslim ederek asıl yurtları olan dağlara geri dönmüşler” (K.2, 2011)

2.4.7. Kula’nın Yakılmasının Engellenmesi

“İhsanoğlu Mehmet Efe, işgalin sonlarına doğru Kula belediye başkanı Gülmez’in Süleyman Ağa ile yerli Rumların önde gelenlerinden Damyon Efendi’yi Söğütçayı’na çağırılmış ve onlara demiş ki:

‘Bakın ağalar, savaş bitti. Yunan yenildi, kaçıyor. Yalnız, kaçarken her tarafı yakıp yıkıyor, katliam yapıyor. Onun için Kula’ya sahip çıkın. Kula yakılıp yıkılmasın, yoksa bunun hesabını sizlerden sorarım. Damyon Efendi, sen Rumların önde gelenlerindensin. Belediye encümen azalığı da yaptın. Yerli Rumların ve cepheden kaçan Yunanlıların Kula’yı yakmalarını önlemek için elinizden geleni yapın.’

Kula’ya dönen Süleyman Ağa ve Damyon Efendi hemen çalışmalara başlamışlar. Süleyman Ağa Kula’nın ileri gelenlerini toplayarak Yunanlıların birçok yerde katliam yaptığını ve köyleri yaktığını haber verip hemen aşağıdaki tedbirleri almaları gerektiğini söylemiş:

- *Evlere geniş olan ailelerin yanlarına bir aile daha yerleşecek.*

- *Çocuklar ve bebekler erkenden elbiseleri ile uyutulacaklar. Ağlamaları önlenecek.*

- *Evlerin ışıkları yakılmayacak. Herkes karanlıkta oturacak.*

- Gençler minarelere çıkıp etrafı gözleyecekler. Nerede bir ateş görürse ezan okumaya başlayacaklar.

Çete kurup Türklere işkenceler yapmış olan Çobanoğlu, Yunan işgal kuvvetlerinin kurduğu yangın ekiplerine yol göstererek onlara yardım etse de, pek çok yerli Rum, şehrin yakılmaması için yapılan çalışmalara destek olmuştur. Bu doğrultuda yerli Rumlardan bazıları Eşme yoluna gönderilmiş ve kaçan Yunan kuvvetlerini Alaşehir yönüne yönlendirmeleri istenmiştir, bu suretle çok sayıda Yunan askerinin Kula'ya girişi önlenmiştir. Kula'yı yakmaya gelen Yunan yangın ekipleri de, Kula'nın Türkler tarafından kurtarıldığını zannederek 3 Eylül günü tekrar Alaşehir'e yönelmişlerdir. 4 Eylül 1922 günü ise, Kula yakılmadan ve katliama uğramadan kurtarılmıştır" (K.2, 2011).

2.4.8. Diğer Anlatıların Değerlendirilmesi

"*Hoca Kılığında Bir Direnişçi: Celal Bayar*" başlıklı anlatı, "Galip Hoca" olarak da bilinen Mahmut Celal Bey (Bayar)'in köy köy dolaşıp halkı milli mücadeleye teşvik etmesi üzerine kuruludur. Celal Bey, işgale karşı halkı bilinçlendirme, direnişe hazırlama ve örgütlenme çalışmaları sonucu Dâhiliye Nezareti tarafından tutuklanmak isteyince kılık değiştirmiş ve farklı isimlerle faaliyetlerini sürdürmüştür. Önce zeybek kıyafetleriyle kök köy dolaşıp halkı milli mücadele fikrine alıştırmak isteyen Celal Bey, Birkaç kez isminin ortaya çıkmasıyla ölüm tehlikesi atlatmıştır. Hakkında tutuklama emri bulunan Celal Bayar'ın başına, yakalanması durumunda bin altınlık ödül bile konulmuştu. Bu durum karşısında Celal Bey, bir hoca elbisesi alarak ismini değiştirmiş ve Galip Hoca adıyla çalışmalarını sürdürmüştür (Demir, 2009: 58). Anlatıda Seyit Ahmet olarak geçen ve yöre halkına hoca olarak tanıtılan Celal Bey, üç gün Kula'da kalıp gerekli çalışmaları yaptıktan sonra ayrılmıştır.

"*Seyit Onbaşı Hikâyesi*" başlıklı anlatı, 1. Dünya Savaşı'nda Çanakkale cephesinin unutulmaz kahramanı Seyit Onbaşı hakkındadır. Asıl adı Seyit Ali (Çabuk) olan Seyit Onbaşı, işgal başlayınca köyünde duramamış ve Milli Mücadele'ye katılmak üzere yola çıkmıştır. Kula'da misafir edilen Seyit Onbaşı, 2 Numaralı Akıncı Müfrezesi Komutanı İhsanoğlu Mehmet Efe nezaretinde yoluna devam etmiştir.

İşgal esnasında halka pek çok zulümde bulunan Yunan askerleri, işgal ettiği topraklardan geri çekilirken de bunu sürdürmüştür. Pek çok yer yakılıp yıkılmış, çeşitli işkencelerle insanlar katledilmiştir. Kula ise, yakınında yer alan pek çok yerleşim yerinin aksine, yakılmadan ve katliama uğramadan kurtarılmıştır. Bunun sebebini ise "*Kula'nın Yakılmasının Engellenmesi*" başlıklı anlatıdan öğrenmekteyiz. Bunun için pek çok önlem alınmış, yerli Rumlarda bu çabaya destek olmuşlardır.

SONUÇ

Sözlü tarih verilerinin güvenilirliği ve tarihsel kanıt olarak kullanımını tartışmalı olsa da, Kula'dan derlenen söz konusu anlatıların folklor bağlamındaki değeri ve önemi tartışmasızdır. Kaldı ki, sözlü tarih verilerine olan eleştirilerin, yazılı tarih için de geçerli olduğu herkesçe malumdur. Bu çalışmada esas üzerinde durulmak

istenen nokta, anlatıların tarihi bir dönemi aydınlatmasından ziyade, günümüz şartlarında o döneme olan bakış açısını ve değerler sistemini gözler önüne sermektir. Belli bir tarihi vakayı ve vakanın sahnelendiği mekânı kapsayan bu anlatılarda, cereyan ettiği dönemin tarihi ve toplumsal yansımalarını, yapılan mücadeleyi ve kahramanlıkları, savaşın insan ruhundaki yansımaları olan hüznüleri, çaresizlikleri, umudu ve sevinçleri görebilmek mümkündür. Bu tür anlatılar halk tarafından benimsenmiş duyguların birer yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. Seyit Ahmet'in hikâyesinden Bekir Sami Bey'in şahit olduğu olağanüstü duruma, yaralı düşmana kılıç kaldırmayan küçük Türk çocuğun tutumundan Yabaayak Türküsü'ne kadar, ele aldığımız tüm anlatılar ortak belleğin bir ürünüdür ve yöre halkının döneme olan bakış açısını yansıtmaktadır.

İstiklal Savaşı, şüphesiz Türk milleti için bir var olma mücadelesi özelliği taşımıştır. Toplumun kaderini değiştiren, hafızalarda derin izle bırakan bu tür büyük tarihi hadiseler halk muhayyilesinde yeniden şekillenmiş ve yorumlanmıştır. Tarihi belge ve bilginin olmadığı veya yetersiz kaldığı noktalarda halk muhayyilesi devreye girerek bu tarihi olayların etrafında anlatıların üretilmesine vesile olmaktadır. Bu anlatıların tarihi bilgi verme yanında, birer folklor ürünü olduğu gerçeği göz ardı edilmemelidir. Ele alınan anlatıların tarihi bağının olduğu, bazı durumlarda halk muhayyilesinin devreye girerek olağanüstü unsurların anlatılara eklendiği görülmektedir. Bu durum anlatıların tarihi önemi yanında, folklorik bir önem de sahip olmasını sağlamıştır. Milli ve manevi değerleri yüceltme işlevleri sergileyen bu anlatılar, ortak kimlik oluşumuna katkıda bulunmakta ve oluşmuş kimliğin devamında gelecek kuşaklara yol gösterici nitelikler taşımaktadır. Bunun yanında ele alınan anlatılar, işgal altındaki Türk halkı hakkında kültürel, sosyolojik ve psikolojik çıkarımlarda bulunmaya da müsait bir karakter sergilemektedir.

YAZILI KAYNAKLAR

ARSLAN, Mustafa – KÖKTÜRK, Milay, Halkbiliminde Teori ve Yöntem Arayışları, Milli Folklor, Yıl: 14, Sayı: 41, 1999, s. 14-29.

ARSLAN, Mustafa, Yapı, İşlev ve Yeniden Sunum Açısından Efe Hikâyeleleri, Mitten Meddaha Türk Halk Anlatıları Uluslararası Sempozyum Bildirileri (25-27 Kasım 2004), [Gazi Üniversitesi](#), Türk Halk Bilimi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, 2006.

ASSMANN, Jan, Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2001.

AYERS, W. ve AYERS R., Every person is a philosopher/ every day is another story. The Power Of The Story: The Voice Of Witness Teacher's Guide To Oral History, Voice Of Witness, Mayotte, C. ve Eggers, D. (Eds.), San Francisco, 2013, s. 6-7.

AYIŞIĞI, Metin, Milli Mücadelede Manisa, <http://w3.balikesir.edu.tr/~metinayisigi/manisa.htm> , Kurtuluş, Sayı: 7, 1994. (E.T.07.01.2019)

ÇOBANOĞLU, Özkul, Türk Halk Kültüründe Memoratlar ve Halk İnançları, Akçağ Yayınları, Ankara, 2003.

DANACIOĞLU, Esra, Geçmişin İzleri Yanıbaşımızdaki Tarih İçin Bir Kılavuz, Tarih Vakfı, İstanbul, 2001.

DERE, İlker, Sözlü Tarihin Kaynakları: Bir Bibliyografya Çalışması, Tarih Yazımı – Journal of Historiography, 2019, s. 79-122.

DERE, İlker ve DİNÇ, Erkan, Sözlü Tarihin Geçerliliği ve Güvenilirliği Üzerine Bir Değerlendirme, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2020, s. 275-289.

DEMİR, Şerif, Milli Mücadelede Celal Bayar, İstanbul Üniversitesi Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi, Sayı: 15-16, 8/2009, 2012, s. 53-79.

ERSOY, Ruhi, Sözlü Tarih Folklor İlişkisi, Baraklar Örneği, Ankara, 2009.

HAYTOĞLU, Ercan, Aydın Kuva-yı Milliyesinde Efe ve Zeybekler, Belgi Dergisi, Sayı: 1, 2011/1, s. 51-73.

HOBSBAWN, Eric J., Sosyal İsyancılar, Sarmal Yayınları, İstanbul, 1976.

<http://haberciniz.biz/kula-turkusunu-unlu-sanatci-tolga-candar-seslendirecek-manisa-685284h.htm> (E.T. 23.01.2019).

KYVİG, E. K. ve MARTY, M. A., Yanıbaşımızdaki Tarih (Çev. N. Özsoy), İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000.

ÖNAL, Mehmet Naci, Türk Halk Kültüründe Efe, Acta Turcica, Sayı: 2, 2014, s. 1-31.

RİTCHİE, D. A., Doing Oral History, New York, Oxford University, 2015.

TEMUR, Nezir, Bir Kültürel Bellek Mekânı Olarak Mahtumkulu Divânı, Türkbilig, 2017/34, s. 173-178.

SÖZLÜ KAYNAKLAR

K.1. Mustafa Arslan, 1959, Üniversite Mezunu, Öğretim Üyesi, Denizli.

K.2. Hüseyin Şahin, 1953, Üniversite Mezunu, Serbest Meslek, Kula/Manisa

K.3. Hasan Nerkiz, 1927, İlkokul Mezunu, Çiftçi, Kula/Manisa

K.4. Fethi Şadan, 1940, Lise Mezunu, Muhtar, Kula/Manisa

K.5. Şakir Yağcı, 1943, İlkokul Mezunu, Çiftçi, Kula/Manisa

Sözlü kaynaklar; adı soyadı, doğum yılı, öğrenim durumu, mesleği ve ikamet yeri belirtilerek verilmiştir. Görüşmeler 2011 yılı içerisinde gerçekleştirilmiştir.

Röportaj/ Interview/ Интервью:

PROF. DR. U MAY TÜRKEŞ GÜNAY İLE HALK BİLİMİ ALANINDA SÖYLEŞİ

AN INTERVIEW WITH PROF. DR. U MAY TÜRKEŞ GÜNAY IN THE FIELD OF FOLKLORE

ИНТЕРВЬЮ С ПРОФЕССОРОМ УМАЙ ТУРКЕШ ГЮНЕЙ О НАРОДНОМ ТВОРЧЕСТВЕ

Söyleşiyi Yapan: Dr. Abdullah DEMİRCİ*

ÖZ

Prof. Dr. Umay Türkeş Günay, bir halk bilim araştırmacısı, akademisyen ve halk edebiyatı profesörüdür. Lisans ve lisansüstü seviyede; folklor teori ve derleme metotları, âşık edebiyatı, Türk halk tiyatrosu, Türk halk müziği gelenek ve görenekleri, tekke edebiyatı, Türk el sanatları, genel Türk kültürü ve yapısı konularında üniversitelerde dersler verdi. Eserleri de bu konulardandır.

Halk edebiyatı akademisyeni olan Dr. Abdullah Demirci'nin, Prof. Dr. Umay Türkeş Günay'la yaptığı söyleşi 2020 yılı içinde gerçekleştirildi.

Anahtar Kelimeler: Umay Günay, halk bilimi, halk bilimi araştırmaları, ulaştığı yer, eksiklikleri, günümüzdeki durumu.

ABSTRACT

Prof. Dr. Umay Türkeş Günay is a folklore researcher, academician and professor of folk literature. At undergraduate and graduate levels; she gave lectures at universities on folklore theory and compilation methods, minstrel literature, Turkish folk theater, Turkish folk music traditions and customs, dervish literature, Turkish handicrafts, general Turkish culture and structure. Her works are also among these subjects.

Dr. Abdullah Demirci's interview with Prof. Dr. Umay Türkeş Günay was held in 2020.

Key Words: Umay Günay, folklore, folklore researches, where it reached, its shortcomings, its current situation.

* Em. Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni., Ankara/TÜRKİYE
(abbemirci@gmail.com)

1. Günümüzde folklorun (halk bilimi) sosyal bilimler arasındaki yerini nasıl görüyorsunuz?

Sosyal Bilimlerin hepsi doğrudan toplumlarla ilgili oldukları için aynı zamanda politika ile de bağlantılıdır. Çeşitli kurumlar vasıtasıyla bazı sosyal bilimciler ülkelerinin politika yürütücülerine bilgi ve malzeme üretir (Günay, 2017: 154).¹ Sosyal Bilimler içerisinde folklor, bu açıdan doğrudan Batı'nın sömürgelerdeki yönetimlerini desteklemek ve yönettikleri halkları tanıyarak onları yönlendirebilmek üzere kurulmuş, ihtiyaçlara ve ulaşılan malzemelere göre gelişmiş ve dönüşmüş en ilgi çekici bilim dalıdır.

Bugünün "Folklor" terimi, önceleri eski gelenekler, eski hatıralar, halk masalları, şarkıları ve dansları diye adlandırılırken ilk defa 1846 yılında İngiliz rahip William Thoms tarafından kullanılmıştır. İngilizcede halk anlamında birden fazla kelime bulunmaktadır. Türkçede kalabalık, kitle, kavim, millet gibi anlamlar için "halk" kelimesi kullanılmaktadır. Ayrıca bir diğer anlamı da avamdır. Cümlede kullanımına göre bu anlamlardan birinin yerine geçer. Folk kelimesi, mensubiyeti ve kültürel ortaklıkları bulunan kabile, halk ve milleti ifade ederken; denenmiş, kolektif düşünce ve üretimi, paylaşılan kültür birikimi kavramlarını da içerir. Sanayi Devrimi sürecinde şekillenen bir bilim dalı olduğu için bazı araştırmacılarca fabrikasyon ve standart olmayan diye de tanımlanmıştır. Ayrıca Batı'da ve Doğu'da toplumsal sınıf ayrımı olduğu için alt kültürü, avamı temsil eden çoğunluğu da işaret ederken demokrasilerin ve insan haklarının yaygınlaşmasıyla sınıfsal kategorileştirmek ayrımcılık olarak kabul edilmiştir. Folklor tanımlarında da ayrımcı, dışlayıcı ve küçümseyici ifadelerden uzaklaşmıştır. Önceleri ve folklor terimi kullanılmaya başlandıktan sonra da etnografyanın alanına giren maddi kültür ürünlerinin dışında kalan masallar, hikâyeler, gelenekler, görenekler, inançlar, şarkılar diye tanımlanmıştır.

Bizde folklor çalışmalarının başlama tarihi olarak kabul edilen 1913'ten 1970'li, 1980'li yıllara kadar maddi ürünler etnografyanın; manevi ürünler ise folklorun alanı diye tanımlanmıştır. Burada da etnoloji bilim dalı, gelenek ve görenekleri kendi malzemesi kabul ettiği için folklorla halk oyunları, halk şarkıları, hikâyeleri, tiyatrosu ve masallar, atasözleri, deyimler, alkış ve kargışlar kalmıştır. Etnoloji mensupları tarafından 80'li yıllarda bize de Şükrü²'nün genç halk edebiyatçıları diye bir lâkap uygun görülmüştü.

Sosyal antropoloji de malzemeleri yönünden folklorla ihtilaf halinde olmuştur. Halbuki aynı malzemeyi farklı metot ve amaçlarla farklı bilim dalları kullanabilir. Antropologların insan zihninin çalışma yöntemleri, ortaklık ve ayrılıkları, üretimleri alanında ortaya koydukları hipotez ve teoriler folklor araştırmacılarına malzemelerinin kaynakları, doğaları gibi pek çok konuda yol gösterici olmuştur. Folklor, zaman içinde gelişerek bir toplumun kültürel birikiminin tamamı ile ilgilendiği için malzeme, metot ve bilgi açısından yukarıdaki bilim dallarıyla birlikte bütün bilimlerle bağlantılıdır. Her anlamda çok zengin bir alt yapıya ihtiyaç vardır.

¹ Günay, U. (2017). *Türk Kültürüne Eleştiri -Sosyal Bilimlerde Alt Yapı Konusunda Düşünceler ve Öneriler-*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2. Baskı, s.154- 158.

² Prof. Dr. Şükrü Elçin.

Mesela Türkler için çok önemli olan atlarla ilgili folklorik bir araştırma yapılacaksa veterinerlik, halk hekimliği için tıp, halk tedavi ve ilaçları için eczacılıkla yolunuz keşişecektir. Aynı şekilde sanat dallarıyla ilgili bilgiler de mimariden resme kadar plâstik sanatlar, müzik alet ve ezgileri için müzikoloji, tiyatro bir folklorcunun müracaat ve bilgi kaynakları arasındadır. Folklor sanat olmamakla beraber malzemelerine sanat ürünleri ve yaratıcılık süreçleri de dahil olduğu için sanatla bağlantısını göz ardı etmemek gerekir.

Hayatın bütünündeki bütün çeşitlilik, gelişim ve dönüşüm folklorcunun ilgi alanı içinde olmak durumundadır. Folklor, kısaca özetlediğim gibi başlangıçta büyük ölçüde halk edebiyatına, geleneklere duyulan ilgi ile başlamış olmakla beraber sanayi devrimi ile yaşanan büyük dönüşümün etkisiyle arkada kalan, terk edilen insanlığın yüzyıllar boyunca ilmik ilmik ördüğü kültürel birikimini içine alarak genişlemiş ve gelişmiş bir bilim dalı haline gelmiştir. Bugün folklorun geçmişle modern arasındaki bağlantıyı da içerdiğini insanlığın geniş manada modernite içinde de ortak mensubiyetlere, kolektif üretim yaratılarına sahip olduğunu anlamak zorunluluğumuz vardır.

Kültürler helezonik halkalar halinde üst üste oturur. Küreselleşme-folklor ilişkisi yeni çağın akademisyenleri için önemli bir araştırma alanıdır. Sanayi döneminde tanımlanan halkın kültürü, bilgi çağı ve siber çağla popüler kültüre dönüşmüştür. Dünün halk kültürü ile bugünün popüler kültürü arasındaki geçişler ve popüler kültürün doğası, birikimi alanlarında da çalışmalar yapmak gerekir. Bilimde kendimizce beğenmediğimiz olguları popüler kültür diye dışlamak hakkımız yoktur. Peşin hükümler ve subjektif değerlendirmeler bilimsel çalışmaların güvenilirliğine zarar verdiği gibi bizi yanlış sonuçlara ulaştırır. Folklor, hem bilim dalı hem de malzeme olarak dinamik bir sürecin içinde doğmuş, dönüşerek ve gelişerek yaşamaya devam etmektedir. Medeniyetler içinde bireysel imzalı eserler yanında daima kolektif kabullere ve birikimlere dayalı ortak ürünler olduğu gibi bireysel eserlerin de zaman içinde geniş kitlelerce benimsenerek kolektif katkılarla yaratıcısının unutulması da söz konusudur.

1958 yılında ABD’de yayımlanan S. Thomson’ın “Motif Indexs of Folk Literature” adlı eserinde 21 araştırmacının 21 farklı folklor tanımı bulunmaktadır. Dün-yada ve bizde de hemen hemen araştırmacı sayısına yakın tanım vardır. Herkes kendi çalıştığı alanı öne alıp malzemelerin isimlerini sayarak folkloru tanımlamıştır. ABD’de artık folklor karşılaştırmalı kültür araştırması olarak tanımlanmakta ve çalışılmaktadır. Folklor çalışmaları, derleme-arşivleme- inceleme- hipotez-teorimetot üretme gibi safhalardan sonra şimdi karşılaştırmalı çalışmalarla kültürün ve kültürlerin tabiatını anlama ve çözümleme yolunda ilerlemektedirler.

Folklor tanımlarında eski ve bugünün toplumlarının gelişmemiş grupları tarafından yaşatılan birikim anlamı da ima yoluyla vurgulanırken, antropologlar Avustralya ve Afrika’da tek katlı medeniyeti yaşayan toplumların birikimlerinin günümüzde canlı ve o toplumların geçerli kültürleri olduğu görüşünü ileri sürünce folklor tanımlarındaki nostalji de çökmüş oldu. Ayrıca dünyanın büyük çoğunluğuyla birlikte bizim gibi çok katlı medeniyet birikimine sahip ülkelerde bu tanımlara göre folklor tarihi malzemeyi mi ifade ediyordu? Öyleyse zaman içinde yaşama

üslubumuza göre dönüşen ve yeni fonksiyonlarla yoluna devam eden kültür ürünlerimizi nereye koyacaktık? Yaşayan ve dönüşerek fonksiyonları çeşitlenen olgular kimin ilgi alanı olacaktı? Sömürge halklarını tanımak ve yönetmek üzere masallar, hikâyeler, halk şarkıları, destanları, gelenekleri ve inançları derleyerek başlayan zamanla bütün milletlerin sanayi devrimi öncesi kültürel malzemelerine yönelen faaliyetler bilim dalı haline gelince kültürün de zenginliği ile parçalardan öte geneli ifade eden bilimsel bir tanım ihtiyacını ortaya çıkardı.

Yazıldığı tarihten bugüne büyük ölçüde kabul gören ve çeşitli önemli sınavlarda benim adımla birlikte sorulan “Folklor Nedir?” sorusunun cevabını 1980’li yıllarda bu kafa karışıklığını giderecek biçimde bir yazıyla³ ortaya koydum. Bilimsel tanımlar dönemsel ve kişiye göre değişen tanımlar olmamalıdır.

Özetle folklor, millî kültür birikiminin toplumun bütününde veya çeşitli gruplarında yaşatılan veri ve varyantlarını derleyen, arşivleyen, inceleyen ve yorumlayan bilim dalıdır. Aynı zamanda malzemenin de adıdır. Bu birikime tarihi olgular girdiği gibi, günümüzde yaşayan, dönüşen ve yeni fonksiyonlar kazanan birikimler de dahildir. Kültür ve medeniyette madde ile mana bir bütündür. Madde mana ile anlam kazanırken, mana da madde ile şekillenir, somutlaşır. Bu bilim dalının başlangıcında ilk dikkat çeken “Halk Edebiyatı” dediğimiz birikim, folklorun zengin alt dallarından biridir. Kültürün bütünlüğü ve bağlantıları ile ortaya çıkar ve mutlaka ezgili, büyük ölçüde müzik aleti eşliğinde ve bir icra töresine uygun olarak sergilenir. Sanatçı- icracı, dinleyici –seyirci ile iletişim halindedir. Gelenek içinde seyirci-dinleyici aynı zamanda bir jüri gibi sanatçı-icracı veya sanatçıları- icracıları denetler. Hem halk hikayeleri hem şiir örnekleri hem de destanlar böyle sergilenir. Bu sebeple Halk Edebiyatı örnekleri icra töresinden, üretildiği ve yaşatıldığı ikliminden, süreçlerden ayrı modern edebiyat türleri ve yaratıcısı belli metinler gibi incelenemez. Her metin bir süreç, icra töresi, sunucu-alıcı etkileşimi içinde var olur. Bu sebeple folklor ürünlerinin derlemecinin bulunduğu ortamlarda bile tam doğal olmadığı düşünülür. Doğal varoluş ortamından ayrıştırılan metin incelendiğinde de netice hasil olmaz. Bu sebeple halk edebiyatını folklorlardan ayırarak YÖK’ün akademik yükseltimelerde ayrı bilim dalı gibi sınıflandırılması doğru olmamıştır. Bu alanda çalışanların ve çalışmalarının sığlaşmasına sebep olmuştur.

2. Türk halk biliminin ulaştığı noktayı nasıl buluyorsunuz? Yapılması gerekenler ve eksiklikler nelerdir?

Üniversitelerimizde folkloru, olması gerektiği gibi bilim dalı olarak algılayan ve sosyal bilimlerle ve diğer bilimlerle bağlantılarını kavrayan, inceleyen, değerlendiren az sayıda akademisyen bulunmakla beraber büyük çoğunluk derleme, tarama, arşivleme ne kadar güvenilir olduğu tartışmaya açık malzemelerle oyalanmaya devam ediyor. Türk kültürü, tarihi derinliği, coğrafi genişliği çok zengin veri ve varyantlarıyla kendine özgü tabiatıyla geldiğimiz noktada tercüme metot ve anketleri aşarak kendi doğasının işaret ettiği hipotez, teori ve metotları ortaya koyacak araştırmacıları bekliyor.

³ Günay, U. (1987). “Folklor Nedir?”, *Türk Folklor Araştırmaları*, s.1987, s.23-29.

Her şeyin Sanayi Devrimi döneminde olduğu gibi yeniden yıkılıp kurulmakta olduğu Siber Çağ⁴’da durduğumuz noktayı üzüntü ile izliyorum. Eleştirel ve stratejik düşünce alışkanlığı olmadan akademik düşünce ve üretim olmuyor⁵. Kopyala yapıştır ile profesör olunuyor ama Türk akademisi gelişmiyor. Türk aydınlanma çağı yaratılamıyor. Türkiye ve benzeri gelişmekte olan ülkelerde Batı’dan devşirilen bilgiler, metotlar alındıkları gündeki gibi tartışmasız kalıplaşıyor ve donuyor, gelişmiyor, dönüşmüyor, bu sebeple de üretme, yaratma ve gelişme süreçlerine girmiyor. Halbuki metotları, bilgileri aldığımız merkezlerde bilgi üretimi de metot geliştirme de hızla devam ediyor. Biz sanayi devrimine öyle mi gireceğiz, böyle mi kavgaları ile uğraşırken sanayi devrimi bilgi devrimine, bilgi devrimi siber devrime dönüştü. Siber devrim de başkalarına evrilmekte. Folkloru, sanayi dönemi anlayış ve yaklaşımlarının gölgesinden kurtararak o dönem de dahil yeni dönüşümler içindeki olgulara bakmak ve kültürün tabiatını insan zihninin yaratma ve üretme süreçlerinin ürünlerine odaklanmak doğru olur. Ayrıca Türk toplumunun da değiştiğini görmek gerekir. Osmanlı toplumu, cumhuriyetin kurulduğu yıllardaki Türk toplumu, 2000’li yılların Türk toplumu arasındaki farkları görmek gerekir. Bu dönemlerden bir örnek seçip sabit kabul etmek bilimsel olur mu?

Yeni nesiller bilgiyi ezberleyip tekrarlaya tekrarlaya anlamsızlaştırmak yerine bilgidен bilgi üretmeyi, sınıflandırma ve metotların bilgiyi kavrama yolları olduğunu öğrenerek taklit yerine yaratıcılığa, tartışmaya, muhakeme etmeye, yeni değerlendirmeler ve yorumlar yapabilecek nitelikler kazanmalıdır. Hayatın dinamik bir süreç olduğunu unutmayarak hep uyanık olmak gerekir.

3. Halk biliminin Türk Üniversitelerinde okutulmaya başlanması ile bu alanda ne gibi değişiklikler oldu?

Yukarıda söylediklerime dayanarak bu soruya yerinde sayıyor diyeceğim. Bilimde gelişme süreklidir ve beraberinde dönüşümler ve yeni araştırma alanları yaratır, hatta içinden yeni bilim dalları bile doğabilir. Daha önce söylediğim gibi ABD’de folklor, pek çok hipotez, teori ve metot çeşitlenmesi ile insanı ve toplumları anlama yolunda gelişerek karşılaştırmalı kültür araştırmalarına dönüşürken ben size soruyorum siz folklordan ne anlıyorsunuz? Önünüzdeki onca malzeme Türk toplumu hakkında size ne söylüyor. Sorguluyor musunuz? Bunca derlenen ve yayınlanan veri ve varyantı kim değerlendirecek? Hangi metotla ne amaçla nasıl ele alacak? Ölçütleriniz neye göre belirlenecek?

Ziya Gökalp’in Batı’dan tekniği alıp Türk harsıyla birleştirip ilerleyeceğiz, sözünün doğrulanması için önce folklorcuların Türk harsının şifre ve kodlarını tespit ederek tanımlamaları gerekirdi. O olmadığı gibi tekniği de sabit zannederek kalıplaşmış söylemlerle ilerlemenin olamayacağını öncelikle üniversitelerin kavraması gerekir. Gökalp’in hedeflediği sanayi devrimi bilgi devrimine, bilgi devrimi siber devrime dönüştü. Tekniğin kültürü dönüştürmekten öte yeni kültürler yaratma potansiyeli olduğunu anlamadan sosyal bilimlerde ve folklorda yol almak mümkün

⁴ Günay, U. (2013). “Folklor ve Siber Çağ”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*. XIII/1 (Yaz 2013), s.213-221.

⁵ Günay, U. (2017). *Türk Kültürüne Eleştiri -Sosyal Bilimler-Eleştirel ve Stratejik Düşünce İlişkisi-*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2. Baskı, s.145- 153.

değildir. Sanayi devrimi dönemi bilim tanımları, metotları ve akademi kavramı ile indeksli dergilerdeki yayınlarla da Eflâton'un 'Mağara Örneği'deki köleler olmaya devam ederiz.⁶

Sanayi dönemi kendi kültürünü yarattı. Mesela fastfood, sanayileşmenin getirdiği fabrikalarda çalışan milyonlarca işçinin zaman darlığı ve ucuz beslenme için üretilen üründür. Başlangıçta bizim gibi gelişmekte olan ülkelere pahalı ve üst sınıflara ulaşarak girdi. Hâlâ da alt gelir düzeyi için ulaşılır ücretlerde değil. Türkiye'de döner, köfte ekmekek, lâhmacun, dürümler, etsiz çiğ köfte, balık ekmekek düşük ücretlerle fastfoodun hızlı ve ucuz olgusuna cevap olarak oluşmuş menülerdir. Ayrıca Türk usulü bu fastfood çeşitleri yoksul kesimlerin doğal beslenmesi haline dönüşmüştür. İşsiz pek çok insana da çok küçük sermayelerle para kazanabilme ve iş sahibi olabilme gibi yeni bir ekonomik imkân sağlamıştır. Beslenme sunum ve tarzlarında yeni görenek ve alışkanlıklar şekillenmiştir. Çorba için gereken hazırlama ve sunum birçok ayrıntı gerektirdiği için hızlı yaşam biçiminde yer alamamıştır. Genç nesil çorbayı mercimek, tarhana ve işkembe ile sınırlı tanımaktadır. Halbuki Türk mutfağının onlarca çeşit çorbası vardır. Türkiye'de ekonomik güçlüklerin ortaya çıkardığı köyden göç, köyün gecekondu kültürüne, gecekondu varoş kültürüne dönüşmesi, kentsel dönüşümlerle varoş kültürlerinin yeniden evrilmeleri oluşmakta olan olguların hepsi folklorun ilgi alanı içinde olmalıdır. Mesela köy düğünleri ile sokak düğünlerini, mahalle arası ikramsız düğün salonları düğünleri gibi Türk kültürünün çeşitli boyutlarda çare üretirken yaşadığı dönüşümler değerlendirilmemeli mi? Türk töresinde aslında kocaya eşini babası gibi koruyup kollama görevini devretmesini temsil eden kuşak bağlama, kırmızı kurdeleye dönüştükten sonra kocanın eşine ve ailesine karşı sorumluluk taşıması kavramı unutulmuş neden kadının cinsel tutumuna indirgenmiştir? Kadını koruma kollama simgesi nasıl kadın cinayetlerine izin verir hale dönüşmüştür? Başlık parası, resmi nikâhın olmadığı dönemlerde ayrılık halinde kadının korunması için, tazminat, yedek akça ve kocaya sorumluluklarını hatırlatırken, mal satın alma ve tepe tepe kullanma gibi bir değersizleştirmeye dönüşmüştür.

Bu örnekler bile folklor malzeme ve bilimin yaşamdaki, medeniyetteki değişimlerle bağlantılı dinamik bir süreç olduğunu göstermektedir. Batılı şarkiyatçıların romantik yaklaşımları ile bilim bağdaşmaz. İnsan ilişkilerinin etkisi ile oluşacak duygusal yaklaşımlardan folklorcuların kaçınması gerekir.

Siber çağ da kendi kültürünü yaratıyor. Amerikalı bir araştırmacı, folklorcu kendi mitini yaratmazsa bilimsel araştırma yapabilir, demiştir. Sizin sorularınızda da açıkça görüldüğü gibi Türk folkloru alanında çalışanlar da kendi yarattıkları mitin dışına çıkabilirlerse bilimin gereklerini ve malzemelerin söylediklerini duyabilecekler.

4. Türkiye'deki ve dünyadaki folklor çalışmalarını kıyasladığımızda neler söyleyebilirsiniz?

Bu sorunun cevabını yukarıda verdiğimi düşünüyorum.

⁶ Günay, U. (2017). *Türk Kültürüne Eleştiri (Eflâton'un Mağara Örneği)*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2. Baskı, s.23- 29.

5. Halk bilimi zenginliği ve kayıpları açısından geçmişle günümüzü karşılaştırdığımızda neler düşünüyorsunuz?

Burada hangi çağa, hangi zamana, hangi coğrafyaya, hangi halka, hangi ölçüye diye sormak lâzım. Zengin, güzel çirkin, iyi, kötü sıfatları sübjektif ve görece- li ifadeler olduğundan bilimde somut, güvenilir değerlendirmeler, araştırma sonuç- ları ve istatistiki tespitler için kullanılması oldukça zordur.

9. yüzyıla göre mi, sizin kastettiğiniz 19. yüzyıldan 20. yüzyıla aktarılanlara göre mi, yoksa 20. yüzyıldan 21. yüzyıla kalanlara göre mi? Hangi kültürle karşı- laştırarak bu sorunun cevabını vereceğiz? Zenginlik ölçütümüz ne olacak? Hangi coğrafyanın halk bilimi? Türkiye'nin mi, Almanya'nın mı, Fransa'nın mı, Azer- baycan'ın mı, Doğu Türkistan'ın mı, Türk Dünyası'nın tamamının mı? Kayıplar- dan kastedilen arkada kalanlarsa, dönüşen ve yeni oluşanlar, kazanılan yeni fonksi- yonlar ve yeni yaratılanlar ne olacak?

Folklor, dil gibi canlı organizmadır ve dinamik yaşama süreciyle bağlantı ha- lindedir. Malzemeleri bir yandan evrilirken diğer yandan bazıları tasfiye edilmekte ve yerlerine yenileri de oluşmaktadır. Asteek ve Maya kültürü gibi dünyada intihar gibi aniden ölüp yok olan kültür pek nadirdir. Kültürler çeşitlenerek, değişerek ve dönüşerek yaşayan organizmalardır. Kültürleri insanlar yaratır ve taşır, aktarır an- cak bilinçle yönetemez ve değiştiremez, yok edemez. Kültürlerin kendilerini yöne- ten iç mekanizmaları, her kültürün şifre ve kodları vardır.

Helen ve Lâtin kültürü çeşitlenerek bugün Batı kültürü dediğimiz geniş coğ- rafyalardaki devlet ve halkların kültürlerini oluşturmuştur. Coğrafi keşifler sonu- cunda İngiliz dili ve kültürü ABD, Kanada ve Avustralya'da üç varyant üretmiş- tir. Türk kültürü ve dili, tarihi göç ve fetihlerle yenilgiler sonrası üç kıtada onlarca lehçe ve kültür varyantıyla hayatini sürdürmektedir. Uydu teknolojisinin yay- gınlaşmasıyla Türkiye televizyonları bütün Türk coğrafyalarında bölge lehçe ve şivelerini Türkiye Türkçesine yaklaştırırken gelenek ve göreneklerin de yeniden buluşmalarının ilgi çekici dönüşümlerin işaretleri olduğunu düşünüyorum. Yeniden bir ortaklaşmanın işaretleri buluna bilir mi? Karacaoğlan Anadolu coğrafyasından Türkmen coğrafyasına göçer mi?^{7/8}

Zenginlikten kastınız malzeme çokluğu mu? Anlamlar, kurallar, değerler bü- tünlüğüne uyum veya uyumsuzluktaki oran mı? Anlamlar, değerler, kurallar bütü- nündeki değişim ve dönüşümleri nasıl görebileceğimiz mi? Son yirmi yıldır artarak süren kadın cinayetlerinde kolektif bilinç altının etkileri var mı? Türk İslâm töre- si diye sunulan erkeğin doğuştan üstünlüğünü ve hanım kardeşlerin ezilmesini fazi- let olarak dayatan aile anlayışının bu zenginlikteki yerini nasıl belirleyeceğiz? Fazi- let kadınlarda aranırken erkekler de neden aranmıyor diye sorgulayamaz mıyız?

Kadının da erkekle eşit bir insan olduğu kabulü 1947'de yayımlanan İnsan Hakları Beyannamesi ile başlamıştır. Kadının erkekle eşitlik mücadelesi sanayi- leşme sürecinde 19. yüzyılda eşit işe eşit ücret mücadelesi sonucu ortaya çıkmıştır.

⁷ Günay, U. (2004). Karacaoğlan Türkmenistan'a Yerleşebilir mi?, *Prof. Dr. Abdurrahman Güzel Armağanı*, G.Ü., Ankara.

⁸ Günay, U. (2008). *Türkiye 'de Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi*, Ankara: Akçağ Ya- yınları, 5. Baskı.

Dünyadaki medeniyet değişikliğini göz önüne almadan folklor çalışması yapılamaz. Türk-İslam töresi 10.-20. yüzyıllar arası dönemin kabul ve ihtiyaçlarını cevaplarırken 20. yüzyılda yaşanan ve halen hız kazanarak süren büyük değişim ve dönüşümleri yeni ihtiyaç ve talepleri, bunlara verilen toplumsal ve kültürel cevapların hepsi bizi ilgilendirir. İslam kavramı altında bazı tarikatlar ve siyasetçilerin etkisinde oluşan ve kabul gören mimariden, müziğe, giyim kuşamdan, gelenek ve göreneklere kadar uzanan İslami olduğuna inanılan Arap ve Fars folklor unsurlarını da barındıran üslubun tespiti, tanımı, tahlili ve değerlendirilmesi kültürel dönüşümlerin unsur vesailerine ışık tutacaktır. Yarınılardaki muhtemel gelişmeleri anlamamıza yardımcı olacaktır.

Teknoloji ile oluşan akıllı evler kadına has gibi kabul edilen ev işlerini devralmıştır. Bunları görmezden gelerek cinsiyet ayrımcı iş bölümleri ve kadın-erkek yeterli öğretim gördüklerinde kadınların da erkekler kadar bazen de daha başarılı oldukları anlaşıldığına göre Dede Korkut Kitabı'nın mukaddemesinde yer alan "Kadınlar dört dürlüdür." tanımlamasını savunmaya devam mı edeceğiz? Erkekler kaç türdür diye sormayacak mıyız?⁹ Kutadgu Bilik'te Arap-Fars-Hint kültürlerinden Türk kültürüne aktarılan kadınları aşağılayan tanımlama ve sınıflandırmaları eleştiremeyecek miyiz?¹⁰

6. Günümüzde Türk anlatı türleri ve halk şiirini göz önüne aldığımızda nasıl bir tablo görürsünüz?

Yukarıdan beri söylediklerimin ışığında yaşadığımız çağda anlatı türlerinin ve halk şiirinin yaşaması sizce mümkün mü? Eğer 16. yüzyıldan 20. yüzyıla taşınan ve tespit edilen örnekleri soruyorsanız bunlar aynen devam ediyorsa Türk toplumu tarihte kaybolmuş olmaz mı? Folkloru geçmiş ve yaşayan kültürü tanımak, araştırmak, incelemek ve anlamak olarak algılamazsak ve malzemeleri sabitlesek bilimsel çalışma yapamayız.

Folklor ürün ve geleneklerinin sürekliliğini, evrilmesini ve dönüşümünü sergileyen en dikkat çekici gelenek Âşık Edebiyatı geleneğidir (Günay, 2008). Bizim halk şiiri dediğimiz aslında âşıkların türküleridir. Sözleri bu gelenekten ayırıp modern şiir gibi değerlendirmek folklorun tabiatına aykırıdır.

20. yüzyılda işaretlerini veren 21. yüzyılda sürmekte olan Âşık Edebiyatı'nın önceleri pop şimdilerde özellikle Anadolu Rock denilen popüler müzik içine şifre ve kodları yanında çeşitli birikimleriyle taşınması üçüncü Türk kültür dairesinde yeni bir oluşumla canlılığını sürdürmesi bence kültürdeki sürekliliği ve fonksiyonelliğin önemini göstermesi açısından çok önemlidir. Birinci Türk kültür dairesindeki ozanlar ikinci Türk-İslâm kültür dairesinde âşıklara dönüşürken hem anlatım türleri hem de nazım türleri, ezgi ve müzik aletleri de değişmiştir, Batılılaşma ile başlayan 3. kültür dairemizde âşıklar şimdilik belli bir terimle ve adla anılmamakla beraber Barış Manço'da ilk örneğini gördüğümüz çok dikkat çekici bir dönüşümle hayatiyetini korumaktadır. Âşık Edebiyatı bir ölçüde ferdi ürünleri içermekle bera-

⁹ Günay, U. (2017). Türk Kültürüne Eleştiri -Kutadgu Bilig ve Kültür Değişmesi-. Ankara: Akçağ Yayınları, 2. Baskı, s.82- 98.

¹⁰ Günay, U. (2017). Türk Kültürüne Eleştiri -Dede Korkut Hikâyelerindeki Karakterlerin Tahlili-. Ankara: Akçağ Yayınları, 2. Baskı, s.98-118.

ber büyük ölçüde geleneğin belirlediği müzik ve edebiyat yaratmalarından oluşur. Âşıklık geleneğinde bireysel yaratmalarla geleneksel kabul ve ortaklıkların birbirinden ayrılması zaman zaman imkânsızdır. En tanınmış ozanlardan Karacaoğlan ve Pir Sultan Abdal'ın şiirlerinin asıl nüshalarını tespit mümkün olmadığı gibi birden fazla Karacaoğlan ve Pir Sultan Abdal mahlasını kullanan ozan olduğu da bilinmektedir. Âşık Edebiyatı geleneği içinde hikâyeler ve şiir metinleriyle birlikte şairler de varyantlaştığı için Türk folklorunun önemli bir alanıdır. Âşıkların pek çoğunun hayat hikâyesi efsaneleşmiş veya efsanelere karışmıştır. Köroğlu'nun kırklara karışması gibi âşıkları kırklardan ayırarak bireysel olarak somutlaştırılmayınca gelenek içinde o isme ait üslubu tespit etmek daha gerçekçi hale gelmiştir. Üçüncü Türk kültür dairesinde Barış Manço ile simgeleşen pek çok başka sanatçı ve grupta bazı unsurların temsil edildiğini gördüğümüz bu gelenekte öncekinden farklı olarak bireysel özellikler çok belirgin olmakla beraber aşıklık kavramı içinde yer alan şifre ve kodların sürekliliği dikkat çekicidir.¹¹

Halk edebiyatı diye adlandırılan alanda atasözleri, deyimler, bilmeceler, fıkralar, alkişlar ve kargışlar dışındaki türler yeni yüzyılda hayatiyetlerini büyük ölçüde kaybederken gösteri sanatları ve eğlence alanlarında fonksiyon kazanan halk oyunları ve aşık edebiyatı dönüşerek yaşamaya devam etmekte. Folklor ürünlerine bilimsel açıdan baktığımızda Türk kültürü ve kültürlerin tabiatları ile ilgili oluşumları görebiliriz. Meddahlık ve orta oyunu unsurları da modern Türk tiyatrosu, Türk sineması ve çizgi filmlerde değişik biçimlerde kullanılmakta ve yaşatılmaktadır.

7. Folklor ürünlerinin yer aldığı mahalli yayınlarda sevindirici bir artış görüyoruz. Bunu nasıl değerlendirirsiniz?

Bu konuda bilgi sahibi değilim.

8. Türk dünyası ile kültürel ilişkilerimizde folklorun rolünü anlatır mısınız?

Türk dünyası ile varoluş noktamız aynı ve birinci kültür dairesinde ortak olduğumuzu biliyoruz. İkinci kültür dairesinin başlangıcında Karahanlı sahasında yazılan Dîvânü Lügâti't-Türk, Kutadgu Bilig, Atabetü'l-Hakayık ve Anadolu-Azeri coğrafyasının kesiştiği alanda şekillenmiş olan Dede Korkut Kitabı bütün Türk coğrafyalarının ortak mirasıdır. Tarihin akışı içinde Türk devletleri çoğaldıkça coğrafya Asya'nın tamamına yakın bölümünden Avrupa ve Afrika'ya kadar genişleyince Türk kültürü de çeşitlenmiştir. Türk dili tasniflerine paralel Türk kültür tasnifleri de değerlendirilebilir diye düşünüyorum.¹²

Bugün bağımsız yedi Türk devleti, başka devletlerin içinde özerk ve muhtar cumhuriyetler yanında azınlık statüsünde Türk gruplarının yanında 1960 sonrasında çoğunlukla Avrupa'ya ve diğer gelişmiş dünya ülkelerine çalışmak üzere gidip yerleşik hale gelen 10 milyona yakın Türk'ün folkloru yaşadıkları coğrafya ve tarihleri dolayısıyla yakın ilişkide buldukları halklar göz önüne alınarak değer-

¹¹ Günay, U. (1992). "Cumhuriyet Terkibi ve Barış Manço". *Milli Folklor*, s. 13, c.2, s. 2-4.

¹² Günay, U. (2001). Türk Dili Tasnifleri ile Türk Kültürü Tasnifi Konusunda Görüşler. *Uluslararası Türkistan Halk Kültürü Sempozyumu*, Muğla Üniversitesi Yayınları, Muğla.

lendirilebilir. Başlangıçtaki ortaklıkların diğer kültürlerden hangi unsurları aldıkları hangi unsurları reddettikleri bence Türk kültürünün tabiatını anlamakta önemli bir fırsattır. Yeni nesil folklorcular Anadolu sahası malzemelerini tarihi süreçlerin getirdiklerini göz önüne alarak Türk dünyası malzemeleri ile karşılaştırmalıdır. Türk dünyası karılaştırmalı folklor çalışmaları el yordamı ve içgüdüsel yapılmamalı, tarihi, coğrafyayı, farklı kültürleri ve başlangıçtaki ortaklığımızı da hesaba katarak bilimsel karşılaştırma metotları geliştirmek de acilen yapılması gereken görevlerdendir. Bu alanda çalışacaklar, Türk lehçelerini orijinal metinleri okuyup anlayacak ölçüde öğrenmelidir. Çeviri ile fikir sahibi olunabilir ama bilimsel sonuçlara ulaşılmaz. Anadolu sahası için Arapça, Farsça ne kadar gerekli ise Orta Asya için Rusça ve Çince o kadar gereklidir. Rumeli ve Balkanlar söz konusu olduğunda Slav kökenli diller, Yunanca ve diğer pek çok dile ihtiyaç duyulacaktır.

9. İyi bir folklor araştırmacısı hangi özelliklere sahip olmalıdır?

Yukarıdan beri anlattıklarımı dikkatlice bakarsak pek çok ipucu bulabiliriz. Folklor araştırmacısı temelde kültür araştırmacısı olduğunu bilmelidir. Mutlaka yabancı çalışmaları izleyecek kadar en az bir Batı dili bilmelidir. Türk kültürü dışında başka kültürleri de tanımalıdır. Kültür alışverişinin boyutlarını bilirse neyin ortak insanlık mirası veya yakın kültürlerin alışverişleri sonucu mu olduğunu, nelerin bazı kültürlerle has olduğunu görebilir. “Üç kıtada at sürmüştük.” söyleminin gerçek anlamı dünyadaki devletlerin ve halkların hemen tamamına yakını ile iletişimimiz ve kültürel bağlantılarımız olduğudur. Türk ve dünya tarihi bilmek olabildiğince çok sayıda yabancı dil öğrenmek niteliklerimizi artırır. Elinde bir teyple köye gitme ve kaynak kişilere sevimli görünme dönemleri geçti. Artık Türkiye’nin içinde bile eski derleme metotlarıyla yol alamazsınız. Ben bilmiyorum, size sorayım: 21. yüzyıl Türkiye’si ve diğer Türk coğrafyaları için yeni derleme metotları çalışması yayımlandı mı?

10. Cumhuriyet dönemi halk bilimi çalışmalarında bazı kurumlar ve kişilerin önemli payı bulunmaktadır. Öncelikle Halkevleri, Atatürk Üniversitesi ve MİFAD (Milli Folklor Araştırma Dairesi)’in bu konudaki çalışmalarını nasıl değerlendirirsiniz?

Bu kurumların hepsi kendi dönemlerine göre folkloru kapsamlı bir biçimde anlayarak Türkiye sınırları içindeki yazılı ve sözlü malzemeyi derleme, arşivleme ve yayımlama alanlarında önemli çalışmalar yapmışlardır.

1947 yılında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Türk Halk Edebiyatı kürsüsünün kapatılmasından sonra 1958 yılında kurulan Atatürk Üniversitesi, Türk Halk Edebiyatı çalışmalarının folklorun önemli bir alanı olduğunu kavrayarak o dönemin çağdaş bilimsel çalışmalarına paralel bir olgunlukta dikkat çekici gelişmeler sağlamıştır. Daha sonra açılan üniversitelerin Türk Dili Edebiyatı Bölüm programlarında halkbilimi ve halk edebiyatı derslerine yer verilmesi, zamanla halkbilimi bölümlerinin açılması Atatürk Üniversitesi’nde Prof. Dr. Mehmet Kaplan’ın Edebiyat Fakültesi Dekanlığı süresince başlattığı halk kültürü araştırmaları, akademik kadro oluşturmak ve halktan derleme ve arşivleme yapmak gibi bilimsel yaklaşımları sonucu olmuştur. Türk halkbilimi çalışmalarında Atatürk Üniversitesi ve orada yetişen bilim kadrosunun Türk Üniversitelerine dağılması

sonrasında yaşanan gelişmeler olumlu ve olumsuz yanlarıyla başlı başına bir araştırma konusudur. Türk bilim tarihi için de gereklidir.

MİFAD'da Kültür Bakanlığı içinde bu adla faaliyet gösterdiği yıllar içinde yazılı ve özellikle sözlü malzemenin derlenmesi, arşivlenmesi ve bilimsel çalışmaların yol haritasını belirleyen bibliyografya alanında dikkat çekici çalışmalar yapmıştır, üniversitelerle iş birlikleri kurmuş ve eğitimler vererek derlemeciler yetiştirmiştir. Dönemi için çağdaş ilerlemeyi yakalamaya çalışmıştır.

O yıllarda Devlet Plânlama Teşkilatı'nda yanlış hatırlamıyorsam 5. Kalkınma planı çerçevesinde folklor çalışmaları ile ilgili benim de bulunduğum komisyonda, ben bürokrasi ve politikanın gölgesi altında MİFAD'ın akademik gelişmesini sürdürmeyeceğini, bu sebeple MİFAD'ın bakanlıktan ayrılarak Atatürk Dil Tarih Kültür Kurumu gibi özerk ve akademik bir kuruma dönüşmesini önerdim ve beş yıllık kalkınma plânına konulmasını gündeme aldırılmışım. Duyduğuma göre benim arkamdan bakanlık bürokratları böyle bir yapıda akademik kadrolar söz sahibi olur, bürokratlar makamlarını kaybeder endişesi ile bu öneriyi gündemden çıkarmışlar. Makam kimseye bâki değil, hepimiz ölümlüyüz. Ama doğru hizmet ve kurumlar ebedi olan millete ve devlete gelişerek katkı sağlamaya devam eder. Bugün görüldüğü üzere bürokrasi ve politika MİFAD'ı yok etti. Çalışmalar da tıkanıp kaldı. Halkevleri de 1950'lili yıllara kadar bugün de yararlanılan önemli çalışma ve kaynak niteliğinde yayınlar yapmış ve folklor alanına ilgiyi diri tutmuştur.

11. Yine bu alanda öncü kişilerden Prof. Dr. Pertev Naili Boratav ve Prof. Dr. Mehmet Kaplan'ın çalışmaları hakkında ne düşünüyorsunuz?

Folklor çalışmaları açısından Prof. Dr. Fuad Köprülü'den sonra Prof. Dr. Pertev Naili Boratav, Prof. Dr. İlhan Başgöz, Prof. Dr. Mehmet Kaplan, Prof. Dr. Şükrü Elçin, Prof. Dr. Orhan Acıpayamlı, Prof. Dr. Sedat Veyis Örnek folklorun bir bilim dalı olarak akademik kabulü ve gelişmesi açısından her türlü takdirin üstünde önemli ve saygıdeğer bilim adamlarıdır.

Pertev Naili Boratav ve İlhan Başgöz, 1947 yılında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Halk Edebiyatı kürsüsünün lağvedilerek üniversiteden atılmalarına rağmen Türk kültürüne, bilime ve kendilerine olan saygıyla Boratav Fransa'da Sorbon'da, Başgöz ABD'de Indiana Üniversitesi'nde yaptıkları önemli çalışmalarla zirveye çıkmışlardır. Türk kültürüne ve akademisine uzaktan büyük katkıda bulunmanın ötesinde dünyada Türklüğü temsil etmişlerdir. Genç nesiller üniversitelerin neden özerk ve özgür olması gerektiğini ve politik tercihlerle üniversitelere müdahalenin ne kadar yanlış ve zararlı olduğunu bu iki değerli bilim adamının hayat hikâyelerinde açıkça görebilirler.

Akademiye tanımayan politikacı, yetersiz ve kıskanç öğretim elemanlarının tarafı tutumlarıyla üniversitelere yaptıkları müdahaleler sonucunda Boratav ve Başgöz yurtdışına gitme imkânı bularak yetenekleri, disiplinleri ve çalışkanlıklarıyla var olmuşlardır. Yurt dışına gitme imkânı bulamayanlar veya Nihal Atsız gibi gitmemeyi tercih edenlerin yetenekleri, Türk bilimine yapabilecekleri büyük hizmetler devlet eliyle ziyan edilmiştir. Nihal Atsız, romancı ve şair olarak Süleymaniye Kütüphanesi'nin arka odasında ömrünü tüketirken, onlarca bu muameleye uğrayanlar sağda solda yitip giderken nesiller bilim üretebilecek insandan mahrum

kalmışlardır. Sanatçılar, bilim adamları, sıradan insanlara göre aykırı özellikler taşırlar. Bu aykırılıkları günlük hayat tolere edemeyebilir, ancak önemli katkıları göz önüne alarak akademinin farklılıkları tolere etmesi gerekir. Akıl oyunları adlı film böyle bir uç örneği anlatması bakımından ilgi çekicidir. Almanya’da Friedrich Nietzsche, İngiltere’de Bertant Russel bu grupta bilim adamlarıdır.

Türk Üniversiteleri neden dünya sıralamalarında gerilerde iken dünya üniversitelerinde ve araştırma kurumlarında zirvede Türk bilim insanları var? Cumhuriyetin kazanımı olan Hıfzıssıhha neden Pfizer/ BioN Tech’e dönüşmemiştir? Prof. Dr. Özlem Şahin ve Prof. Dr. Uğur Şahin neden Türkiye’de üretme imkânı bulamamıştır? Prof. Dr. Aziz Sancar neden Türkiye’de üretken olamamıştır?

Lafa gelince insanı yaşat ki devlet yaşasın derken, 1944’ten beri her genç nesli bir sebeple postallarla ezmenin ve yanlış mahkemelerle süründürmenin sonuçlarını ne zaman göreceğiz. Ezilip sürünmemiş olanların gördüklerinin, duyduklarının korkusu ile sorumluluk alamayan, ben bilmem büyükler bilir, kaçıışı içinde gelişemeyecekleri malum değil mi? Küsererek suskunluğa gömülen binlercesi de şehit verdiklerimizle beraber yitirdiklerimiz olmuyor mu?

Üniversiteler özerk ve özgür olmalıdır ki “Fikri hür, irfanı hür nesiller yetişsin.”

Prof. Dr. Mehmet Kaplan, kendi ihtisas alanı olmamasına rağmen gerçek ve nitelikli bir akademisyen olarak Atatürk Üniversitesi’nin kurucu dekanlarından biri olarak Türk kültürünün halk kültürü diye adlandırılan ve o dönemde Erzurum ve çevresinde canlı örneklerinin hayatiyetini sürdürdüğü birikimi bilimsel yollarla derlenip incelenmesi için dikkat çekici çalışmalar başlatmıştır. Derleme ve arşivleme çalışmaları yanında bu alanda yönettiği beş doktora teziyle Türkiye’de Folklor çalışmalarının bilimsel gelişmesini ve kurumlaşmasını sağlamıştır. Hocanın, Hisar dergisinde çıkan “Işıklı Bir Şehir” adlı yazısı Cumhuriyetin ilk neslinin Türkiye ütopyasını anlatır.

Prof. Dr. Şükrü Elçin, Hacettepe Üniversitesi’nde önce Sosyal ve İdari Bilimler Fakültesi, daha sonra Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölüm başkanlığı süresince hem bireysel hem kurumsal dikkat çekici akademik çalışmalar yapmıştır. Onun öncülüğünde yürütülen faaliyetler sonucunda folklor, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü programında ders statüsünden önce müstakil öğrenci alan anabilim dalına daha sonra Türk Dili ve Edebiyatı’ndan ayrılarak bağımsız bölüm haline gelmiştir.

Prof. Dr. Orhan Acıpayamlı, Prof. Dr. Sedat Veyis Örnek de (Halkbilimi, 1977) DTCF Etnoloji Bölümü öğretim üyeleri olarak kendi bilim dallarından hareketle halkbilimine önemli katkılar yapmışlardır. DTCF’de Halkbilimi Bölümü’nün açılmasına öncülük etmişlerdir. Ayrıca Sedat Veyis Örnek’in İlahiyat Fakültesi çıkışlı olması, Dinler Tarihi alanındaki uzmanlığı da inançlar ve adetler alanlarında dikkat çekici çalışmalar yapmasını sağlamıştır. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Profesörü Hikmet Tanyu’un da inançlarla ilgili yaptığı önemli çalışmalarını da hatırlamakta yarar var diye düşünüyorum. Yukarıda da söylediğim üzere folklor bütün bilim dalları ile mutlaka kesişir, onlardan yararlanır ve bu bilim

dallarına sonuçlarıyla katkıda bulunur. Bu sebeple Türk Halk Edebiyatı'nı folklor-
dan ayırdığınızda sağlıklı bir değerlendirme yapamazsınız.

Türkiye'de folklor çalışmaları genellikle bizim gibi edebiyat alt yapısı ile ge-
liştirilenler, etnoloji ve antropoloji alt yapısından hareketle yapılanlar olmak üzere
üç farklı yaklaşımla yapılmıştır. Yeni nesillerin bu üç yaklaşımla hazırlanan çalış-
maları tanıyarak yol almaları daha sağlıklı ve çok yönlü değerlendirmelere ulaşma-
larını sağlayacaktır. Ayrıca Özdemir Nutku ve Prof. Dr. Metin And'ın halk tiyatrosu
ve gölge oyunu alanındaki çalışmaları da çok kıymetli çalışmalardır. Burada
daha isimleri anamadığım pek çok bilim insanı folklorlara önemli katkılarda bulun-
muşlardır. Cumhuriyetin birinci neslini temsil eden bu bilim adamlarından feyz
alan ve Atatürk Üniversitesi'nde yetişen Muhan Bali, Bilge Seyidoğlu, Saim Saka-
oğlu, Fikret Türkmen ve ben; Hacettepe ekolünü temsil eden Dursun Yıldırım,
cumhuriyetin ikinci nesli olarak devraldığımız bilimsel çalışmaları geliştirerek pek
çok yenilik ve önemli katkı ile bugünlere getirdik. Bu nesilde yapılan bazı çalışma-
lar bugün de zirvede ve önemini korumaktadır. Bizim yetiştirdiğimiz üçüncü nesil-
de de önemli bilim insanları olduğunu bilmekle beraber bu dönemin ve onların
yetiştirdiği dördüncü neslin de eleştirel bir değerlendirilmesi yapılmalı diye düşün-
üyorum. Ancak böyle eksikler tamamlanır, yanlışlar düzelir ve daha hızlı yol alı-
nabilir.

KAYNAKLAR

“Pertev Nâili Boratav’ı Kaybettik, www.milifolklor.com.

Günay, U. (1987). “Folklor Nedir?” *Türk Folklor Araştırmaları*, s.1987,
s.23-29.

Günay, U. (1992). “Cumhuriyet Terkibi ve Barış Manço”. *Milli Folklor*, s.
13, c.2, s. 2-4.

Günay, U. (2001). *Türk Dili Tasnifleri ile Türk Kültürü Tasnifi Konusunda Görüşler*. Uluslararası Türkistan Halk Kültürü Sempozyumu, Muğla Üniversitesi Yayınları, Muğla.

Günay, U. (2004). Karacaoğlan Türkmenistan'a Yerleşebilir mi? Prof. Dr. Abdurrahman Güzel Armağanı, G.Ü., Ankara.

Günay, U. (2008). *Türkiye'de Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi*. Anka-
ra: Akçağ Yayınları, 5. Baskı.

Günay, U. (2013). “Folklor ve Siber Çağ”. *Türk Dünyası İncelemeleri Der-
gisi*. XIII/1 (Yaz 2013), s.213-221.

Günay, U. (2017). *Türk Kültürüne Eleştiri*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2.
Baskı, s.154- 158.

KÜLTÜR EVRENİ DERGİSİ

ISSN: 1308-6197

Yayın İlkeleri

1) Kültür Evreni Dergisi yılda dört kez yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir.

2) Kültür Evreni Dergisinde [halk bilimi, dil bilimi, müzik, edebiyat, Türklük bilimi, mitoloji] alanında makalelerin yanısıra; söyleşi (sohbet, röportaj), eleştiri, tanıtım ve haberler yer alabilmektedir.

3) Kültür Evreni Dergisinde yayımlanacak yazılar, daha önce herhangi bir yayın organında, sosyal medyada (internette) yayımlanmamış olacaktır.

4) Kültür Evreni Dergisinin dili; Türkiye Türkçesi, Türk dilinin diğer lehçeleri (Azeri Türkçesi, Kazak Türkçesi, Özbek Türkçesi, Kırgız Türkçesi, Kırım Türkçesi vb.), İngilizce ve Rusça'dır.

5) Kültür Evreni Dergisinde, 4. maddede belirtilen dil ve lehçelerde yayımlanacak yazı ve makaleler; Lâtin, Kril ve Arap elifbası ile kaleme alınabilir. Ancak, makalede (yazıda); Türkçe özet ve anahtar kelimeler, İngilizce özet (abstract) ve anahtar kelimeler (keywords) ile genel kaynakça Lâtin harfleri ile yer alır.

6) Türkiye Türkçesiyle kaleme alınan yazılara, Türkçe özet ve Türkçe anahtar kelimeler ile İngilizce özet ve İngilizce anahtar kelimeler mutlaka eklenecektir.

7) Türkiye Türkçesi dışında; Türk dilinin diğer lehçelerinde kaleme alınmış yazılara, Türkçe özet ve Türkçe anahtar kelimeler, İngilizce özet ve İngilizce anahtar kelimeler ile o lehçeyle özet ve o lehçeyle anahtar kelimeler mutlaka eklenecektir.

8) İngilizce kaleme alınmış yazılara, İngilizce özet ve İngilizce anahtar kelimeler ile Türkçe özet ve Türkçe anahtar kelimeler mutlaka eklenecektir.

9) Rusça kaleme alınmış yazılara, Rusça özet ve Rusça anahtar kelimeler, İngilizce özet ve İngilizce anahtar kelimeler ile Türkçe özet ve Türkçe anahtar kelimeler mutlaka eklenecektir.

10) Özetler, hangi dilde ve hangi lehçede olursa olsun; 100-250 kelime arası ve tek paragraf olmalıdır. Tek cümlelik özetler kesinlikle kabul edilmeyecektir. 100 kelimenin altında veya 250 kelimenin üstündeki özetler de kabul edilmeyecektir.

11) Özetler; hangi dil ve hangi lehçede olursa olsun, makaledeki bilginin kısaca bir tanımıdır. Makalenin ana kısımlarının (giriş, bulgular ve yöntem, sonuçlar, tartışma ve öneriler) her birinin kısa bir özetini içermelidir. Okuyucunun makalenin içeriğini; kısa zamanda ve hassasiyetle belirlemesine, kendi ilgi alanlarıyla ilişkisini saptamasına ve böylece makaleyi bütünüyle okumaya ihtiyaç duyup duymayacağına karar vermesine imkân vermelidir.

12) Özetlerde; araştırmayı yapılmaya değer kılan neden ve çözülmeye çalışılan problem belirtilir. Araştırma sürecinde kullanılan yöntem, kapsam, zaman, yer ve verilen özellikler belirtilir. Kapsama alınan ve kapsam dışı bırakılan değişkenler açıklanır. Elde edilen en önemli sonuçlar sunulur. Bulgular rakamsal olarak ortaya konulur. "Çok, az, büyük, biraz" vb. gibi belirsiz ifadeler kullanılmaz. Elde edilen sonuçların önemi ve araştırma alanına kattığı bilginin önemi belirtilir. Sonuçların genellenebilir olup olmadığı, potansiyel olarak genellenebilir olup olmadığı ya da belirli bir duruma bağlı olarak ortaya konulup konulmayacağı belirtilir. Bilgiler genellikle birer cümle olarak verilir, bulgu ve sonuç kısmı birkaç cümleden oluşabilir. Uygun bağlaçlar kullanılarak bütünlük sağlayacak şekilde dü-

zenlenir. Cümleler açık ve anlaşılır olmalıdır. Cümlelerde geçmiş zaman kipi kullanılır. Özetle; tablo, şekil, atıf ve referans kullanılmaz.

13) Anahtar kelimeler (keywords), yayının elektronik ortamda taranmasına, dizinlenmesine yardımcı olduğu gibi yayına hazırlama süreçlerinde hakem ve editörlere katkı sağlamaktadır. Anahtar kelimeler, ilişkili terimler dizini (gömü=thesaurus), dizin (index) vb. araçlardan seçilmeli, rastgele verilmemelidir. Bilgiye erişimde anlamlı olabilecek darlık ya da genişlikte seçilmelidir. Terimlerin ve kavramların seçimi mümkün olduğunca erişimi anlamlı kılacak biçimde yapılmalıdır. Anahtar kelime sayısı makalenin erişimine imkân verecek alanları içerecek sayıda (en fazla 5) olmalıdır. Özellikle edebiyat alanında makalede incelenen yazar ve eser adlarının erişim ögesi olduğu unutulmamalıdır.

14) Yazıların (makalelerin) başlıkları 12 kelimeyi aşmamalıdır. Başlık, makaleyi belirleyici olmalı, makalenin temel kavramlarını, tartışmalarını ve savını (tezini, iddiasını) yansıtmalıdır.

15) Bir makale hangi dilde ve lehçede kaleme alınmış olursa olsun; Türkçe başlık, İngilizce başlık, Rusça başlık mutlaka olmalıdır.

16) Makalelerin (yazıların) yazım sırası şöyle olmalıdır:

a) Yazının Başlığı

-Türkçe başlık

-İngilizce başlık

-Rusça başlık

Not: Yazı hangi dil ve lehçede yazılmış ise o başlık önce yazılmalıdır.

b) Özetler

-Türkçe özet ve anahtar kelimeler

-İngilizce özet (abstract) ve anahtar kelimeler (keywords)

Not: Yazı hangi dil ve lehçede yazılmış ise o dildeki özet ve anahtar kelimeler önce yazılmalıdır.

c) Makale Metni

d) Kaynakça

e) Ekler (varsa)

f) Geniş özet (summary) (isteniyorsa)

17) Yazılar, (Microsoft Word) programıyla gönderilecektir. Yazı, Türkçe veya İngilizce ise, Times New Roman; Azeri lehçesinde ise, Times Roman Azlat (veya benzeri); Rusça ise Times Cyr (veya benzeri) olmalıdır. Gönderilen yazının yanında, yazının fontları mutlaka olmalıdır. Yazının içinde resim, nota vb. var ise baskıya uygun yüksek çözünürlükte gönderilmelidir.

18) Yazılar (makaleler), başlıklar, özetler, metin, dipnotlar, kaynakça vb. dahil minimum 2000 kelimedenden az olmamalıdır. Yani, Kültür Evreni dergisinin sayfa standardına göre 5 sayfadan daha az olmamalıdır.

19) Makale metninin içindeki alıntılar ve göndermeler; yazar soyadı, yayın yılı, sayfa numarası biçiminde parantez içeride belirtilecektir. Mesela; (Boratav 1987:9)

20) Dipnotlar yalnızca açıklamalar için kullanılacak ve aynı yazı karakteriyle daha küçük punto ile yazılacaktır.

21) Metin içinde belirtilen alıntılar ve göndermelerin yeri; “KAYNAKÇA” başlığı altında soyadı başta olmak üzere alfabetik sıraya göre sıralanacaktır. “KAYNAKÇA” yazının (makalenin) en sonunda ve eklerden önce verilecektir.

a) Kitaplar için;

[KÖPRÜLÜ, M.Fuat(2009). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara, Akçağ Yay.,s.209-210.]

b) Makale ve bildiriler için;

[ASAN, Veli: (1995).”Tahtacı Türkmenleri-IX: Tahtacılar da Musahiplik”, *Cem*, V(49), s. 44-45]

22) Yazılar; e-posta (e-mail) olarak (**kulturevreni@gmail.com**) mail adresine gönderilecektir. Arzu edilirse yazılar; derginin (**www.kulturevreni.com**) sitesinde “makale gönder” menüsüne tıklanılarak ve ilgili alanlar doldurularak da gönderilebilir.

23) Dergi Temsilcilerine aracılığıyla gönderilen makaleler, yine mutlaka (**kulturevreni@gmail.com**) e-postası kanalıyla iletilecektir.

24) Dergiye yayımlanmak üzere gönderilen yazılar; hakem heyeti içinde yer alan konuyla ilgili en az iki uzmana gönderilecek ve yazılar gelecek raporlara göre yayımlanacak veya yayımlanmayacaktır. Düzeltmeler varsa yazı sahiplerine düzeltmelerin yapılması amacıyla geri gönderilecektir. İncelenmek üzere yazı gönderilen uzmanların (hakemlerin) adları yazarlara, yazarların adları, uzmanlara (hakemlere) kesinlikle bildirilmeyecek, gizli tutulacaktır. Çift taraflı körleme ilkesi (double blind referee) bozulmayacaktır. Hakemlerin yazı ile ilgili verdiği karar Yayın Kurulu’nda değerlendirilecektir. Yazıların yayımlanıp yayımlanmayacağı veya değişikliklerin neler olması gerektiği Yayın Kurulu tarafından kararlaştırılacaktır.

25) Dergimize gönderilen yazılara yayımlandığında herhangi bir telif ücreti ödenmeyecektir.

UNIVERSE CULTURE JOURNAL

ISSN: 1308-6197

Publication Principles

1) *Universe Culture* published four times a year is an international peer reviewed journal.

2) *Universe Culture* journal includes scientific articles about [folklore, linguistics, music, literature, Turcology and mythology]. In addition, interview (chatting, conversations), critique, book-review and news are available for publishing in this journal.

3) Previously unpublished articles should be submitted to the *Universe Culture* journal: at the any printed, net and magnetic facilities.

4) The languages of the *Universe Culture* journal are Turkey Turkish, the other dialects of Turkish (dialects of Azerbaijani, Kazakh, Uzbek, Kyrgyz, Turkmen, Crimean Tatars etc.), English and Russian.

5) Writings and articles which will be published (with 4th article will be mentioned in the specified languages and dialects) is to be written in Latin, Cyrillic and Arabic alphabet. The article (writing) should be include abstract, and key words Turkish and English and also general bibliography in Latin letters.

6) The article in Turkey Turkish should be include Turkish and English abstract and key words.

7) The article in other dialects of Turkic language should be include abstract and key words in Turkish, English and language of main text abstract and key words.

8) The article in English should be include English and Turkish abstract and key words.

9) The article in Russian should be include Russian, English and Turkish abstract and key words.

10) Abstract should include at least 100 upmost 250 words and in form of one paragraph in any language. Abstracts as only one sentence not be accepted. Abstract, the top of less than 100 words or 250 words will not be accepted.

11) Abstract, no matter in which language and dialect; is a brief description of knowledge in the article. Abstracts should also include a brief abstract of each main part in the article (introduction, findings and methods, results, discussion and proposals). Therefore abstracts should be comprehensible enough for the readers to have an idea about the article with precision in a short time and to determine the relationship between their own interests. So that, the abstract should enable the readers to decide about the necessity to read the entire text.

2) In abstracts; reason that is worth investigating and the problem to be solved are indicated. In the research process; method, scope, time, place and the specified properties are also indicated. Included and excluded variables are explained. The most significant results are presented. Results can be demonstrated numerically. Non-specific statements such as “So, little, big, little” etc. are not used. The importance of the results and their contribution to the research area are indicated. There are also indications about whether these results can be generalizable or potentially generalizable or whether to be put forward due to a particular situation. Information is usually given in one sentence. Some of the findings and conclusions may consist of a few sentences. Sentences are arranged so as to ensure integrity using appropriate connectors. Sentences should be clear and understandable. Past tense is used in sentences. In abstract; tables, figures, cited and references are not used.

13) Key words also make contributions to the referees and editors in publication process as well as to the publications scanned in electronic media and indexing process. Key words should be chosen from associated terms index (burial = thesaurus), index and so on but not chosen randomly. For accessing to information they should also be selected having significantly stenosis or sizes. The choice of the term and concept of access as possible should be done in a way that makes sense. The number of keywords that will allow the article to include access to a number of areas (up to 5) should be. Especially in the field of literature, the names of authors and works analyzed in the article should be noted as an item for the access to the work.

14) The titles of articles (writings) should not exceed 12 words. The title should be descriptive for the article and should reflect the article's basic concepts, discussions and arguments (thesis, the claim).

15) Regardless in which language and dialect the article is written; there must be Turkish, English and Russian title located.

16) Title of article must be in order as follow:

a) Writings the title

- Turkish title
- English title
- Russian title

Note: The text should be written in which language and dialect is written before that title.

b) Abstracts

- Turkish abstracts and key words
- English abstracts (summary) and key words

Note: The text must be written in languages and dialects, which was written in the abstract and key words in that language before.

c) Article Text

d) Bibliography

e) Appendices (if applicable)

f) Large abstract (summary) (if required)

17) Articles will be sent to the MS World program. Text, in Turkish or English should be in Times New Roman; In the Azerbaijani dialect, in Times Roman Azlat (or similar); in Russian in Times Cyr (or similar). Besides the type sent, type of fonts should also be included. In the article if there are pictures, musical notes etc. they should be submitted with high resolution in accordance with printing.

18) Writings (articles), titles, abstracts, text, footnotes, bibliography etc. including not less than a minimum of 2000 words. So, according to the standards of *Universe Culture* journal, writings (articles) should not be less than 5 pages.

19) Citations and references in the article text; author's name, year of publication, page number format will be indicated in parentheses. For example; (Boratav 1987: 9)

20) Footnotes will be used for illustration only and will be written with the same font and smaller font size.

21) Location of quotations is specified in the text under the title of "**Bibliography**". Those are listed in alphabetical order in that the surname of the author mainly located. "**Bibliography**" will be given at the end of the text (article), before appendices.

a) For the books;

In the bibliography: [Köprülü, M. Fuat: (2009). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara, Akçağ Yay.,vs. 209-210.]

b) For the articles and proceedings;

In the bibliography: [ASAN, Veli: (1995). “Tahtacı Türkmenleri-IX: Tahtacılar da Musahiplik”, *Cem*, V(49), s. 44-45]

22) Articles will be delivered to the e-mail of journal through the journal’s website of (www.kulturevreni.com) by clicking "article Send" in which "Submission Form" is available to be filled. So the articles attached with this form will be sent to the journal through e-mail (kulturevreni@gmail.com) to the absolute way.

23) However articles submitted to the Journal of Representatives, will also be sent to the current e-mail channel.(kulturevreni@gmail.com)

24) Articles submitted for publication to the Journal will be delivered by at least two referee experts related to the subject penned in the texts thus according to the reports of these experts articles will be published or not. In case of corrections articles will be returned to the owners in order to make those corrections. The name of experts and the name of authors will not be divulged each other and will be kept confidential. Double-sided blinding principle (double-blind referee) will be kept. Decisions of the arbitrators over the articles shall be assessed on the Editorial Board. The Editorial Board will decide whether these articles will be published or what changes should be made.

25) There will be no royalty payment after the publishment of these articles.

ЖУРНАЛ “МИР КУЛЬТУРЫ”

ISSN: 1308-6197

Требования по изданию

1) Журнал “Мир культуры” является реферированным журналом и выходит в год четыре раза.

2) В журнале “Мир культуры”, наряду со статьями из области [фольклора, языковедения, музыки, литературы, тюркологии, мифологии] будут издаваться статьи из сферы (разговорной речи, репортажей), критики, презентации и информирования.

3) Статьи, которые будут печататься в журнале “Мир культуры”, не должны быть изданы в других органах печати и социальной сети (интернет).

4) Статьи, в журнале “Мир культуры”, будут печататься на современном турецком языке, английском, русском языках и на разных диалектах турецкого языка (Азербайджанский, Казахский, Узбекский, Киргизский, Крымский и т.п).

5) Во всех статьях, издаваемых в журнале “Мир культуры” в указанном в 4-ой статье языках, можно использовать латинский, арабский шрифт письменности и кириллицу. Однако, аннотации (abstract) и ключевые слова (keywords) должны быть латинскими буквами.

6) Статьи, издаваемые на современном турецком языке, с аннотацией и ключевыми словами, обязательно должны иметь аннотацию и ключевые слова на английском языке.

7) Кроме статей на современном турецком языке, все статьи издаваемые на диалектах турецкого языка, должны иметь аннотацию и ключевые слова на современном турецком, английском языках и на указанных диалектах.

8) Статьи, издаваемые на английском языке, совместно с аннотациями и ключевыми словами на английском языке, должны иметь аннотаций и ключевые слова и на турецком языке.

9) Статьи, издаваемые на русском языке, совместно с аннотациями и ключевыми словами на русском языке, должны иметь аннотаций и ключевые слова на турецком и английском языках.

10) Все аннотации, на всех языках и диалектах, должны состояться из 100-250 слов без абзаца. Категорически не будут приниматься аннотации с одним предложением и менее 100 или более 250 слов.

11) Все аннотации, на всех языках и диалектах, должны содержать краткий смысл самой статьи. В нём должны быть выделены основные черты введения, новинки, методов исследования, диспута, предложений и результатов. Аннотация должна заинтересовать читателя. По нему читатель должен определить, стоит ли ему дочитывать до конца всю статью и связана ли она с его специальностью.

12) В аннотациях правильно должна быть поставлена проблема и указана путь его решения, чётко должны быть определены методы, сфера, время, место и данные исследования, уточнены разницы между выдвинутой проблемой и похожими ему, указаны самые значительные итоги, открытия должны быть определены в цифрах, неопределённые выражения, подобные как “много, мало, большой, немножко” не должны приниматься, отчётливо должны определены значительные итоги и их вклад в науке. Информация должна быть уложена в одном предложении, а новинка и итог можно сформулировать в нескольких предложениях. Предложения должны быть чёткими и ясными. В них должна приниматься форма прошедшего времени. В аннотациях не принимаются картины, рисунки, ссылки и рекомендации.

13) Ключевые слова помогают членам редколлегии и научному совету в процессе издании, в поисках по интернету и индексации. Ключевые слова должны определены строго из числа применяемых терминов (thesaurus), (index) и т. п. Принципом их отбора должна быть упрочение доступности главного смысла статьи. Количество ключевых слов должно быть не более пяти. В статьях из сферы литературы следует соблюдать доступность к заглавию и автору произведения.

14) Заглавие статьи не должна превышать 12 слов. Оно должно включать в себя основные понятия, идеи и обсуждение статьи.

15) Все статьи, без исключения, должны иметь заглавия на турецком, английском и русском языках.

16) Правила писания статьи

g) Заглавие статьи

-Заглавие на турецком языке

-Заглавие на английском языке

-Заглавие на русском языке

Примечание: сначала пишется заглавие на том языке, на котором написана статья

h) Аннотации

-Аннотация на турецком языке и ключевые слова

-Аннотация на английском языке и ключевые слова

Примечание: сначала пишется аннотация и ключевые слова на том языке, на котором написана статья

i) Текст статьи

j) Источники

к) Приложения (если имеются)

l) Обширная аннотация (по требованию)

17) Статья должна высылаться по программе (Microsoft Word). Статьи на турецком и английском – по программе Times New Roman, на азербайджанском диалекте - Times Roman Azlat (или т.п.), на русском - Times Cyr (или т.п.). Вместе со статьёй должны высылаться фонты. Рисунки, ноты и т.п. из статьи должны высылаться соответственно с высокой растворимостью.

18)Статья, включая заглавие, аннотация, текст, сноски, источники и т.п. должна состояться не менее из 2000 слов, т.е. по стандартам журнала “Мир культуры” не менее 5 страниц.

19) Заимствования в тексте пишутся в скобках следующим образом (фамилия автора, год издания, номер страницы. К примеру (Boratav 1987:9)

20)Сноски должны приниматься только для разъяснений. Они пишутся малым шрифтом, а основной текст крупным шрифтом.

21) Место заимствований и препровождений в тексте; В “источниках” сначала указывается фамилия автора и список определяется по алфавиту. “Источники” пишутся в конце статьи, перед примечаниями.

а) для монографий

[KÖPRÜLÜ, M.Fuat: (2009). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara, Akçağ Yay.,s.209-210.]

b) Для статей и докладов

[ASAN, Veli: (1995).”Tahtacı Türkmenleri-IX: Tahtacılar da Musahiplik”, *Cem*, V(49), s. 44-45]

22) Статьи должны отправляться по **e-posta (e-mail)**. На электронной странице (www.kulturevreni.com) кликая над **“makale gönder”** надписью и заполняя форму **“Makale Gönder Formu”**. Готовая статья, вместе с заполненной формой исключительно должна отправляться по адресу (**kulturevreni@gmail.com**)

23) Представителям журнала статьи должны отправляться тоже исключительно по адресу (**kulturevreni@gmail.com**)

24) Каждая статья, принятая для публикации, будут отправляться двум специалистам, членам совета редколегий для рассмотрения и она будет печататься на основе заключения указанных специалистов. В случае отрицательного заключения статья не будет опубликована. Для исправления ошибок статьи будут отсылааться к авторам. Члены совета редколегий не будут осведомлены по именам и фамилиям авторов статей, информация будет конфиденциальным. Принцип двусторонней конфиденциальности (double blind referee) будет сохранён. Заключение специалистов будут переданы членам редколегий. Окончательное решение о публикации статьи будет принимается редколегией.

25) Авторы статей не будут вознаграждаться.

